Analiza tendencji rozwojowych regionu Dolny Śląsk

w odniesieniu do zgodności ze Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do roku 2020

Wrzesień, 2010

Opracowanie i redakcja:

Analiza – zespół I w składzie:

Stanisław Korenik

Małgorzata Rogowska

Niki Derlukiewicz

Analiza – zespół II w składzie:

Alicja Zakrzewska-Półtorak

Dorota Rynio

Piotr Hajduga

Analizy zrealizowane w ramach projektu „Analizy, badania i prognozy na rzecz Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego" [POKL.08.01.04–02–003/08] współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

Projekt „Analizy, badania i prognozy na rzecz Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego" realizowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego w partnerstwie z Konsorcjum, w skład którego wchodzą: Dolnośląska Agencja Współpracy Gospodarczej Sp. z o.o., Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu oraz Politechnika Wrocławska.

ISBN: 978–83–62607–01–3

Opracowanie graficzne, skład i druk: Bimart s.c.

Analiza tendencji rozwojowych regionu Dolny Śląsk

w odniesieniu do zgodności ze Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do roku 2020

Analiza – zespół I

Autorzy:
Stanisław Korenik
Małgorzata Rogowska
Niki Derlukiewicz

Wrocław, 2010

Spis treści

Analiza – zespół I

Wstęp **5**

Rozdział 1. Współczesne uwarunkowania rozwoju regionalnego z uwzględnieniem Dolnego Śląska **8**

Rozdział 2. Kierunki rozwoju Dolnego Śląska w warunkach budowy gospodarki rynkowej **16**

2.1. Rozwój regionu w latach 1990-1999 16

2.2. Integracja i kształtowanie się struktury nowego regionu po roku 1999 19

2.3. Rozwój gospodarczy regionu i podregionów na przykładzie wskaźnika PKB 20

2.4. Miejsce innowacji w rozwoju regionu, analiza pogłębiona z elementami prognoz 27

Rozdział 3. Kształtowanie się zjawisk rozwojowych w przestrzeni regionu **45**

3.1. Zmiany demograficzne w latach w regionie 45

3.2. Sieć osadnicza 46

3.3. Zróżnicowanie przestrzenne regionu w przekroju podregionów w roku 2004 i 2008 51

Rozdział 4. Ocena przekształceń zachodzących w strukturze przestrzennej regionu w skali powiatów w okresach 2000-2004 i 2004-2008 ..... **64**

Rozdział 5. Budowa syntetycznego miernika rozwoju powiatów i podregionów w latach 2004-2008 ..... **79**

5.1. Metodyka badań 79

5.1.1. Uwagi wstępne 79

5.1.2. Dobór zmiennych diagnostycznych 80

5.2. Budowa modelu 82

5.3. Wyniki analizy 84

Rozdział 6. Prognozy rozwoju województwa dolnośląskiego **92**

Rozdział 7. Rozwój regionu a założenia strategii **101**

Rekomendacje co do sposobów maksymalizacji wykorzystania własnych zasobów (naturalnych, kulturowych, gospodarczych) dla poprawy pozycji konkurencyjnej regionu wraz z analizą SWOT proponowanych rozwiązań **108**

Zakończenie **114**

Bibliografia **119**

Spis rysunków 123

Spis tabel 124

Analiza – zespół II **127**

Wstęp

Dokonując analizy tendencji rozwojowych występujących w jednostkach przestrzennych, w odróżnieniu od oceny takich zjawisk np. w podmiotach rynkowych (o coraz częściej postępującej wirtualizacji ich granic), należy uwzględniać długoletnie okresy, gdyż zmiany i trendy je wywołujące w przestrzennych strukturach społeczno-ekonomicznych zachodzą w dłuższym czasie. Ocena krótkookresowa ma charakter oceny statycznej, w której nie można wykazać tendencji rozwojowych, a jedynie krótkotrwałe zjawiska, często o charakterze sezonowym lub koniunkturalnym. Z drugiej strony należy uwzględniać w analizach tylko te elementy i czynniki, które w sposób najpełniejszy warunkują tendencję rozwojową danej jednostki.

Region, stając się obecnie uczestnikiem rynkowym, w coraz większym stopniu podlega zasadom współczesnej ekonomii. Kryzysy nękające w ostatnim okresie gospodarkę światową mają swoje korzenie w zjawiskach finansowych, przenoszą się one jednak na wszystkie dziedziny życia, oddziałując także na funkcjonowanie regionów. Ponieważ podstawą tych załamań gospodarczych jest spekulacyjne zachowywanie się ludzi, często związane z oszustwami (np. tzw. kreatywna księgowość), w rezultacie trudno jest przewidzieć wystąpienie tego zjawiska. W efekcie klasyczny model rozwoju ze swoją cyklicznością uległ zaburzeniu. W takiej sytuacji zaczyna coraz bardziej działać prawo chaosu czy też entropii. W tak turbulentnych warunkach trudno jest w sposób zadawalający oceniać przyszły rozwój wybranych jednostek oraz całych układów społeczno-ekonomicznych. Czy jednak nie należy tego robić? Oczywiście, że tak, tylko ocena przyszłych zjawisk i wariantowanie możliwych scenariuszów kierunku rozwoju ograniczają w dużym stopniu niepewności. Tym bardziej dotyczy to jednostek przestrzennych, które charakteryzują się specyficznymi elementami, takimi jak: potencjał demograficzny, infrastruktura, sieć osadnicza, poziom urbanizacji, zasoby gospodarcze, kulturowe itp., które – stanowiąc względnie stałe w czasie elementy przestrzeni regionu – stabilizują, a zarazem ukierunkowują ich rozwój w przyszłości. Wykorzystując te elementy, można dokonać oceny i propozycji rozwojowych na przyszłe lata. Klasycznym instrumentem takiego przewidywania stają się strategie rozwoju regionu (czy też innych jednostek przestrzennych). Dokonując jednak oceny wpływu takiej strategii, w wielu przypadkach trzeba uwzględniać zjawiska nieprzewidywalne. Często „oczyszczając" takie oceny z zakłóceń sezonowych lub przypadkowych, możemy dopiero prawidłowo ocenić „trajektorie" rozwoju regionu.

Niniejsze opracowanie ma na celu ocenę rozwoju regionu Dolny Śląsk i wskazanie, w jaki sposób był on warunkowany przez zapisy Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do roku 2020, jak również – czy procesy występujące w przestrzeni regionu są zgodne z zapisami tego dokumentu. Strategia została uchwalona przez sejmik województwa w drugiej połowie 2005 roku, jednak prace nad nią rozpoczęły się zdecydowanie wcześniej, gdyż impulsem do jej opracowania była akcesja naszego kraju do Unii Europejskiej.

Autorzy opracowania postanowili, że okres badawczy będzie uwzględniał sześć lat, tj. 2004–2009 (oceniane będą także dane za rok 2010 w przypadku ich występowania). Podjęto również decyzję, że analizy odnosić się będą także do okresów wcześniejszych, aby zaprezentować z jednej strony kształtowanie się określonych zjawisk w dłuższych okresach, a z drugiej uwypuklić zmiany. Ze względu na fakt, iż w praktyce wiele danych statystycznych nie jest dostępnych za rok 2009, okres badawczy został sprowadzony do lat 2004–2008, a w przypadku zagadnień związanych z innowacyjnością – do lat 2005–2008.

Opracowanie składa się z siedmiu części poprzedzonych wstępem i zakończonych wnioskami oraz rekomendacjami.

W pierwszej części opracowania określone zostały podstawy współczesnego rozwoju regionów, jego uwarunkowania oraz przeanalizowano zmiany zachodzące w ostatnim okresie zarówno w przekrojach międzynarodowych, jak i w mniejszych jednostkach przestrzennych. Wskazano na wpływ globalizacji, kształtowania się gospodarki opartej na wiedzy, dematerializacji czynników produkcji oraz znaczenie innowacji we współczesnej gospodarce.

W kolejnej części przedstawiono analizę rozwoju Dolnego Śląska. Na początku krótko scharakteryzowano kierunki rozwoju regionu w latach 90. XX wieku oraz dokonano oceny tego okresu. Następnie przeprowadzono analizę zjawisk występujących w regionie w pierwszej dekadzie XXI wieku, uwzględniając fakt przystąpienia do UE, a także dokonując już pewnych ocen tendencji rozwojowych występujących w przestrzeni regionu. Szczególną uwagę zwrócono na kształtowanie się wskaźnika PKB w różnych przekrojach terytorialnych. Na zakończenie tej części przedstawiono charakterystykę i potencjał województwa dolnośląskiego w zakresie tworzenia innowacyjnej gospodarki. Określono także podstawowe zagrożenia i trendy w tej dziedzinie oraz wskazano działania, które powinny być podejmowane na rzecz budowy innowacyjnej gospodarki w regionie.

W dalszej części opracowania dokonano analizy zmian zachodzących w przestrzeni regionu. Oceniono układ osadniczy i wskazano na jego wzrastającą rolę w kreowaniu rozwoju regionu. Następnie dokonano prezentacji i analizy wybranych zjawisk występujących

w podregionach województwa dolnośląskiego, porównując lata 2004 i 2008. Kolejna analiza przeprowadzona została w przekroju powiatów dolnośląskich.

Na podstawie przeprowadzonych analiz dokonano wstępnej oceny kierunków rozwoju. Jednak dla weryfikacji otrzymanych wyników została przeprowadzona ocena rozwoju regionu w oparciu o metodę wielowymiarowej analizy porównawczej. Ze względu na fakt, że rozwój społeczno-gospodarczy jest procesem bardzo złożonym, przebiegającym w różnych płaszczyznach, jest on niejednoznacznie kwantyfikowalny. Wykorzystana metoda badawcza jest uniwersalna przy badaniu poziomu rozwoju obiektów wielocechowych, jakimi są jednostki przestrzenne, takie jak gminy czy powiaty. Metoda ta umożliwiła określenie syntetycznego miernika rozwoju powiatów oraz podregionów województwa dolnośląskiego w latach 2004–2008.

W kolejnej części opracowania przedstawiono prognozę rozwoju regionu na najbliższe lata wraz ze wskazaniem możliwych zagrożeń.

Następnie w oparciu o otrzymane wyniki analiz i przeprowadzonych badań odniesiono się do zapisów Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku. Dokonano weryfikacji zapisów działań i celów strategii, a następnie oceniono zasadność realizacji działań zapisanych w strategii na następne dziesięciolecie.

Ostatnia część opracowania zawiera wnioski końcowe oraz rekomendacje dotyczące sposobów maksymalizacji wykorzystania własnych zasobów regionu dla zwiększenia jego konkurencyjności.

Autorzy w opracowaniu wykorzystali literaturę przedmiotu (krajową i zagraniczną), dane źródłowe (głównie GUS i Eurostat), różnego rodzaju dokumenty i akty prawne oraz własną wiedzę popartą często wywiadami bezpośrednimi w regionie.

Kończąc wstęp, autorzy pragną zwrócić uwagę, że kształtowanie się różnorodnej struktury przestrzennej regionu jest odzwierciedleniem wykorzystywania endogenicznych potencjałów tego obszaru. To właśnie ta różnorodność staje się podstawą gwarantującą stabilne funkcjonowanie gospodarki regionu, co w dużej mierze potwierdza się w przyjętym w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010–2020 modelu dyfuzyjno-polaryzacyjnym.

Rozdział 1.

Współczesne uwarunkowania rozwoju regionalnego z uwzględnieniem Dolnego Śląska

Wraz z postępującą globalizacją, kształtowaniem się gospodarki opartej na wiedzy i rozwojem społeczeństwa informacyjnego uwidoczniły się nowe realia funkcjonowania podmiotów przestrzennych. Jednostki przestrzenne, tak jak cała współczesna gospodarka, uległy istotnym zmianom, które nierzadko prowadziły do przewartościowania dotychczasowego ich funkcjonowania. Te nowe realia funkcjonowania przejawiają się dominacją wertykalnych, elastycznych relacji społeczno-gospodarczych, towarzyszącej temu dematerializacji czynników produkcji przy równoczesnym wzroście znaczenia jakościowych cech jednostek przestrzennych. Coraz częściej można spotkać stwierdzenie, że jest to początek piątej fali Kondratiewa, w której główną rolę będzie odgrywać informatyka i komunikacja (Stryjakiewicz, 2001, s. 40). W efekcie „tradycyjne" pojmowanie rozwoju przestrzennego, zorientowane na niwelowanie barier rozwojowych w słabiej rozwiniętych regionach, nie przynosi oczekiwanych efektów. Interwencja regionalna, aby mogła być skuteczna, musiała coraz bardziej odchodzić od centralistycznych założeń na rzecz *multi-level governance*. Równocześnie kształtująca się nowa gospodarka charakteryzuje się tendencją do polaryzacji poziomu rozwoju, tj. wzrostu nierówności. Jak stwierdza M. Castells, daje się zauważyć „jednoczesny wzrost zarówno góry, jak i dołu skali społecznej" (Castells, 2009, s. 344). Zjawiskiem postępującym w globalizującym się świecie jest delegimizacja państwa (Ibidem). Wraz z rozwojem cywilizacyjnym i kształtowaniem się współczesnej demokracji dokonuje się proces decentralizacji państwa poprzez upodmiotowienie społeczności regionalnych. W efekcie tworzy się i rozpowszechnia samorząd terytorialny, który jest formą zdecentralizowanej administracji publicznej, wykonującej przydzielone mu w drodze ustawy zadania własne na własną odpowiedzialność. W kontekście spraw rozwoju przestrzeni społeczno-ekonomicznej szczególnie istotne jest, że posiadanie zadań własnych może być impulsem do rozwoju regionalnego, bowiem zmusza jednostki samorządu terytorialnego do samodzielnego realizowania tych zadań i rozwiązywania problemów z nimi związanych. „Prowadzi to z reguły do zwiększania efektywności działania, innowacyjności, powstania nowych idei i pomysłów realizacyjnych, co jest podstawą rozwoju" (Borodo, 2004, s. 42). Należy jednak pamiętać, że o szansach rozwojowych w większej mierze obec-

nie decyduje potencjał endogenny, w tym przede wszystkim jakość władzy publicznej, także tej na szczeblu regionalnym i lokalnym, która ma wspierać i wzbogacać działania państwa. Jest to o tyle istotne, że globalizacja przyspiesza zmianę dotychczasowego statusu prawnego i polityczną emancypację społeczności lokalnych i regionalnych. Jako potwierdzenie można przytoczyć stwierdzenie D. Bella, według którego paradoks współczesnego państwa polega na tym, że jest ono zbyt małe, by podołać globalnym wyzwaniom oraz jednocześnie zbyt duże, by efektywnie rozwiązywać sprawy regionalne (lokalne) (Szczepański, 1992, s. 155–156). Rozwikłaniem tej sytuacji jest tylko dalsze upodmiotowienie społeczności lokalnych i regionalnych. Z kolei takie tendencje powodują, że na rynku obok podmiotów komercyjnych pojawiają się nowe, tj. jednostki terytorialne.

Przemiany, tak krótko scharakteryzowane powyżej, zaczęły się w drugiej połowie XX wieku i trwają do dzisiaj. W wyniku omawianych przemian występujących w przestrzeni zauważa się, że branże surowcowe i tradycyjne gałęzie przemysłu, które dotychczas dominowały, decydując o zamożności np. regionów, zaczęły w szybkim tempie podupadać. W najgorszym scenariuszu obszary takie w krótkim czasie z wiodących stały się obszarami problemowymi, gdyż ich struktura gospodarcza zaczęła się charakteryzować kryzysogennością, co przejawiało się m.in. w przestarzałych technologiach oraz trudnością ze zbytem ich wyrobów na rynkach. Taka sytuacja dotyczyła przede wszystkim regionów rozwijających się na bazie klasycznych podstaw przemysłowych (Globalizacja…, 2001, s. 51). Przy czym należy pamiętać, że były to tereny, na których koncentrowała się dotychczas działalność gospodarcza, przekraczająca znacznie średnie, normalne natężenie charakterystyczne dla danej gospodarki czy kraju, co w efekcie potęgowało jeszcze skalę problemu, tak w tym regionie, jak i w całej gospodarce narodowej. Obszary takie określano wcześniej często mianem zagłębi lub okręgów przemysłowych (często o charakterze monofunkcyjnym), które obejmowały swoim zasięgiem znaczne tereny, często utożsamiane z regionem administracyjnym, który w wielu przypadkach był tworzony właśnie po to, aby sprawnie zarządzać tego typu jednostkami przestrzennymi. Zjawiskiem towarzyszącym tym przekształceniom jest realokacja aktywności gospodarczej w przestrzeni oraz zmniejszenie się znaczenia tradycyjnych związków terytorialnych. Nowym zjawiskiem, towarzyszącym temu przemieszczaniu się, jest kumulowanie się działalności gospodarczej na obszarach dużych miast, które stają się tzw. „lokomotywami wzrostu". Wynika to z faktu, że działalność gospodarcza staje się bardziej efektywna, gdy jest skoncentrowana w przestrzeni. Równocześnie swoboda lokalizacyjna przedsiębiorstw w przestrzeni, w wyniku postępu technicznego, uległa znacznemu zwiększeniu. To zjawisko w nowych teoriach lokalizacji określa się przejściem od miejsca do przestrzeni. Należy podkreślić, że w przestrzeni Dol-

nego Śląska takie zjawiska miały miejsce, a także można obserwować je obecnie (co będzie przedmiotem analizy w dalszych częściach opracowania).

Jedną z istotniejszych cech współczesnej gospodarki jest nasilająca się intensywność zmian oraz towarzyszący temu procesowi wzrost turbulentności. Zmiany te występują we wszystkich dziedzinach życia społeczno-ekonomicznego. Rozwój przestrzenny cechuje się coraz większą złożonością, wynikającą ze wzrostu otwartości życia społeczno-gospodarczego przy pogłębiającej się specjalizacji, rozszerzającej się wielopodmiotowości oraz zróżnicowań układów funkcjonalno-przestrzennych. Otwartość życia społecznego i gospodarczego skutkuje wzrostem mobilności ludności i przemieszczania się dóbr oraz nasilającą się dynamiką cywilizacji informacyjnej, czego efektem są nowe wzorce zachowań przełamujące dotychczasowe systemy wartości. Pogłębiająca się specjalizacja naukowa i zawodowa rozwija zdolności twórcze społeczeństwa, umożliwiając posługiwanie się w coraz większym stopniu zaawansowaną technologią. Specjalizacja wpływa bezpośrednio na podniesienie jakości i konkurencyjności, wymuszając daleko idące reformy w zakresie edukacji, organizacji produkcji i służb publicznych. Jako że nie wszystkie jednostki przestrzenne w sposób podobny dostosowują się do tych dynamicznych zmian, narastają dysproporcje w poziomie ich rozwoju. To zróżnicowanie pogłębia się w wyniku zjawiska polaryzacji wywołanej różnym stopniem podatności elementów przestrzeni na absorpcję nowoczesnych osiągnięć działalności człowieka. W konsekwencji we współczesnej przestrzeni obserwuje się zjawisko zróżnicowania poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Równoczesne upodmiotowienie się społeczności poszczególnych elementów przestrzennych (regionów, gmin, powiatów) powoduje, że podmioty te coraz bardziej są zainteresowane kształtowaniem procesów rozwoju. Równocześnie jako źródło zmian sytuacji polskich regionów należy wskazać przyspieszenie i intensyfikację natężenia procesów rozwoju we współczesnej gospodarce światowej, jako efekt wzrostu znaczenia wiedzy (innowacji), oraz towarzyszącą temu procesowi postępującą globalizację. Ponadto zjawiska społeczne, takie jak np. rozwój samorządności terytorialnej, wywołują z kolei narastanie zjawisk związanych z decentralizacją, czyli ograniczeniem roli władz państwowych w kształtowaniu procesów rozwoju regionalnego (wzrasta znaczenie polityki intraregionalnej). Przekształcenia te wywołują zmianę pozycji regionów w procesach gospodarczych zachodzących w szerszej skali (np. kraju czy kontynentu). Inną znamienną cechą tych procesów jest znaczne zróżnicowanie ich występowania w przestrzeni poszczególnych regionów. Powoduje to narastanie dysproporcji w poziomie rozwoju poszczególnych części kraju czy świata. O ile zrozumiałe jest to w sytuacji zestawienia krajów słabo rozwiniętych i wysoko rozwiniętych, o tyle w przestrzeni poszczególnych krajów jest to zjawisko niekorzystne i nie zawsze

wytłumaczalne. Bez wątpienia jednym z podstawowych, a zarazem pierwotnym źródłem intensyfikującym działalność gospodarczą na konkretnie wybranym obszarze jest istnienie swoistej formy układów osadniczych, jaką jest miasto. Związane jest to z cechą współczesnej cywilizacji – narastającym procesem urbanizacji. Współcześnie na ten proces nakłada się zjawisko metropolizacji przestrzeni przede wszystkim w wymiarze społeczno-gospodarczym (ale także w przekroju urbanizacyjnym). Zjawisko to polega na tym, że styl życia i działalności gospodarczej o charakterze miejskim wykracza daleko poza jego granice, tworząc zwarte obszary połączone funkcjonalnie (Klasik, 2002, s. 15–20). W tych ostatnich obszarach zacierają się granice administracyjne poszczególnych jednostek je tworzących (Wolaniuk, 1997, s. 21). Nowe formy przestrzennego funkcjonowania tych obiektów przybierają różnorakie postacie i kształty, trudne w sposób jednoznaczny i wyczerpujący do opisania. Jest to związane z tym, że w dzisiejszym świecie największy potencjał, zarówno finansowy, produkcyjno-usługowy, jak i intelektualny, wykazuje skłonność do skupiania się właśnie w dużych ośrodkach miejskich (często zwanych aglomeracjami, konurbacjami, metropoliami czy obszarami metropolitalnymi). Zjawisko wzrostu tego potencjału narasta i określane jest często mianem „sterytorializowania procesów rozwoju" (Gorzelak, Jałowiecki, 1999). Równocześnie należy podkreślić, że cały system społeczno-gospodarczy (w tym przede wszystkim system dużych ośrodków osadniczych) w wyniku tego procesu ulega wzrostowi złożoności, który powoduje jego większą podatność (mniejszą stabilność) na wszelkiego rodzaju zakłócenia, zarówno typu gospodarczego, jak i społecznego.

W świetle powyższych rozważań należy mieć na uwadze, że zgodnie ze współczesnymi koncepcjami rozwój gospodarczy regionu należy ujmować przez pryzmat jego endogenicznych zasobów. W efekcie rozwój regionalny jest przede wszystkim źródłem wewnętrznych zjawisk i procesów społeczno-ekonomicznych, które powstają w wyniku postaw społeczności regionalnej (jej preferencji, wyznawanych wartości, wzorców zachowań, przyzwyczajeń, upodobań itp.), czyli kreowany jest „od dołu". Polityka regionalna z jednej strony musi ulegać także procesowi endogenizacji (czyli wykorzystywać unikatowe zasoby regionalne), a z drugiej strony być coraz bardziej selektywna, a przy tym elastyczna. Takie ujęcie nie jest w pełni zasadne do analizy rozwoju Dolnego Śląska po roku 1990, gdzie paradoksalnie dużą rolę odgrywały zjawiska zachodzące w otoczeniu zarówno tym bliższym, jak i dalszym. Według różnego rodzaju analiz i badań, przeprowadzonych dotychczas przez Autorów, można stwierdzić w zakresie potencjału rozwojowego regionów polskich w 2008, że:

1. potencjał rozwojowy rozłożony jest nierównomiernie w skali kraju;
2. przodują regiony, w których występuje duży ośrodek miejski o charakterze metropolitalnym;
3. w dalszym ciągu w przestrzeni kraju wyróżnia się dominująca rola Warszawy;
4. wyraźnie widać niższą pozycję tzw. regionów Polski wschodniej i województwa świętokrzyskiego (które równocześnie jest jednym z najsłabiej rozwiniętych regionów UE);
5. należy oczekiwać, że sytuacja nie ulegnie zmianie.

Dokonując oceny powyższych rozważań, należy wskazać, że są one niewątpliwie następstwem zmian, które wystąpiły na początku lat 90. XX wieku. Przekształcenia te świadczą o przesuwaniu się aktywności gospodarczej z regionów słabiej rozwiniętych do tych, w których funkcjonuje duży ośrodek miejski pełniący funkcję swoistego bieguna wzrostu. Należy także oczekiwać, że ten proces w następnych latach będzie kontynuowany. W efekcie zostanie ukształtowana nowa struktura regionalna kraju, w której znaczącą rolę odgrywać będą obszary metropolitalne. Natomiast zasadne jest pytanie, czy nastąpi znaczne zdominowanie struktury gospodarczej kraju przez ściśle domknięte układy przestrzenne, czy w najbliższych latach wystąpi efekt „kuli śnieżnej" i nastąpi przyspieszenie wzrastania tych różnokierunkowych zjawisk. Dlatego dużą rolę do odegrania ma tutaj rząd w ramach realizacji polityki regionalnej, która nie może wprawdzie hamować aktywizacji gospodarczej liderów, ale powinna powodować, że efekty rozwoju będą przekładać się na cały obszar kraju, oczywiście w określonych proporcjach.

Odnosząc się jeszcze do ogólnych trendów w rozwoju współczesnych gospodarek, należy wskazać, że w wielu krajach wysoko rozwiniętych działania zmierzające do podnoszenia konkurencyjności nakierowane były na wiodące metropolie, albo to metropolie w tych przedsięwzięciach odgrywały istotną rolę. Szczególnie widoczne było to w polityce realizowanej w strukturach Unii Europejskiej. Natomiast w Polsce w latach 90. XX wieku oraz pierwszych latach XXI wieku można było dostrzec dziwne postawy przy wyznaczaniu założeń polityki regionalnej, które polegały albo na niedocenianiu dużych ośrodków miejskich, albo wręcz na ich pomijaniu. Wszelkie przejawy uwzględnienia tych metropolii były wymuszane przez elementy zewnętrzne (np. Unię Europejską) lub społeczności tych miast. Przykładowo do dzisiaj, tj. połowy 2010 roku, oficjalnie nie wyznaczono obszarów metropolitalnych. Przejawem zmiany podejścia jest projekt założeń Narodowego Planu Rozwoju 2007–2013, w którym znajdujemy stwierdzenie, iż „zarówno nasze własne, jak i cudze doświadczenia wskazują, że podstawą konkurencyjności współczesnych gospodarek jest ich innowacyjność generowana przede wszystkim w ośrodkach metropolitalnych". (Narodowy

Plan Rozwoju…) W dokumencie tym wskazuje się, że tylko akcentowanie roli ośrodków metropolitalnych w rozwoju regionów będzie poważnym potraktowaniem założeń Strategii Lizbońskiej. Z tych przyczyn należy dążyć do podjęcia dyskusji na temat obowiązującej terytorialnej organizacji państwa (szczególnie dotyczy to kategoryzacji gmin). Wydaje się, że pozytywnym przykładem zmian w polskiej polityce regionalnej, odpowiadających wyzwaniom XXI wieku, jest Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie, która została przyjęta przez rząd 13 lipca 2010. Dokument ten stanowi obszerne opracowanie na temat założeń polityki regionalnej w drugim dziesięcioleciu XXI wieku w realiach Polski, zmieniając radykalnie filozofię myślenia o tej polityce.[1] Dokonując jego ogólnej charakterystyki, należy podkreślić, że jest to dokument bardzo istotny dla funkcjonowania naszej gospodarki. Po raz pierwszy mamy do czynienia z tak zwartym, kompleksowym i – co ważniejsze – aktualnym opracowaniem w obszarze założeń polityki regionalnej (należy żałować, że nie opracowano tego dokumentu wcześniej). Jego istotnym dokonaniem jest zerwanie z dotychczasowym, bardzo zachowawczym podejściem do tej problematyki. Po raz pierwszy w sposób precyzyjny, co stanowi jego niewątpliwą zaletę, wskazano na to, że rozwój odbywa się w ściśle wyodrębnionych miejscach i jakiekolwiek próby przeciwdziałania temu procesowi są kosztowne, obniżają łączny poziom rozwoju, a co najważniejsze – są nieskuteczne, czyli nie wywołują zjawiska konwergencji w przestrzeni. Autorzy trafnie formułują, w rozdziale „Najważniejsze wyzwania polityki regionalnej do roku 2020", dziewięć obszarów strategicznych wyzwań, których określenie ma stanowić podstawę polityki regionalnej. Wiele wątków stanowi wręcz nowatorskie podejście i – co ważniejsze – jest dobrą diagnozą naszej rzeczywistości, np. o zdolności do absorpcji procesów rozwojowych jednostek przestrzennych, o nieefektywnym systemie edukacji, a przede wszystkim o niskiej jakości instytucji publicznych. Ważne jest także spostrzeżenie o tym, że „w układzie geograficznym zapobieganie procesom marginalizacji musi być ograniczone tylko do wybranych obszarów…" (s. 23). Zasadniczym przesłaniem tego dokumentu jest potwierdzenie, że w przestrzeni społeczno-gospodarczej obserwujemy naturalną skłonność do koncentracji działalności gospodarczej. Ta nierównomierność przestrzenna różnorodnych procesów rozwojowych stała się podstawą do przyjęcia w tym dokumencie polaryzacyjno-dyfuzyjnego modelu rozwoju, jako rozwiązania optymalnego w aktualnej sytuacji Polski. Zakłada on prowadzenie polityki rozwoju w dwóch podstawowych wymiarach:

[1] Pełny tekst przyjętego dokumentu znajduje się na stronach Ministerstwa Rozwoju Regionalnego; www.mrr.gov.pl

– polaryzacyjnym, w którym wspierany będzie wzrost endogenicznych przewag konkurencyjnych tzw. „biegunów wzrostu";
– dyfuzyjnym, w którym wzmacniane będą wewnętrzne szanse rozwojowe relatywnie słabszych obszarów poprzez przeciwdziałanie negatywnym skutkom polaryzacji dzięki wzmocnieniu więzi z biegunami wzrostu.

Istotą tego modelu jest wspieranie jednostek przestrzennych o najwyższym, a zarazem najnowocześniejszym potencjale rozwojowym – zazwyczaj najsilniejszych ośrodków miejskich, które dzięki rozwojowi swoich endogenicznych potencjałów mają szansę na zdobycie konkurencyjnej pozycji w gospodarce globalnej. Wskazanie na tego typu miejsca koncentracji jako biegunów wzrostu staje się wyzwaniem współczesnej polityki regionalnej. Jednocześnie wzrostowi społeczno-gospodarczemu tych jednostek ma towarzyszyć efekt rozlewania się korzyści, tj. procesów dyfuzyjnych, które w ujęciu dynamicznym umożliwią zwiększenie spójności terytorialnej Polski. Realizacja polaryzacyjno-dyfuzyjnego modelu rozwoju będzie opierać się na czterech priorytetach:
– wspieraniu rozwoju metropolii;
– budowie wysokiej jakości systemu edukacji;
– rozwoju nowoczesnych technik telekomunikacyjnych;
– tworzeniu funkcjonalnych powiązań wolniej rozwijających się terenów z liderami wzrostu.

Istotne w tych założeniach jest przenoszenie efektów wzrostu na inne obszary, tak żeby dywergencji gospodarczej towarzyszyła konwergencja w poziomie życia. Ważnym w tej sytuacji staje się wypracowanie mechanizmu transmisji efektów dobrobytu poprzez odpowiednią infrastrukturę (określaną mianem *spatially blind institutions*). Dlatego w praktyce naszego kraju należy więcej uwagi poświęcić wypracowaniu elementów tej infrastruktury, gdyż bez ich precyzyjnego określenia wzrost gospodarczy może stać się udziałem tylko wybranych społeczności lokalnych (szczególnie obszarów metropolitalnych).

Dokonując oceny sytuacji regionów polskich (w tym Dolnego Śląska), należy także pamiętać o szerszym kontekście ich funkcjonowania jako określonych (coraz ważniejszych) elementów struktury gospodarczej. Istotnym zjawiskiem odciskającym się na sytuacji regionów jest zmniejszanie się w gospodarce roli państwa przy równoczesnym wzroście znaczenia samych regionów (Rykiel 2000) (są one bardziej elastyczne w dostosowywaniu się do turbulentnego otoczenia). Prowadzi to bezpośrednio do zmian w gospodarowaniu

przestrzenią w tych jednostkach, polegających na nadaniu procesom tam występujących charakteru nieliniowego (skokowego) w odróżnieniu od wcześniejszych, mających charakter ewolucyjny. Konsekwencją tego typu zjawisk jest bezpośredni wzrost i zaostrzenie się konkurencji poprzez powiększenie przestrzennego zakresu wymiany o te właśnie jednostki. Zmiany te wywołują m.in. gruntowne i złożone przekształcenia gospodarki, identyfikowane przede wszystkim poprzez przewartościowanie relacji społeczno-gospodarczych zarówno w skali całej gospodarki, jak i poszczególnych regionów.

W rozważaniach teoretycznych podnosi się, że każdy region, bez względu na położenie czy wielkość, rozwija się w sposób nie tylko fazowy (o zróżnicowanym w czasie natężeniu), ale także odbiegający (często znacznie) od procesów rozwoju, które opisują całą gospodarkę narodową. Takie podejście wydaje się być zgodne z teorią cyklu regionalnego L. H. Klaassena (Klassen 1988, s. 95), której głównym założeniem jest, że region rozwija się w sposób cykliczny (tak jak cała gospodarka narodowa). Jednak trzeba przy tym pamiętać, że przebieg cykliczny wywołuje określone zmiany w strukturze społeczno-gospodarczej regionu. W rezultacie znaczenie regionów w gospodarce kraju zmienia się, jednak nie często zdarza się, aby region przodujący stał się nagle obszarem słabo rozwiniętym (jest to wyłącznie możliwe w przypadku regionu depresyjnego). Zazwyczaj relacje dotyczące powiększania dysproporcji w rozwoju poszczególnych regionów nigdy nie rosną do nieskończoności i po pewnym czasie ulegają zahamowaniu albo odwróceniu. Oznacza to, że różnica w poziomie rozwoju między poszczególnymi regionami nie będzie się powiększać do nieskończoności.

Rozdział 2.

Kierunki rozwoju Dolnego Śląska w warunkach budowy gospodarki rynkowej

2.1. Rozwój regionu w latach 1990–1999

Rozpoczynając ocenę rozwoju regionu, należy mieć na uwadze, że w latach 90. XX wieku nie tylko na Dolnym Śląsku, ale także w skali całego kraju obserwuje się znaczny i przy tym kumulujący się wzrost skali zróżnicowań regionalnych oraz zmieniającą się hierarchię poszczególnych obszarów i terytoriów.

W ostatniej dekadzie XX wieku w strukturze gospodarczej regionu i całego kraju zaszły istotne zmiany. Źródłem tych przemian była transformacja ustrojowo-systemowa. Doprowadziło to do przewartościowania nie tylko zasad funkcjonowania gospodarki, ale także implikowało istotne przeobrażenia zarówno w gospodarce poszczególnych obszarów kraju, jak i zmiany w sytuacji, a co za tym idzie postawach społecznych. Analizując przekształcenia zachodzące w strukturze gospodarczej zarówno Dolnego Śląska, jak i poszczególnych obszarów wchodzących w jego skład, należy także uwzględnić zmiany w całej gospodarce narodowej. Pierwszym istotnym zagadnieniem jest ocena zmian w strukturze własnościowej gospodarki. Obserwowany wzrost znaczenia sektora prywatnego w gospodarce narodowej ma duże znaczenie dla kształtowania się procesów rozwoju (inne zjawisko to np. pojawienie się tzw. sektora komunalnego[2]). Wpływ na zmianę sytuacji społeczno-gospodarczej poszczególnych regionów w tym okresie mają następujące, równolegle zachodzące, procesy:

1. decentralizacja państwa i pojawienie się nowego podmiotu publicznego – samorządu terytorialnego (w 1990 samorządowych gmin, a w 1999 samorządowego powiatu i rządowo-samorządowego województwa);
2. zmiany na rynku pracy i pojawienie się bezrobocia;
3. zmiany struktury własnościowej w gospodarce narodowej;
4. rozmieszczenie kapitału zagranicznego;

[2] W wyniku wprowadzenia w 1990 r. samorządu terytorialnego na szczeblu lokalnym.

5. wzrost znaczenia mechanizmu rynkowego w określaniu efektywności poszczególnych elementów gospodarki;
6. rozwój instytucji środowiska biznesowego.

Poszczególne elementy województwa dolnośląskiego różnie reagowały na zmiany zachodzące w otoczeniu gospodarczym. Obszary o monofunkcyjnej strukturze gospodarczej, takie jak dolnośląskie zagłębie węglowe, wykazały pełne niedostosowanie do nowych realiów ekonomicznych (Korenik, 1992). Łagodniej te procesy przebiegały na obszarze aglomeracji wrocławskiej, która dzięki nowoczesnej i przede wszystkim różnorodnej strukturze gospodarczej szybko dostosowywała się do zachodzących zmian. W podziale administracyjnym na progu przemian systemowych funkcjonują cztery małe województwa, które dopiero w wyniku reformy administracyjnej z roku 1999 tworzą nowe samorządowo-rządowe województwo. Podstawową charakterystykę zjawisk ekonomicznych w przestrzeni tych województw w latach 1990–1998 przedstawia tabela 1.

Tab. 1. Kierunki zmian gospodarki w czterech województwach dolnośląskich w latach 1990–1998

Województwo	Charakterystyka głównych kierunków przemian
jeleniogórskie	Likwidacja przemysłu ciężkiego oraz dużych zakładów przemysłowych uciążliwych dla środowiska. Podstawową funkcję w kształtowaniu gospodarki województwa zaczyna odgrywać turystyka. Przejawia się to gwałtownym rozwojem bazy turystyczno-wypoczynkowej oraz usług związanych z obsługą całorocznego ruchu turystycznego w oparciu o wcześniejszą bazę. Rozwija się także przemysł farmaceutyczny i chemiczny. Pozytywnym zjawiskiem jest wzrost współpracy transgranicznej. Następuje wzrost znaczenia Jeleniej Góry, jako lokalnego i regionalnego węzła integrującego tą cześć Dolnego Śląska.
legnickie	Przemiany w tym województwie w początkowej fazie dekady lat 90. umacniają uzależnienie od monokultury przemysłowo-wydobywczej. Zapewnia to mieszkańcom stabilność i wysokie dochody, co nie jest motywacją do poszukiwania nowych rozwiązań. W kolejnych latach pojawiają się lokalne centra wzrostu bazujące na innych typach działalności gospodarczej, jak np. Polkowice. W pozostałych częściach tego obszaru dominuje działalność rolnicza.

wałbrzyskie	Upadek i likwidacja wałbrzyskiego zagłębia węgla kamiennego prowadzi do szybkiego załamania się gospodarki tego obszaru. Powoduje to wzrost bezrobocia i pauperyzację społeczności lokalnej. Równocześnie na tym obszarze wzrasta znaczenie działalności uzdrowiskowo-leczniczej, realizowanej przez liczne uzdrowiska, oraz funkcji rekreacyjnej. Miasto Wałbrzych przeżywa głęboki kryzys, czego wynikiem jest też dekapitalizacja elementów infrastruktury technicznej. Pozostałe miasta (Świdnica, Świebodzice czy konurbacja dzierżoniowsko-bielawska, Piechowice), także dotknięte załamaniem gospodarczym, nie mogą przejąć funkcji integrujących ten obszar. Całkowity zanik wielu rodzajów przemysłu, jak np. włókienniczego, koksowniczego, wydobywczego czy szklarskiego.
wrocławskie	W początkowej fazie następuje upadek wielu dużych przedsiębiorstw, przede wszystkim przemysłu mechanicznego, ale i informatycznego. Jednak szybko zaczynają oddziaływać czynniki aglomeracyjne, które przyciągają nowe inwestycje, często związane z transferem nowych technologii i innowacji. Równocześnie obserwuje się proces kształtowania się obszaru metropolitalnego, co prowadzi do szybszego rozwoju szczególnie miasta Wrocław i okolic. Tutaj także występuje gwałtowny rozwój szkolnictwa wyższego, w efekcie kształtuje się znaczący ośrodek naukowy. Na obszarach peryferyjnych nadal dominuje tradycyjne rolnictwo.

Źródło: opracowanie własne w oparciu o: S. Korenik, Problemy restrukturyzacji regionów depresji na przykładzie dolnośląskiego zagłębia węglowego. Wrocław 1994 (maszynopis); S. Korenik, Rozwój regionu ekonomicznego na przykładzie Dolnego Śląska. Wyd. Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1999.

Przekształceniom z tego okresu towarzyszyły zmiany aktywności gospodarczej ludności oraz pojawienie się nowego zjawiska – bezrobocia, które szczególnie nasiliło się na obszarach województwa wałbrzyskiego. Ogólne zmiany aktywności gospodarczej nie odbywały się we wszystkich sekcjach gospodarki w sposób proporcjonalny, co potwierdza tabela 2, w której uwzględniono także lata 2004 i 2009.

Tab. 2. Zmiany w liczbie pracujących na Dolnym Śląsku w ważniejszych gałęziach (sekcjach) w latach 1990–2009 (w tys. osób)

Sekcje	1990	1995	2000	2004	2009
Przemysł	387,7	303,2	215,6	193,4	229,2
Budownictwo	84,1	70,0	40,9	20,2	32,4
Transport i łączność	51,3	69,5	46,6	24,6	26,9
Handel i naprawy	116,8	138,1	55,6	47,2	77,0
Oświata	94,1	70,1	67,8	70,0	73,5
Ochrona zdrowia	83,7	88,6	72,6	50,2	52,9
Administracja państwowa i wymiar sprawiedliwości (od 1994 wlicza się obronę narodową)	17,3	30,2	38,6	41,5	43,7

Pośrednictwo finansowe	–	–	19,1	18,1	27,2
Hotele i restauracje	–	–	7,6	8,8	16,3
Obsługa nieruchomości i firm	–	–	47,4	64,8	72,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z roczników statystycznych województw GUS: 1991, 1996, 2001, 2005, 2009.

Obecnie, na progu drugiego dziesięciolecia XXI wieku, w gospodarce Dolnego Śląska dominuje przemysł, ale szczególnie w miastach wzrasta rola usług. Należy oczekiwać, że rola przemysłu, mimo tendencji spadkowej, będzie nadal istotna w przyszłości gospodarczej regionu. Należy także pamiętać, że w przestrzeni regionu różnie kształtują się te wskaźniki i nie do końca odpowiadają one średniej dla województwa.

2.2. Integracja i kształtowanie się struktury nowego regionu po roku 1999

W okresie pierwszej dekady XXI wieku różne zjawiska i czynniki zewnętrzne odgrywały istotną rolę, wpływając w sposób bezpośredni na rozwój regionów. Przykładem tych czynników o wymiarze międzynarodowym – związanych jednak bezpośrednio z transformacją (poprzez otwieranie się polskiej gospodarki) – jest narastanie procesu globalizacji. Coraz większy wpływ na naszą gospodarkę wywiera także postępujący proces integracji Polski z krajami Unii Europejskiej. Obecnie można stwierdzić, że ten proces w sposób znaczący wpływał dotychczas na rozwój regionów naszego kraju. Mimo szerokiego pola niepewności i ograniczeń przewidywalności, z dużą dozą prawdopodobieństwa można założyć, że jest to kluczowy wyznacznik kształtowania się procesów w przestrzeni gospodarczej naszego kraju. Włączenie naszego kraju w przestrzeń europejską wywołuje różnego rodzaju zjawiska – zarówno korzystne (dostęp do źródeł finansowych, nowoczesnych stylów zarządzania przestrzenią itd.), jak i negatywne (wzrost konkurencji). Za najważniejsze należy uznać to, że zaistniał nowy podmiot polityki regionalnej, tj. Unia Europejska, dzięki czemu zaczęto w praktyce wdrażać nowoczesne rozstrzygnięcia w dziedzinie tej polityki, której przejawem są m.in. fundusze strukturalne. Jest to okoliczność niewątpliwie ważna, gdyż polityka Unii Europejskiej w zakresie rozwoju regionalnego jest nastawiona na łagodzenie dysproporcji. Ze względu na niski poziom rozwoju, którego syntetycznym wskaźnikiem jest bardzo niski poziom PKB na mieszkańca w stosunku do średniej wspólnotowej, wszystkie regiony w Polsce były w roku 2004 zaliczone do celu pierwszego poli-

tyki spójności społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej. Dodatkowo całe terytorium Polski zostało objęte działaniem Funduszu Spójności. Umożliwiło to stworzenie i realizację szerokiego planu działań modernizacyjnych i rozwojowych, koncentrujących się na zwiększeniu siły konkurencyjnej całej gospodarki.

2.3. Rozwój gospodarczy regionu i podregionów na przykładzie wskaźnika PKB

W efekcie powyżej opisanych zjawisk i procesów w skali całego kraju, jak również Dolnego Śląska po roku 2004 obserwuje się intensywny rozwój. Bezsprzecznie jednym ze wskaźników, powszechnie stosowanym do oceny sytuacji ekonomicznej poszczególnych gospodarek, w tym regionów, jest wskaźnik PKB i różne jego kombinacje. Analizując znaczenie Dolnego Śląska w gospodarce narodowej, można posłużyć się udziałem regionu w tworzeniu krajowego PKB, co zostało zaprezentowane na rysunku 1.

Rys. 1. Udział województwa dolnośląskiego w tworzeniu PKB w latach 1992–2007 (Polska = 100 %)

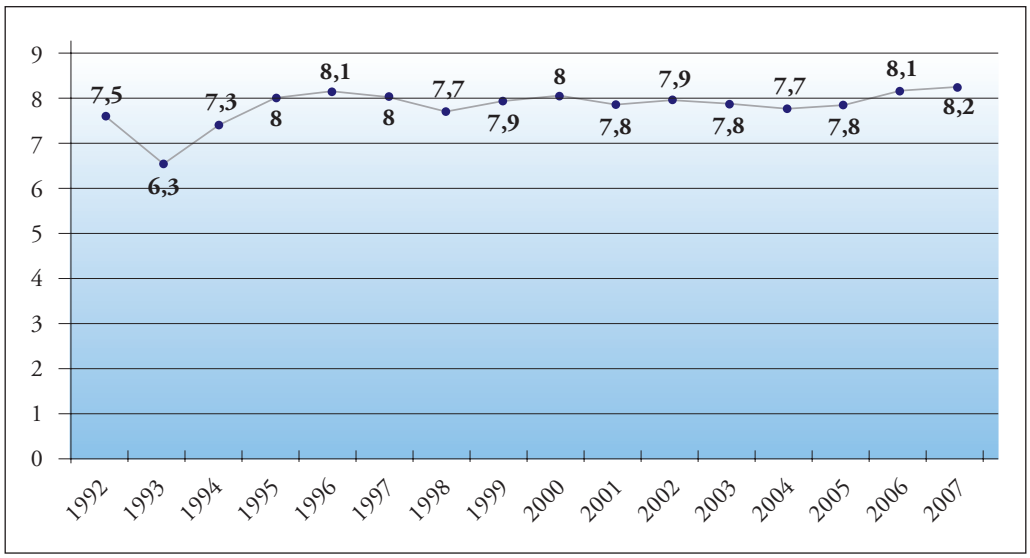

Źródło: dane za 1992–1994, E. Saganowska, T. Śmiatkowska, Uproszczona metoda szacunków PKB według regionów. GUS, Warszawa 1996, s. 30–35; pozostałe dane z roczników statystycznych województwa dolnośląskiego.

Można stwierdzić, że udział regionu w tworzeniu krajowego PKB w ciągu 15 lat oscyluje na tym samym poziomie, tj. 8 %, przy czym w ostatnich latach obserwuje się lekką tendencję wzrostową. Równocześnie wyraźnie widać załamanie, które wystąpiło w roku 1997 i trwało do roku 2000, które było spowodowane m.in. przez powódź występującą przede wszystkim we Wrocławiu. Kolejnym powszechnie akceptowanym wskaźnikiem jest PKB *per capita*, który dokonuje rozbicia ogólnego PKB na jednego mieszkańca, wskazując na wydajność w tworzeniu danej społeczności regionalnej m.in. w krajowym PKB. Takie porównanie wszystkich regionów Polski w latach 2000–2007 przedstawia kolejna tabela (nr 3). Jak wynika z tego zestawienia, tylko cztery regiony wytwarzają więcej niż średnia krajowa, co może świadczyć, że są to jednostki wiodące w naszej gospodarce. Warto zwrócić uwagę, że także region dolnośląski wytwarza większy PKB na głowę mieszańca niż średnia krajowa, przy czym w roku 2006 następuje skokowy wzrost tego wskaźnika i utrzymuje się on na tym poziomie (co sytuuje region na drugiej pozycji w kraju). Niewątpliwie ma to w dużej mierze charakter koniunkturalny i związane jest z cenami miedzi na rynkach światowych. Konkludując, im lepsza sytuacja na rynku światowym, tym szybciej wzrasta udział PKB regionu w stosunku do innych regionów naszego kraju. Oczywiście, bez względu na miedź, także inne atuty odgrywają dużą rolę i sytuują region wśród przodujących w naszym kraju.

Tab. 3. Zmiany w tworzeniu PKB na jednego mieszkańca (Polska 100 %)

Rok	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
Polska	100	100	100	100	100	100	100	100
dolnośląskie	104%	101%	103%	102%	102%	103%	107%	108,7
kujawsko-pomorskie	91%	92%	91%	90%	89%	87%	87,4%	88
lubelskie	70%	71%	70%	71%	69%	68%	67.6%	68
lubuskie	90%	89%	88%	87%	89%	90%	89%	89
łódzkie	90%	90%	91%	92%	92%	92%	91,8%	91
małopolskie	87%	84%	86%	86%	85%	85%	86,7%	86
mazowieckie	151%	156%	154%	155%	152%	158%	159,7%	160,1
opolskie	84%	82%	81%	79%	86%	83%	80,4%	83
podkarpackie	70%	70%	70%	71%	70%	69%	68,4%	67
podlaskie	75%	78%	77%	76%	75%	74%	73,4%	74
pomorskie	99%	98%	100%	98%	98%	98%	98,5%	98
śląskie	108%	108%	109%	109%	112%	108%	106,1%	106,1

świętokrzyskie	77%	76%	77%	78%	77%	75%	76%	77
warmińsko-mazurskie	78%	76%	76%	79%	78%	76%	75,6%	74
wielkopolskie	106%	106%	104%	105%	108%	107%	105,3%	104,5
zachodniopomorskie	102%	99%	98%	95%	93%	93%	91,1%	90

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane GUS (www.gus.gov.pl).

Odnosząc ten wskaźnik do średniej unijnej, trzeba podkreślić, iż regiony polskie należą do uboższych – żaden z nich w 2007 roku nie przekroczył 100 %. Według danych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego w roku 2007 region dolnośląski osiągnął wskaźnik 59,2 % średniej unijnej i był pod tym względem drugi w kraju (pierwsze było Mazowsze z wynikiem 87,1 %). Przy czym w latach 2004–2007 wskaźnik ten dla całej gospodarki wzrósł o 5,5 %, a na Dolnym Śląsku o 9,2 % (druga lokata w kraju za mazowieckim 11,1 %). (Sytuacja społeczna…, 2010, s. 12). Dane te świadczą o tym, że po roku 2004 Dolny Śląsk rozwijał się szybciej niż cała gospodarka narodowa. W ramach tego raportu wyliczono też wskaźnik zagrożenia ubóstwem dla poszczególnych regionów, który wahał się w przedziale od 12 do 28 %. W województwie dolnośląskim wyniósł 15 %, co także pozytywnie świadczy o jego rozwoju na tle innych regionów (Ibidem, s. 30).

Dokonując dalszej analizy sytuacji regionu z wykorzystaniem tego wskaźnika, należy podkreślić, że udział poszczególnych elementów przestrzennych naszego regionu w tworzeniu PKB jest różny (jednak ze względu na to, że obliczany jest on tylko w przekroju podregionów, tylko ten przekrój przestrzenny został uwzględniony). Równocześnie 1 stycznia 2008 wprowadzono zmiany w podziale na podregiony w skali całego kraju. Na Dolnym Śląsku wyróżniono dodatkowo jeden podregion (podzielono jeleniogórsko-wałbrzyski na jeleniogórski i wałbrzyski) i dokonano zmian w granicach pozostałych. Poniższa tabela przedstawia tworzenie PKB w skali tych pięciu podregionów.

Tab. 4. PKB według podregionów (podział obowiązujący od 1 stycznia 2008)

Podregiony:	**Lata**	**w mln zł**	**Polska 100 %**	**Region 100 %**	***Per capita***		
					w zł	**Polska 100 %**	**Region 100 %**
jeleniogórski	1999	9695	1,5	18,2	16322	93,8	89,3
	2000	10311	1,4	17,5	17379	89,3	85,9
	2001	10937	1,4	18,2	18468	90,6	89,3
	2002	10449	1,3	16,5	17699	83,7	81,1

	2003	10871	1,3	16,6	18466	83,7	81,7
	2004	11762	1,3	16,5	20038	82,7	81,3
	2005	12202	1,2	15,9	20853	80,9	78,3
	2006	12733	1,2	14,8	21852	78,6	73,5
	2007	13922	1,2	14,4	22988	77,5	71,5
legnicko-głogowski	1999	9666	1,5	18,1	21340	122,7	116,7
	2000	11341	1,5	19,2	25044	128,7	123,8
	2001	11070	1,4	18,4	24450	120,0	118,3
	2002	11853	1,5	18,7	26189	123,8	120,0
	2003	12152	1,4	18,5	26899	121,9	119,0
	2004	14342	1,6	20,1	31814	131,4	129,1
	2005	17333	1,8	22,5	38496	149,4	144,6
	2006	20970	2,0	24,4	46661	167,9	156,9
	2007	23390	2,0	24,2	52127	168,8	155,3
wałbrzyski	1999	10002	1,5	18,8	14148	81,3	77,4
	2000	10755	1,4	18,2	15250	78,4	75,4
	2001	11682	1,5	19,4	16621	81,6	80,4
	2002	11783	1,5	18,6	16829	79,6	77,1
	2003	12447	1,5	19,0	17875	81,0	79,1
	2004	13494	1,5	18,9	19476	80,4	79,0
	2005	13956	1,4	18,1	20242	78,6	76,0
	2006	15026	1,4	17,5	21919	78,8	73,7
	2007	16674	1,4	17,2	24452	79,2	72,8
wrocławski	1999	6743	1,0	12,6	12973	74,6	71,0
	2000	7612	1,0	12,9	14623	75,2	72,3
	2001	8012	1,0	13,3	15341	75,3	74,2
	2002	8763	1,1	13,8	16727	79,1	76,6
	2003	9398	1,1	14,3	17873	81,0	79,1
	2004	9887	1,1	13,9	18718	77,3	76,0
	2005	10553	1,1	13,7	19928	77,3	74,9
	2006	11344	1,1	13,2	21350	76,8	71,8
	2007	13758	1,2	14,2	25723	83,3	76,6
m. Wrocław	1999	17222	2,6	32,3	26762	153,8	146,4
	2000	18921	2,5	32,1	29438	151,3	145,6

	2001	18466	2,4	30,7	28823	141,4	139,4
	2002	20628	2,6	32,5	32214	152,3	147,5
	2003	20684	2,5	31,6	32396	146,8	143,4
	2004	21868	2,4	30,6	34338	141,8	139,4
	2005	22900	2,3	29,8	36000	139,7	135,2
	2006	25702	2,4	30,0	40457	145,5	136,0
	2007	28923	2,5	29,9	45623	147,8	135,9

Źródło: www.gus.gov.pl.

Jak wynika z powyższego zestawienia, udział dwóch podregionów – jeleniogórskiego i wałbrzyskiego – zarówno w tworzeniu PKB kraju, jak i regionu ma tendencję malejącą, równocześnie PKB *per capita* jest zdecydowanie niższy niż średnia krajowa i regionalna (też przy tym wykazuje tendencję malejącą). W wypadku podregionu wrocławskiego obserwujemy wzrost udziału w regionie, jak i w kraju, co niewątpliwie związane jest z kształtowaniem się obszaru metropolitalnego, przy czym w odniesieniu do średnich dalej jest to poniżej 100 %. Z kolei dwa podregiony wykazują znacznie większą wartość w stosunku do średnich i są to: miasto Wrocław oraz podregion legnicko-głogowski. W przypadku miasta Wrocławia udział w tworzeniu PKB kraju i regionu ma lekką tendencję malejącą, co związane jest niewątpliwie z kształtowaniem się wspomnianego obszaru metropolitalnego i rozlewaniem się działalności gospodarczej poza granice miasta. Z kolei podregion legnicko-głogowski ma inne źródła takiego udziału – jest to niewątpliwie duży wpływ monokultury gospodarczej opartej o wydobycie i przeróbkę rudy miedzi. Tak duży i rosnący udział jest związany z ceną miedzi i koniunkturą na rynkach międzynarodowych. Mimo że w roku 2008 wystąpił kryzys finansowy na tych rynkach, miedź jako surowiec wykorzystywany w najnowszych technologiach informatycznych będzie nadal oddziaływać na sytuację tego podregionu, jak i całego regionu. Poniżej dokonano oszacowania PKB w podregionach w roku 2008. Jak wynika z tego zestawienia, tendencja została podtrzymana.

Tab. 5. Szacunkowa wielkość PKB w podregionach województwa dolnośląskiego w roku 2008

Rok	jeleniogórski	legnicko-głogowski	wałbrzyski	wrocławski	m. Wrocław	region
2008	15841	25093	18485	14527	31699	105645

Źródło: obliczenia własne.

Jak wynika z tych szacunków (wydaje się, że niezbyt optymistycznie), jest to kolejny rok, w którym tworzenie PKB w regionie było ponadprzeciętne w stosunku do średniej krajowej, przy czym wszystkie podregiony odnotowały wzrost, mimo że dynamika jest nieco inna i przemawia tym razem na korzyść Wrocławia i jego otoczenia.

Zakładając, że miasto Wrocław oraz podregion wrocławski to w sensie ekonomicznym Wrocławski Obszar Metropolitalny, można wskazać na jego znaczny udział w tworzeniu PKB regionu w poszczególnych latach. Jak obrazuje to poniższy rysunek, udział ten jest wysoki, gdyż plasuje się między 43,2 % a 46,3 %, jednak jest to w analizowanych latach pozycja praktycznie niezmieniana (przy lekkiej tendencji spadkowej). Wynika ona ze znacznego wpływu na PKB regionu wydobycia miedzi i jej cen na rynkach światowych. Jak już wcześniej wspomniano, na terenie podregionu legnicko-głogowskiego zlokalizowany jest KGHM, który to w znacznym stopniu warunkuje wielkość przestrzennego tworzenia PKB.

Rys. 2. Udział WOM w tworzeniu PKB regionu w latach 2004–2008

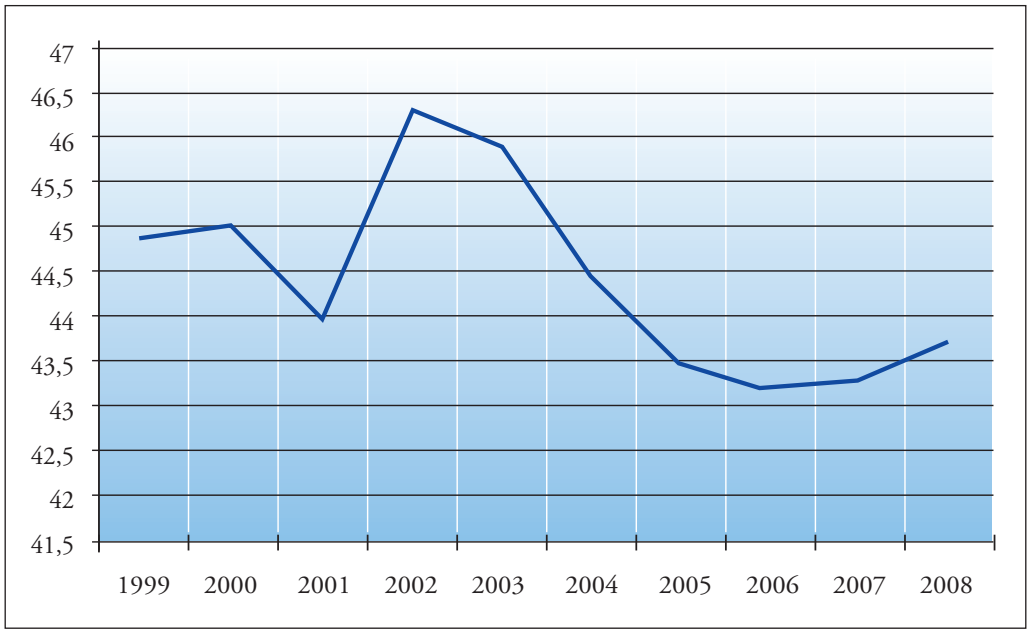

Źródło: opracowanie własne.

Dotychczasowe analizy pozwalają na dokonanie wstępnej oceny rozwoju regionu i zmian przestrzennych w skali podregionów. Dokonując ogólnej oceny rozwoju Dolnego Śląska jako całości oraz w skali podregionów, należy mieć na uwadze, że przemiany, które

zachodziły w regionie, w zdecydowany sposób nie odbiegały od tych występujących w skali całego kraju. Jednak już w przestrzeni regionu zachodziły one w sposób bardziej zróżnicowany, występując z różnym nasileniem na poszczególnych obszarach regionu. Dolny Śląsk należy do regionów najintensywniej rozwijających się w naszym kraju. Rokiem, który można uznać za przełomowy zarówno dla naszej gospodarki, jak i regionu dolnośląskiego, jest rok 2004, czyli rok integracji ze strukturami UE oraz rok, w którym zaczęto inicjować zmiany w funkcjonowaniu regionów. Niewątpliwie rok ten przyniósł nam skokowy wzrost znaczenia samorządu wojewódzkiego w kształtowaniu rozwoju regionalnego. Oceniając lata 2004–2009, należy wskazać, że był to okres dobrej koniunktury na rynkach światowych, dopiero końcówka przyniosła spowolnienie związane z kryzysem światowym. Środki unijne, związane z realizacją funduszy strukturalnych, wzmacniały pozytywne zjawiska zachodzące w naszej gospodarce. W tym okresie nastąpił skokowy wzrost napływu inwestycji zagranicznych. Niewątpliwie polska gospodarka jako całość dobrze wykorzystała szansę rozwojową otrzymaną w roku 2004. Przy czym te pozytywne przemiany w różnym stopniu dotknęły przestrzeń naszego kraju. Dolny Śląsk niewątpliwie lata 2004–2009 musi uznać za okres pozytywny. Analizując tylko wybrane dane statyczne, można stwierdzić, że wskazują one w sposób bezpośredni na to, że w regionie w ciągu 5 lat nastąpił realny rozwój we wszystkich dziedzinach życia.

Tab. 6. Wybrane wskaźniki dla regionu w latach 2004 i 2008

Wyszczególnienie	2004	2008	Przyrost w %
ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w % ogółu ludności	73,9	76	2,8
pracujący w tys.	875,9	1010	13,3
stopa bezrobocia	22,4	10	–55,4
przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w zł	2219,91	2923,58	24,1
długość sieci wodociągowej w km	12876,2	13888,3	7,3
długość sieci kanalizacyjnej w km	6213,8	7584	19,1
długość sieci gazowej w km	7432,3	8003,8	7,2
powierzchnia użytkowa mieszkań w m^2 na 1000 ludności	22871,5	24138,7	7,3
studenci szkół wyższych w tys.	162,7	168,6	3,5
produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca w mln zł	17526	27783	37,0
sprzedaż produkcji budowlanej na 1 mieszkańca w zł	879	2028	56,7
dochody gmin na 1 mieszkańca w zł	3557,8	5286,6	32,7
wydatki gmin na 1 mieszkańca w zł	1730	2651	34,7

wartość brutto środków trwałych na 1 mieszkańca w zł	46177	62494	28,1
samochody zarejestrowane w tys. szt.	841,1	1207,4	40,4

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane GUS/ www.stat.gov.pl.

Niewątpliwie, oceniając rozwój regionu, należy te procesy odnosić także do zjawisk zachodzących w skali całej gospodarki narodowej. Przyjmując jako wskaźnik syntetyczny rozwoju, jakim jest PKB, można zestawić go dla regionu i kraju, przy czym za lata 2008 i 2009 wielkość ta dla regionu została oszacowana – zestawienie takie dla sześciu kolejnych lat przedstawia poniższa tabela.

Tab. 7. PKB Polski i Dolnego Śląska w latach 2004–2009

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Polska	924 538	983 302	1 060 031	1 176 737	1 275 432	1 344 037
Dolny Śląsk	71328	76943	85774	96666	105645	111439

Źródło: www.stat.gov.pl/, dane za rok 2008 i 2009 dla Dolnego Śląska obliczenia własne.

Według danych zawartych w tabeli 7 przyrost PKB dla całego kraju w latach 2004–2007 wyniósł 27,28 %, a dla regionu 35,5 %. Jeżeli uwzględnimy jeszcze lata 2008 i 2009 (wielkości szacowane), to wartości te przedstawiają się kolejno 45,37 % i 56,23 %, co świadczy, że w regionie następował szybszy przyrost tego wskaźnika niż w skali całej gospodarki narodowej.

2.4. Miejsce innowacji w rozwoju regionu, analiza pogłębiona z elementami prognoz

Rozwój współczesnych regionów w coraz większym stopniu determinowany jest umiejętnym zarządzaniem ich potencjałem wiedzy. Powszechnie zaakceptowana została teza, że o sukcesie rozwoju regionu decydują przede wszystkim odpowiednie zasoby wiedzy, a te z kolei stanowią konieczny element wprowadzania innowacji w regionie. Przy czym na wiedzę w regionie składają się wszystkie wykorzystywane w nim wiadomości, których przyrost powinien prowadzić do takich przepływów informacji, które umożliwiają wzrost innowacyjności. (Efektywność gospodarki…, 2007, s. 91) Z kolei możliwość przyswajania innowacji jest pochodną pozycji regionu w zakresie stanu sfery badaw-

czo-naukowej, ilości i jakości kadr zatrudnianych w sektorze B+R, nakładów na B+R, jak również potencjału kształcenia, którego miernikiem jest liczba studentów szkół wyższych. Problem znaczenia innowacji w rozwoju regionalnym to kwestia aktywności wszystkich aktorów procesu, jednak rolę moderacyjną powinien odgrywać przede wszystkim sektor publiczny, w tym regionalna władza samorządowa. (Parteka, 2008, s. 85) Należy podkreślić, że współcześnie (w dobie gospodarki opartej na wiedzy) skutecznie konkurować mogą tylko te regiony, które są innowacyjne. Przy czym innowacyjny region to region zdolny do zmian, ulepszeń, do wprowadzania reform i nowatorskich rozwiązań w różnych dziedzinach życia społeczno-gospodarczego regionu w celu poprawy efektywności funkcjonowania mechanizmów wspierających rozwój w regionie. Region jest systemem złożonym, stąd innowacyjność regionu, podobnie jak konkurencyjność regionu, charakteryzowana jest przez zdolności i zachowania podmiotów tego systemu. Innowacyjność regionu można określić, ustalając poziom innowacyjności poszczególnych grup czynników, które mają istotny wpływ na produkcję, dyfuzję, absorpcję i transfer innowacji w regionie, tj.: (Chądzyński, Nowakowska, Przygrodzki, 2007, s. 144–145)

– innowacyjność przedsiębiorstw zlokalizowanych w regionie;
– potencjał badawczo-rozwojowy regionu;
– istnienie i poziom organizacji środowiska przedsiębiorczości;
– poziom kapitału społecznego i ludzkiego w regionie;
– innowacyjność i przedsiębiorczość władz publicznych w regionie.

Obecnie bardzo ważnym elementem procesów innowacyjnych jest wiedza i jej umiejętne wykorzystanie. Innowacje powstają dzięki kojarzeniu informacji z wiedzą i przekształcaniu ich w nowe produkty, usługi, nowe rozwiązania organizacyjne lub rynkowe. (Niedzielski, Rychlik, 2006, s. 66) Dlatego wiedza i informacja to niezbędne czynniki konkurencyjności zarówno współczesnych przedsiębiorstw, jak i regionów. Jeżeli wiedza, którą posiadają podmioty gospodarcze regionu, jest oryginalna i trudna do pozyskania dla konkurencji, to na jej bazie można uzyskać kluczowe kompetencje, utrwalające ich silną pozycję konkurencyjną względem innych obszarów, a innowacje wprowadzane w regionie będą w trwały sposób stymulować jego rozwój (Efektywność gospodarki…, 2007, s. 92).

W związku z tym poniżej zaprezentowana została charakterystyka województwa dolnośląskiego (uwzględniająca szeroko rozumiane zasoby) w kontekście tworzenia innowacyjnej gospodarki.

Istotnym zasobem są zasoby ludzkie, które ze względu na posiadane wykształcenie, kwalifikacje mogą zająć się pracą związaną z tworzeniem, rozwojem, upowszechnia-

niem i zastosowaniem wiedzy. Dobre wykształcenie, posiadana wiedza, wysokie kwalifikacje oraz umiejętności adaptacji do zachodzących na rynku pracy zmian z pewnością ułatwiają zdobycie lepszej pracy i wyższych dochodów. Zdobycie wiedzy i kwalifikacji umożliwiają liczne szkoły wyższe znajdujące się na terenie województwa dolnośląskiego, a także sieć liceów, wśród których są takie, które zajmują wysoką pozycję w skali kraju. Należałoby jednak zachęcać społeczność regionu do ustawicznego kształcenia się. Niestety w województwie dolnośląskim w ostatnich latach (mimo licznych uczelni wyższych) obserwuje się spadek liczby osób z wykształceniem wyższym. W 2008 roku województwo to, z odsetkiem osób z wykształceniem wyższym równym 13,7 %, zajmowało 12. miejsce w kraju. W Polsce w latach 2005–2008 liczba osób z wykształceniem wyższym wzrastała, natomiast w województwie dolnośląskim utrzymywała się na zbliżonym poziomie.

Tab. 8. Ludność z wykształceniem wyższym w województwie dolnośląskim na tle Polski w latach 2005–2008 (w % ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej)

	2005	2006	2007	2008
Polska	13,4	14,2	14,7	15,6
Dolnośląskie	13,7	14	14,2	13,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 191.

Należy jednak podkreślić, że w województwie dolnośląskim obserwuje się tendencję wzrostową liczby osób studiujących. Oznacza to, że region można uznać za atrakcyjne miejsce do studiowania, zaraz po województwach małopolskim i mazowieckim.

Tab. 9. Studenci szkół wyższych na 10 tys. ludności w województwie dolnośląskim na tle Polski w latach 2005–2008

	2005	2006	2007	2008
Polska	508	506	504	501
Dolnośląskie	586	587	597	601

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 197.

Ponadto Dolny Śląsk zajmuje dobrą pozycję pod względem liczby jednostek sfery B+R, gdyż znajduje się na 4. miejscu w Polsce (po województwach mazowieckim, śląskim i wielkopolskim). Na Dolnym Śląsku zaobserwować można wzrost liczby jednostek prowa-

dzących działalność badawczo-rozwojową (tabela 10). W roku 2008 było ich o 17 więcej niż w 2005 – nastąpił wzrost liczby jednostek rozwojowych oraz szkół wyższych. Jednostki te w 2005 stanowiły 7,5 % ogółu polskich podmiotów działających w Polsce w tym obszarze, a w 2008 już 8,6 %.

Tab. 10. Jednostki prowadzące działalność badawczo-rozwojową (B+R) w latach 2005–2008 w województwie dolnośląskim na tle Polski

	2005	2006	2007	2008
Polska	1097	1085	1144	1157
Dolnośląskie	82	81	90	99

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 35.

Tab. 11. Jednostki prowadzące działalność badawczo-rozwojową (B+R) w latach 2005–2008

	2005	2006	2007	2008
Ogółem	82	81	90	99
Jednostki naukowe i badawczo-rozwojowe	11	14	12	14
Jednostki rozwojowe	55	51	61	62
Szkoły wyższe	14	13	14	19
Pozostałe jednostki	2	3	3	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 26.

W kwestii zatrudnienia na Dolnym Śląsku w działalności B+R w latach 2005–2008 zaobserwować można tendencję spadkową. W roku 2008 wynosiło ono 8520 osób, w tym w badanych szkołach wyższych zatrudnionych było 6807 osób. W porównaniu do sytuacji sprzed roku liczba zatrudnionych uległa zmniejszeniu o 56 osoby (tj. o 0,7 %), w tym w szkołach wyższych o 120 osób (o 1,7 %). W stosunku do analogicznego stanu w 2005 roku odnotowano spadek liczby zatrudnionych o 621 osób (tj. o 6,8 %), w tym w szkołach wyższych o 675 osób (o 0,9 %). Z pewnością nie jest to pozytywne zjawisko z punktu widzenia budowania GOW w regionie.

Tab. 12. Zatrudnienie w działalności badawczo-rozwojowej (B+R) w latach 2005–2008 w województwie dolnośląskim

	2005	2006	2007	2008
Ogółem	9141	8819	8576	8520
Jednostki naukowe i badawczo-rozwojowe	733	719	720	750
Jednostki rozwojowe	921	780	857	870
Szkoły wyższe	7482	7262	6927	6807
Pozostałe jednostki	–	58	72	93

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 26.

Jeżeli chodzi o nakłady na B+R, to ich łączna wartość w 2008 roku wyniosła w województwie dolnośląskim 457,4 mln zł i w porównaniu do poprzedniego roku była wyższa o 63,8 mln zł (o 16,2 %), a w porównaniu do 2005 – wyższa o 110,9 mln zł (o 32,0 %). W województwie dolnośląskim ponad połowę nakładów na działalność badawczo-rozwojową poniosły szkoły wyższe – 243,7 mln zł (tj. 53,3 % ogółu nakładów w województwie), następnie jednostki rozwojowe – 120,2 mln zł (tj. 26,3 %) i jednostki badawczo-rozwojowe – 77,3 mln zł (tj. 16,9 %). W przeliczeniu na 1 mieszkańca nakłady na działalność badawczo-rozwojową kształtowały się w województwie dolnośląskim na poziomie 159 zł (6. miejsce w kraju). Podobnie jak w latach poprzednich, była to wartość znacznie niższa od średniej dla Polski (w 2008 wynosiła 202 zł). Należy jednak zwrócić uwagę, że w porównaniu do 2007 roku wartość tego wskaźnika uległa zwiększeniu – o 22 zł, tj. o 16,3 % (średnio w Polsce o 27 zł, tj. o 15,4 %), a w porównaniu do 2005 roku wskaźnik ten wzrósł o 39 zł, tj. o 32,5 % (w Polsce o 56 zł, tj. o 38,4 %).

Tab. 13. Nakłady na działalność badawczo-rozwojową na 1 mieszkańca w latach 2005–2008 w województwie dolnośląskim na tle Polski (w zł)

	2005	2006	2007	2008
Polska	146	154,6	175,1	202,1
Dolnośląskie	120	103,5	136,7	159

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 36.

Należy zaznaczyć, że w 2008 roku w województwie dolnośląskim najwięcej środków przeznaczonych było na nauki techniczne (60,5 %), znacznie mniej na nauki przyrodnicze (22,4 %), a najmniej na nauki społeczno-humanistyczne – zaledwie 5,9 %.

Rys. 3. Nakłady na działalność B+R w województwie dolnośląskim w 2008 roku według dziedzin (w %)

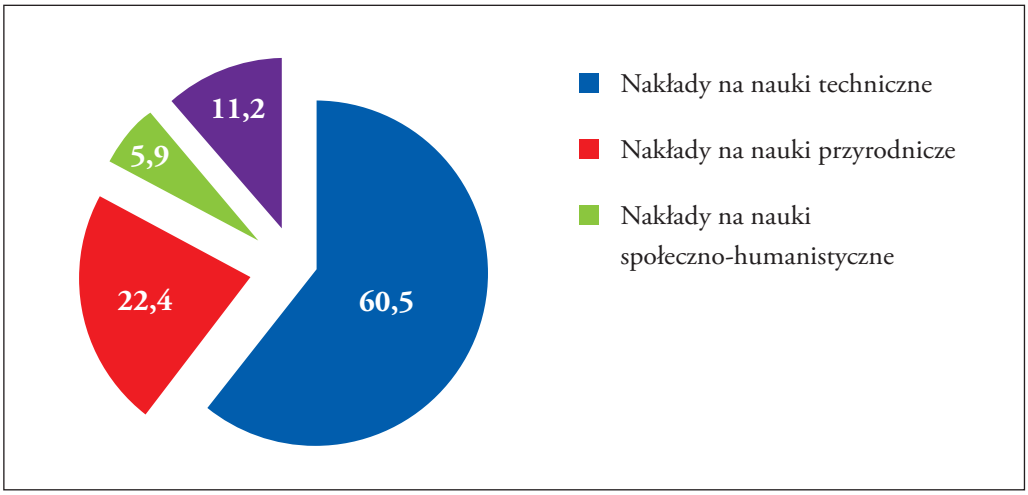

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Bardzo ważną rolę w aspekcie tworzenia innowacyjnej gospodarki pełnią przedsiębiorstwa, które prowadzą innowacyjną działalność w regionie. W województwie dolnośląskim ok. 24,8 % przedsiębiorstw jest aktywnych innowacyjnie. Oznacza to, że przedsiębiorstwa te w latach 2005–2008 wprowadziły przynajmniej jedną innowację techniczną lub zrealizowały przynajmniej jeden projekt innowacyjny. Pozostałe 75,2 % to przedsiębiorstwa nieaktywne innowacyjnie. Spośród przedsiębiorstw aktywnych innowacyjnie większość, bo aż 93,2 %, należało do sektora prywatnego (w tym 22,7 % – własność zagraniczna), a tylko 6,8 % pochodziło z sektora publicznego. Warto jednak podkreślić, iż większość innowacyjnych przedsiębiorstw to przedsiębiorstwa przemysłowe (92,6 % jednostek należało do sekcji przetwórstwo przemysłowe, w tym najwięcej w działach: produkcja artykułów spożywczych i napojów oraz produkcja metalowych wyrobów gotowych). Na podstawie danych zamieszczonych w tabeli 14 można stwierdzić, że Dolny Śląsk jest liderem w Polsce, jeżeli chodzi o liczbę przedsiębiorstw, które wprowadziły innowacje. W latach 2006–2008 w województwie dolnośląskim 42,9 % przedsiębiorstw wprowadziło innowacje i był to najwyższy odsetek wśród regionów Polski.

Tab. 14. Przedsiębiorstwa innowacyjne w przemyśle według rodzajów wprowadzonych innowacji w latach 2006–2008

	Przedsiębiorstwa przemysłowe, które wprowadziły innowacje (w % ogółu przedsiębiorstw)		
	ogółem	**nowe lub istotnie ulepszone produkty**	**w tym nowe dla rynku**
Polska	37,7	28,4	17,2
Dolnośląskie	42,9	31,3	18,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 95.

Jest to tym bardziej korzystne zjawisko, gdy zwrócimy uwagę na dość niskie, w porównaniu z innymi regionami, nakłady w województwie na działalność innowacyjną w przemyśle w tym okresie. Nakłady te w województwie dolnośląskim stanowiły ok. 7,5 % nakładów w Polsce, gdzie na przykład w województwie mazowieckim wynosiły ok. 25 %, a w śląskim ok. 20 %.

Według danych Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej dotyczących krajowych zgłoszeń wynalazków, w 2008 roku w województwie dolnośląskim zarejestrowano 280 zgłoszonych patentów (tj. 11,3 % ogółu zgłoszonych patentów w Polsce) oraz 153 udzielonych patentów (tj. 10,5 % ogółu udzielonych patentów w Polsce). Zarówno pod względem liczby zgłoszonych patentów, jak i liczby udzielonych patentów województwo dolnośląskie zajmowało 3. miejsce wśród pozostałych województw (po mazowieckim i śląskim). Szczegółowe dane zamieszczone zostały w tabeli 15.

Tab. 15. Ochrona własności przemysłowej w latach 2005–2008 w województwie dolnośląskim na tle Polski

Zgłoszone patenty	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Polska	2028	2157	2392	2488
Dolnośląskie	222	188	323	280
Udzielone patenty	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**
Polska	1054	1122	1575	1451
Dolnośląskie	90	105	219	153

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS.

Warto także nieco wspomnieć o technologiach teleinformatycznych, z których korzystają przedsiębiorstwa. W 2008 roku w województwie dolnośląskim 94 % ogółu przedsiębiorstw korzystało z komputerów i 91,2 % z internetu. Ponadto połowa przedsiębiorstw posiadała własną stronę internetową. Szczegółowe dane zawarte są w tabeli nr 16.

Tab. 16. Przedsiębiorstwa wykorzystujące wybrane technologie teleinformatyczne w 2008 roku w województwie dolnośląskim na tle Polski (% ogółu przedsiębiorstw)

	Komputery	Sieć lokalna LAN	Internet	Strona internetowa
Polska	95,0	57,9	92,7	56,6
Dolnośląskie	94,0	58,8	91,2	56,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 169.

Istotnym elementem mającym znaczenie dla budowania innowacyjnej gospodarki jest wyposażenie oraz umiejętność posługiwania się komputerem i internetem przez społeczeństwo. W latach 2005–2008 w województwie dolnośląskim (podobnie jak w skali kraju) wystąpił znaczny wzrost wyposażenia gospodarstw domowych w dobra trwałego użytkowania, takie jak komputery osobiste (w tym z dostępem do internetu) oraz telefony komórkowe. Szczegółowe dane dotyczące tych zmian zawarte zostały w tabelach nr 17, 18 i 19.

Tab. 17. Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty w województwie dolnośląskim na tle Polski (w % ogółu gospodarstw domowych)

	2005	2006	2007	2008
Polska	38,6	43,7	50,1	56,4
Dolnośląskie	38,8	43,3	48,7	55,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 159.

Tab. 18. Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do internetu w woj. dolnośląskim na tle Polski (w % ogółu gospodarstw domowych)

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008
Polska	22,5	28,4	36,6	45,7
Dolnośląskie	22,7	28,4	36,2	46,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 159.

Tab. 19. Gospodarstwa domowe wyposażone w telefon komórkowy w województwie dolnośląskim na tle Polski (w % ogółu gospodarstw domowych)

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008
Polska	65,2	73,1	79,3	83,5
Dolnośląskie	62,3	71,4	77,0	81,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 159.

Podobne pozytywne zmiany można zaobserwować w zakresie wyposażenia szkół w komputery, gdyż zarówno w szkołach podstawowych, jak i gimnazjach liczba komputerów z roku na rok wzrasta.

Tab. 20. Szkoły podstawowe wyposażone w komputery w województwie dolnośląskim na tle Polski (w % danej grupy szkół)

Wyszczególnienie	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009
Polska	72,3	81	86,1	90,4
Dolnośląskie	81	84	89,6	93,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 177.

Tab. 21. Gimnazja wyposażone w komputery w województwie dolnośląskim na tle Polski (w % danej grupy szkół)

Wyszczególnienie	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009
Polska	77,3	78,6	80,5	82,9
Dolnośląskie	78,3	78,7	81,8	85,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008, Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010, s. 177.

W regionie istotną rolę w działalności badawczo-rozwojowej i innowacyjnej pełnią także parki technologiczne, czyli zespoły wyodrębnionych nieruchomości wraz z infrastrukturą techniczną, utworzone w celu dokonywania przepływu wiedzy i technologii pomiędzy jednostkami naukowymi a przedsiębiorcami, których w regionie pojawia się coraz więcej. Obecnie należą do nich: (http://www.t-park.pl)

– **Wrocławski Park Technologiczny**, którego celem jest kreowanie warunków dla wykorzystania naukowego i przemysłowego potencjału Wrocławia i regionu oraz rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii (http://www.technologpark.pl);
– **Dolnośląski Park Technologiczny** (Wałbrzych, Szczawno-Zdrój), którego misją jest bezpośrednie wzmocnienie konkurencyjności podregionu wałbrzyskiego, a pośrednio także całego Dolnego Śląska poprzez wspieranie przedsiębiorczości opartej na wiedzy, wypracowanie modelowej współpracy z regionalnymi centrami badań i rozwoju oraz wzmacnianie przedsiębiorstw tworzących podstawy długofalowego rozwoju regionu. Ponadto pobudzanie aktywności zawodowej regionalnej społeczności oraz poprawa spójności ekonomicznej mikroregionu z pozostałą częścią Dolnego Śląska, Polski i regionami Unii Europejskiej (http://www.t-park.pl);
– **Legnicki Park Technologiczny**, którego celem jest pozyskiwanie innowacyjnych inwestorów, rozwój przedsiębiorczości oraz zapewnienie inwestorom wsparcia w rozwoju nowoczesnych technologii, a także tworzenie nowych i trwałych miejsc pracy (http://www.letia.pl);
– **ChemiPark Technologiczny w Brzegu Dolnym**, którego misją jest stworzenie największego w Polsce ośrodka innowacyjności w branży chemicznej;
– **Noworudzki Park Przemysłowy**, który oferuje pod wynajem i dzierżawę powierzchnie produkcyjne, handlowe, magazynowo-logistyczne i administracyjno-gospodarcze o powierzchni 21 683 m^2 oraz tereny pod inwestycje (31 657 m^2) wraz z całą infrastrukturą techniczną i komunikacyjną;
– **Park Przemysłowy Bukowice**, położony jest w Brzegu Dolnym-Bukowice w odległości 20 km od Wrocławia i oferuje inwestorom 144 430 m^2 powierzchni dla przemysłu, szczególnie dla sektorów uciążliwych, np. chemii ciężkiej.

Warto podkreślić, że województwo dolnośląskie znajduje się na 2. miejscu pod względem liczby parków technologicznych w Polsce (po województwie śląskim, w którym jest ich 8).

Ważną funkcję w regionie pełnią również:

– **Inkubatory Przedsiębiorczości** (Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości przy Uniwersytecie Wrocławskim, Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości w Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu, Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości Politechniki Wrocławskiej);
– **Wrocławski Medyczny Park Naukowo-Technologiczny** – jest instytucją otoczenia biznesu, która stanowi punkt styczny między środowiskiem naukowym, światem biznesu i społecznością lokalną. Jest inicjatorem i koordynatorem nowego przedsięwzięcia pt. „Ogólnopolski Klaster e-ZDROWIE", który gromadzi tematykę nowoczesnych technologii ICT w ochronie zdrowia zarówno w zarządzaniu, jak i w zakresie telemedycznych systemów wspomagania opieki nad chorymi (http://www.parkmedyczny.pl);
– **Ośrodek Transferu Wiedzy i Technologii Uniwersytetu Wrocławskiego** – istotą jego funkcjonowania jest wzmocnienie współpracy między środowiskiem naukowym a szeroko pojętą sferą gospodarki. Celem nadrzędnym jest stworzenie modelu aktywnej komunikacji pomiędzy ośrodkami akademickimi a MŚP z regionu Dolnego Śląska (http://www.wctt.pl);
– **Wrocławskie Centrum Transferu Technologii Politechniki Wrocławskiej**, którego misją jest podniesienie efektywności i konkurencyjności przedsiębiorstw poprzez innowacje (http://www.wctt.pl);
– **Klaster „Wspólnota Wiedzy i Innowacji w Zakresie Technik Informacyjnych i Komunikacyjnych"** – którego celem jest stworzenie platformy współpracy polskich oraz europejskich innowacyjnych firm, działających w branży technologii informacyjnych i komunikacyjnych (ICT), instytucji korzystających z technologii informatycznych, wyższych uczelni, specjalistycznych szkół teleinformatycznych i władz regionalnych (http://www.ict-cluster.wroc.pl);
– **Wrocławskie Centrum Akademickie**, które jest platformą współpracy pomiędzy władzami samorządowymi a środowiskiem akademickim we Wrocławiu, w celu wspierania działań na rzecz rozwoju szkolnictwa wyższego i nauki wrocławskiej (http://www.eitplus.wroclaw.pl).

Dolny Śląsk posiada dość silny i zróżnicowany potencjał badawczy, jednakże można wskazać jego pewne słabości, tj.: (Dolnośląska Strategia Innowacji, s. 8–20)

– utrzymującą się słabość sektora w zakresie zdolności komercjalizacji wyników;
– brak odpowiednich procedur pozwalających zabezpieczyć interes instytucji i ewentualnie przyszłe profity z przedsięwzięć zakończonych sukcesem;
– niezadowalająca współpraca z biznesem, choć na uwagę zasługuje coraz większe otwarcie i elastyczność w poszukiwaniu kontaktów gospodarczych;
– problemy z dotarciem do potencjalnych odbiorców wyników badań.

Zatem istotny jest rozwój sieci kontaktów różnych partnerów działalności innowacyjnej, przede wszystkim stworzenie płaszczyzn dialogu pomiędzy gospodarką a nauką. Ważna jest sprawna informacja o istniejących rozwiązaniach z jednej, a problemach z drugiej strony. Zasadniczy przełom powinien dokonać się w komercjalizacji wyników badań, dlatego potrzebne są wszechstronne ułatwienia dla tego typu aktywności, jak też pomoc promocyjna i marketingowa. Ponadto ważne jest proceduralne i administracyjne wsparcie starań o uporządkowanie kwestii własności intelektualnej wdrażanych innowacji.

Dokonując oceny rozwoju w regionie w kontekście realizacji strategii, należy podkreślić, że bardzo istotne jest dążenie do podnoszenia innowacyjności gospodarki regionu. Realizacji tego przedsięwzięcia służy Dolnośląska Strategia Innowacji (przyjęta przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego w formie uchwały w dniu 25.04.2005), w której wskazano ogólne propozycje działań, których realizacja ma przyczynić się w przyszłości do wzrostu innowacyjności i konkurencyjności regionu Dolnego Śląska. W związku z tym, analizując Strategię Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, należy także przyjrzeć się realizacji tego dokumentu.

W Dolnośląskiej Strategii Innowacji zapisano, że podstawowym mechanizmem realizacji tego dokumentu będzie tzw. „gra o region", polegająca na tym, że władze regionalne wspierają wszystkie działania, które wpisują się w strategię m.in. poprzez: (Ibidem)
– kontaktowanie osób i środowisk zainteresowanych danym przedsięwzięciem z innymi, działającymi w tym samym obszarze;
– udzielanie niezbędnej pomocy administracyjnej;
– udzielanie pomocy finansowej ze środków własnych i zewnętrznych (w tym pochodzących ze źródeł UE);
– udzielanie pomocy w spełnieniu procedur (w tym wypełnieniu wniosków) niezbędnych do uzyskania środków materialnych.

Wobec tego można uznać, iż wdrażanie Dolnośląskiej Strategii Innowacji odbywa się przede wszystkim poprzez realizację różnych projektów, które służą osiągnięciu celów zapisanych w DSI.

Proces opracowywania regionalnej strategii innowacji był niezwykle istotny, nie tylko w aspekcie budowania regionalnej świadomości, co do roli nauki, badań i ich wpływu na rozwój innowacji oraz ich transferu do biznesu. Był również ważny w zakresie zdiagnozowania stanu innowacji i ich wpływu na rozwój gospodarki regionu. W rezultacie proces ten pozwolił na uwzględnienie kierunków rozwoju regionów w oparciu o rozwój ich potencjału innowacyjnego, co znalazło odzwierciedlenie w przygotowywanym regionalnym programie operacyjnym oraz projektach pilotażowych. (Babiak, 2008, s. 232)

W regionie od 2005 roku zrealizowanych zostało wiele działań i projektów mających na celu poprawę innowacyjności w regionie. Biorąc pod uwagę wszystkie zrealizowane w ramach tej strategii projekty, można stwierdzić, że w regionie Dolnego Śląska w trakcie ich realizacji odbyły się liczne seminaria, warsztaty i konferencje, służące zwiększeniu świadomości innowacyjnej oraz promowaniu postaw innowacyjnych wśród społeczeństwa, a szczególnie przedsiębiorców. Podczas spotkań tych przekazywano również istotne informacje dotyczące możliwości finansowania innowacji. W trakcie realizacji wielu projektów przygotowane zostały ekspertyzy i dokumenty dotyczące potencjału innowacyjnego regionu i budowy gospodarki opartej na wiedzy w województwie dolnośląskim. Ponadto zorganizowane zostały studia podyplomowe dla kadr MŚP, na których kształcono w zakresie innowacyjnego zarządzania firmą. W efekcie realizowanych projektów została nawiązana i wzmocniona współpraca pomiędzy przedsiębiorstwami, jak również między sektorem B+R a przemysłem, która przecież ma podstawowe znaczenie dla wzrostu innowacyjności regionu. Ponadto utworzone zostały klastry (IT, energetyczny i energii odnawialnej). Poza tym, dzięki realizacji tych projektów, doktoranci otrzymali wsparcie finansowe na badania oraz zapewniona została kompleksowa obsługa, niezbędna do rozpoczęcia własnej działalności gospodarczej, a także wdrażania wyników badań. Prócz tego, wyposażono laboratoria w nowoczesny sprzęt, który nie tylko umożliwi prowadzenie badań, ale także zapewni lepsze kształcenie studentów. Opracowany został także regionalny *forsight* do 2020 roku dla województwa dolnośląskiego ze wskazaniem przyszłych kierunków rozwoju. Utworzono również: Ośrodek Transferu Wiedzy i Technologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocławskie Centrum Transferu Technologii (Politechnika Wrocławska) oraz Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych (które działa w ramach Dolnośląskiej Agencji Współpracy Gospodarczej). Warto także nadmienić, że w 2008 roku w Wydziale

Rozwoju Gospodarczego, w Departamencie Rozwoju Regionalnego powstał nowy Dział ds. Innowacyjności i Konkurencyjności, do zadań którego należy: (Zarządzenie nr…)

- nadzór oraz koordynacja prac związanych z wdrażaniem i monitorowaniem DSI;
- realizacja działań ukierunkowanych na promocję innowacyjności w województwie;
- współpraca z samorządem gospodarczym, stowarzyszeniami gospodarczymi i organizacjami zawodowymi oraz MŚP w zakresie rozwoju gospodarczego i innowacji;
- współpraca z administracją rządową, właściwymi instytucjami wdrażającymi, instytucjami naukowo-badawczymi, organizacjami pozarządowymi oraz innymi partnerami (krajowymi i zagranicznymi) w zakresie programów europejskich dotyczących innowacyjności;
- opiniowanie propozycji programów dotyczących problematyki innowacyjności w ramach RPO oraz DSI i SRWD;
- pilotowanie zgłoszonych projektów regionalnych w ww. zakresie, wymagających wsparcia organizacyjnego i finansowego;
- przygotowywanie propozycji opinii dotyczących zagadnień, dokumentów związanych z problematyką innowacyjności;
- udział w przygotowaniu propozycji udzielania dotacji przedmiotowych i podmiotowych dla jednostek realizujących zadania w zakresie DSI;
- współpraca przy realizacji interregionalnych i międzynarodowych programów poprawy konkurencyjności innowacyjności, finansowanych z udziałem środków budżetu województwa dolnośląskiego.

Warto również wspomnieć o powstaniu bardzo ciekawej strony internetowej, która poświęcona jest zagadnieniom związanym z innowacyjnością w regionie Dolnego Śląska (http://www.innowacje.dolnyslask.pl).

Wobec powyższego całość podjętych wysiłków w regionie w aspekcie implementacji Dolnośląskiej Strategii Innowacji zasługuje na wysoką ocenę. Niewątpliwie można stwierdzić, że w efekcie realizacji DSI nastąpiły istotne zmiany jakościowe w regionie, dotyczące przede wszystkim coraz większej świadomości innowacji i uznania ich jako szansy rozwojowej dla regionu.

Reasumując dotychczasowe rozważania dotyczące tworzenia innowacyjnej i konkurencyjnej gospodarki w regionie Dolnego Śląska, należy uznać, że wszystkie podjęte do tej pory działania i inicjatywy są bardzo istotne. Warto jednak podkreślić, że inicjatorami większości dotychczas podjętych działań był Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego oraz Politechnika Wrocławska, dlatego bardzo ważne jest, aby rozpoczęte działa-

nia w zakresie wspierania innowacyjności były kontynuowane oraz wspierane przez pozostałe regionalne podmioty. (Derlukiewicz, 2009, s. 218–236)

Należy kontynuować działania zapisane w strategii, ponieważ statystyki dotyczące badań i rozwoju (B+R) oraz innowacji systematycznie potwierdzają ogromne dysproporcje pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej i regionami. O ile na tle polskich regionów Dolny Śląsk wypada całkiem nieźle, to niestety w rankingu innowacyjności europejskich regionów z 2006 roku, pt. „European Regional Innovation Scoreboard", Dolny Śląsk znalazł się dopiero na 150. miejscu wśród 208 regionów uwzględnionych w raporcie (rys. 4).

Rys. 4. Skuteczność wdrażania innowacji w europejskich regionach w 2006 roku

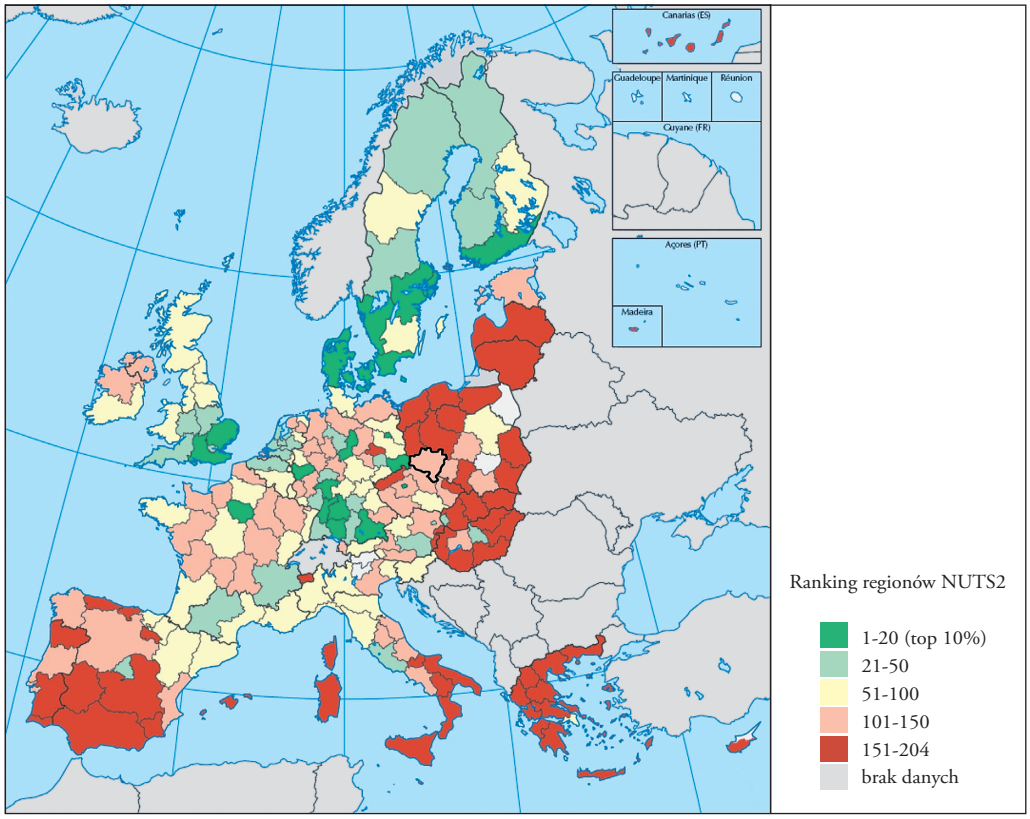

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Regiony na rzecz zmian gospodarczych. Promowanie konkurencyjności poprzez innowacyjne technologie i dobrze prosperujące społeczności, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Bruksela 2007, s. 5.

Także w najnowszym raporcie Unii Europejskiej z 2009 roku, dotyczącym innowacyjności regionów, Dolny Śląsk zaliczony został do słabej grupy regionów – tzw. średnich innowatorów.

Rys. 5. Skuteczność wdrażania innowacji w europejskich regionach w 2008 roku

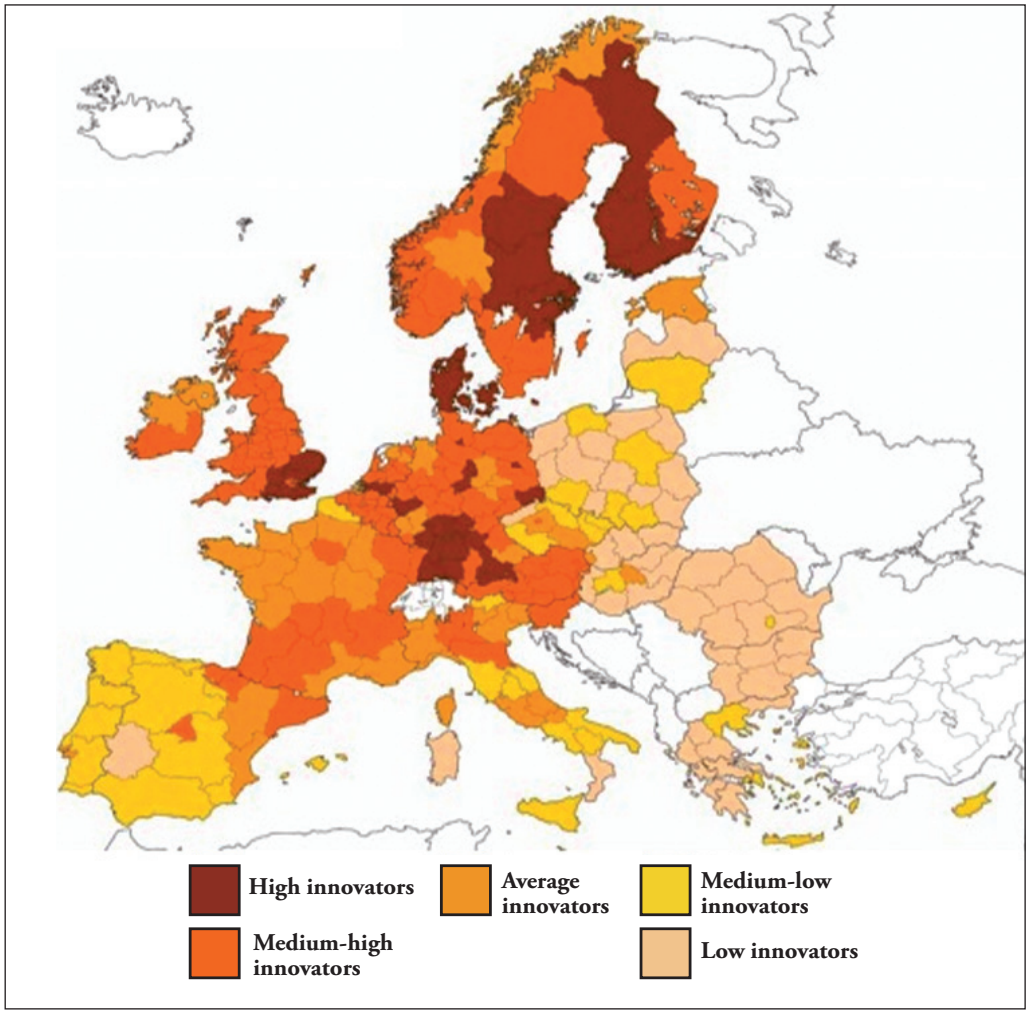

Źródło: Regional Innovation Scoreboard (RIS), 2009, s. 3.

Ponadto w raporcie tym wskazano, iż w latach 2004–2006 w województwie dolnośląskim nie nastąpiła poprawa dla żadnego wskaźnika (przy czym wartość badanego wskaźnika wynosi od 0 dla najsłabszego do 1 dla regionu o najlepszych wynikach), co potwierdzają dane zawarte w tabeli nr 22.

Tab. 22. Wybrane wskaźniki dla województwa dolnośląskiego za rok 2004 i 2006

Wskaźniki	Szkolnictwo wyższe	Lifelong learning	Publiczne wydatki na B+R	Wydatki na B+R w sektorze prywatnym	Innowacyjność MSP	Patenty
2004	0,34	0,39	0,37	0,33	0,22	0,16
2006	0,38	0,35	0,37	0,33	0,32	0,16

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Regional Innovation Scoreboard (RIS), 2009, s. 54–65.

Tab. 23. Wydatki na badania i rozwój jako procent PKB w województwie dolnośląskim na tle Polski i Unii Europejskiej

	2004	2005	2006	2007	2008
Unia Europejska (27)	1,16	1,15	1,18	1,19	1,21
Polska	0,16	0,18	0,18	0,17	0,19
Dolnośląskie	0,14	0,18	0,10	0,15	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/.

Tab. 24. Pracujący w sektorze B+R (jako procent wszystkich pracujących) w województwie dolnośląskim na tle Polski i Unii Europejskiej

	2004	2005	2006	2007	2008
Unia Europejska (27)	1,49	1,51	1,55	1,57	–
Polska	0,92	0,87	0,83	0,80	–
Dolnośląskie	1,01	0,91	0,82	0,75	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/.

W związku z powyższym nadal należy podejmować działania w zakresie rozwijania nowoczesnych technik i technologii. Należałoby wspierać działalność badawczą i rozwojową przedsiębiorstw, w tym dofinansowywać badania prowadzone przez przedsiębiorstwa we współpracy z instytucjami prowadzącymi działalność naukowo-badawczą. Istotną kwestią jest także wsparcie korzystania przez przedsiębiorców z najnowszych technologii informacyjno-komunikacyjnych, tworzenie bezpiecznych sieci i systemów informatycznych w przedsiębiorstwach. Wprawdzie wiele działań w zakresie wzmacniania potencjału innowacyjnego regionu zostało już podjętych (w ramach implementacji DSI), jednak należy kontynuować propagowanie postaw innowacyjnych wśród społeczeństwa, a w szczególności wśród przedsiębiorców. Należy wzmacniać proinnowacyjny układ instytucjonalny oraz udostępniać publicznie informacje na temat dostępnych zasobów innowacyjnych woje-

wództwa (kadry, ośrodki naukowe i badawcze, firmy innowacyjne, zasoby internetowe, biblioteki, szkoły, firmy konsultingowe i doradcze, firmy szkoleniowe i ich oferta itd.) nie tylko w regionie i kraju, ale również na arenie międzynarodowej. Nadal powinny odbywać się spotkania, seminaria i warsztaty, w których udział braliby przedstawiciele zarówno sektora B+R, jak również praktyki gospodarczej. Współpraca między tymi jednostkami także powinna być stale wzmacniana i rozszerzana. Ponadto należałoby wspierać transfer nowych technologii oraz przedsiębiorstwa pozyskujące nowe technologie.

Rozdział 3.

Kształtowanie się zjawisk rozwojowych w przestrzeni regionu

3.1. Zmiany demograficzne w latach w regionie

Kolejną wielkością, stanowiącą punkt wyjścia do dalszych rozważań, są zmiany w liczbie ludności. Według prognoz GUS liczba ludności w regionie ma ulec zmniejszeniu w roku 2020 o 2,7 % w stosunku do roku 2008, natomiast do roku 2035 – o 9,2 %. Równocześnie należy podkreślić, że obecne trendy charakteryzujące procesy demograficzne na obszarze regionu wystąpiły wcześniej niż w pozostałej części kraju. Zjawiska te w regionie kształtują się mniej korzystnie w stosunku do przeciętnej krajowej (przykładowo w 2003 roku wskaźnik przyrostu naturalnego wynosił dla kraju minus 0,4, a dla regionu – minus 1,4, saldo migracji dla kraju – minus 0,4, dla regionu – minus 0,8). Przeprowadzone analizy dla całego kraju wskazują, że trwający od kilkunastu lat spadek rozrodczości jeszcze się nie zakończył i dotyczy w coraz większym stopniu kolejnych roczników młodzieży. W latach 2000–2008, w wyniku niskiego przyrostu naturalnego oraz ujemnego salda migracji zagranicznych, liczba ludności regionu zmniejszyła się o 35 136 osób. Tempo przyrostu ludności było ujemne i wynosiło: od minus 0,8 % w 2000 roku do minus 0,2 % w 2008. Bezpośrednią przyczyną zmniejszania się liczby ludności jest znaczący spadek liczby urodzeń i saldo migracji, które w 2005 roku wynosiło minus 0,6, a w 2008 minus 0,4. Wśród przyczyn tego zjawiska wymienia się rosnący poziom wykształcenia, trudności na rynku pracy, zmniejszenie świadczeń socjalnych na rzecz rodziny, brak w polityce społecznej przedsięwzięć dotyczących umacniania pozycji rodziny i generalnie trudne warunki społeczno-ekonomiczne, w których znalazło się pokolenie w wieku prokreacyjnym. Analizując prognozę demograficzną[3] do 2020 roku dla całego kraju, jak i poszczególnych województw, można stwierdzić, iż na Dolnym Śląsku w trzech pięcioletnich przedziałach czasowych występuje większa dynamika spadku ludności niż w skali całego kraju. Należy przy tym pamiętać, że ogólny spadek liczby mieszkańców nie będzie równomiernie

[3] Przyjęte założenia do prognozy ludności są wynikiem ustaleń ekspertów Głównego Urzędu Statystycznego, Rządowej Rady Ludnościowej i Komitetu Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk.

rozłożony w przestrzeni regionu. Poniższy rysunek ukazuje ogólny spadek liczby ludności w regionie w analizowanym okresie. Potwierdza on tendencję występującą w prognozach sporządzanych przez GUS.

Rys. 6. Spadek liczby ludności w regionie w wybranych latach 2000–2035 (od roku 2008 jest to prognoza GUS)

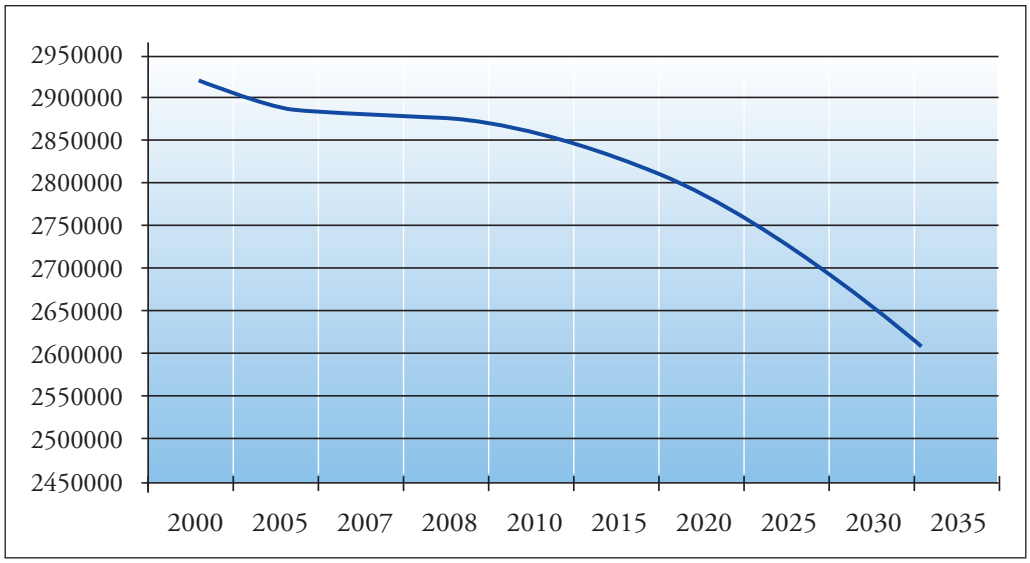

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem danych GUS.

3.2. Sieć osadnicza

Na początku należy podkreślić, że w przypadku Dolnego Śląska następują zmiany podstaw rozwoju tego obszaru. Do najważniejszych będzie należał już nie przemysł wydobywczy i ciężki (węgiel kamienny, miedź, węgiel brunatny, hutnictwo), ale policentryczny rozwój sieci osadniczej z wyraźną dominacją dużych układów osadniczych oraz nowoczesną, łączącą je infrastrukturą, w tym komunikacyjną. To właśnie ta struktura przestrzenna wysuwa się na pierwszy plan w kształtowaniu rozwoju przestrzeni regionu. Dlatego zanim omówione zostaną zmiany w skali powiatów, ocenie zostanie poddany system osadniczy ze szczególnym uwzględnieniem ośrodków miejskich.

Diagnozując strukturę osadniczą regionu, należy podkreślić, że jest ona zdywersyfikowana i różnorodna, co jest wynikiem wieloletnich procesów społeczno-gospodarczych, zachodzących na obszarze regionu i towarzyszącego temu zjawisku procesu osadniczego

(jednak jakościowe zmiany obserwowane obecnie są wynikiem procesów zachodzących po roku 1990, a w szczególności po 2004).

Najwięcej ludności zamieszkuje miasta w przedziale od 10 do 100 tysięcy – jest to prawie 25 % ludności miejskiej regionu. Dokonując oceny rozwoju miast, należy zwrócić uwagę na czynnik demograficzny (przykładem takiego podejścia jest tabela nr 25), z drugiej strony oceny te powinny być formułowane na podstawie długoletnich okresów. W regionie jest 91 miast, z czego 53 (59 %) to miasta poniżej 10 tysięcy mieszkańców, 17 to miasta mieszczące się w przedziale od 10 do 20 tysięcy mieszkańców, kolejne 17 miast należy do przedziału od 20 do 100 tysięcy, 2 miasta mają liczbę ludności przekraczającą 100 tysięcy i 1 ponad 500 tysięcy mieszkańców. Przestrzenna lokalizacja ośrodków miejskich w regionie odpowiada pasmom aktywności gospodarczej. Są to: obszar tzw. zagłębia sudeckiego, worek turoszowski, legnicko-głogowski okręg przemysłowy oraz aglomeracja wrocławska.

Tab. 25. Zmiany w liczbie mieszkańców (w tys. osób) w miastach Dolnego Śląska w wybranych latach

Ludność	Liczba miast						Ludność w miastach w tys.					
	1977*	1982*	1991*	2002	2005	2008	1977	1982	1991	2002	2005	2008
Poniżej 5 000	16	21	18	22	23	24	61,3	74,7	62,3	72,3	75,8	80,1
5 000 – 10 000	29	26	29	31	31	30	194,1	107,3	193,9	210,1	207,3	200,2
10 000 – 20 000	19	17	17	17	17	17	199,6	233,7	236,1	235,3	232,7	230,8
20 000 – 50 000	9	10	13	13	13	13	381,8	330,6	397,7	379,1	374,5	369,0
50 000 – 100 000	4	5	4	4	4	4	278,3	367,7	312,3	298,5	293,6	288,5
100 000 – 200 000	1	1	2	2	2	2	129,8	135,7	246,2	236,6	232,3	226,9
Powyżej 200 000	1	1	1	1	1	1	592,5	627,1	643,2	639,2	635.9	632,1
Ogółem	79	81	84	90	91	91	1837,4	1876,8	2091,7	2071,1	2052,1	2027,7

* bez powiatu górowskiego, Sycowa i Twardogóry

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jak wynika z powyższego zestawienia, znacznie wzrosła, w porównaniu z rokiem 1977, nie tylko liczba, ale i ludność miast średnich, co może świadczyć o dużej roli tych miast w gospodarce lokalnej. Należy pamiętać też o tym, że właśnie z tego przedziału wiele miast po roku 1999 uzyskało status miast powiatowych. Przy czym w stosunku do początku lat dziewięćdziesiątych liczba ludności miast uległa zmniejszeniu, co jest elemen-

tem zjawiska regresu demograficznego w naszym kraju. Należy zwrócić dodatkowo uwagę, że na przykład liczba ludności w regionie w latach 2002 i 2008 uległa zmniejszeniu o 1 %, a ludność miast zmniejszyła się aż o 2 %. Tendencja ta występowała w grupach poszczególnych miast, co przedstawia poniższa tabela.

Tab. 26. Zmiany liczby mieszkańców miast w latach 2002 a 2008 w wybranych przedziałach

Ludność	Zmiany liczby mieszkańców (w %)
Poniżej 5 000	+ 10,8
5 000 – 10 000	– 4,7
10 000 – 20 000	– 1,9
20 000 – 50 000	– 2,7
50 000 – 100 000	– 3,3
100 000 – 200 000	– 4,1
Powyżej 200 000	– 1,1
Ogółem	– 2,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Według danych z powyższego zestawienia w grupie miast do 5 tysięcy liczba ludności uległa zwiększeniu, ale też liczba miast zwiększyła się o jedno miasto. Z kolei największy spadek wystąpił w miastach dużych, tj. w przedziale od 50 do 100 tysięcy i następnym. Przy czym należy pamiętać, że na terenie otaczającym Wrocław obserwujemy intensywne zjawisko „rozlewania się" miasta poza granice administracyjne i tworzenie się swoistych *suburbiów*. Szczególnie jest to obserwowalne na ciągach komunikacyjnych, gdzie następuje zlewanie się miast i osiedli w jeden, silnie zurbanizowany obszar.

Dokonując ogólnej oceny zmian występujących w sieci osadniczej regionu do roku 2009, należy stwierdzić, że wyraźnie wzrosło znaczenie silnych centrów gospodarczych, przede wszystkim aglomeracji wrocławskiej, ale też układu miast z podregionu legnicko-głogowskiego, Jeleniej Góry, Wałbrzycha, Świdnicy i innych, co skutkuje tym, że coraz wyraźniej zaczynają one pełnić funkcję ośrodków centralnych, inicjujących wzrost gospodarczy z silnym akcentem naukowo-badawczym, szkolnictwa wyższego, kulturalnego oraz administracyjnego, nie tylko dla regionu, ale też oddziałujących na otoczenie zarówno krajowe, jak i zagraniczne. Te układy osadnicze stają się ośrodkami integrującymi społeczność regionu. Jednak kluczową rolę w tych ośrodkach pełni przemysł; przewiduje się równocześnie, że w tym sektorze w najbliższym czasie będą występować następujące tendencje:

– jego udział w bazie gospodarczej, mimo zwiększającej się roli usług, będzie nadal znaczący;
– uwidoczni się wzrost zastosowania wysokiej technologii;
– rozwinie się lokalny transfer technologii, na co wpływ będzie miała miejscowa kadra naukowa;
– wzrośnie znacznie udział sektora prywatnego;
– zmniejszy się uciążliwość przemysłu dla środowiska (wpłynie to korzystnie na atrakcyjność miasta i jego walory);
– wzrośnie znacznie liczba przedsiębiorstw o charakterze usługowo-produkcyjnym.

Jak już wspomniano, sieć osadnicza regionu jest dobrze wykształcona, struktura i hierarchiczność miast także ma ogólnie prawidłową postać. W regionie istnieją aż 54 miasta poniżej 10 tysięcy mieszkańców, są one zlokalizowane przede wszystkim w pasie Pogórza Sudeckiego i w podregionie wrocławskim. Równocześnie w literaturze podnosi się fakt przeżywania kryzysu małych miast, który wynika z głębszych przeobrażeń współczesnej cywilizacji. Na początku XXI wieku obserwujemy zintensyfikowany zanik wiejskiego stylu życia, wiejskiej odrębności, specyfiki, ale nie zanik wsi jako jednostki osadniczej – poddając się bowiem „urokowi" miejskiego stylu życia, wieś się urbanizuje, staje się przedłużeniem miasta. W tych warunkach granice miast zaczynają mieć coraz bardziej umowny, wyłącznie statystyczno-administracyjny charakter. W konsekwencji tych procesów zmianie ulega także funkcja miasta, w tym małego. W praktyce można wskazać na mutację funkcji lub ich sukcesję. Mutacja związana jest ze zmianą występującą w samej funkcji, ewentualnie z włączaniem w jej obręb elementów innej funkcji. Sukcesja natomiast związana jest m.in. z procesem zmian jednej funkcji na inną, dotychczas nie występującą w skali małych miast. Przy tym przez samo pojęcie sukcesji należy rozumieć proces występujący pomiędzy stanami równowagi (Korcelli 1974, s. 22). Miasto współczesne znajduje się więc permanentnie w stanie nierównowagi (można stwierdzić, że każdy stan rozwoju miasta jest tylko okresem przejściowym) (Ptaszyńska-Wołczykowicz, 1984), stąd też występuje w nim proces ustawicznej sukcesji. Obecnie w tendencjach rozwojowych miast można wskazać kilka głównych kierunków, według F. Ashera są to: (Jałowiecki 1999, s. 75)
– „tropizm"(czyli wygięcie w kierunku źródła bodźców) w stronę przestrzeni o znacznej jakości życia;
– nowy przebieg procesu metropolizacji;
– trendy do fragmentyzacji przy równoczesnej polaryzacji przestrzeni oraz jej przekształcenia w ramach sieci gospodarczych;

– znaczne oddziaływanie dużych podmiotów gospodarczych na przemiany urbanizacyjne oraz świadczenie usług miejskich;
– przekształcenia społeczno-przestrzenne przy znacznej i trwałej marginalizacji niektórych dziedzin.

Niewątpliwie efektem tych przeobrażeń jest fakt przejęcia części funkcji pełnionych przez małe miasto względem otoczenia przez duże ośrodki miejskie, przekształcające się w metropolie, z drugiej strony funkcje te podlegają „atomizacji' i zaczynają być realizowane w mniejszej skali, np. poszczególnych osad, wsi czy nawet poszczególnych gospodarstw domowych.

Rys. 7. Migracja funkcji małych miast w nowych realiach gospodarczych

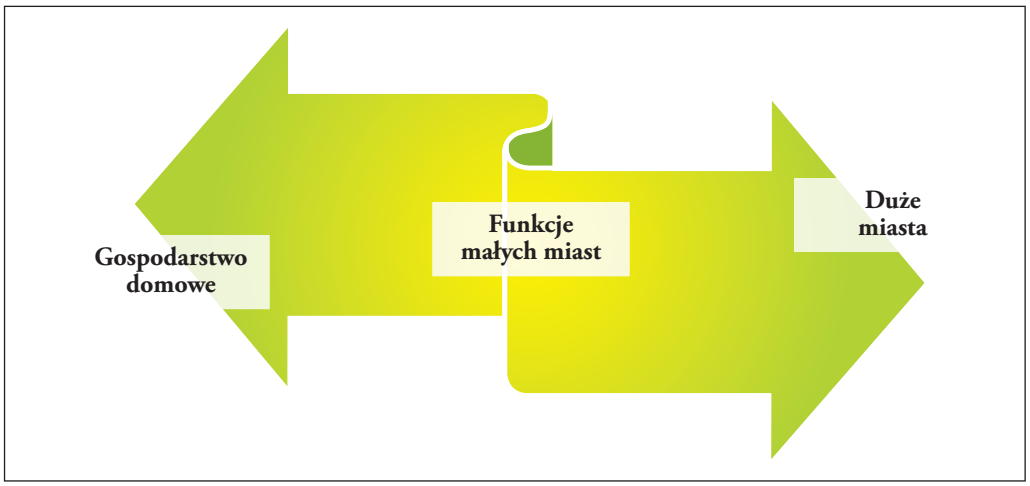

Źródło: opracowanie własne.

Szczególnie duże zagrożenie dla małych miast stanowią olbrzymie ośrodki miejskie, przekształcające się w metropolie. W ich funkcjonowaniu występuje efekt „wampiryzacji", czyli wysysania wszystkiego z otoczenia, bez dawania czegokolwiek w zamian. Większość autorów zgodna jest, że wiek XXI, a przynajmniej jego pierwsza połowa, to wiek dużych, nowoczesnych metropolii. Współczesne zjawisko metropolizacji można uznać za kolejną – nową, szeroko rozprzestrzeniającą się, jakościowo wyższą oraz charakteryzującą się dużą dynamiką rozwoju – fazę urbanizacji, której siłą napędową są procesy globalizacji oraz szybki rozwój cywilizacji technicznej. Czy tego typu przemiany rzeczywiście oznaczają koniec małego miasta jako formy przestrzennego systemu osadniczego, ze swoją specyfiką,

unikatowością, tzw. „małomiasteczkowością" – wydaje się, że nie. Chociaż badania dotyczące sytuacji małych miast (poniżej 10 tysięcy mieszkańców) na Dolnym Śląsku wskazują, że ogólnie znajdują się one w gorszej sytuacji niż cały region (Korenik, 2005, s. 219–229), to jednak należy podkreślić, że doskonale radzą sobie takie, które mają wyraźnie ukształtowaną, a przy tym specyficzną funkcję, przede wszystkim uzdrowiskowo-wypoczynkową. Z drugiej strony należy zdawać sobie sprawę, że zmiany realizowane na obszarze małych miast nie mają tej skali i natężenia, co w dużych. Małe miasta, wypracowując nowe funkcje, a w trudnym procesie poszukiwania w ciągle turbulentnej gospodarce, muszą sobie radzić z wieloma zagrożeniami. Mimo wszystko wydaje się, że również w gospodarce opartej na wiedzy jest miejsce dla małych miast z ich specyfiką. Wspomniane badania pozycji i znaczenia małych miast dla regionu Dolny Śląsk oparte były o uproszczony, syntetyczny wskaźnik ekonomiczny. Równocześnie obliczono taki wskaźnik dla całego regionu i przyjęto go jako 100 %. Wyliczony wskaźnik dla wszystkich małych 54 miast regionu wyniósł 82,10 %, co świadczy o niskiej ich pozycji w gospodarce regionu względem przyjętego wskaźnika, jednak poszczególne miasta miały różne wielkości dla analizowanego wskaźnika. Do miast o najniższym wskaźniku, czyli o niskiej pozycji w gospodarce regionu, należy 17 miast, w dużej mierze są to miasta leżące w starym zagłębiu sudeckim oraz stanowiące zaplecze dla obszarów wiejskich i miasta nadgraniczne. Z kolei 10 miast osiągnęło wskaźnik zdecydowanie wyższy niż średnia regionu – i są to miasta, które mają określoną funkcję, przede wszystkim uzdrowiskową albo wypoczynkową, albo też są to miasta, które znajdują się w bezpośrednim otoczeniu Wrocławia.

3.3. Zróżnicowanie przestrzenne regionu w przekroju podregionów w roku 2004 i 2008

Podregiony, jako kategoria statystyczno-planistyczna, nie stanowią szczebla jednostki administracyjnej podziału kraju. Jednak ze względu na większą dostępność danych statystycznych oraz możliwość agregowania pewnych zjawisk w większych przekrojach przestrzennych coraz częściej są one przedmiotem badań. Wszystkie pięć podregionów Dolnego Śląska wydają się stanowić wewnętrznie zwarty i podobny obszar, dlatego można prowadzić także obserwacje i analizy na tym poziomie w naszym regionie. Ze względu na fakt, iż PKB był już analizowany w przekroju podregionów, nie został on w tej części uwzględniony.

Tab. 27. Wybrane czynniki demograficzne za rok 2004 w podregionach dolnośląskich

Zmienna \ Podregion	Jeleniogórski	Legnicko-głogowski	Wałbrzyski	Wrocławski	Wrocław
Ludność według faktycznego miejsca zamieszkania (na dzień 31.12.2008)	586 147	450 631	691 079	528 930	636 268
Gęstość zaludnienia (ludność na 1 km^2)	105	130	165	82	2 173
Przyrost naturalny ogółem	–816	493	–2 013	231	–1 382
Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w ludności ogółem (%)	20,4	21,2	19,2	22	15,5
Udział ludności w wieku produkcyjnym w ludności ogółem (%)	64,4	66,1	64,1	64,3	66,8
Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem (%)	15,1	12,7	16,6	13,7	17,7
Saldo migracji wewnętrznych ogółem	–732	–1 169	–1 514	1 910	615
Saldo migracji zewnętrznych ogółem	–255	–110	–245	–63	157
Liczba pracujących	106 143	103 331	116 984	84 498	182 010
Liczba zarejestrowanych bezrobotnych	57 245	40 140	78 735	45 584	35 425
Stopa bezrobocia rejestrowanego	26,2	21,3	29,8	23,9	12,3
Bezrobotni zarejestrowani, pozostający bez pracy dłużej niż rok (w % ludności aktywnej zawodowo)	–	–	–	–	–
Bezrobotni zarejestrowani, pozostający bez pracy dłużej niż rok (w % bezrobotnych ogółem)	–	–	–	–	–

Źródło: opracowanie własne w oparciu o: www.stat.gov.pl.

Tab. 28. Wybrane czynniki demograficzne za rok 2008 w podregionach dolnośląskich

Zmienna / Podregion	Jeleniogórski	Legnicko-głogowski	Wałbrzyski	Wrocławski	Wrocław
Ludność według faktycznego miejsca zamieszkania (na dzień 31.12.2008)	578 265	323 738	677 218	540 792	632 162
Gęstość zaludnienia (ludność na 1 km^2)	104	129	162	84	2 159
Przyrost naturalny ogółem	–531	1 022	–1 699	858	–268
Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w ludności ogółem (%)	18,4	19,3	17,3	19,9	14,7
Udział ludności w wieku produkcyjnym w ludności ogółem (%)	65,7	66,5	65,2	65,8	66,5
Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem (%)	15,9	14,1	17,4	14,3	18,8
Saldo migracji wewnętrznych ogółem	–425	–982	–1 025	2 929	29
Saldo migracji zewnętrznych ogółem	–752	–183	–628	–277	154
Liczba pracujących	112 762	118 354	125 758	112 392	234 481
Liczba zarejestrowanych bezrobotnych	28 003	16 130	40 834	18 309	10 614
Stopa bezrobocia rejestrowanego	13,9	8,8	17	9,2	3,3
Bezrobotni zarejestrowani, pozostający bez pracy dłużej niż rok (w % ludności aktywnej zawodowo)	3,6	2,3	4,9	2,9	1,5
Bezrobotni zarejestrowani, pozostający bez pracy dłużej niż rok (w % bezrobotnych ogółem)	25,8	25,2	28,9	30,9	42,9

Źródło: opracowanie własne w oparciu o: www.stat.gov.pl.

W powyższych tabelach przedstawiono wybrane czynniki demograficzne charakteryzujące podregiony Dolnego Śląska. Dokonując porównania roku 2004 do 2008, widać wyraźnie, że negatywne tendencje uległy osłabieniu, wskaźnik aktywizacji zawodowej polepszył się, a stopa bezrobocia zmalała. Nadal jednak Wrocław dominuje w większości statystyk, potwierdzając swoją pozycję lidera oraz centrum regionu. Najwięcej lud-

ności zamieszkuje podregion wałbrzyski, najmniej natomiast legnicko-głogowski. Ludność miasta Wrocław przekracza 630 tysięcy (chociaż w ciągu ostatnich pięciu lat liczba ta zmniejszyła się o 4 106 osób), jest to zatem jedno z siedmiu największych polskich miast, łącznie z Warszawą, Krakowem, Łodzią, Poznaniem, Gdańskiem i Szczecinem. (http://pl.wikipedia.org/wiki/Miasta_w_Polsce) Największą gęstością zaludnienia charakteryzuje się Wrocław, najmniejszą natomiast jego okolice, czyli podregion wrocławski – przy czym w tym podregionie jako jedynym ten wskaźnik się zwiększa, natomiast w pozostałych maleje. Świadczyć to może o wzrastającej atrakcyjności bezpośredniego otoczenia miasta Wrocławia. Obszary te stają się miejscem intensywnej urbanizacji nie tylko dla mieszkańców Wrocławia, zwłaszcza że podregion wrocławski składa się z najgęstszej sieci osadniczej (tj. w nim znajduje się 1105 miast i wsi, drugi w kolejności jest podregion jeleniogórski z liczbą wynoszącą 548).

Największy przyrost naturalny zaobserwować można w obydwu latach w podregionie legnicko-głogowskim, najmniejszy natomiast – w wałbrzyskim (chociaż w stosunku do roku 2004 w roku 2008 ten regres był mniejszy). Zróżnicowania między podregionami, w kontekście udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym oraz poprodukcyjnym, nie są duże. W całym regionie można zaobserwować to samo zjawisko – obniżanie się grupy wieku przedprodukcyjnego, a zwiększanie się dwóch pozostałych. Szczególnie wzrost grupy wieku poprodukcyjnego świadczy o starzeniu się populacji województwa dolnośląskiego. Największe zmiany miejsca zamieszkania wewnątrz jednostki administracyjnej obserwujemy w podregionie wrocławskim, natomiast saldo migracji zewnętrznych wysuwa na prowadzenie Wrocław – jako jedyny podregion o wartości dodatniej. Napływ ludności na ten teren jest zatem większy niż odpływ, podczas gdy ludność odpływa z pozostałych podregionów, całkowicie je opuszczając.

Tab. 29. Wybrane czynniki ekonomiczne za rok 2004 w podregionach dolnośląskich

Podregion / Zmienna	Jeleniogórski	Legnicko-głogowski	Wałbrzyski	Wrocławski	Wrocław
Dochody ogółem (zł)	1 105 239 597,00	906 450 109,00	1 078 232 289,00	914 099 543,00	1 739 187 394,00
Wydatki z budżetu ogółem (zł)	1 091 937 922,00	933 278 916,00	1 109 111 409,00	883 750 713,00	1 720 290 635,00
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (zł)	2 190,22	2 795,73	2 037,56	1 998,88	2 511,41

Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w relacji do średniej krajowej (Polska = 100; w %)	90,9	116,0	84,6	83,0	104,2
Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach (na 1 mieszkańca; zł)	1 631	3 300	1 937	1 774	3 044
Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach (na 1 mieszkańca; zł)	31 562	36 294	12 988	15 938	36 664
Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON	53 408	40 479	72 202	43 920	94 465
Produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca (zł)	12 425	31 580	12 925	13 309	15 290

Źródło: opracowanie własne w oparciu o: www.stat.gov.pl.

Tab. 30. Wybrane czynniki ekonomiczne za rok 2008 w podregionach dolnośląskich

Podregion / Zmienna	Jeleniogórski	Legnicko-głogowski	Wałbrzyski	Wrocławski	Wrocław
Dochody ogółem (zł)	1 541 729 157,04	1 413 678 137,87	1 576 590 856,80	1 381 245 935,77	2 621 775 347,27
Wydatki z budżetu ogółem (zł)	1 577 909 953,69	1 466 531 077,98	1 613 809 197,33	1 439 982 972,01	3 193 653 477,63
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto (zł)	2722,69	3 710,54	2 707,44	2 682,81	3 415,39
Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w relacji do średniej krajowej (Polska = 100; w %)	86,2	117,5	85,7	84,9	108,1
Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach (na 1 mieszkańca; zł)	2 202	5 802	2 402	4 818	5 622
Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach (na 1 mieszkańca; zł)	35 209	50 432	20 663	30 720	54 342
Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON	56 774	41 677	74 793	47 874	95 602
Produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca (zł)	15 469	44 620	19 654	35 161	22 261

Źródło: opracowanie własne w oparciu o: www.stat.gov.pl

Na podstawie danych zgromadzonych w tabeli zauważamy, iż podregiony legnicko-głogowski oraz Wrocław dominują w statystykach ekonomicznych. Zestawiając ze sobą wartość dochodów ogółem oraz wydatków z budżetu gmin poszczególnych podregionów, widzimy, iż wszystkie dolnośląskie podregiony charakteryzuje wyższa suma wydatków niż dochodów, przy czym dla podregionów: jeleniogórskiego, legnicko-głogowskiego, wałbrzyskiego oraz wrocławskiego wartość ta oscyluje w granicach od 2 do 4 %, natomiast w odniesieniu do miasta Wrocław wartość ta wynosi prawie 22 %. Informacją niezbyt korzystną jest obniżenie się przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w podregionie jeleniogórskim i mała liczba podmiotów gospodarki narodowej w podregionie legnicko-głogowskim, co świadczy o dużej dominacji KGHM-u. O dynamicznym rozwoju podregionu wrocławskiego świadczy także znaczny wzrost sprzedaży przemysłu na jednego mieszkańca, aż o 21852 zł, tj. 60,9 %.

Tab. 31. Wybrane czynniki infrastrukturalne za rok 2004 roku w podregionach dolnośląskich

Podregion / Zmienna	Jeleniogórski	Legnicko-głogowski	Wałbrzyski	Wrocławski	Wrocław
Sieć wodociągowa (na 100 km^2)	54,4	63,9	59,6	61,2	407,6
Sieć kanalizacyjna (na 100 km^2)	27,4	45,8	28,0	17,5	272,6
Sieć gazowa (na 100 km^2)	17,8	29,6	33,0	10,7	446,6
Nakłady na środki trwałe służące gospodarce wodnej (zł)	48 480 900	12 930 500	20 891 700	107 869 700	51 501 100
Nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska (zł)	177 985 100	89 257 300	63 236 900	77 735 800	105 337 500
Drogi publiczne powiatowe o nawierzchni twardej (km)	2 127,4	1 268,8	1 932,3	2 868,5	254,0
Drogi publiczne powiatowe o nawierzchni twardej ulepszonej (km)	2 063,8	1 247,0	1 892,3	2 796,4	251,4
Drogi publiczne powiatowe o nawierzchni gruntowej (km)	73,7	73,5	51,8	255,1	7,4

Źródło: opracowanie własne w oparciu o: www.stat.gov.pl.

Tab. 32. Wybrane czynniki infrastrukturalne za rok 2008 w podregionach dolnośląskich

Zmienna \ Podregion	Jeleniogórski	Legnicko-głogowski	Wałbrzyski	Wrocławski	Wrocław
Sieć wodociągowa (na 100 km^2)	60,5	68,6	62	67	422,2
Sieć kanalizacyjna (na 100 km^2)	35	51,1	31	27	283,6
Sieć gazowa (na 100 km^2)	19,1	35,1	32,7	15,4	466
Nakłady na środki trwałe służące gospodarce wodnej (zł)	56 328 900	20 290 400	27 247 600	94 536 000	92 444 900
Nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska (zł)	160 007 600	84 093 600	115 523 700	165 398 000	180 086 500
Drogi publiczne powiatowe o nawierzchni twardej (km)	2070,50	1268,80	1909,10	2 906,10	258,50
Drogi publiczne powiatowe o nawierzchni twardej ulepszonej (km)	2010	1246,50	1866,80	2 836,60	258,50
Drogi publiczne powiatowe o nawierzchni gruntowej (km)	68,9	66,9	47,7	217,4	7,1

Źródło: opracowanie własne w oparciu o: www.stat.gov.pl.

Dane zebrane w tabeli nr 32 pokazują stopień zróżnicowania infrastrukturalnego między dolnośląskimi podregionami. Dane potwierdzają, że w analizowanym okresie następował rozwój w regionie, a wysokie nakłady w roku 2008 świadczą, że proces ten występuje nadal. Największe nakłady na środki trwałe służące gospodarce wodnej, w porównaniu z wydatkami z budżetu, ponosi podregion wrocławski (ok. 6,6 % wydatków), najmniejsze natomiast – legnicko-głogowski (ok. 1,4 %). Podregion wrocławski przoduje również w największych nakładach na środki trwałe służące ochronie środowiska (w porównaniu do wydatków podregionu) i wartość ta wynosi ok. 11,5 %.

W całym województwie zaobserwować można dość dobrą sytuację dróg powiatowych o nawierzchni twardej i twardej ulepszonej, gdyż stanowią one w każdym przypadku powyżej 96 % wszystkich dróg powiatowych.

Tab. 33. Wybrane czynniki mające wpływ na jakość i warunki życia mieszkańców za rok 2004 w podregionach dolnośląskich

Podregion / Zmienna	Jeleniogórski	Legnicko-głogowski	Wałbrzyski	Wrocławski	Wrocław
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania (m^2)	68,6	65,5	62,8	76,7	59,8
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania (na 1 osobę)	23,4	21,9	22,6	23,3	23,0
Liczba ludności na łóżko w szpitalach ogólnych	–	–	–	–	–
Liczba zakładów opieki zdrowotnej	199	130	126	140	194
Liczba szkół wyższych (ogółem, filii, punktów konsultacyjnych)	4	8	10	0	25
Liczba studentów	8 798	13 208	9 668	0	134 800

Źródło: opracowanie własne w oparciu o: www.stat.gov.pl.

Tab. 34. Wybrane czynniki mające wpływ na jakość i warunki życia mieszkańców za rok 2008 w podregionach dolnośląskich

Podregion / Zmienna	Jeleniogórski	Legnicko-głogowski	Wałbrzyski	Wrocławski	Wrocław
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania (m^2)	69,5	66,6	63,5	78,8	60,1
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania (na 1 osobę)	24,5	23	23,6	24,8	24,6
Liczba ludności na łóżko w szpitalach ogólnych	181	266	284	357	131
Liczba zakładów opieki zdrowotnej	226	144	246	169	275
Liczba szkół wyższych (ogółem, filii, punktów konsultacyjnych)	6	7	10	1	28
Liczba studentów	6 749	12 803	8 875	56	144 531

Źródło: opracowanie własne w oparciu o: www.stat.gov.pl.

Zgodnie z danymi w tabeli, charakteryzującymi jakość oraz warunki życia mieszkańców, najmniejsza przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania w m^2 we Wrocławiu, związana z dużą gęstością zaludnienia (2159 osób), nie przekłada się na przeciętną powierzchnię użytkową mieszkania na jedną osobę, i Wrocław plasuje się na pozycji drugiej, zaraz po podregionie wrocławskim. W tabeli nr 34 zebrano również podstawowe dane dotyczące systemu opieki zdrowotnej oraz edukacji. Najmniejszą liczbą ludności na łóżko w szpitalach ogólnych charakteryzuje się Wrocław, największą natomiast – podregion wrocławski. Liczba zakładów opieki zdrowotnej natomiast, w zestawieniu z liczbą mieszkańców podregionu, wynosi najwięcej w legnicko-głogowskim, a najmniej we wrocławskim.

Wrocław jest miastem studenckim, prawie 23 % wszystkich mieszkańców stanowią właśnie studenci. Wysokiego odsetka nie można zaobserwować już w żadnym innym podregionie – wahają się one między 1 % a 4 %, podczas gdy w podregionie wrocławskim wartość ta wynosi jedynie 0,01 %.

Na podstawie powyższych danych statystycznych dokonano zhierarchizowania podregionów województwa dolnośląskiego. Metodologia polegała na obliczeniu odchyleń standardowych zmiennych i wyeliminowaniu grup cech, które były w zbyt dużym stopniu skupione wokół średniej, nie ukazując jednocześnie dysproporcji pomiędzy podregionami. Za granicę przyjęcia cech do zbioru zmiennych biorących udział w badaniu hierarchizacji podregionów dolnośląskich uznano odchylenie standardowe równe 5. Zmienne charakteryzujące się niższą wartością niż przyjęta zostały odrzucone, gdyż wszystkie podregiony były do siebie zbyt podobne względem danej cechy. Były to zmienne: udział ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym oraz poprodukcyjnym w ludności ogółem, bezrobotni zarejestrowani, pozostający bez pracy dłużej niż rok (w % ludności aktywnej zawodowo), stosunek podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON do ludności, nakłady na środki trwałe służące gospodarce wodnej oraz środowisku w stosunku do wydatków ogółem, stosunek liczby zakładów opieki zdrowotnej do ludności, stosunek liczby studentów do liczby mieszkańców, stosunek dróg publicznych powiatowych o nawierzchni twardej do wszystkich dróg powiatowych oraz przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę. Następnie w pozostałych kategoriach o odpowiedniej wartości odchylenia standardowego (większego od 5) przyporządkowano podregionom wartości od 1 do 5, gdzie 5 oznaczało najlepszy podregion w danej dziedzinie, natomiast 1 – najsłabszy. Wyniki badania dla roku 2004 i 2008 zestawiono w kolejnych tabelach nr 35 i 36.

Tab. 35. Wartości zmiennych dolnośląskich podregionów nadane w celu ich zhierarchizowania za rok 2004

Podregion / Zmienna	Jeleniogórski	Legnicko-głogowski	Wałbrzyski	Wrocławski	Wrocław
Przyrost naturalny ogółem	2	5	1	4	3
Saldo migracji wewnętrznych ogółem	3	2	1	5	4
Saldo migracji zewnętrznych ogółem	1	3	2	4	5
Stopa bezrobocia rejestrowanego	2	4	1	3	5
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	3	5	2	1	4
Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach (na 1 mieszkańca)	1	5	3	2	4
Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach	3	4	1	2	5
Produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca	1	5	2	3	4
Sieć wodociągowa (na 100 km^2)	1	4	2	3	5
Sieć kanalizacyjna (na 100 km^2)	2	4	3	1	5
Sieć gazowa (na 100 km^2)	2	3	4	1	5
Liczba ludności na łóżko w szpitalach ogólnych	–	–	–	–	–
Liczba szkół wyższych (ogółem, filii, punktów konsultacyjnych)	2	3	4	1	5
Suma	23	47	26	30	54
Miejsce w hierarchii[4]	**5**	**2**	**4**	**3**	**1**

Źródło: opracowanie własne.

[4] Nie uwzględniając zmiennej dotyczącej liczby ludności na łóżko w szpitalach ogólnych.

Tab. 36. Wartości zmiennych dolnośląskich podregionów nadane w celu ich zhierarchizowania za rok 2008

Podregion / Zmienna	Jeleniogórski	Legnicko-głogowski	Wałbrzyski	Wrocławski	Wrocław
Przyrost naturalny ogółem	2	5	1	4	3
Saldo migracji wewnętrznych ogółem	3	2	1	5	4
Saldo migracji zewnętrznych ogółem	1	4	2	3	5
Stopa bezrobocia rejestrowanego	2	4	1	3	5
Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	3	5	2	1	4
Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach (na 1 mieszkańca)	1	5	2	3	4
Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach	3	4	1	2	5
Produkcja sprzedana przemysłu na 1 mieszkańca	1	5	2	4	3
Sieć wodociągowa (na 100 km^2)	1	4	2	3	5
Sieć kanalizacyjna (na 100 km^2)	3	4	2	1	5
Sieć gazowa (na 100 km^2)	2	4	3	1	5
Liczba ludności na łóżko w szpitalach ogólnych	4	3	2	1	5
Liczba szkół wyższych (ogółem, filii, punktów konsultacyjnych)	2	3	4	1	5
Suma	28	52	25	32	58
Miejsce w hierarchii	**4**	**2**	**5**	**3**	**1**

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzone badania potwierdziły, iż w obydwu latach kolejność poszczególnych podregionów nie uległa zmianie, a więc przoduje miasto Wrocław, kolejny podregion to legnicko-głogowski, który swoją pozycję niewątpliwie zawdzięcza spółce KGHM, dzięki której zarobki na tym obszarze są wysokie, bezrobocie niskie, a przemysł rozwija się w spo-

sób dynamiczny. Trzecia lokata przypadła podregionowi wrocławskiemu – korzystającemu z renty lokalizacyjnej. Czwarte miejsce przypadło turystycznemu podregionowi jeleniogórskiemu, natomiast ostatnie, piąte miejsce – wałbrzyskiemu, który boryka się z problemami wysokiego bezrobocia, przestarzałymi środkami trwałymi o niskiej wartości oraz emigracją ludności, równocześnie w analizowanym okresie tylko wielkość zmiennych w tym podregionie spadała o jeden punkt, a w pozostałych uległa wzrostowi.

Powyższe spostrzeżenie potwierdza także raport pt. „Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz" Ministerstwa Rozwoju Regionalnego z 2009 roku, gdzie dokonano typologii podregionów polskich, w ramach których wyróżniono 8 grup, z czego 4 pierwsze to obszary, które oceniane są pozytywnie (od najlepszej do najsłabszej). W pierwszej grupie znalazła się tylko Warszawa, w drugiej – sześć podregionów miejskich, w tym także Wrocław, w kolejnej grupie znalazł się podregion wrocławski i legnicko-głogowski, kolejne nasze podregiony, tj. podregion jeleniogórski i wałbrzyski, znalazły się w grupie siódmej, czyli wymagają one dodatkowych impulsów rozwojowych. Rozmieszczenie przestrzenne tych poklasyfikowanych podregionów przedstawia poniższa mapa.

Rys. 8. Zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego

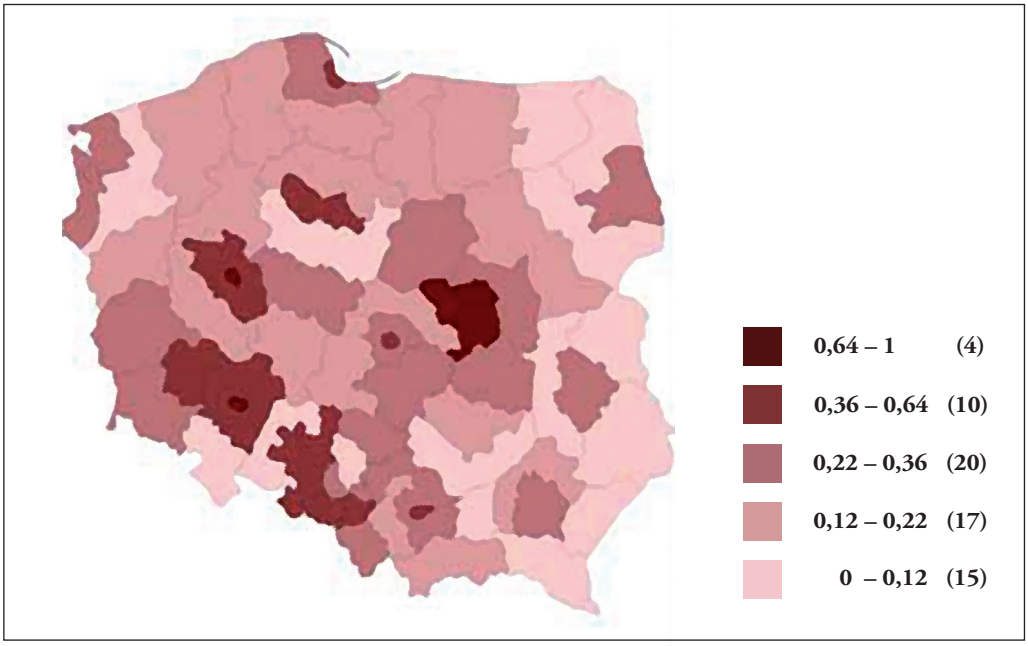

Źródło: Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009.

Jak wynika z tej mapy, podregion wałbrzyski wypada stosunkowo słabo, jednak należy pamiętać, że dotyczy to okresu przeszłego. Najnowsze dane, które są przytaczane i analizowane w tym opracowaniu, wskazują, że znaczna część tego podregionu wykazuje pozytywne tendencje, co niewątpliwie świadczy o jego rozwoju.

Rozdział 4.

Ocena przekształceń zachodzących w strukturze przestrzennej regionu w skali powiatów w okresach 2000–2004 i 2004–2008

Dokonując oceny zjawiska rozwoju w regionie, należy wskazać na jego znaczne zróżnicowanie przestrzenne.

Pierwszą wielkością poddaną analizie będzie liczba ludności. Jeżeli na koniec roku 2008 w regionie zamieszkiwało tylko 96,6 % ludności z roku 1999, to możemy wskazać powiaty, w których ten wskaźnik jest większy i takie, w których wielkość ta jest drastycznie mniejsza od średniej dla regionu. Równocześnie występują także obszary, gdzie odnotowano wzrost liczby ludności w stosunku do roku 1999. Analizując rysunek nr 9, można stwierdzić, że następuje proces zmiany struktury przestrzennej ludności w skali regionu przy ogólnej tendencji malejącej. Na obszarze Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego liczba ludności wzrosła, natomiast nastąpił wyraźny regres populacji na pogórzu sudeckim, przy czym jest to obszar, na którym nadal występuje najwyższy wskaźnik gęstości zaludnienia.

Rys. 9. Zmiany liczby ludności w przekroju powiatów w roku 2008 w stosunku do roku 1999

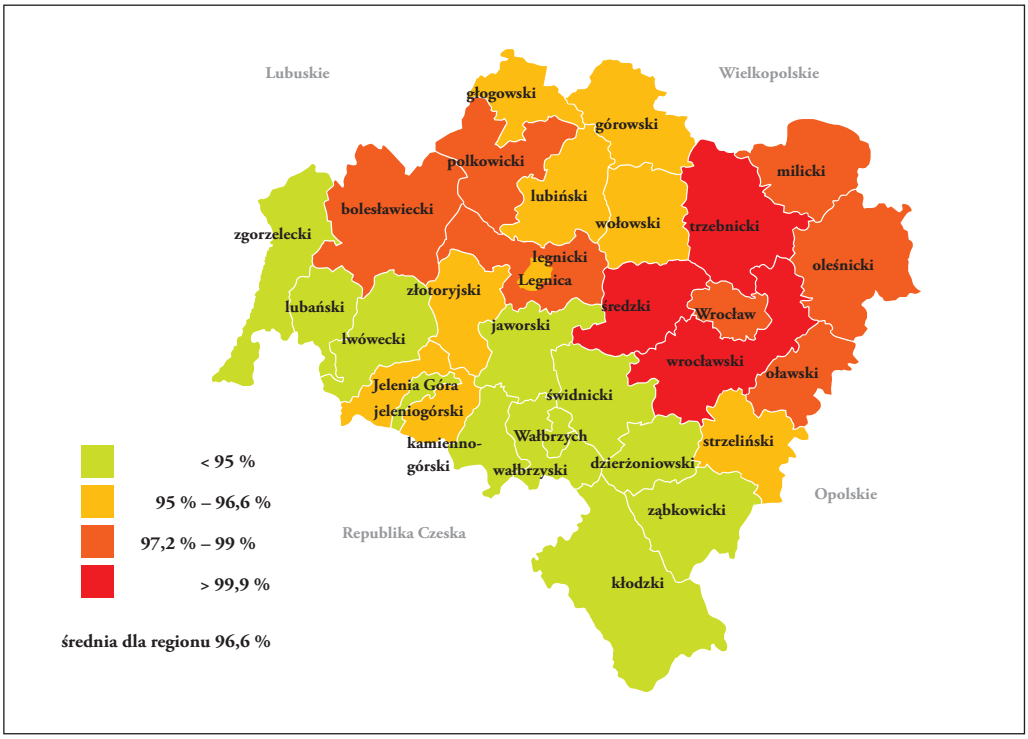

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane GUS.

Kolejne zestawienie dotyczy zmian w aktywności zawodowej poprzez analizę wskaźnika pracujących na 1000 ludności. Zmiany w tej wielkości odnoszone są do roku 2004 w stosunku do 2008. Przy czym w ciągu pięciu lat nastąpił wzrost aktywności zawodowej z 205 pracujących w 2004 na 1000 ludności do 245 na koniec 2008 roku, czyli w skali regionu aktywność zawodowa na 1000 mieszkańców wzrosła o 40 pracujących. Oczywiście wielkość ta kształtowała się różnie w przestrzeni regionu, co przedstawia kolejny rysunek. Największy wzrost wystąpił w powiecie wrocławskim – aż o 115 osób oraz oławskim – o 104. Istnieją także powiaty, w których wystąpiło zmniejszenie aktywności; do nich zalicza się powiat wołowski – ubyło 11 pracujących na 1000 mieszkańców i milicki, gdzie ubył w analizowanym okresie 1 pracujący. To zestawienie wskazuje na znaczny wzrost aktywności zawodowej w WOM i na obszarze zagłębia miedziowego. Widać także pozytywne efekty funkcjonowania specjalnych stref ekonomicznych (Wałbrzych, Świdnica, Żarów, Jelcz-Laskowice itp.).

Rys. 10. Zmiany liczby pracujących na 1000 ludności w roku 2008 w stosunku do 2004

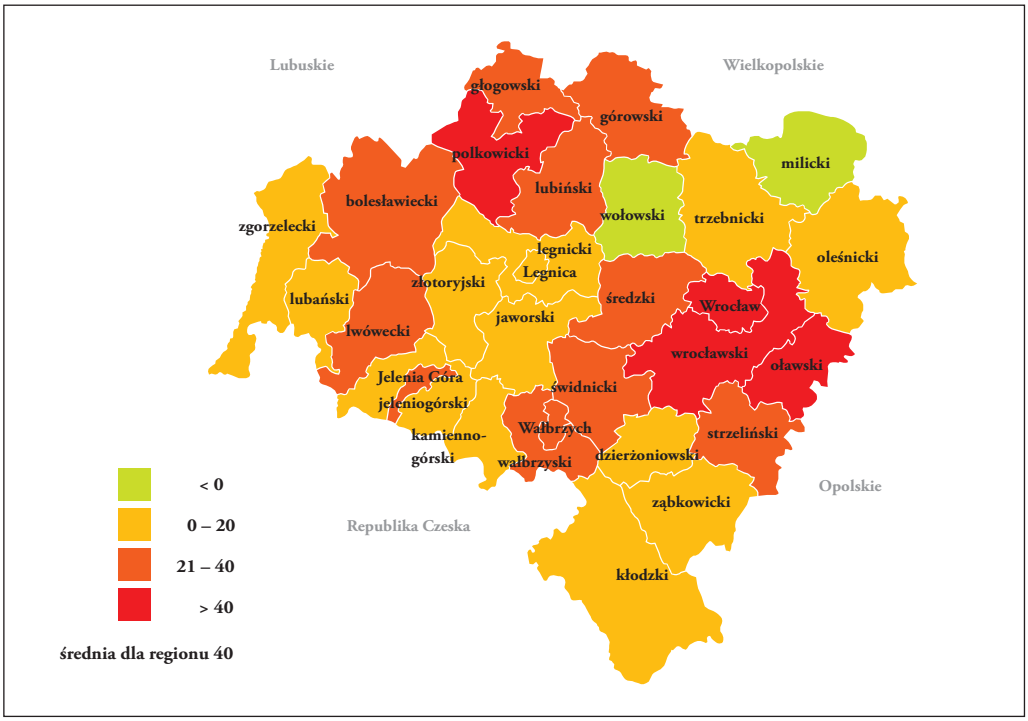

Źródło: opracowanie własne.

Ponieważ zmiany w aktywności były bardzo zróżnicowane przestrzennie, poniżej zamieszczono je w tabeli.

Tab. 37. Zmiana wskaźnika aktywności zawodowej w roku 2008 w stosunku do 2004

Powiat	Przyrost pracujących na 1000 mieszkańców
bolesławiecki	32
jaworski	17
jeleniogórski	3
kamiennogórski	2
lubański	7
lwówecki	27
zgorzelecki	0
złotoryjski	1

Jelenia Góra	30
głogowski	28
górowski	1
legnicki	10
lubiński	23
polkowicki	58
Legnica	63
dzierżoniowski	6
kłodzki	4
świdnicki	30
wałbrzyski	24
ząbkowicki	10
milicki	–1
oleśnicki	23
oławski	104
strzeliński	26
średzki	26
trzebnicki	22
wołowski	–11
wrocławski	115
Wrocław	85
Dolny Śląsk	40

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem danych GUS.

W regionie nadal znaczącą rolę odgrywa przemysł i budownictwo. Jak wynika z kolejnego rysunku (nr 11), aż w ośmiu powiatach wskaźniki zatrudnienia w tych sektorach przekraczają 50 %. Jest to niewątpliwie wynikiem, z jednej strony, funkcjonowania znacznych dziedzin przemysłu wydobywczego, ale z drugiej strony także kształtowania się i rozwijania nowoczesnych gałęzi przemysłu.

Rys. 11. Pracujący w przemyśle i budownictwie w ogólnej liczbie pracujących w roku 2008 w %

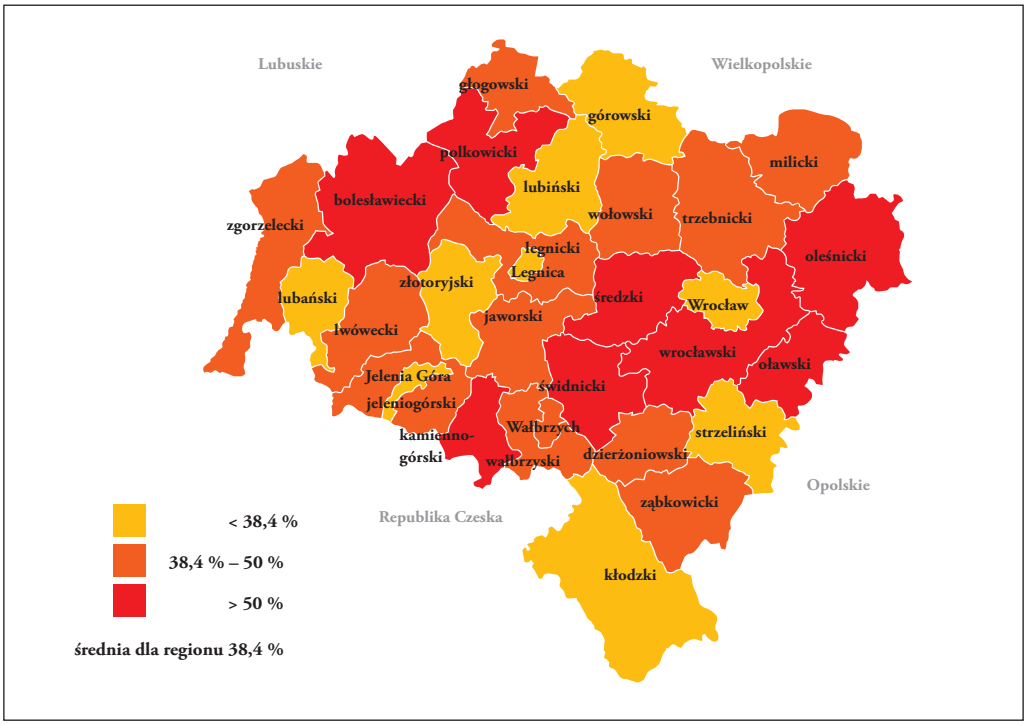

Źródło: opracowanie własne.

Najniższy udział przemysłu w strukturze zatrudnienia wykazuje miasto Wrocław, jednak w jego bezpośrednim zapleczu przemysł odgrywa dużą rolę i w wypadku niektórych powiatów jest to tendencja rosnąca. Potwierdzają to ostatnie projekty inwestycyjne, zgodnie z którymi należy oczekiwać umocnienia się jeszcze na tych obszarach tego sektora.

Odnosząc się do procesu dynamicznie, należy podkreślić, że na początku XXI wieku, tj. w latach 2000–2004, wskaźnik zatrudnienia w przemyśle i budownictwie spadł o 2,1 %, natomiast w analizowanym okresie, tj. 2004–2008, wskaźnik ten nieznacznie uległ zmniejszeniu, tj. o 0,31 %. Świadczy to o tym, że te dwie sekcje są istotne w funkcjonowaniu regionu, a proces deindustrializacji (często żywiołowy i szkodliwy dla gospodarki regionu – szczególnie ten występujący na początku ostatniej dekady XX wieku) został w województwie zatrzymany. Jednak zmiany w omawianym wskaźniku, w badanych latach w skali poszczególnych powiatów, prezentowały się różnie, co pokazuje kolejny rysunek (nr 12).

Rys. 12. Zmiany w strukturze pracujących w przemyśle i budownictwie w latach 2004–2008

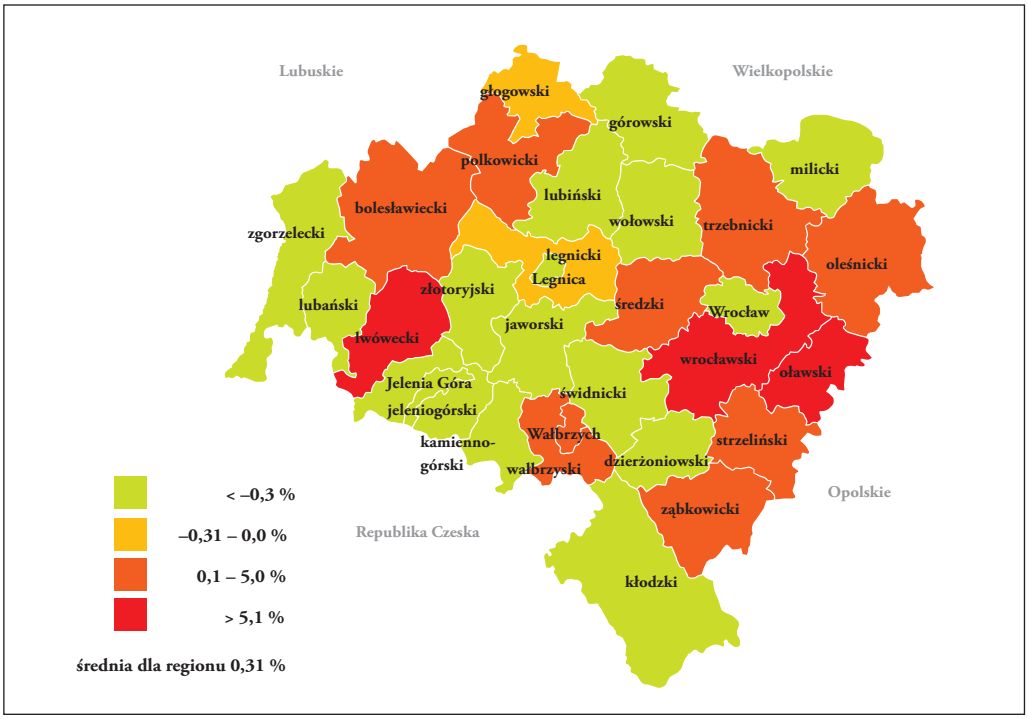

Źródło: opracowanie własne.

Największy przyrost w ciągu pięciu lat wystąpił w powiecie wrocławskim – 13,91 % i oławskim – 12,3 %, natomiast największy spadek odnotowano w powiecie zgorzeleckim – 6,77 % i świdnickim – 5,67 %. To powiaty, na obszarze których zlokalizowany jest przemysł wydobywczy (w powiecie polkowickim wskaźnik ten w 2004 roku sięgał 70 %, a w 2008 przekroczył 71 %), ale także uwidaczniają się te tereny, na których zlokalizowano specjalne strefy ekonomiczne. Silnie uwidacznia się lokowanie, a także przesuwanie się przemysłu w ramach Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego. Jeżeli porównamy to zestawienie ze zmianami w liczbie pracujących, okazuje się, że rzeczywiście (realnie) wzrost wystąpił w powiatach obszaru metropolitalnego i zagłębia miedziowego. Porównując okres 2000–2004 do 2004–2008, uwidacznia się wzrost aktywności gospodarczej nie tylko na obszarze tzw. „twardych" powiatów, tj. LGOM i WOM, które ze względu na swoją lokalizację zawsze będą wykazywać nadprzeciętną aktywność gospodarczą, ale także na innych obszarach. Takie tendencje wskazują, że w okresie 2004–2008

aktywność gospodarcza wyrażana tym wskaźnikiem objęła nowe obszary regionu, co pozytywnie świadczy o jego rozwoju w tym okresie.

Rys. 13. Powiaty, w których nastąpił realny przyrost liczby pracujących i nastąpił wzrost zatrudnienia w przemyśle i budownictwie w latach 2000–2004

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 14. Powiaty, w których nastąpił realny przyrost liczby pracujących i nastąpił wzrost zatrudnienia w przemyśle i budownictwe w latach 2004–2008

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując oceny pracujących w usługach (zarówno materialnych, jak i niematerialnych), należy podkreślić, że w latach 2004–2008 w skali całego regionu nastąpił przyrost udziału tego wskaźnika z 59,6 % do 60,2 % ogółu pracujących. Bezsprzecznym liderem jest Wrocław, gdzie w roku 2004 – 74,7 %, a w 2008 już 76,3 % pracowało w tym sektorze. Wyraźnie widać także te powiaty, które nastawione są na rozwój turystyki, rekreacji i działalności o charakterze uzdrowiskowym, np. powiat kłodzki. Także wysokie udziały mają dwa powiaty zaliczane do bezpośredniego obszaru metropolitalnego, tj. powiat trzebnicki i wrocławski.

Rys. 15. Pracujący w usługach w ogólnej liczbie pracujących w roku 2004

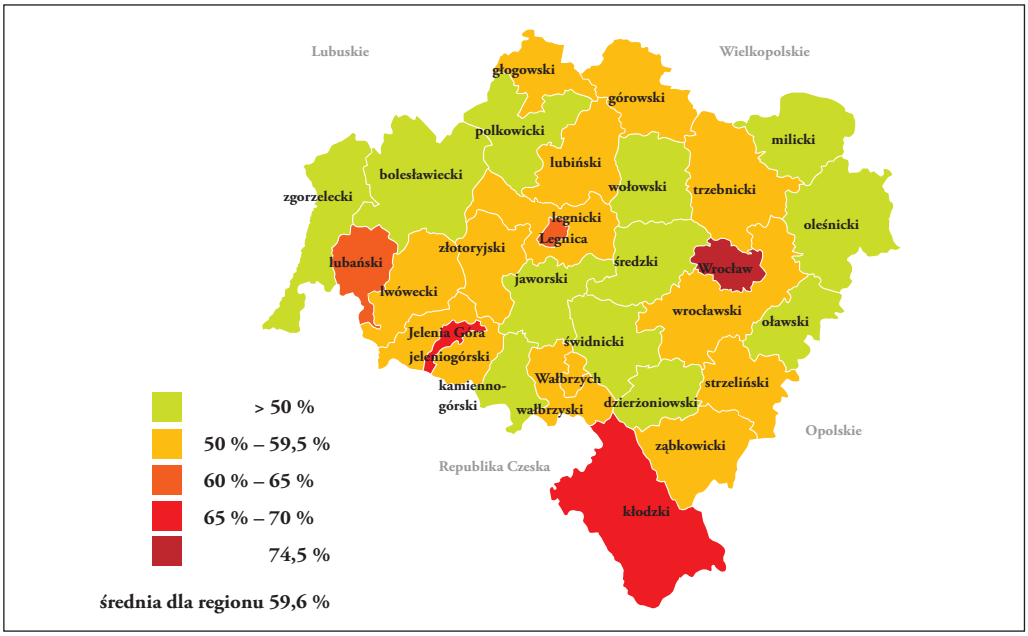

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 16. Pracujący w usługach w ogólnej liczbie pracujących w roku 2008

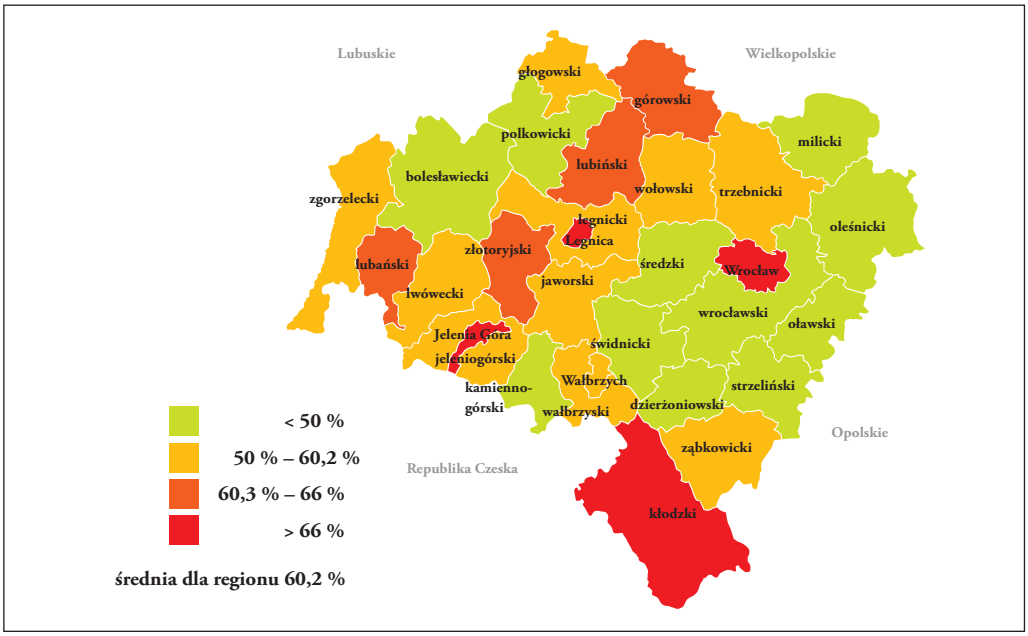

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 17. Zmiany w udziale pracujących w usługach w ogólnej liczbie pracujących w latach 2004–2008

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując analizy rysunku nr 17, należy pamiętać, że na niektórych obszarach wzrost ma charakter pozorny i wynika ze spadku liczby pracujących, co automatycznie, przy pewnej sztywności zatrudnienia w usługach niematerialnych, powoduje podniesienie ich udziału. Dlatego należy dokonać prostego zestawienia, nakładając na wykres dotychczasowe wskaźniki zarówno w tych powiatach, w których nastąpiły przyrosty, jak i tych, gdzie wystąpiły największe spadki w analizowanym okresie.

Rys. 18. Powiaty, w których w latach 2004–2008 nastąpił wzrost zatrudnienia w usługach i wzrost liczby pracujących na 1000 mieszkańców, zbliżony do średniej regionu lub wyższy

Źródło: opracowanie własne.

Kolejny rysunek (nr 19) ukazuje te powiaty, w których wskaźniki przybierały wartości pozytywne, czyli w większości z nich wystąpił wzrost przy równoczesnym wzroście liczby mieszkańców. Do nich można zaliczyć trzy powiaty ziemskie: trzebnicki, wrocławski oraz powiat grodzki Wrocław. Taka kumulacja pozytywnych wskaźników świadczy o szybkim formowaniu się obszaru metropolitalnego. Potwierdzają to także wskaźniki charakterystyczne dla innych powiatów tego obszaru, takich jak: oławski, oleśnicki czy średzki. Co prawda nie kształtują się one tak wyraźnie pozytywnie, ale ich ogólny poziom i tak osiąga stany ponadprzeciętne dla regionu.

Rys. 19. Powiaty, w których analizowane wielkości kształtowały się powyżej stanów przeciętnych w latach 2000–2004

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 20. Powiaty, w których nastąpił przyrost ludności lub spadek mniejszy niż w regionie, a równocześnie nastąpił większy przyrost pracujących na 1000 mieszkańców powyżej stanów przeciętnych w latach 2004–2009 i jeden z analizowanych wskaźników kształtował się powyżej średniej

Źródło: opracowanie własne.

Wśród powiatów, w których wskaźniki kształtowały się w analizowanym okresie najmniej korzystnie, należy wymienić powiaty pogórza sudeckiego, i to takie, które w przeszłości odgrywały znaczącą rolę na mapie gospodarczej regionu (np. dzierżoniowski, wałbrzyski, kamiennogórski) oraz powiat głogowski i powiat górowski, który należy do najsłabiej rozwiniętych.

Rys. 21. Powiaty, w których analizowane wielkości kształtowały się poniżej stanów przeciętnych w latach 2000–2004

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 22. Powiaty, w których analizowane wielkości kształtowały się w większości poniżej średniej regionalnej w latach 2004–2008

Źródło: opracowanie własne.

Rozdział 5.

Budowa syntetycznego miernika rozwoju powiatów i podregionów w latach 2004–2008

5.1. Metodyka badań

5.1.1. Uwagi wstępne

Ocena poziomu rozwoju województwa dolnośląskiego została przeprowadzona w oparciu o metodę wielowymiarowej analizy porównawczej. Rozwój społeczno-gospodarczy jest procesem bardzo złożonym, przebiegającym w różnych płaszczyznach, tym samym jest on niejednoznacznie kwantyfikowalny. Wykorzystana metoda badawcza jest uniwersalna przy badaniu poziomu rozwoju obiektów wielocechowych, jakimi są jednostki przestrzenne, takie jak gminy czy powiaty. Jest to metoda znajdująca szerokie zastosowanie do oceny poziomu rozwoju i na gruncie nauk ekonomicznych jest ona często wykorzystywana i rozwijana, a stworzony na jej podstawie syntetyczny miernik rozwoju[5] jest wygodnym narzędziem agregującym informacje cząstkowe występujące dla każdego obiektu. Jednym z inicjatorów zastosowania zmiennych syntetycznych do porządkowania wielowymiarowych obiektów społeczno-gospodarczych, ze względu na poziom badanych zjawisk, jest Z. Hellwig, który w 1968 roku zaproponował tzw. taksonomiczną miarę rozwoju.

W przeprowadzonej procedurze badawczej zrealizowano następujące etapy:

1. Wstępna analiza badanego zjawiska.
2. Dobór zmiennych wyjściowych, a następnie zmiennych (cech) diagnostycznych według wybranych przesłanek.
3. Doprowadzenie do porównywalności cech diagnostycznych.
4. Stworzenie wzorca taksonomicznego.
5. Obliczenie odległości taksonomicznych od wzorca.

[5] Miernik może być rozumiany jako miara wyrażająca poziom danego zjawiska. Jest to funkcja jednego lub kilku atrybutów, pozwalająca określić pozycję danego obiektu na tle innych obiektów. W przypadku gdy do konstrukcji wskaźnika wykorzystuje się dwie lub więcej zmiennych diagnostycznych, miernik określa się jako syntetyczny.

6. Wyznaczenie miary taksonomicznej.
7. Porządkowanie obiektów według osiągniętego poziomu miary taksonomicznej.
8. Grupowanie obiektów według stopnia wewnętrznej jednorodności poszczególnych podzbiorów obiektów.

5.1.2. Dobór zmiennych diagnostycznych

Jednym z pierwszych i zarazem najistotniejszym etapem badania jest wybór zmiennych diagnostycznych. Od doboru zmiennych zależy niejednokrotnie otrzymany wynik analizy. W literaturze przedmiotu napotkać można bardzo różne podejścia w doborze zmiennych diagnostycznych. Lista możliwości jest bardzo szeroka i autorzy wykorzystują tu dobór subiektywny (Harańczyk, 1998, s. 45–47: Sej-Kolasińska, Zielińska, 2002, s. 102; Borys, 2004, s. 71–74; analiza…, 2000, s. 131–134; źniki… 2005, s. 253–290; oceny…, 2006). Jedni korzystają z kilku cech, inni wykorzystują kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt zmiennych przyporządkowanych do poszczególnych obszarów (jest to np. obszar społeczny, gospodarczy, środowiskowy, przestrzenny). Jeszcze inni przedstawiają rozbudowaną listę mierników bez próby budowy syntetycznego miernika rozwoju (Czornik, 2004, s. 93–95), bądź kierują się zasadą, iż „rzeczą najistotniejszą nie jest sama ocena procesu rozwoju w abstrakcyjnym jego sensie, ale ocena stopnia realizacji celów, jakie się w tym procesie chce osiągnąć (Bury, Markowski, Regulski, 1993, s. 85–87)".

Dobór zmiennych diagnostycznych powinien jednak uwzględniać kwestie merytoryczne, formalne oraz statystyczne. W pierwszym etapie doboru zmiennych diagnostycznych uwzględnione zostały kryteria merytoryczne wskazujące, że zmienne objaśniające powinny ujmować najistotniejsze właściwości analizowanych zjawisk, być precyzyjnie zdefiniowane, być logicznie powiązane oraz charakteryzować się zgodnością proporcji między liczbą zmiennych reprezentujących dany aspekt zjawiska a ich znaczeniem merytorycznym. (Nowak, 1984, s. 9–12). Rozwój społeczno-gospodarczy, będący przedmiotem badania, powinien być charakteryzowany przez szereg zmiennych diagnostycznych, które można podzielić na cztery grupy: (Kompa, 2009)

– czynniki ekonomiczne, do których zalicza się miary opisujące poziom rozwoju gospodarczego i jego zmian, system organizacji gospodarki, politykę państwa, procesy integracyjne oraz globalizacyjne i rynek pracy;
– czynniki społeczne, do których zalicza się mierniki: relacji międzyludzkich (szczególnie rodzinnych), stylu życia, norm i wartości, poziomu aspiracji i zjawiska naśladownictwa;

– czynniki demograficzne, będące zbiorem zmiennych opisujących strukturę, liczbę i przyrost naturalny ludności, gęstość zaludnienia oraz procesy migracyjne;
– czynniki przyrodnicze, takie jak położenie geograficzne, i związane z nim uwarunkowania klimatyczne, oraz jakość środowiska naturalnego.

W drugim etapie doboru zmiennych diagnostycznych, mającym na celu ustalenie ostatecznego zbioru cech diagnostycznych w całym okresie badania, zastosowano kryteria formalne, które związane są przede wszystkim z dostępem do danych statystycznych. Uwzględniono, iż dobór zmiennych do modelu powinien zapewnić:
– mierzalność cech;
– porównywalność dla wszystkich obiektów i okresów badania;
– kompletność danych dla wszystkich powiatów i okresów badania.

W tym miejscu należy podkreślić, iż na tym etapie lista zmiennych diagnostycznych pożądanych do budowy syntetycznego miernika rozwoju została znacznie ograniczona z uwagi na brak danych statystycznych, które w lepszy sposób zobrazowałyby takie determinanty rozwoju, jak kapitał społeczny, rozwój zrównoważony, kapitał kreatywny, czy elementy związane z kształtowaniem się nowej gospodarki.

Tak przygotowany zbiór potencjalnych zmiennych diagnostycznych został następnie poddany weryfikacji za pomocą procedur statystycznych. Przy doborze zmiennych diagnostycznych uwzględniono fakt, iż nie powinny one wykazywać podobieństwa do siebie w sensie informacji o obiektach. Do oceny zmienności przestrzennej wykorzystano współczynnik zmienności. Przy jego wykorzystaniu wyeliminowano cechy, dla których osiągał on wartość mniejszą od arbitralnie przyjętej wielkości (10 %).

Drugim krokiem była eliminacja tych zmiennych, które łatwo osiągają wysokie wartości. Wykorzystano do tego celu współczynnik asymetrii, który dla stymulanty powinien być prawostronnie asymetryczny (wartość współczynnika >0). Dla stymulanty sytuacja odwrotna, tzn. rozkład lewostronnie asymetryczny oznacza, że łatwo osiąga wysoki stopień nasycenia, a więc powinna być wyeliminowana z badania. (Statystyczne metody…, 1998, s. 115–117)

Kierując się ogólnie przyjętymi zaleceniami metodycznymi, w badaniu uwzględniono, iż zmienne diagnostyczne powinny spełniać następujące kryteria (Zeliaś, 2000):

– uniwersalność,
– mierzalność,
– dostępność,
– jakość,
– ekonomiczność.

5.2. Budowa modelu

Metody służące do wyznaczania miar syntetycznych można najogólniej podzielić na dwie grupy. Pierwsza grupa obejmuje metody oparte na hipotetycznym wzorcu, w stosunku do którego wyznacza się odległości taksonomiczne badanych obiektów, będące miernikami rozwoju. Druga grupa metod bazuje na uśrednionych, uprzednio znormalizowanych wartościach charakteryzujących analizowane obiekty. W pracy wykorzystano pierwszą z możliwości.

Pierwszym etapem budowy syntetycznego miernika rozwoju dla badanych powiatów było podzielenie zmiennych diagnostycznych na stymulanty i destymulanty[7], a następnie przekształcenie destymulant w stymulanty.

Kolejnym etapem przeprowadzonego badania było sprowadzenie ustalonych cech diagnostycznych do porównywalności, co jest warunkiem koniecznym opisu złożonych zjawisk społeczno-ekonomicznych za pomocą wyselekcjonowanych zmiennych diagnostycznych. Zróżnicowanie tak określonych cech pociąga bowiem za sobą konieczność posługiwania się wieloma jednostkami pomiarowymi, co uniemożliwia dokonywanie porównań. Aby ujednolicić zmienne, poddano je standaryzacji (Borys, 1978). W ten sposób wszystkie cechy diagnostyczne są traktowane przy budowie syntetycznego miernika rozwoju jako jednakowo ważne.

$$z_{ijt} = \frac{x_{ijt} - \bar{x}_{jt}}{s_{jt}} \quad \text{, gdzie } i = 1,2,\ldots n,\ j = 1,2,\ldots, p,\ t = 1,2,\ldots l$$

[6] Stymulanta to taka zmienna, której rosnące wartości świadczą o wzroście poziomu badanego zjawiska, natomiast destymulanta to zmienna, której spadek wartości świadczy o wzroście poziomu badanego zjawiska.

z_{ijt} – wartość j-tej zmiennej po standaryzacji,
x_{ijt} – wartość j-tej zmiennej i-tego obiektu w roku t,
x_{jt} – średnia arytmetyczna,
s_{jt} – odchylenie standardowe.

Dla tak określonego zbioru cech wyznaczono wzorzec rozwoju o zestandaryzowanych współrzędnych (przyjmujących dla każdej z cech wartość maksymalną). Dalej wyznaczono odległość każdego obiektu badania od tak ustalonego wzorca rozwoju za pomocą metryki euklidesowej (Bąk, 1999, s. 49–50)[8].

$$d_{i0t} = \sqrt{\sum_{j=1}^{m} (z_{ijt} - z_{0jt})^2}, (i = 1,2,..,n,, \mathrm{j} = 1,2,...,t = 1,2,..l)$$

gdzie: *d_{i0t} – odległość euklidesowa i-tego obiektu od wzorca,*
z_{ijt} – wartość j-tej zmiennej standaryzowanej dla i-tego obiektu w roku t,
z_{0jt} – wartość j-tej zmiennej standaryzowanej dla wzorca rozwoju.

Im obiekt bardziej podobny do wzorca rozwoju (mniej odległy od niego), tym wyższy jest poziom zjawiska złożonego tego obiektu.

Dla uporządkowania otrzymanych wyników i ujęcia ich w przedziale [0,1], gdzie wartości bliższe 1 świadczą o wyższym poziomie rozwoju badanego obiektu, wykorzystano miernik rozwoju Hellwiga. Ostatnim etapem procesu było więc wyznaczenie miary rozwoju dla każdego obiektu według wzoru:

$$m_{it} = 1 - \frac{d_{i0t}}{d_{0t}}, (i = 1,2,...,n, t = 1,2,..l)$$

gdzie: *m_{it} – miara rozwoju i-tego obiektu,*
a d_{0t} zostało wyznaczone według wzoru:

$$d_{0t} = \overline{d}_{i0t} + 2s_{dt}, (i = 1,2,...,n, t = 1,2,..l)$$

gdzie: d_{i0t} – średnia arytmetyczna,
s_{dt} – odchylenie standardowe.

[7] Można również wykorzystać inne metody.

Miary rozwoju zostały tak skonstruowane, że spełniają następujące własności:

– im wyższy jest poziom zjawiska złożonego, tym większa wartość miary rozwoju;
– wartości miary rozwoju są zawarte w przedziale [0;1], gdzie miara obliczona dla wzorca rozwoju wynosi 1.

W oparciu o uzyskane wyniki, ze względu na poziom badanego zjawiska, opracowano ranking powiatów i podregionów w podziale na 4 grupy typologiczne, kierując się założeniem, że w grupie I znajdą się jednostki o najwyższym wskaźniku rozwoju, natomiast w grupie IV – najsłabiej rozwinięte. Do określania przedziałów wykorzystano założenie:

– grupa I – m_{it}[9] $\geq$ wartość sumy średniej arytmetycznej i odchylenia standardowego syntetycznego miernika rozwoju;
– grupa II – suma średniej arytmetycznej i odchylenia standardowego syntetycznego miernika rozwoju $>$ m_{it} $\geq$ wartość średniej arytmetycznej;
– grupa III – wartość średniej arytmetycznej $>$ m_{it} $\geq$ różnica średniej arytmetycznej i odchylenia standardowego syntetycznego miernika rozwoju;
– grupa IV – m_{it} $<$ różnica średniej arytmetycznej i odchylenia standardowego syntetycznego miernika rozwoju.

5.3. Wyniki analizy

Pierwszym etapem analizy było określenie syntetycznego miernika rozwoju powiatów województwa dolnośląskiego w latach 2004-2008.

Na podstawie wyżej scharakteryzowanych założeń do analizy poziomu rozwoju powiatów wybrano 20 zmiennych diagnostycznych:

X_1 – korzystający z instalacji wodociągowej jako % ludności;
X_2 – korzystający z instalacji kanalizacyjnej jako % ludności;
X_3 – korzystający z instalacji gazowej jako % ludności;
X_4 – nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach ogółem w % (sektor usług rynkowych);
X_5 – nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach ogółem w % (sektor usług nierynkowych);
X_6 – wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca;
X_7 – nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca;
X_8 – ludność na jedną placówkę biblioteczną;

[9] m_{it} – syntetyczny miernik rozwoju.

X_9 – łóżka w szpitalach ogólnych na 10 tysięcy ludności;
X_{10} – podmioty zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tysięcy ludności;
X_{11} – jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tysięcy ludności;
X_{12} – budynki mieszkalne nowe oddane do użytkowania na 1000 ludności;
X_{13} – bezrobotni z wyższym wykształceniem na 1000 ludności;
X_{14} – pracujący w przemyśle jako % pracujących ogółem;
X_{15} – pracujący w usługach jako % pracujących ogółem;
X_{16} – przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w relacji do średniej krajowej;
X_{17} – wydatki budżetów powiatów na transport i łączność jako % wydatków ogółem;
X_{18} – uczniowie przypadający na 1 komputer z dostępem do internetu przeznaczony do użytku uczniów w szkołach podstawowych;
X_{19} – uczniowie przypadający na 1 komputer z dostępem do internetu przeznaczony do użytku uczniów w gimnazjach;
X_{20} – nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska ogółem na 1 mieszkańca.

Wyniki zamieszczone są w poniższej tabeli.

Tab. 38. Syntetyczny miernik rozwoju powiatów w latach 2004–2008

2004		2005		2006		2007		2008	
Powiat górowski	0,1736	Powiat górowski	0,1743	Powiat górowski	0,1705	Powiat górowski	0,1665	Powiat górowski	0,164
Powiat milicki	0,1767	Powiat milicki	0,1762	Powiat milicki	0,1759	Powiat milicki	0,1709	Powiat milicki	0,1714
Powiat złotoryjski	0,1870	Powiat złotoryjski	0,1844	Powiat złotoryjski	0,1820	Powiat lwówecki	0,1805	Powiat lwówecki	0,1771
Powiat lwówecki	0,1873	Powiat lwówecki	0,1864	Powiat lwówecki	0,1836	Powiat złotoryjski	0,1805	Powiat złotoryjski	0,1776
Powiat kamiennogórski	0,1926	Powiat kamiennogórski	0,1912	Powiat kamiennogórski	0,1895	Powiat kamiennogórski	0,1850	Powiat kamiennogórski	0,1827
Powiat strzeliński	0,1952	Powiat strzeliński	0,1948	Powiat jaworski	0,1929	Powiat jaworski	0,1885	Powiat jaworski	0,1865
Powiat jaworski	0,1973	Powiat jaworski	0,1975	Powiat strzeliński	0,1936	Powiat strzeliński	0,1918	Powiat lubański	0,1931
Powiat legnicki	0,1985	Powiat legnicki	0,1985	Powiat legnicki	0,1958	Powiat legnicki	0,1943	Powiat legnicki	0,1935
Powiat lubański	0,2028	Powiat lubański	0,2018	Powiat lubański	0,1998	Powiat lubański	0,1952	Powiat strzeliński	0,1940
Powiat średzki	0,2042	Powiat wołowski	0,2047	Powiat średzki	0,2031	Powiat wołowski	0,2026	Powiat średzki	0,2033
Powiat wołowski	0,2050	Powiat średzki	0,2086	Powiat wołowski	0,2061	Powiat średzki	0,2032	Powiat ząbkowicki	0,2046
Powiat jeleniogórski	0,2126	Powiat jeleniogórski	0,2114	Powiat ząbkowicki	0,2096	Powiat ząbkowicki	0,2056	Powiat jeleniogórski	0,2082
Powiat ząbkowicki	0,2153	Powiat ząbkowicki	0,2126	Powiat jeleniogórski	0,2127	Powiat jeleniogórski	0,2102	Powiat wołowski	0,2095
Powiat trzebnicki	0,2249	Powiat trzebnicki	0,2245	Powiat trzebnicki	0,2239	Powiat trzebnicki	0,2219	Powiat trzebnicki	0,2198
Powiat oławski	0,2443	Powiat bolesławiecki	0,2474	Powiat bolesławiecki	0,2450	Powiat bolesławiecki	0,2406	Powiat bolesławiecki	0,2470
Powiat bolesławiecki	0,2452	Powiat oleśnicki	0,2590	Powiat dzierżoniowski	0,2554	Powiat dzierżoniowski	0,2511	Powiat dzierżoniowski	0,2488
Powiat oleśnicki	0,2575	Powiat dzierżoniowski	0,2595	Powiat oleśnicki	0,2578	Powiat oleśnicki	0,2532	Powiat oleśnicki	0,2522

Powiat dzierżoniowski	0,2609	Powiat oławski	0,2607	Powiat oławski	0,2629	Powiat m.Jelenia Góra	0,2580	Powiat m.Jelenia Góra	0,2557
Powiat wrocławski	0,2650	Powiat wrocławski	0,2678	Powiat głogowski	0,2672	Powiat oławski	0,2623	Powiat oławski	0,2608
Powiat głogowski	0,2682	Powiat głogowski	0,2690	Powiat m.Jelenia Góra	0,2741	Powiat głogowski	0,2680	Powiat głogowski	0,2683
Powiat m.Jelenia Góra	0,2813	Powiat m.Jelenia Góra	0,2805	Powiat m.Legnica	0,2836	Powiat m.Legnica	0,2774	Powiat m.Legnica	0,2771
Powiat m.Legnica	0,2834	Powiat m.Legnica	0,2834	Powiat wrocławski	0,2837	Powiat lubiński	0,2881	Powiat lubiński	0,2886
Powiat lubiński	0,2914	Powiat lubiński	0,2896	Powiat lubiński	0,2895	Powiat wrocławski	0,2999	Powiat wrocławski	0,3065
Powiat polkowicki	0,3251	Powiat kłodzki	0,3258	Powiat kłodzki	0,3220	Powiat kłodzki	0,3165	Powiat kłodzki	0,3121
Powiat świdnicki	0,3255	Powiat świdnicki	0,3258	Powiat świdnicki	0,3268	Powiat świdnicki	0,3224	Powiat świdnicki	0,3194
Powiat kłodzki	0,3279	Powiat polkowicki	0,3338	Powiat polkowicki	0,3404	Powiat wałbrzyski	0,3562	Powiat wałbrzyski	0,3548
Powiat wałbrzyski	0,3668	Powiat wałbrzyski	0,3668	Powiat wałbrzyski	0,3613	Powiat polkowicki	0,3612	Powiat zgorzelecki	0,3616
Powiat zgorzelecki	0,3711	Powiat zgorzelecki	0,3689	Powiat zgorzelecki	0,3682	Powiat zgorzelecki	0,3646	Powiat polkowicki	0,3686
Powiat m.Wrocław	0,9012	Powiat m.Wrocław	0,9028	Powiat m.Wrocław	0,8962	Powiat m.Wrocław	0,8818	Powiat m.Wrocław	0,8787

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 39. Przyporządkowanie powiatów do grup typologicznych według kryterium poziomu rozwoju

Grupy typologiczne	Powiaty
I – najwyższy poziom rozwoju	powiat m. Wrocław
II	powiat zgorzelecki, powiat wałbrzyski, powiat polkowicki, powiat świdnicki, powiat kłodzki, powiat lubiński, powiat wrocławski, powiat m. Legnica, powiat m. Jelenia Góra, powiat głogowski
III	powiat oławski, powiat oleśnicki, powiat dzierżoniowski, powiat bolesławiecki, powiat trzebnicki, powiat jeleniogórski, powiat ząbkowicki, powiat wołowski, powiat średzki, powiat lubański, powiat legnicki, powiat strzeliński, powiat jaworski, powiat kamiennogórski, powiat lwówecki, powiat złotoryjski, powiat milicki, powiat górowski
IV – najsłabszy poziom rozwoju	brak

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując podsumowania zmian pozycji poszczególnych powiatów w analizowanym okresie, należy podkreślić, że są one zgodne z wcześniejszymi ogólnymi ocenami i wskazują, że rozwój już nie kumuluje się tylko we Wrocławiu i jego otoczeniu, ale zaczyna obejmować różne obszary regionu. Przy czym źródła tego rozwoju są zróżnicowane, a co ważniejsze bazują na zasobach tych terenów, często o unikatowym charakterze. Wysokie pozycje powiatów z podregionu wałbrzyskiego w roku 2008 wskazują, że obszar ten definitywnie wychodzi z recesji i zaczyna decydować o rozwoju regionu. Równocześnie część powiatów tego podregionu coraz intensywniej jest włączana w obszar oddziaływania obszaru metropolitalnego, co przekłada się na ich szybszy wzrost. Najważniejsze, że czwarta kategoria jest pusta oraz dystans rozwojowy między Wrocławiem a resztą powiatów nie ulega zwiększeniu, a zaczyna maleć. Naturalna jest wysoka pozycja powiatów tzw. „miedziowych" oraz wysoka pozycja powiatu zgorzeleckiego, który w coraz większym stopniu wykorzystuje swoje atuty, nie tylko te surowcowe. Kształtująca się struktura nabiera coraz wyraźniejszego przestrzennego charakteru, odpowiadającego funkcjonującej sieci osadniczej z zachowaniem jej charakteru hierarchicznego. Takie wyniki pozwalają mieć nadzieję, że dysproporcje wewnątrzregionalne będą mieć charakter naturalny i ich wzrost nie będzie następował, czyli rozwój liderów będzie równoznaczny z rozwojem innych obszarów, które w dużej mierze zaczynają bazować na swoich zasobach. Odnosząc się do powyższego zestawienia, należy podkreślić, że druga grupa to powiaty ze znaczącymi ośrodkami miejskimi. Potwierdza to tezę postawioną wcześniej, że w najbliższych latach rozwój regionu będzie

bazował w coraz większym stopniu na sieci osadniczej, w tym na ośrodkach miejskich, a nie wybranych formach działalności gospodarczej.

W drugiej części przeanalizowano poziom rozwoju podregionów województwa dolnośląskiego w analogicznym okresie. Z zachowaniem omówionej wcześniej metodyki badań określono syntetyczny miernik rozwoju. Analizy dokonano w oparciu o 19 zmiennych diagnostycznych, których wybór, tak jak w przypadku powiatów, ograniczyła dostępność danych statystycznych. Są to następujące zmienne diagnostyczne:

X_1 – korzystający z instalacji wodociągowej jako % ludności;
X_2 – korzystający z instalacji kanalizacyjnej jako % ludności;
X_3 – korzystający z instalacji gazowej jako % ludności;
X_4 – nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach ogółem w % (sektor usług rynkowych);
X_5 – nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach ogółem w % (sektor usług nierynkowych);
X_6 – wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca;
X_7 – nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca;
X_8 – ludność na jedną placówkę biblioteczną;
X_9 – łóżka w szpitalach ogólnych na 10 tysięcy ludności;
X_{10} – podmioty zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tysięcy ludności;
X_{11} – jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tysięcy ludności;
X_{12} – budynki mieszkalne nowe oddane do użytkowania na 1000 ludności;
X_{13} – bezrobotni z wyższym wykształceniem na 1000 ludności;
X_{14} – pracujący w przemyśle jako % pracujących ogółem;
X_{15} – pracujący w usługach jako % pracujących ogółem;
X_{16} – przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w relacji do średniej krajowej;
X_{17} – PKB *per capita*;
X_{18} – studenci ogółem na 1000 ludności;
X_{19} – nakłady na środki trwałe służące ochronie środowiska ogółem na 1 mieszkańca.

Wyniki dla poszczególnych lat analizy zawiera poniższa tabela.

Tab. 40. Syntetyczny miernik rozwoju podregionów w latach 2004–2008

2004		2005		2006		2007		2008	
Podregion 3 – wałbrzyski	0,2872	**Podregion 3 – wałbrzyski**	0,2827	**Podregion 3 – wałbrzyski**	0,2856	**Podregion 3 – wałbrzyski**	0,2779	**Podregion 3 – wałbrzyski**	0,2711
Podregion 4 – wrocławski	0,3343	**Podregion 4 – wrocławski**	0,3418	**Podregion 4 – wrocławski**	0,3451	**Podregion 4 – wrocławski**	0,3902	**Podregion 4 – wrocławski**	0,4051
Podregion 1 – jeleniogórski	0,5811	**Podregion 1 – jeleniogórski**	0,5284	**Podregion 1 – jeleniogórski**	0,4594	**Podregion 1 – jeleniogórski**	0,4262	**Podregion 1 – jeleniogórski**	0,4236
Podregion 2 – legnicko-głogowski	0,8206	**Podregion 2 – legnicko-głogowski**	0,8424	**Podregion 2 – legnicko-głogowski**	0,8555	**Podregion 2 – legnicko-głogowski**	0,8684	**Podregion 2 – legnicko-głogowski**	0,8607
Podregion 5 – m. Wrocław	0,9778	**Podregion 5 – m. Wrocław**	0,9371	**Podregion 5 – m. Wrocław**	0,8752	**Podregion 5 – m. Wrocław**	0,8794	**Podregion 5 – m. Wrocław**	0,8899

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 41. Przyporządkowanie podregionów do grup typologicznych według kryterium poziomu

Grupy typologiczne	Powiaty
I – najwyższy poziom rozwoju	Podregion 5 – m. Wrocław
II	Podregion 2 – legnicko-głogowski
III	Podregion 1 – jeleniogórski
IV – najsłabszy poziom rozwoju	Podregion 3 – wałbrzyski

Źródło: opracowanie własne.

Otrzymane wyniki potwierdzają wyniki analizy zawarte we wcześniejszych częściach opracowania. Najwyższy poziom rozwoju osiąga podregion miasta Wrocław, będący stolicą regionu i mający rangę ośrodka metropolitalnego. W drugiej grupie znajduje się obszar zagłębia miedziowego, który oprócz Wrocławia charakteryzuje się kształtowaniem procesów społeczno-gospodarczych powyżej średniej dla regionu. Najsłabsze wyniki osiągnął podregion wałbrzyski, będący obszarem poddawanym intensywnej restrukturyzacji. Zgodnie z prognozami jest to jednak obszar, który jest intensywnie włączany w procesy rozwoju dokonujące się we Wrocławskiem Obszarze Metropolitalnym, należy więc oczekiwać zintensyfikowania procesów rozwojowych w perspektywie do 2020. Odległość podregionów od hipotetycznego wzorca rozwoju zmniejsza się, choć nieznacznie, w przypadku podregionu legnicko-głogowskiego oraz wrocławskiego, natomiast zwiększa w przypadku podregionu miasta Wrocław, podregionu jeleniogórskiego oraz wałbrzyskiego. Potwierdza to spostrzeżenia omówione szerzej we wcześniejszej części opracowania.

Rozdział 6.

Prognozy rozwoju województwa dolnośląskiego

Dokonując prób oceny rozwoju w następnych latach, nie należy sprowadzać się tylko do prostej ekstrapolacji dotychczasowych zjawisk, ale także wykorzystać doświadczenia innych państw. Równocześnie należy uwzględnić dwa przeciwstawne zjawiska. Pierwsze to efekty synergii i działania tzw. mnożników wzrostu, które w wyniku kumulacji powodują szybsze tempo rozwoju, niżby to wynikało z obserwacji obecnych zjawisk. Drugim zjawiskiem, obserwowanym często w gospodarkach krajów wysoko rozwiniętych, jest spowolnienie wzrostu spowodowane wyczerpywaniem się ekstensywnych jego czynników i koniecznością korzystania z czynników jakościowych, które z jednej strony są o wiele kosztowniejsze, a z drugiej strony przestawiają gospodarkę na nowe tory, które dają jej szanse korzystania z nowoczesnych ścieżek rozwoju. Niewątpliwie to zjawisko stanowi zagrożenie dla rozwoju gospodarczego, z drugiej strony przy odpowiednim przestawieniu gospodarki na nowoczesne czynniki oparte na innowacji występuje efekt zapadki, który powoduje, że gospodarka nie cofnie się do stanu ekstensywnego wzrostu.

Innym utrudnieniem są zjawiska charakteryzujące współczesną gospodarkę, a opisane szerzej we wprowadzeniu. W efekcie w wyniku globalizowania się współczesnej gospodarki jest ona w coraz większym stopniu uzależniona od sytuacji występującej w otoczeniu, a nie od stanu procesów wewnętrznych. Przykładem może być ostatni kryzys finansowy, który wywołany na rynku nieruchomości amerykańskich doprowadził do zachwiania podstaw funkcjonowania wielu krajów. Także rozwój naszej gospodarki w wyniku tych zjawisk uległ znacznemu spowolnieniu, co odczuliśmy także w regionie.

Wraz z członkowstwem w UE nasza ścieżka rozwoju została wyraźnie określona i jej celem jest osiąganie standardów i poziomów charakteryzujących kraje wysoko rozwinięte tego ugrupowania. Mimo pewnych trudności, ostatnio występujących w funkcjonowaniu UE, szczególnie krajów strefy euro, należy oczekiwać, że wspólnota dalej będzie się konsolidowała, a te problemy spowodują, że zostanie usprawniony mechanizm jej funkcjonowania. Z tych powodów prognozowanie rozwoju może odbywać się w odniesieniu do standardów UE i trudnością nie jest określenie kierunku ścieżki wzrostu, ale czasu osiągania poszczególnych etapów oraz reakcji naszej gospodarki i szerzej społeczeństwa na te procesy.

Prognozując sytuację regionu dolnośląskiego, trzeba pamiętać, że należy w tych analizach uwzględniać prognozy dla gospodarki kraju. W Polsce podstawą rozwoju są nadal inwestycje, zarówno wewnętrzne, jak i zagraniczne (w pierwszym półroczu 2010 roku napłynęło 6,3 mld euro BIZ). Ze względu na dość duże zaniedbania w różnych dziedzinach życia, należy oczekiwać, że inwestycje realizowane przez podmioty publiczne i komercyjne stanowić będą nadal podstawę wzrostu. Równocześnie wzrost długu publicznego może stać się dość istotną barierą ograniczającą rozwój, a z drugiej strony środki unijne, realizowane w tej perspektywie, w znaczny sposób mogą intensyfikować ten proces.

Według na przykład Strategii Rozwoju Kraju na lata 2006–2015 gospodarka naszego kraju miała się rozwijać w latach 2006–2010 w tempie 5,1 %. W rzeczywistości – przy założeniu obecnego, tj. z 2010 roku, wzrostu na poziomie 3,3 % – wyniosło 4,64 %, co świadczy o tym, że różnica (co prawda *in minus* 0,36 %) jest niewielka. Z kolei na lata 2010–2015 założono przyrost PKB 5,2 %, przy obecnym tempie rozwoju średnia 5 % w tym okresie wydaje się realna. Jeżeli to nastąpi, to także region Dolny Śląsk czeka przyspieszony proces rozwoju. Równocześnie zakłada się, że w 2015 nasza gospodarka ma osiągnąć 0,75 % poziomu PKB średniej UE – 25. Wydaje się, że jest to realne szczególnie dla naszego regionu (w 2007 mieliśmy prawie 60 % średniej UE). Tym bardziej jest to możliwe, iż w odniesieniu do 27 krajów wspólnoty w roku 2008 odnotowano minimalny wzrost, tj. o 0,8 % (w Polsce wzrost o 5,1 %) i skurczenie się gospodarki o 4,2 % w 2009 roku (w Polsce wzrost o 1,9 %). Bank Światowy zakłada, że PKB w strefie euro wzrośnie w roku 2010 o 1 % (w naszych realiach gospodarczych szacuje się wzrost w przedziale od 3,0 do 3,3 %) – po spadku z roku 2009 – 4,1 %, a w 2011 wzrośnie o 1,5 %. W projekcie budżetu na rok 2011 Ministerstwo Finansów zakłada, że PKB wzrośnie o 3,5 % i wyniesie 1496,3 mld zł (Założenia Projektu Budżetu…). Jeżeli założymy, że PKB regionu wyniesie tylko 8,1 % PKB kraju (zgodnie z wyliczeniami wcześniejszymi), to realny PKB regionu będzie oscylował w granicach 121,2 mld zł, to *per capita* wyniesie 42251,55 zł w stosunku do 33567 zł z roku 2007. W efekcie takie kształtowanie się tego wskaźnika oznaczałoby, że w ciągu 4 lat wzrósł on o prawie o 26 %.

Większość publikowanych prognoz z innych źródeł także potwierdza, że w najbliższym okresie będzie następował wzrost gospodarczy (www.pte.pl, www.ibngr.edu.pl). Przykładowo według szacunków IBnGR, który publikuje kwartalne prognozy, w drugim kwartale 2010 roku nastąpiło przyspieszenie tempa wzrostu gospodarczego. (Stan i prognoza koniunktury…, 2010). Głównym czynnikiem tego wzrostu było spożycie ogółem, którego tempo wzrostu Instytut szacuje na 2,7 %. Tempo wzrostu spożycia indywidu-

alnego, czyli wydatków konsumpcyjnych ludności, wyniosło w tym czasie 2,8 %. Było zatem wyraźnie wyższe niż w kilku poprzednich kwartałach. Potwierdza to tezę o poprawie nastrojów konsumentów, którzy odzyskali zaufanie odnośnie perspektyw rozwoju polskiej gospodarki. Według prognozy IBnGR tempo wzrostu PKB w 2010 roku wyniesie w Polsce 3,2 %. W efekcie w drugiej połowie roku wzrost gospodarczy będzie nieco niższy niż w pierwszej, i będzie w dużej mierze wynikał ze statystycznego efektu bazy. W 2011 roku oczekiwane jest przyspieszenie wzrostu gospodarczego, ale nieznaczne. Według prognozy Instytutu tempo wzrostu PKB w 2011 roku wyniesie 3,7 %. (Ibidem)

Dla porównania sytuacji gospodarczej poniżej zamieszczono dwie tabele, w których prezentowane są aktualne makro wielkości dla gospodarki polskiej i strefy euro.

Tab. 42. Podstawowe wskaźniki makro dla gospodarki Polski, stan 31.06.2010

Wskaźniki	Okres	Aktualna	Poprzednia	Data aktu.
PKB (r/r)	I kwartał	3 %	3.3 %	2010–05–31
inflacja CPI (r/r)	lipiec	2 %	2.3 %	2010–08–13
inflacja PPI (r/r)	lipiec	3.9 %	2.1 %	2010–08–18
produkcja przemysłowa (r/r)	lipiec	10.3 %	14.3 %	2010–08–18
sprzedaż detaliczna (r/r)	czerwiec	6.4 %	4.3 %	2010–07–23
stopa bezrobocia	czerwiec	11.6 %	11.9 %	2010–07–23
stopa procentowa	2010–06–30	3.5 %	3.5 %	2010–06–30
indeks PMI dla przemysłu	lipiec	52.1 pkt.	53.3 pkt.	2010–08–02
saldo rachunku bieżącego	czerwiec	–1004 mln EUR	–889 mln EUR	2010–08–11
wynagrodzenia	lipiec	3433.32 PLN	3403.65 PLN	2010–08–17

Źródło: www.mg.gov.pl.

Tab. 43. Podstawowe wskaźniki makro dla gospodarki strefy euro, stan 31.06.2010

Wskaźnik	Okres	Aktualna	Poprzednia	Data aktu.
PKB (r/r)	II kwartał	1.7 %	0.6 %	2010–08–13
inflacja CPI (r/r)	lipiec	1.7 %	1.4 %	2010–08–16
inflacja PPI (r/r)	czerwiec	3 %	3.1 %	2010–08–03
produkcja przemysłowa (m/m)	czerwiec	–0.1 %	1.1 %	2010–08–12
sprzedaż detaliczna (m/m)	czerwiec	0 %	0.4 %	2010–08–04
stopa bezrobocia	czerwiec	10 %	10 %	2010–07–30

stopa procentowa	2010–08–05	1 %	1 %	2010–08–05
indeks PMI dla przemysłu	lipiec	56.7 pkt.	55.6 pkt.	2010–08–02
indeks PMI dla usług	lipiec	55.8 pkt.	55.5 pkt.	2010–08–04
saldo rachunku bieżącego	czerwiec	–4.6 mld EUR	–7.6 mld EUR	2010–08–17
bilans handlu zagranicznego	czerwiec	–1.6 mld EUR	–2.7 mld EUR	2010–08–13

Źródło: www.mg.gov.pl.

Jak wynika z powyższych danych, polska gospodarka charakteryzuje się lepszymi wskaźnikami, co pozytywnie rokuje jej funkcjonowanie w przyszłości, jednak kraje UE to najwięksi nasi partnerzy gospodarczy (ponad 70 % wymiany handlowej), co stanowi dla naszej gospodarki zagrożenie i niewątpliwie będzie negatywnie oddziaływać na sytuację także Dolnego Śląska.

Konkludując, przy prognozowaniu rozwoju naszego regionu, należy mieć na uwadze różnego rodzaju turbulencje otoczenia, które w sposób nieprzewidziany i często losowy wpłyną na sytuację Dolnego Śląska. Niewątpliwie w skali regionu liderem pozostanie WOM, który w coraz większym stopniu będzie odgrywał istotną funkcję nie tylko w kraju, ale także w przekrojach szerszych. Wraz z wychodzeniem z kryzysu znacznie wzrastać będzie zapotrzebowanie na surowce, w tym miedź, co spowoduje dalszą intensyfikację wzrostu w podregionie legnicko-głogowskim. Rozwój ośrodków miejskich spowoduje, że także miasta średnie i duże będą się rozwijać i w coraz większym stopniu będą wpływać na sytuację regionu. Integracja systemu osadniczego w skali całego regionu, wraz ze wzrostem znaczenia ośrodków miejskich, spowoduje, że w drugiej dekadzie XXI wieku to ten element będzie decydował o obrazie gospodarczym regionu. Wykształci się w efekcie nowoczesna sieć osadnictwa miejskiego poprzez przekształcenie ich struktury funkcjonalno-przestrzennej przy równocześnie postępującej integracji. Pogłębiająca się różnorodność funkcji tego układu i przekształcenie się miast w nowoczesne ośrodki będzie więc podstawą rozwoju. Równocześnie obserwować będziemy regres wielu małych ośrodków miejskich, które w nowych realiach tracić będą swoje funkcje, ich znaczenie w regionie będzie malało. W regionie będą następowały zmiany w przestrzennej lokalizacji działalności gospodarczej. Nie będzie to jednak oznaczało tak drastycznych zmian, jakie wystąpiły na początku lat 90. XX wieku – będzie to raczej związane z akcentami intensyfikacji działalności gospodarczej. Regres demograficzny nie powinien być tak duży jak w poprzednich latach, wzrost emigracji wraz z rozwojem będzie równoważyć imigracja z innych części kraju i w przyszłości z zagranicy.

Prognozując sytuację na Dolnym Śląsku, trzeba stwierdzić, że region jako całość będzie podlegał w drugiej dekadzie XXI wieku intensywnym przemianom, w efekcie których będzie tworzyła się nowoczesna jednostka przestrzenna, zdolna do funkcjonowania i konkurowania w przekrojach międzynarodowych. W przestrzeni regionu dalej będą występowały różnego rodzaju problemy, związane z gospodarką, środowiskiem, przestrzenią i społeczeństwem. Większość z nich będzie przedłużeniem obecnie występujących. Szczególnie groźne będzie narastanie dysproporcji i w efekcie zjawisko wykluczenia poszczególnych jednostek czy grup, ale też konkretnych obszarów. Charakteryzując przyszłą strukturę przestrzenną regionu oraz przemiany, jakie w niej będą zachodzić, trzeba stwierdzić, że będzie ona coraz bardziej zróżnicowana i podlegać będzie równocześnie różnokierunkowym zmianom. Ogólne prognozy rozwoju dla poszczególnych podregionów do roku 2020 przedstawia poniższa tabela. Do zbudowania tej tabeli wykorzystano informacje uzyskane we wcześniejszych częściach niniejszego opracowania, szczególnie te dotyczące lat 2004–2008, tendencje i poszczególne zjawiska, informacje bieżące dotyczące koniunktury gospodarczej zarówno w skali regionu, jak i szerszej, oraz własną wiedzę podbudowaną opiniami innych ekspertów.

Tab. 44. Kierunki rozwoju przestrzennego regionu do roku 2020 w przekroju podregionów

Podregion	Opis podstawowych kierunków zmian
jeleniogórski	W przestrzeni tego podregionu wyraźnie uwidocznią się dwa kierunki rozwoju. Jeden jest związany z rozwojem turystyki, szczególnie opartym na dwóch dominujących ośrodkach, tj. Karpaczu i Szklarskiej Porębie. Liczne inwestycje, realizowane w infrastrukturę turystyczną w ostatnich latach, podniosą nie tylko liczbę turystów, ale przede wszystkim jakość usług – to wymusi na innych podniesienie poziomu świadczonych usług. Z jednej strony ruch turystyczny będzie wykazywał tendencję całoroczną, a z drugiej wzrastać będzie turystyka kwalifikowana z różnorodnością ofert. Równocześnie miasto Jelenia Góra przestanie być tylko zapleczem turystycznym Karkonoszy, ale wyrośnie do rangi ponadlokalnego ośrodka nowoczesnych usług wraz z intensywnym rozwojem różnych form aktywności gospodarczej, szczególnie będzie to dotyczyło powiatu jeleniogórskiego ziemskiego, gdzie będą lokować się coraz to nowe formy działalności, związanej z obsługą miasta, ale też na potrzeby mieszkańców całego regionu. W roku 2020 ta część podregionu będzie charakteryzowała się nowoczesnym zagospodarowaniem przestrzennym z silnie rozwiniętą funkcją turystyczną, przy czym turystyka ta, koncentrując się w wybranych ośrodkach, będzie rozszerzać się na cały podregion. Drugi kierunek dotyczy rozwoju przemysłu, szczególnie wydobywczego i energetycznego, wzrostu zapotrzebowania na energię elektryczną i początkową fazą rozwoju energetyki jądrowej oraz odnawialnej. Wydobycie węgla brunatnego i jego przerób na energię dalej będzie istotny dla gospodarki kraju. Z tych powodów dalej intensywnie funkcjonować będzie pozyskiwanie tego surowca. Równocześnie konieczność ochrony środowiska

	będzie wymuszała nowe inwestycje w tym kierunku. Wzrost zatrudnionych w przemyśle w ostatnich latach świadczy, że ten sektor nadal będzie odgrywał w kolejnym dziesięcioleciu istotną rolę w tym podregionie. W sieci osadniczej nadal utrzyma się stagnacja małych miast, w szczególności tych bez wykształconego profilu, ich rola w gospodarce podregionu będzie coraz mniejsza, przy czym jakość infrastruktury społecznej ulegnie poprawie. Oprócz tych kierunków na ten podregion będzie wpływać nadal współpraca transgraniczna, ale i konkurencja z regionami z Czech i Niemiec. Ta kooperacja, ale i rywalizacja, pozwoli na dalszą integrację oraz realizowanie wspólnie różnego rodzaju projektów. Nie bez znaczenia będzie popyt na kapitał ludzki zgłaszany ze strony niemieckiej po wygaśnięciu wszelkiego typu ograniczeń związanych z ochroną ich rynku pracy. W konsekwencji tych przemian obszar ten będzie w coraz większym stopniu wykorzystywać swoje zasoby endogeniczne, tj. krajobrazowe, klimatyczne, kulturowe, ludzkie i materialne, jak surowce i minerały oraz elementy infrastruktury. Równocześnie będzie zmniejszała się liczba ludności, co będzie zmuszało do zmiany form zagospodarowania przestrzennego obszarów podregionu. Sieć osadnicza zacznie charakteryzować się wysokimi walorami jakościowymi i w znacznym stopniu będzie kompatybilna do tego typu elementów przestrzeni czeskiej i niemieckiej z drugiej strony granicy.
legnicko-głogowski	Podregion ten w dalszym ciągu będzie funkcjonował w dużej mierze w oparciu o zasoby miedzi. Rozwój spółki, i to we wszystkich kierunkach, w tym przestrzennych, wpływać będzie na wzrost poziomu życia mieszkańców podregionu. Szczególnie nasilą się inwestycje w inne dziedziny działalności gospodarczej, związane bezpośrednio nie z eksploatacją miedzi, ale z wykorzystaniem szeroko pojętych innowacji w gospodarce. Takie podejście pozwoli na rozpoczęcie zmian w strukturze zasobów siły roboczej, gdzie zaczną wzrastać wartości intelektualne i ich wykorzystanie w praktyce. Jest to istotne z punktu widzenia perspektywy wyczerpywania się złóż miedzi, co nie oznacza radykalnego zrywania z tym surowcem, gdyż jego znaczenie w przemyśle elektronicznym jest duże, a rozwój tej gałęzi gospodarki światowej będzie w najbliższych latach intensywny. Dlatego spółka będzie prowadzić inwestycje w zasoby tego surowca w innych częściach świata, ich pozyskiwanie i przerób. W tym podregionie, mimo wzrostu znaczenia ośrodków miejskich, przy szybkim ich unowocześnianiu, nadal decydującą rolę będzie odgrywał w następnym dziesięcioleciu przemysł, w tym przemysł ciężki i wydobywczy. Przy czym w samym sposobie pozyskiwania tego surowca zajdą istotne zmiany związane z wdrażaniem innowacji. Będzie to wymuszać podnoszenie kwalifikacji, a z drugiej strony odejście części pracowników do usług. Szczególnie zauważalny będzie wzrost usług różnego rodzaju w kontekście dalszych wzrostów i tak wysokich płac. Zmiany w tym podregionie będą więc cechować się jakościową warstwą, a ośrodki miejskie, takie jak Lubin, Legnica, Głogów, Polkowice, będą odgrywać coraz większą rolę w sieci osadniczej regionu. Istotne dla dalszego rozwoju tego obszaru będą decyzje w sprawie eksploatacji złóż węgla brunatnego. Podjęcie decyzji o jego eksploatacji zwiększy znaczenie monokultury surowcowej na tym obszarze. Potencjał ludnościowy będzie utrzymywać się prawie na niezmienionym poziomie, społeczeństwo – tak jak w pozostałych częściach regionu – będzie się starzeć, ale pojawi się też grupa zamożnych emerytów, co będzie wpływać na obraz gospodarczy regionu.
wałbrzyski	Prognozując kolejne dziesięć lat rozwoju tego podregionu, na początku należy podkreślić, że obszar ten najgorsze ma za sobą. Nagłe i drastyczne zmiany gospodarcze z końca XX wieku doprowadziły do wielu dramatycznych przemian, niekorzystnych zarówno dla mieszkańców, jak i gospodarki. W tym podregionie występować będą w kolejnych latach istotne, ale też różnowarstwowe zmiany, co doprowadzi do dywersyfikacji, a następnie do efektu synergii rozwoju. Te korzystne zmiany jednak

	nie obejmą całego terytorium i wszystkich mieszkańców. Należy oczekiwać, że mimo pozytywnych przekształceń, będzie utrzymywać się duża grupa ludzi wykluczonych społecznie o często patologicznych skłonnościach. Będzie to wymagało od władz regionu i innych jednostek samorządu terytorialnego intensywnych działań ograniczających to zjawisko. Cechą charakterystyczną tego podregionu będzie więc różnorodność i to dosłownie we wszystkich wymiarach. Dużą rolę będzie odgrywać funkcja leczniczo-uzdrowiskowa wzmacniana poprzez rozwój różnych form rekreacji. Postępujące zmiany, w tym komercjalizacja uzdrowisk, wymusi w tym elemencie gospodarki podregionu istotne zmiany. Należy oczekiwać, że potencjał oraz posiadane zasoby pozwolą uzdrowiskom odnaleźć się w nowych realiach. Będą podlegać one coraz intensywniejszym przeobrażeniom jakościowym, coraz śmielej konkurując na rynku międzynarodowym (szczególnie UE). Kolejne zmiany będą związane z przemysłem, szczególnie tym funkcjonującym na terenie specjalnych stref ekonomicznych. Ponieważ uzyskane preferencje będą kończyć się w drugiej połowie przyszłej dekady, należy oczekiwać, że do tego czasu przedsiębiorstwa tam działające będą decydować o rozwoju tego obszaru. Przy czym część podmiotów gospodarczych nie zrezygnuje z działalności nawet po tym okresie. Decydować o tym będą specyficzne zasoby, szczególnie ludzkie, i wzrastająca innowacyjność działalności gospodarczej. W konsekwencji obserwować będziemy umocnienie się przemysłu na tym obszarze z coraz większymi zmianami jakościowymi. Na te przemiany będzie nakładać się, a drugiej strony je potęgować, zachodząca integracja z kształtującym się Wrocławskim Obszarem Metropolitalnym. Szczególną rolę będzie odgrywała Świdnica, która wyrasta na silnie rozwijający się ośrodek przemysłowy. Równocześnie miasto to staje się elementem WOM, silnie odciskając tam swoją obecność. Takie oddziaływanie zintensyfikuje działalność społeczno-gospodarczą. Z drugiej strony tradycyjne związki Świdnicy z Wałbrzychem oraz Świebodzicami pozwolą na połączenie tych potencjałów i działanie Świdnicy jako wielokierunkowego pasa transmisyjnego, łącząc z jednej strony wzrastającą aktywność gospodarczą tych obszarów z szybko rozwijającym się obszarem metropolitalnym. Takie połączenie pozwoli na większe wykorzystanie potencjału szczególnie Wałbrzycha, który nie do końca obecnie jest aktywizowany. Równocześnie wiele miast i innych ośrodków osadniczych na tym terenie będzie ulegało marginalizacji. Funkcja turystyczna, wzmacniająca procesy zmian w podregionie, nie będzie w stanie przeciwdziałać tym negatywnym zjawiskom. Szczególnie w obliczu jej intensywnego rozwoju w Karkonoszach. W efekcie obserwować będziemy zmniejszanie się liczby ludności i postępujący regres demograficzny, przy czym nie powinien on być tak drastyczny, jak ten z przełomu wieków.
wrocławski	Ten podregion niewątpliwe będzie rozwijał się w najbliższym dziesięcioleciu najszybciej. Wynika to z racji jego położenia – znaczna jego część stanowi część, i to też rdzeniową, WOM. Rozwój związany z kształtującą się metropolią, która swoim obszarem dawno już wyszła poza granice Wrocławia, będzie bardzo intensywny szczególnie w pierwszej połowie tej dekady. Będzie on przybierał różnorakie formy, zarówno zmian w zagospodarowaniu przestrzennym, jak i kształtowania się nowych obszarów działalności wynikającej z coraz większego włączania się obszaru metropolitalnego w sieć dużych miast Europy. Rozwój nowoczesnej infrastruktury komunikacyjnej będzie stanowić kolejny impuls rozwojowy na tym obszarze. Jego atrakcyjność będzie wzrastać w różnych przekrojach, co będzie przekładać się na wzrost liczby ludności. W nadchodzącym dziesięcioleciu zjawisko depopulacji nie powinno wystąpić na tym terenie, natomiast przemiany demograficzne także tu wystąpią, może nie w takim stopniu, jak na innych terenach regionu. Obszar ten wraz z Wrocławiem będzie odgrywał znaczną rolę w gospodarce regionu, natomiast jego struktura oraz intensywność

	zjawisk społeczno-gospodarczych będzie plasowała ten obszar na pierwszych pozycjach w naszym kraju. W regionie tym mogą wystąpić zjawiska peryferyzacji w stosunku do niektórych specyficznych obszarów, jednak będzie to zjawisko specyficzne i może dotyczyć tylko nielicznych jednostek przestrzennych.
Wrocław	Rozwój miasta w następnych latach będzie bazował na rozwoju nauki oraz wzroście funkcji metropolitalnych. Kumulacja efektów zewnętrznych oraz korzyści aglomeracyjnych w dalszym stopniu będzie intensyfikować przemiany gospodarcze. Będzie wzrastać rola centrum finansowego, naukowego, innowacyjnego, ale też administracyjnego. Rozwój ten będzie bazował na zasobach zarówno miast, które ulegną w najbliższym okresie znacznemu rozwojowi (szczególnie zasoby niematerialne, np. kulturowe, zarządzające, innowacyjne itp.), jak i w coraz większym stopniu będzie wykorzystywał zasoby innych podregionów naszego regionu. W pierwszej kolejności niewątpliwie będzie to podregion wrocławski, który funkcjonalnie zaczyna zlewać się z miastem, w dalszej kolejności będzie to podregion wałbrzyski, dzięki któremu nastąpi intensyfikacja rozwoju nowoczesnych dziedzin działalności gospodarczej. Wydaje się, że w mniejszym stopniu będzie to integrowanie się z podregionem jeleniogórskim i legnicko-głogowskim, gdzie funkcje będą miały charakter w dużym stopniu autonomiczny w stosunku do potencjału miasta. Postępujący regres demograficzny będzie równoważony wzrostem mobilności przestrzennej ludzi oraz funkcją znaczącego ośrodka akademickiego.

Źródło: opracowanie własne.

Odnosząc się do powyższych prognoz, należy podkreślić, że w wypadku podregionu jeleniogórskiego i legnicko-głogowskiego rozwój będzie bazował w dużej mierze na autonomicznych zasobach o charakterze endogenicznym. W pierwszym przypadku są to elementy związane z walorami krajobrazu (naturalnymi) oraz zasobami (węgiel brunatny). W przypadku drugiego podregionu jest to ruda miedzi oraz produkty pochodne, np. srebro. W tej sytuacji związki z pozostałą częścią regionu nie będą tak intensywne, jak w innych podregionach. Wynika to z faktu, że rynki zbytu dla miedzi i produktów pochodnych ulokowane są poza regionem, a oferta turystyczna także kierowana jest to turystów spoza regionu. Te elementy, z jednej strony, nie sprzyjają intensywnej integracji wewnętrznej regionu, ale będą podstawą rozwoju regionu i jego stabilizacji. W konsekwencji należy uznać to zjawisko za pozytywne. W odniesieniu do podregionu wałbrzyskiego, wrocławskiego oraz Wrocławia, należy oczekiwać, że rozwój współpracy i synergia będą powodowały większą integrację przestrzenną; związki te będą miały różnoraki charakter i będą związane z przepływem siły roboczej, produktów i usług, kapitału, a także z budową infrastruktury, tworzeniem lokalnych i ponadlokalnych centrów wzrostu. Proces ten ogólnie należy uznać za korzystny, gdyż będzie sprzyjał rozlewaniu się przestrzennemu impulsów wzrostu z ośrodków wiodących, szczególnie WOM. Wywoła on jednak zjawiska marginalizacji niektórych obszarów poprzez odpływ ludzi, podmiotów gospodarczych i kapitału.

W wyniku powyżej zaprezentowanych prognoz w strukturze przestrzennej regionu w drugim dziesięcioleciu XXI wieku zostanie wzmocniony model aktywizacji gospodarczej o charakterze pasmowo-węzłowym z wyraźnie ukształtowanymi pasmami wzrostu, do których należy zaliczyć Wrocławski Obszar Metropolitalny, kształtującą się konurbację zagłębia miedziowego, oraz miasta: Wałbrzych, Jelenią Górę, Świdnicę, Bolesławiec, Kłodzko, Legnicę.

Rozdział 7.

Rozwój regionu a założenia strategii

Dnia 30 listopada 2005 roku Sejmik Województwa Dolnośląskiego uchwalił dokument pod nazwą „Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego do roku 2020". Istotną przyczyną uchwalenia tej strategii były zmiany, które zaistniały w polskich realiach. Do podstawowych należy zaliczyć fakt integracji 1 maja 2004 roku naszego kraju ze strukturami Unii Europejskiej. Spełniając wymóg ustawowy i reagując na zmieniające się uwarunkowania, samorząd naszego regionu, uchwalając strategię, przyjął wizję regionu w brzmieniu: **Dolny Śląsk europejskim węzłem rozwoju**. Węzeł utożsamiany jest z pojęciem tzw. rdzenia sieci (Domański, 2000, s. 62), który tworzony jest przez wielkie jednostki przestrzenne, charakteryzujące się wysoką intensyfikacją i kumulacją nowoczesnej działalności społeczno-gospodarczej; odgrywają one znaczącą rolę w kształtowaniu funkcjonowania gospodarki. Przy czym węzeł taki ma własną strukturę i określone relacje społeczno-gospodarcze zachodzące w różnych skalach przestrzennych, tj. lokalnych czy regionalnych, krajowych czy też ponadnarodowych. Celem nadrzędnym uznano: **podniesienie poziomu życia mieszkańców Dolnego Śląska oraz poprawę konkurencyjności regionu przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.**

Dla tak sformułowanego celu nadrzędnego przypisano trzy sfery: gospodarczą, przestrzenną i społeczną.

Cel sfery gospodarczej brzmi: „zbudowanie konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki Dolnego Śląska". Ma on być realizowany poprzez „osiągnięcie wysokiego i stabilnego tempa wzrostu i rozwoju gospodarczego oraz poprawę konkurencyjności Dolnego Śląska jako regionu atrakcyjnego do inwestowania i długookresowego prowadzenia innowacyjnej działalności gospodarczej przy wykorzystaniu endogenicznych czynników rozwoju". W ramach tej sfery wyznaczono trzy priorytety, rozbite następnie na konkretne działania.

Cel sfery przestrzennej brzmi: „zwiększenie spójności przestrzennej i infrastrukturalnej regionu i jego integracja z europejskimi obszarami wzrostu", który ma być realizowany poprzez „otwarcie na Europę poprzez stymulowanie i umacnianie integracji przestrzennej Dolnego Śląska z Polską i Unią Europejską oraz wewnątrz regionu; aktywną ochronę wartości przyrodniczych i kształtowanie środowiska przyrodniczego Dolnego Śląska w oparciu o zasady ekorozwoju". W ramach tej sfery wyznaczono pięć priorytetów i odpowiednie działania.

W ostatniej sferze, społecznej, określono cele jako „rozwijanie solidarności społecznej oraz postaw obywatelskich twórczych i otwartych na świat", z kolei jego rozszerzenie brzmi: „stworzenie warunków do poprawy jakości życia, osiągnięcie wysokiego (w skali polskiej i europejskiej) poziomu zaspokojenia potrzeb społecznych w szczególności w przekroju socjalnym, edukacyjnym, kulturowym i zdrowotnym". W ramach tej sfery wyznaczono cztery priorytety i przyporządkowano im właściwe działania.

Oceniając taki układ, należy podkreślić, że jest on poprawny i – co ważniejsze – przejrzysty, gdyż pozwala on na bezpośrednie łączenie celu z konkretnym działaniem. Natomiast co do oceny realizacji strategii, to należy pamiętać, że była ona budowana w dużej niepewności. Integrująca się ze strukturami UE gospodarka Polski po raz pierwszy przechodziła tak gwałtowne zmiany w tak krótkim czasie. Formułowane wtedy obawy odnosiły się do obecnych realiów. Sławna już ekspertyza prof. W. M. Orłowskiego, pt. „Prognoza zmian sytuacji społeczno-ekonomicznej Polski: horyzont 2006, 2010, 2013 – 2015", sformułowana w grudniu 2003, była pełna wątpliwości i obaw; tzw. wariant grecki był przywoływany jako przestroga (niewątpliwie Autor miał dużo racji co do drogi greckiej i oceny greckiej gospodarki). Jednak należy pamiętać, że przyjmowanie Grecji do struktur UE było raczej aktem politycznym i dlatego mogła ona spotykać się z tak łagodnym przyjęciem. Polsce w procesie akcesji stawiano twarde warunki, a same negocjacje odbywały się atmosferze niepewności i tworzonych trudności. Obecnie, po bez mała pięciu latach, można dokonać obiektywnej oceny tego, co się wydarzyło w analizowanym okresie i zweryfikować założenia strategii. Na początek odnieśmy się do dwóch wskaźników makroekonomicznych, zamieszczonych w diagnozie strategii, a pozwalających w sposób pełny, a zarazem syntetyczny oddać wszystkie oceny i odnieść proces rozwoju regionu do założeń strategii.

Rys. 23. Prognoza kształtowania się stopy bezrobocia w wariancie pesymistycznym i bazowym

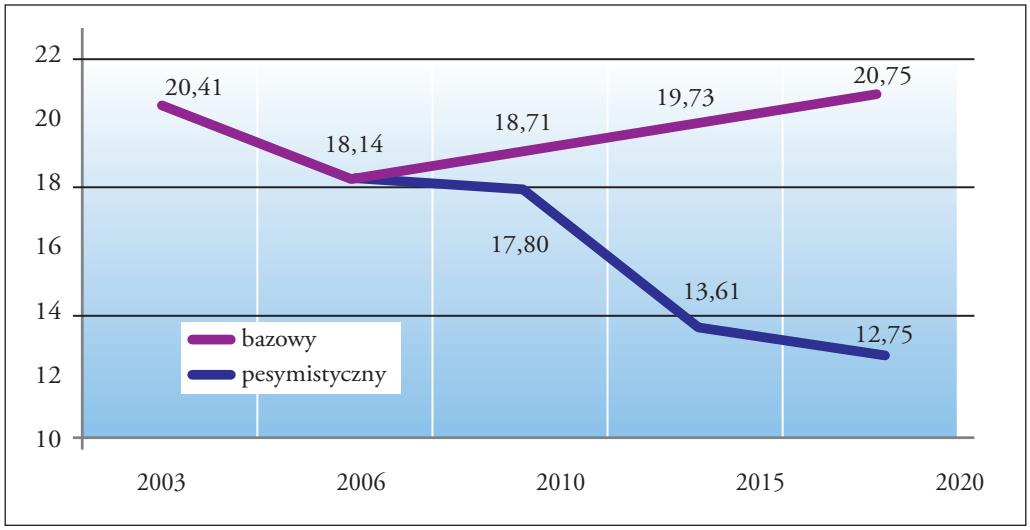

Źródło: Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego do roku 2020, Załącznik 1. Diagnoza społeczno-gospodarcza regionu. Wrocław 2005, rysunek 3, s. 10.

Jak widzimy na tym rysunku, bardzo pesymistycznie podchodzono do problemu bezrobocia, w wariancie bazowym (określanym jako realistyczny) zakładano bowiem, że w roku 2020 stopa bezrobocia spadnie do 12,75 %. W roku obecnym (2010), mimo kryzysu finansowego, stopa bezrobocia w regionie w I kwartale tego roku wynosiła 12,1 %, a na koniec lipca szacowano ją poniżej 12 %. Oceny wskazują, że wraz z utrwalającym się ożywieniem gospodarczym w trendzie długookresowym zacznie ona maleć, osiągając poziom naturalnej stopy bezrobocia. Odnosząc się do powyższego rysunku, to w tym roku miała ona wynieść 17,8 %, czyli być o 5,7 % wyższa. Kolejny rysunek z tego załącznika przedstawia trend kształtowania się PKB w odniesieniu do średniej UE 15 krajów.

Rys. 24. Wariant bazowy prognozy PKB *per capita* (według siły nabywczej) dla Dolnego Śląska (w odniesieniu do poziomu 15 państw UE równego 100)

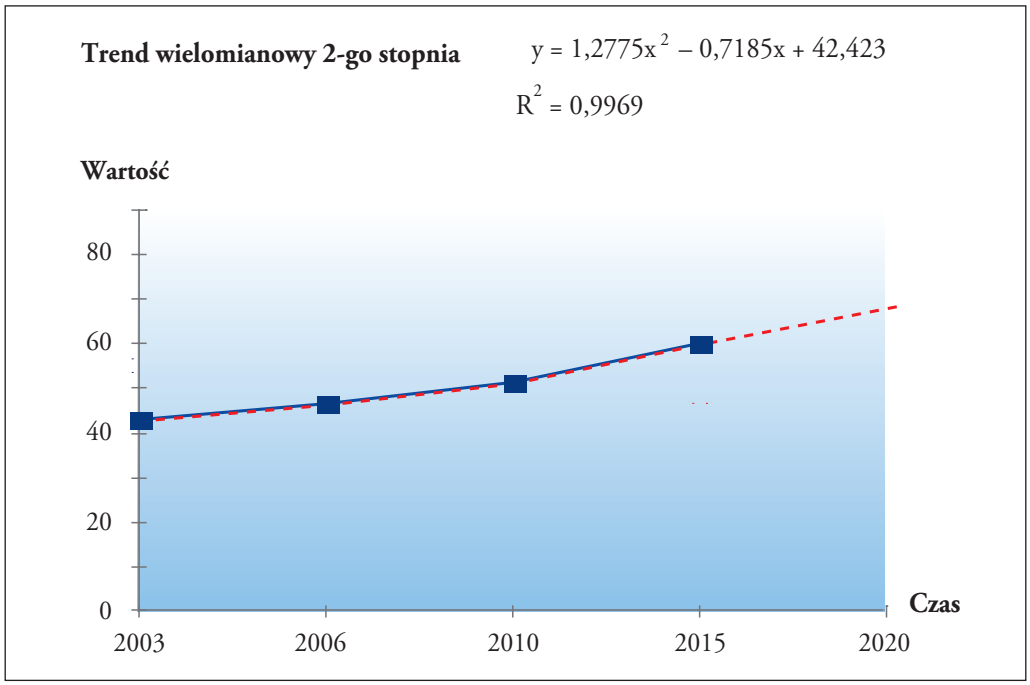

Źródło: Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego do roku 2020, Załącznik 1. Diagnoza społeczno-gospodarcza regionu. Wrocław 2005, rysunek 4, s. 17.

Jak wynika z tego rysunku, w roku 2010 mieliśmy osiągnąć ok. 50 % średniej UE. Z danych statystycznych za rok 2007 wynika, że w owym roku region nasz osiągnął już prawie 60 % średniej, co prawda dla 27 krajów UE, a uwzględniając pomniejszanie (kurczenie) się wszystkich gospodarek UE (oprócz polskiej) w 2008 roku, można założyć, że w bieżącym roku (2010) nasz region przekroczył, i to znacznie, 60 % dla średniej UE i w najbliższych latach będzie zbliżał się do 75 %, co niewątpliwie nastąpi jeszcze w pierwszej połowie obecnej dekady.

Oba przywołane zestawienia potwierdzają, że założenia przyjęte przy budowie strategii były realne, a sam dokument oparto na rzeczywistych założeniach. Przy czym, uwzględniając ówczesne uwarunkowania, przyjęto wariat najbardziej prawdopodobny – taki, który zaakceptują wszystkie środowiska regionalne. W rzeczywistości okazało się, że już w roku uchwalenia strategii zaczął działać efekt bazowy związany z działaniem mechanizmu mnożnikowego i nasz region (tak jak cała gospodarka) rozwijał się zdecydowanie szybciej. Wpływ integracji, poziom jej poparcia oraz początkowa koniunktura na

rynkach światowych stworzyły solidne podstawy dla rozwoju naszego regionu. Reasumując, kierunki oraz podstawy wyznaczone w strategii okazały się poprawne i właściwe, tylko zastosowane mechanizmy wspierania rozwoju przyniosły lepsze od spodziewanych efekty, przynajmniej gospodarcze. Ten fakt stanowi podstawę do konieczności dokonania korekty w strategii (jej wskaźnikach), przeformułowania akcentów w działaniach, ale nie głównych kierunkach, sferach i podbudowie, gdyż przynoszą one oczekiwane, a przede wszystkim pożądane efekty. Oczywiście nie we wszystkich obszarach nasz region w sposób bezproblemowy się rozwijał. Odnosząc się do sfery gospodarczej, to tutaj niewątpliwie realizacja była poprawna. Można oczywiście formułować zastrzeżenia do poszczególnych działań, ale priorytety pozostają aktualne. Przykładowo priorytet 3 działanie 4 (współpraca gospodarcza w regionie) i 6 (wspieranie zmian postaw mieszkańców regionu ukierunkowanych na przedsiębiorczość, w tym mieszkańców dolnośląskich małych miast), nie do końca przyniosły oczekiwane rezultaty, gdyż współpraca wewnątrz regionu pozostawia jeszcze wiele do życzenia. Mimo widocznych zmian, nadal dominują postawy konkurencyjne, a nie nastawione na kooperację. Z kolei małe miasta nadal w większości rozwijają się wolniej niż cały region, a niektóre przeżywają regres. Patrząc dalej, przykładowo na działanie 7 (wspieranie procesu prywatyzacji przedsiębiorstw i nieruchomości będących własnością publiczną), wydaje się, że można je pominąć.

W odniesieniu do sfery przestrzennej należy podkreślić, że tu sytuacja wygląda trochę mniej korzystnie – nadal obserwujemy proces postępującej marginalizacji niektórych obszarów (choć ich liczba uległa znacznemu zmniejszeniu), występuje zjawisko dywergencji przestrzennej, czyli narastania dysproporcji, na wielu obszarach wręcz wzrosło zagrożenie, co uwidoczniły ostatnie anomalie pogodowe, będące niewątpliwie następstwem zmian klimatycznych. Dlatego w następnym okresie tej sferze należy poświęcić więcej uwagi wraz z koniecznością przeformułowania niektórych działań. Przy czym, jak wskazują przeprowadzone analizy, rozwój regionu zaczyna bazować coraz bardziej na sieci osadniczej, szczególnie dużych miastach, co jest niewątpliwie zjawiskiem korzystnym i mimo niekorzystnych zjawisk występujących w przestrzeni regionu, jest elementem pozytywnym i dobrze zapowiadającym kształtowanie się zjawisk rozwojowych w regionie.

Ostatnia sfera, czyli społeczna, także budzi liczne obawy. Mimo że w tej sferze także zrealizowano dużo z określonych działań i ogólna sytuacja społeczna jest o wiele korzystniejsza niż w roku 2004, to efekty te należy uznać za niewystarczające. Szczególnie, że narastanie zjawiska wykluczenia społecznego i patologii zaczynają przybierać postać przestrzenną, a nie środowiskową.

Oceniając zasadność realizacji działań, zapisanych w strategii na następne dziesięciolecie, z punktu widzenia realizacji jej celów oraz odnosząc je do przeprowadzonych analiz, dokonano ich weryfikacji.

W zakresie tzw. celu gospodarczego, odnosząc się do priorytetu 1, wszystkie trzy działania są jak najbardziej uzasadnione. W zakresie pierwszego należy stwierdzić, że w poprzednich latach napływ inwestycji na obszar Dolnego Śląska wystąpił w dość dużej skali. Obecnie tendencje te należałoby podtrzymać poprzez intensyfikowanie instytucjonalnego potencjału obsługi inwestorów. Drugie działanie w zakresie tego priorytetu, dotyczące tworzenia obszarów wzrostu, co zresztą potwierdzają przeprowadzone wcześniej analizy, występuje w przestrzeni regionu. Niewątpliwie to działanie należy kontynuować. Także z punktu widzenia celu społecznego i przestrzennego ważne jest wspieranie działania dotyczącego budowy instytucjonalnego otoczenia biznesu. Sprzyjać to będzie aktywizacji zawodowej ludności i dywersyfikacji struktury gospodarczej. W priorytecie drugim szczególnie istotne wydaje się działanie drugie związane z wzmacnianiem potencjału innowacyjności oraz wsparcie dla transferu technologii. Jak bowiem wynika z przeprowadzonych analiz, jest to obszar, w którym region nasz wykazuje znaczne zapóźnienie w stosunku do regionów Unii Europejskiej. W priorytecie trzecim celu gospodarczego wszystkie dziewięć działań nadal będzie aktualnych, przy czym, tak jak już wcześniej wskazano, bardzo ważne będzie działanie 6, odnoszące się do mieszkańców małych miast, natomiast działanie 7 wraz z postępującym procesem prywatyzacji będzie ulegało stopniowej dezaktualizacji.

Przechodząc do celu przestrzennego, wydaje się, że w ramach priorytetu 1 należałoby przeformułować zapis działania 2, w kierunku budowy układu aktywności gospodarczej o charakterze pasmowo-węzłowym. W kontekście wcześniejszych uwag i analiz działanie trzecie w ramach tego priorytetu powinno ulec wzmocnieniu, gdyż rozwojowi społeczno-gospodarczemu w najbliższych latach będzie towarzyszyć zjawisko tworzenia się obszarów problemowych, zagrożonych marginalizacją. W odniesieniu do priorytetu 2 zaproponowane działania pozostają nadal aktualne, podobnie jak i w zakresie priorytetu 3, który w dużej mierze nawiązuje do przedsięwzięć dotyczących obszarów zdegradowanych. Priorytet 4, związany z bezpieczeństwem ekologicznym, jest bardzo istotny i działania w nim zawarte wydają się być aktualne jeszcze długo. W ramach priorytetu 5 szczególnie działanie 8, w kontekście niedawnych wydarzeń dotyczących włączenia sieci infrastrukturalnych w układy europejskie, powinno uzyskać priorytetowe znaczenie.

Przechodząc do sfery społecznej, w najbliższym dziesięcioleciu wymienione działania w ramach pięciu priorytetów wydają się aktualne, przy czym wydaje się, że są one zbyt wąsko sformułowane, dlatego można byłoby podjąć wysiłek ich przeredagowania.

Przykładowo w ramach priorytetu 1 można byłoby połączyć działanie 2 i 3 oraz 6 i 7. Niewątpliwie w ramach priorytetu 2 wzrasta znaczenie działania 2, a przede wszystkim budowy tożsamości regionalnej, która staje się bardzo ważna w procesie globalizującego się świata. Szczególnie dotyczy to naszego regionu, gdzie ta tożsamość, szczególnie o charakterze lokalnym, jeszcze nie do końca została ukształtowana. Także istotnym wyzwaniem jest działanie 2 i 3 w ramach priorytetu 3. Z jednej strony, bez dostępu do technologii telekomunikacyjno-informacyjnej trudno budować nowoczesne społeczeństwo, z drugiej strony współczesna gospodarka w ramach swojego intensywnego rozwoju potrzebuje wysokowykwalifikowanych kadr inżynierskich. Niewątpliwie działania te realizowane są w skali Dolnego Śląska i należy je podtrzymać. Równocześnie wydaje się, że priorytet 5 pokrywa się z działaniami sfery gospodarczej, gdyż zasób ludzki nierozerwalnie w gospodarce musi być ujmowany w kategoriach kapitału. Osobne przedstawianie tych działań nie do końca znajduje uzasadnienie. Należałoby te działania, jako „dublujące", przenieść do istniejących już działań celu gospodarczego.

Konkludując, należy podkreślić, że działania przyjęte do realizacji celów strategii w znacznej mierze przyczyniły się do dotychczasowych procesów rozwojowych regionu, ich zapisy w obecnej sytuacji wydają się aktualne, dlatego w większości powinny zostać utrzymane. Zmiany powinny dotyczyć rozłożenia akcentów i nieznacznego przeformułowania treści, gdyż w kontekście oczekiwanego, intensywnego rozwoju społeczno-gospodarczego w regionie będą skutecznie go wspierać, a dotychczasowe procesy społeczno-gospodarcze, które wystąpiły w przestrzeni regionu, potwierdzają zasadność przyjętych zapisów działań strategii.

Rekomendacje co do sposobów maksymalizacji wykorzystania własnych zasobów (naturalnych, kulturowych, gospodarczych) dla poprawy pozycji konkurencyjnej regionu wraz z analizą SWOT proponowanych rozwiązań

Konkurencyjność regionów jest współcześnie jednym z najczęściej używanych terminów, które odnoszą się do procesów rozwoju regionalnego. Konkurencyjność regionów jest ich zdolnością do przystosowywania się do zmieniających się warunków, a zwłaszcza do poprawy swej pozycji we współzawodnictwie między regionami. Podstawowym elementem konkurencyjności regionu jest jego siła ekonomiczna, na którą składają się następujące elementy: (Gaczek, Rykiel, 2000, s. 23–37)

– dobre zagospodarowanie ogólne, w tym dobra dostępność komunikacyjna;
– istniejące zaplecze badawcze w postaci instytucji naukowych tworzących oparcie dla procesów innowacyjnych;
– istniejące ośrodki akademickie zapewniające odpowiedni klimat intelektualny;
– otoczenie okołobiznesowe obejmujące instytucje bankowe, ubezpieczeniowe i konsultingowe;
– dobre warunki środowiskowe i dobry stan środowiska przyrodniczego;
– rezerwy terenów nadających się do lokalizacji inwestycji.

Dolny Śląsk posiada prawie wszystkie elementy spośród wymienionych, poza dobrą dostępnością komunikacyjną. W związku z tym sprawą priorytetową powinno być nadrobienie zapóźnień w tym zakresie.

A. Klasik wyróżnia wewnątrzkrajową oraz międzynarodową konkurencyjność regionu. Wewnątrzkrajową konkurencyjność regionu, według A. Klasika, można określić jako przewagę nad innymi regionami będącą wypadkową: (Klasik, 2002, s. 22)

– atrakcyjności oferty usługowej kierowanej do obecnych i potencjalnych użytkowników regionu, do mieszkańców, firm, inwestorów i gości. Źródłem tej atrakcyjności jest nowoczesna infrastruktura materialna, instytucjonalna i intelektualna w regionie;

– produktywności, czyli relacji między potencjałami, jakimi dysponuje region, i sektorami ekonomicznymi wykorzystującymi te potencjały. Szczególne miejsce zajmuje tu potencjał ludzki i społeczny oraz działalność badawcza i rozwojowa;
– siły eksportowej, którą tworzą sektory i rodzaje działalności wytwórczej, towary i usługi o międzynarodowej marce, dzięki którym region jest obecny na rynkach międzynarodowych.

Z kolei konkurencyjność międzynarodowa regionu to jego zdolność do wytwarzania dóbr i usług znajdujących odbiorców na rynku międzynarodowym, w warunkach silnej konkurencji ze strony innych regionów krajowych i zagranicznych. Konkurencyjność międzynarodowa regionu może być także określona jako „trwała zdolność regionu do eksportowania na rynek międzynarodowy swoich dóbr i usług oraz do przyciągnięcia na swój obszar nowych klientów zagranicznych oraz producentów krajowych prowadzących działalność międzynarodową" (Ibidem, s. 25).

Konkurencyjność regionu zależy przede wszystkim od jego potencjału innowacyjnego, warunkowanego zarówno występowaniem w regionie przedsiębiorstw rozwijających działalność na bazie prac badawczo-rozwojowych (B+R), realizowanych wewnątrz lub na zewnątrz przedsiębiorstwa, jak i istnieniem różnorodnych mechanizmów transferu technologii ze źródeł zewnętrznych. Zatem można powiedzieć, że konkurencyjność regionu w dużym stopniu zależy od funkcjonowania regionalnego systemu innowacyjnego, określanego jako zbiór instytucji wzajemnie powiązanych na wydzielonym terytorium, działających na rzecz procesów innowacyjnych i postępu technologicznego w gospodarce (Stawasz, 2000, s. 55).

Głównym wyznacznikiem konkurencyjności i podstawową jej cechą jest innowacyjność, natomiast fundamentalnym nośnikiem innowacyjności są przedsiębiorstwa. W związku z tym konkurencyjność regionów może być postrzegana i definiowana również przez pryzmat przedsiębiorstw zlokalizowanych w regionie (Chądzyński, Nowakowska, Przygrodzki, 2007, s. 106). Dlatego można ją zdefiniować także jako zdolność przedsiębiorstw, przemysłu oraz ponadnarodowych ugrupowań, zlokalizowanych w regionie, wystawionych na międzynarodową konkurencję, do osiągania relatywnie wysokiego poziomu dochodów i zatrudnienia (Pietrzyk, 2000, s. 20–31). Wobec powyższego można stwierdzić, że region konkurencyjny to taki, który jest w stanie dostosować się do zmieniających się warunków szybciej niż inne regiony, dzięki czemu osiąga poprawę swej pozycji we współzawodnictwie między regionami (Wyszkowska, 2005, s. 103–113). Niewątpliwie o konkurencyjności regionu mogą decydować takie czynniki, jak: (Ibidem)

– wyposażenie w infrastrukturę gospodarczą i społeczną;
– stan zagospodarowania przestrzennego;
– dostępność komunikacyjna;
– istnienie i dostępność zasobów naturalnych;
– działalność inwestycyjna, w tym również rozwój bezpośrednich inwestycji zagranicznych;
– rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw;
– walory środowiskowe;
– mobilność społeczeństwa, jego aktywność i przedsiębiorczość;
– zdolność regionu do absorpcji innowacji;
– obecność instytucji i zakładów naukowo-badawczych tworzących podstawę procesów innowacyjnych oraz istnienie jednostek szkolnictwa wyższego;
– osiągnięty poziom rozwoju nowoczesności gospodarki;
– rezerwy terenów nadających się do lokalizacji inwestycji;
– wizerunek regionu.

Przy czym wymieniony zbiór czynników decydujących o konkurencyjności regionu nie jest zbiorem zamkniętym i zależy on od różnych uwarunkowań. (Ibidem) Znajomość czynników wpływających na poziom konkurencyjności regionu pozwala na podejmowanie działań mających na celu ich wzmacnianie, a dzięki temu podnoszenie poziomu konkurencyjności. Takie działania są podejmowane między innymi w ramach polityki regionalnej, dlatego podmioty tej polityki powinny dążyć do wzmacniania czynników konkurencyjności, na przykład poprzez (Ibidem):
– wspieranie rozwoju przedsiębiorczości – przez wspieranie rozbudowy otoczenia biznesu, stosowanie instrumentów finansowych zachęcających do podejmowania działalności gospodarczej oraz wspieranie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw;
– tworzenie pozytywnego wizerunku i atrakcyjnych warunków lokalizacji inwestycji m.in. dzięki rozbudowie infrastruktury (szczególnie komunikacyjnej) oraz prowadzeniu działań promocyjnych;
– tworzenie klimatu dla innowacji – dzięki wspieraniu rozwoju nauki i badań, inwestowaniu w infrastrukturę techniczną i społeczną, kształtowaniu wysokiej jakości zagospodarowania przestrzennego;
– rozwój kapitału ludzkiego;
– promowanie walorów przyrodniczych i turystycznych.

Dolny Śląsk posiada wiele zasobów (naturalnych, kulturowych, gospodarczych, ludzkich), które zostały szczegółowo omówione we wcześniejszych częściach analizy. Bazując na przeanalizowanych zasobach występujących w województwie dolnośląskim, można zaproponować działania, których realizacja mogłaby się przyczynić do dalszego rozwoju regionu, jak również poprawy jego pozycji konkurencyjnej zarówno w kraju, jak i w Unii Europejskiej:

1. Rozwój nowoczesnej infrastruktury drogowej i kolejowej (szybkie połączenia kolejowe w regionie, jak również łączące region z pozostałymi regionami Europy).
2. Rozbudowa sieci połączeń lotniczych (szczególnie tanich połączeń z resztą świata).
3. Rozbudowa transportu wodnego w korycie Odry (tramwaje wodne, taksówki wodne, turystyka śródlądowa, rozbudowa przystani rzecznych, rozbudowa gastronomii nadrzecznej).
4. Zachęcenie firm i korporacji do zakładania swoich siedzib na terenie regionu.
5. Rozbudowa i unowocześnienie infrastruktury związanej z uprawianiem sportów zimowych (szczególnie narciarstwa i snowboardu).
6. Rozbudowa agroturystyki oraz miejsc kempingowych na terenie województwa dolnośląskiego, rozwój rolnictwa ekologicznego.
7. Uatrakcyjnienie terenów zielonych i parków, szczególnie w miastach.
8. Utworzenie wypożyczalni rowerów, skuterów i segway w większych ośrodkach miejskich (np. Wrocław, Jelenia Góra, Głogów, Legnica), jak również w miejscowościach turystycznych.
9. Organizacja imprez kulturowych o randze międzynarodowej, np. koncertów, wystaw, targów.
10. Wzmocnienie współpracy pomiędzy uczelniami wyższymi, ośrodkami badawczymi a przedsiębiorstwami, poprzez np. utworzenie strony internetowej, która zwierałaby kompleksową ofertę dostawców wiedzy i technologii (czyli wszystkich uczelni wyższych, instytutów badawczo-rozwojowych z regionu) dla przedsiębiorstw. W bazie zamieszczone byłyby prezentacje poszczególnych jednostek przedstawiające oferowane przez nie usługi, produkty (np. szkolenia, kursy, studia podyplomowe, nowe technologie) oraz dane kontaktowe.
11. Stworzenie bazy potencjalnych pracowników w nauce i technologii. Ułatwianie przedsiębiorcom oraz inwestorom zagranicznym dostępu do wykształconego, wykwalifikowanego personelu (np. stworzenie odpowiedniej bazy zawierającej dane osób wraz z kwalifikacjami w poszczególnych branżach).

12. Promocja walorów regionu za granicą.
13. Zachęcenie firm z sektora ICT do inwestowania w regionie.
14. Wspieranie działań innowacyjnych podejmowanych przez podmioty regionalne, potencjalnych podmiotów starających się o uzyskanie patentów.
15. Rozwój, wspieranie współpracy transgranicznej.
16. Stworzenie sieci WiFi w przestrzeni publicznej.
17. Stworzenie interaktywnego centrum informacji o regionie, także w językach obcych (tzw. e-kioski w rożnych punktach regionu: dworce, centra miast).

Tab. 45. Analiza SWOT proponowanych rozwiązań

Mocne strony	Słabe strony
1. Gęsta sieć dróg i kolei w regionie. 2. Istniejące lotniska oraz budowa nowego portu lotniczego we Wrocławiu. 3. Rzeka Odra umożliwiająca rozwój transportu osób i towarów. 4. Wykształcone i wykwalifikowane kadry, biura o wysokim standardzie w centrum miast. 5. Dobre warunki naturalne do uprawiania sportów zimowych, sprzyjający temu klimat, liczne ośrodki noclegowe w rejonach górskich o coraz wyższym standardzie. 6. Liczne obszary leśne, górskie i rolnicze o pięknym krajobrazie i klimacie do wypoczynku, występowanie wód leczniczych. 7. Liczne parki i tereny zielone występujące w centrach miast. 8. Bogate walory turystyczne regionu. 9. Liczne firmy zajmujące się organizacją imprez. 10. Silny potencjał naukowo-badawczy, liczne parki technologiczne. 11. Wykształcone i wykwalifikowane zasoby ludzkie w różnych branżach. 12. Duży potencjał kulturowy, liczne muzea, zabytki oraz walory przyrodnicze regionu. 13. Wykształcone kadry w dziedzinie ICT. 14. Liczne ośrodki i instytuty badawcze, duża liczba prowadzonych badań w regionie. 15. Korzystne położenie regionu na pograniczu polsko-czeskim i polsko-niemieckim. 16. Wzrost atrakcyjności regionu, szczególnie dla turystów.	1. Niezadowalający stan dróg i kolei w regionie. 2. Niska liczba tanich połączeń z resztą kraju, Europą, brak połączeń pozaeuropejskich. 3. Brak odpowiedniej infrastruktury rzecznej oraz zagospodarowania nadbrzeża, w tym brak odpowiednich zabezpieczeń przeciwpowodziowych. 4. Słabo rozwinięta komunikacja miejska, tworzące się korki. 5. Brak odpowiedniego przygotowania stoków, brak odpowiedniej infrastruktury narciarskiej. 6. Słabo rozwinięta baza noclegowa oraz gastronomiczna na tych obszarach. 7. Słabe zagospodarowanie terenów zielonych, brak oświetlenia. 8. Niedostateczny stan infrastruktury drogowej w regionie (zbyt mało ścieżek rowerowych, chodników). 9. Niewiele obiektów nadających się do organizacji tego typu imprez. 10. Brak bazy zawierającej aktualną ofertę w zakresie szkoleń, kursów, studiów itp. 11. Mała liczba miejsc pracy w regionie w sektorach wysokiej technologii. 12. Słaba dostępność komunikacyjna. 13. Niska promocja regionu w branży ICT. 14. Niewystarczająca pomoc (merytoryczna i finansowa) w zakresie ubiegania się o uzyskanie patentu. 15. Niski poziom współpracy przygranicznej małych i średnich przedsiębiorstw.

17. Innowacyjne rozwiązania przydatne szczególnie osobom odwiedzającym region.	16. Ograniczony dostęp do bezpłatnego internetu. 17. Brak.
szanse	**zagrożenia**
1. Zbudowanie szybkich połączeń drogowych i kolejowych w regionie, jak również z pozostałymi regionami w Polsce i UE. 2. Wzrost zainteresowania transportem lotniczym, coraz niższe koszty podróżowania. 3. Wzrost zainteresowania turystyką śródlądową, interesujące walory przyrodnicze w dorzeczu Odry. 4. Coraz większa liczba filii firm międzynarodowych. 5. Korzystne położenie (blisko siebie) kilku ośrodków narciarskich. 6. Korzystne warunki naturalne dla rozwoju agroturystyki, wzrost przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. 7. Możliwość uatrakcyjnienia miejsc zielonych poprzez inwestycje (np. kawiarenki, sprzęt do ćwiczeń, fontanny, oświetlenie). 8. Rozwój turystki, wzrastająca liczba turystów zagranicznych. 9. Budowa stadionów. 10. Coraz większe zainteresowanie uczeniem się wśród społeczeństwa, chęć współpracy przemysłu z nauką. 11. Ułatwianie przedsiębiorcom oraz inwestorom zagranicznym dostępu do wykształconego, wykwalifikowanego personelu. 12. Otwartość i przyjazny stosunek do cudzoziemców, społeczności regionalnej. 13. Funkcjonowanie parków technologicznych, na terenie których prowadzi się działalność w dziedzinie ICT. 14. Szkolenia na temat ochrony własności intelektualnej. 15. Dostępność funduszy unijnych przeznaczonych na wspieranie współpracy transgranicznej. 16. Rozwój społeczeństwa informacyjnego. 17. Możliwość sfinansowania przedsięwzięcia ze środków PO IG.	1. Brak odpowiednich środków finansowych na inwestycje. 2. Brak zainteresowania ze strony przewoźników zagranicznych. 3. Coraz częściej występujące powodzie, brak wystarczających inwestycji w infrastrukturę przeciwpowodziową. 4. Bliskość innych ośrodków do lokalizacji siedzib, tj. Kraków, Praga. 5. Coraz lepsze warunki po stronie czeskiej, zmiana klimatu – ocieplenie). 6. Silna konkurencja w innych regionach. 7. Rozwój budownictwa handlowego i mieszkaniowego na tych terenach. 8. Brak miejsc postojowych, bezpiecznych parkingów (ryzyko kradzieży). 9. Zamieszki podczas odbywania się tego typu imprez. 10. Niedostosowanie ofert do potrzeb rynku lokalnego. 11. Napływ do regionu coraz większej liczby wykształconych osób z zagranicy. 12. Nieefektywne zarządzanie turystyką, atrakcyjność turystyczna innych miejsc w kraju i za granicą. 13. Inne ośrodki o większym potencjale (np. Sztokholm). 14. Niewykorzystanie potencjalnych możliwości ze względu na brak odpowiednich funduszy. 15. Różnice kulturowe oraz legislacyjne, skomplikowana procedura pozyskania funduszy na tego typu współpracę. 16. Przeciążenie publicznej sieci WiFi. 17. Konieczność monitorowania aparatury.

Źródło: opracowanie własne.

Zakończenie

Dokonując oceny przekształceń w przestrzennej strukturze regionu, należy wskazać, że są one niewątpliwie następstwem zmian, które wystąpiły na początku lat 90. XX wieku. Przekształcenia te świadczą o przesuwaniu się aktywności gospodarczej z powiatów pogórza sudeckiego, które w XX wieku ogrywały istotną rolę w gospodarce regionu, na obszar kształtującego się Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego. Powiaty okalające miasto Wrocław w wyniku tych przemian zaczynają kumulować na swoim obszarze zarówno ludność, jak i działalność pozarolniczą, tracąc tym samym swój dotychczasowy charakter i spychając funkcję rolniczą na dalszy plan. Równocześnie obszar ten zwiększył swój udział w tworzeniu PKB w regionie. W latach 1998–2003 zwiększył się on o 2 % PKB i osiągnął na początku 2004 roku ponad 43 %, natomiast w roku 2007 udział ten zwiększył się, mimo zmniejszania się tego wskaźnika w mieście Wrocław, i osiągnął 44,1 % (w sytuacji gdy obszar ten zamieszkuje tylko 36,7 % populacji regionu). Należy także oczekiwać, że proces ten w następnych latach będzie kontynuowany. Negatywne zmiany na pozostałym obszarze zostały jednak zatrzymane i obserwuje się aktywizację w różnym stopniu. Szczególnie dotyczy to, z jednej strony, gmin powiatów zagłębia miedziowego, na obszarze których powiat polkowicki osiąga znaczną dominację przemysłu, a powiat lubiński i głogowski także wzrost znaczenia usług. Z drugiej strony umocnieniu ulega pozycja dużych miast, które stają się nowoczesnymi centrami wzrostu, przezwyciężając skutecznie problemy z początku wieku. Oceniając okres 2004–2008, należy podkreślić, że zasadniczo był on pomyślny dla regionu, a niekorzystne tendencje z początku wieku uległy wyhamowaniu – już nie tylko kształtujący się obszar metropolitalny, ale również inne obszary regionu zaczynają decydować o jego gospodarce i rozwoju. Oczywiście dominacja WOM jest nadal duża i będzie wzrastać, ale nie jest to już jedyny ośrodek wzrostu. W efekcie opisanych zmian kształtuje się nowa struktura regionu, w której znaczącą rolę odgrywać będą ponadlokalne centra wzrostu, co wzmocni i rozwinie kształtujący się przestrzenny układ aktywności gospodarczej o charakterze węzłowo-pasmowym. Kwestia dominacji poszczególnych elementów (naturalnie poza WOM) nie jest ostatecznie przesądzona, gdyż różnorakie działania władz samorządowych różnego szczebla oraz przedsięwzięcia związane m.in. z aktywizacją wybranych obszarów regionu poprzez np. tworzenie specjalnych stref ekonomicznych przynoszą pozytywne, oczekiwane efekty, co z jednej strony wzmaga konkurencję przestrzenną poszczególnych jednostek naszego regionu,

a z drugiej strony poprzez wzmocnienie procesów wzrostowych – integruje znaczne elementy terytorium regionu. W tym kontekście należy zdawać sobie sprawę, że jakiekolwiek inne działania nie są w stanie odwrócić występujących tendencji, a tylko mogą osłabić ich negatywne następstwa, np. poprzez powstrzymanie regresu gospodarczego wybranych obszarów. Zatem należy wzmacniać obszary wzrostu, dążąc do tego, aby swoim zasięgiem obejmowały coraz większy obszar regionu, jednak – jak to już było wspomniane – bez mechanizmu transmisji efektów dobrobytu poprzez odpowiednią infrastrukturę (określanej mianem *spatially blind institutions*) proces segregacji przestrzennej w regionie może doprowadzić do zjawiska dywergencji. Obecne oblicze regionu coraz bardziej staje się adekwatne z jednostkami przestrzennymi, w których decydującą rolę odgrywa innowacja, nauka i pozamaterialne czynniki produkcji. Dolny Śląsk staje się regionem nowoczesnym, odrabiając powoli dystans dzielący go od najlepiej rozwiniętych regionów UE. Należy oczekiwać, że utrzymanie tej tendencji pozwoli na osiągnięcie satysfakcjonującego poziomu rozwoju w perspektywie założeń strategicznych. Aby jednak rozwój regionalny mógł na obszarze Dolnego Śląska przebiegać tak dynamicznie, konieczne jest nie tylko sprawne funkcjonowanie instytucji pobudzających te procesy, ale także akceptowanie przyjętych kierunków zmian przez społeczność całego regionu. Dodatkowym atutem tego rozwoju powinno być wytworzenie w społeczności poczucia więzi z regionem i ze strukturami władz lokalnych. Przemiany w strukturze gospodarczej regionu stworzą szansę na rozwiązywanie bieżących problemów w sposób bezkonfliktowy.

Charakteryzując ogólne kierunki zmian, jakie wystąpiły w analizowanym okresie, należy podkreślić, że Wrocław z ośrodka przemysłowego wyrósł na nowoczesny układ o charakterze wielofunkcyjnym z dominacją nowoczesnych typów działalności gospodarczej. Na obszarach zagłębia miedziowego umocniła się monokultura oparta na przemyśle wydobywczym i ciężkim, jednak pozytywnym elementem jest rozwój nowoczesnej sieci osadniczej w oparciu o miasta: Głogów, Lubin, Polkowice i Legnica. W wyniku napływu kapitału oraz intensywnych zmian miasta te zmieniają się na nowoczesne ośrodki osadnicze (w których wzrasta rola najnowszych usług, działają uczelnie wyższe oraz ośrodki badawcze i wzrasta rola kapitału społecznego), a one same zaczynają tworzyć integrujący się system osadniczy. Natomiast w sudeckim obszarze gospodarczym zmniejsza się poziom aktywności, co jest efektem likwidacji przede wszystkim kopalń węgla kamiennego oraz zapaści przemysłu włókienniczego z początku ostatniej dekady XX wieku. Na obszarze tym obserwujemy jednak zjawiska wskazujące na reindustrializację, związaną przede wszystkim z funkcjonującymi tam strefami ekonomicznymi. Przy czym reindustrializacja ta odbywa się w oparciu o najnowszą technologię i produkcję, co korzystnie oddziałuje

na rozwój tego obszaru. Osobnym przypadkiem jest miasto Jelenia Góra i jego okolice, gdzie poziom aktywności został zachowany – mimo dużych zmian strukturalnych (likwidacja działalności uciążliwej dla środowiska, np. Celwiskozy) – a w niektórych dziedzinach wręcz się rozwija (np. turystyka, kreowanie rozwoju zrównoważonego). Innym pozytywnym przykładem z tego obszaru w ostatnim czasie jest wzrost znaczenia miasta Świdnica, które charakteryzuje się intensywnym wielokierunkowym rozwojem. W ramach tych przekształceń Świdnica staje się nowoczesnym ośrodkiem, który zaczyna integrować obszar WOM z rejonem pogórza sudeckiego (przede wszystkim Wałbrzycha, Dzierżoniowa, Bielawy itp.), silniej jednak jest wiązana z obszarem metropolitalnym.

Takie zmiany wywołały zjawisko kształtowania się nowej przestrzeni gospodarczej regionu, w którym to nie branże przemysłowe, czy też inne dziedziny działalności gospodarczej, odgrywają kluczową rolę, lecz ośrodki miejskie o nowoczesnej strukturze pasmowo-węzłowej, dokonując zmian wewnątrz naszego regionu.

Ostateczną konkluzją może być stwierdzenie, że obecnie jednym z podstawowych elementów decydujących o poziomie i tempie rozwoju regionu jest występowanie na nim ośrodków osadniczych w postaci wielofunkcyjnie rozwiniętych miast, tworzących jednolitą sieć osadniczą, natomiast zróżnicowanie poziomu rozwoju przestrzeni gospodarczej jest w znacznym stopniu warunkowane liczbą ośrodków miejskich i ich lokalizacją, przy czym należy podkreślić, że proces ten będzie narastał.

Przeprowadzone analizy i oceny potwierdzają, że w regionie dolnośląskim w latach 2004–2009 występowały intensywne zjawiska związane z pozytywnymi zmianami w gospodarce. Rozwój ten nie przebiegał jednak w sposób bezproblemowy i wyłącznie pozytywny. Wynika to z faktu, że w omawianym okresie występowało także wiele rozmaitych zagrożeń i barier rozwoju regionalnego, często będących wynikiem złej gospodarki z lat poprzednich. Mogą one znacznie zakłócić realizację prawidłowych i pożądanych przekształceń w strukturze gospodarczej. Do najważniejszych problemów należy zaliczyć:

1) Występowanie obszarów problemowych, duże uzależnienie od przemysłu wydobywczego (surowcowego) i ciężkiego, co w sposób bezpośredni rodzi liczne zagrożenia, jak np. wysoki poziom bezrobocia, dekapitalizacja majątku, zanieczyszczenie środowiska powodujące jego degradację.
2) Regres demograficzny (będący, co prawda zjawiskiem ogólnokrajowym). Jest on szczególnie widoczny na obszarze Dolnego Śląska (np. wyludnianie się niektórych terenów, starzenie się mieszkańców, migracja, minimalny przyrost naturalny).
3) Zanieczyszczenie środowiska. Znajdują się tutaj liczne obszary zagrożenia ekologicznego. Mimo że na tych obszarach prowadzono w ostatnich latach wiele prac w celu

ochrony środowiska, nadal stwierdza się znaczne przekroczenia przyjętych norm dotyczących jego stanu.

4) Dekapitalizacja i starzenie się majątku trwałego, w tym także infrastruktury. Na przykład przestarzałe rozwiązania komunikacyjne powodują, że mimo znacznej ich gęstości, sieci dróg nie są przystosowane do obecnego natężenia ruchu.
5) Brak dostatecznej liczby nowoczesnych połączeń komunikacyjnych z otoczeniem zewnętrznym, w tym z ośrodkami dynamicznego wzrostu w UE (także z Warszawą).

Dodatkowo należy wskazać na zjawisko określane mianem „kryzysu małych miast", które występuje także na Dolnym Śląsku. Przy czym znaczenie miast małych w regionie jest zróżnicowane w zależności od funkcji i położenia. Należy oczekiwać, że ta zależność będzie narastać, co w sposób niekorzystny będzie wpływać na funkcjonowanie małych ośrodków miejskich, szczególnie na pogórzu sudeckim, tzw. miast poprzemysłowych. Z tych powodów w przyszłych działaniach dotyczących kształtowania rozwoju regionalnego należy podjąć przedsięwzięcia ograniczające ich marginalizację i witalizujące je, gdyż dobrze rozwinięta struktura osadnicza regionu jest jego atutem.

Dokonując kompleksowej oceny przestrzeni regionu, można stwierdzić, że układ osadniczy w regionie jest prawidłowo ukształtowany. Ma on policentryczny charakter z wyraźną dominacją ośrodka centralnego. Do jego podstawowych wad należy zaliczyć znacznie posuniętą fragmentaryzację i enklawowość. Poszczególne ośrodki miejskie, szczególnie małe, mają wyłącznie znaczenie lokalne, ewentualnie subregionalne, jednak nie mają dużego znaczenia w gospodarce regionu. Jako główny powód takiego stanu rzeczy należy wymienić brak nowoczesnej infrastruktury, szczególnie komunikacyjnej. Brak nowoczesnych i sprawnych połączeń między dużymi miastami regionu, odgrywającymi rolę swoistych biegunów wzrostu, powoduje, że tempo tego procesu jest niezadowalające, a pozytywne tendencje mają ograniczony przestrzennie zasięg. Do innych przyczyn należy zaliczyć brak dostatecznej współpracy podmiotów administracji zarówno rządowej, jak i przede wszystkim samorządowej regionu z omawianych ośrodków.

Wymienione czynniki ograniczające, a zarazem warunkujące rozwój Dolnego Śląska nie wyczerpują wszystkich problemów występujących na jego obszarze, wskazują tylko na zakres trudności kumulujących się w tym regionie. Aby te zagrożenia nie hamowały jego rozwoju (ich ujemnego wpływu na ten proces nie da się całkowicie wyeliminować), zarówno władze centralne, jak i instytucje regionalne powinny podjąć zdecydowane działania w celu przebudowy istniejących dotychczas struktur gospodarczych, demograficznych i innych oraz dostosowania ich do wyznaczonych im w przyszłości funkcji w regionie.

Dodatkowym problemem, który ujawnił się w ostatnich latach, są klęski żywiołowe (m.in. powódź z 1997 i 2010 oraz ostatnie katastrofalne zjawisko w Bogatyni i okolicach), których źródeł upatruje są m.in. w zmianach klimatycznych. Te niekorzystne zjawiska wymagają dodatkowych nakładów finansowych; uwidoczniły także niesprawność poprzedniego podziału administracyjnego. Mimo tych wszystkich negatywnych zjawisk, należy oczekiwać, że region w najbliższej przyszłości będzie nadal należeć do liderów rozwoju gospodarczego w kraju. Sam proces rozwoju w analizowanym okresie należy, mimo tych wszystkich ograniczeń, ocenić pozytywnie.

Bibliografia

Literatura zwarta:

Babiak J., Fundusze europejskie a innowacyjność polskiej gospodarki. Studio EMKA, Warszawa 2008.

Bąk A., Wykorzystanie metod wielowymiarowej analizy porównawczej w analizie finansowej. W: Zastosowanie metod ilościowych. Red. J. Dziechciarz, PN AE we Wrocławiu nr 811. Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1999.

Borodo A., Samorząd terytorialny. System prawno-finansowy. Wyd. III. zm. Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa 2004.

Borys T., Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne. W: Ocena i analiza jakości życia. Red. W. Ostasiewicz. Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2004.

Bury P., Markowski T., Regulski J., Podstawy ekonomiki miasta. Fundacja Rozwoju Przedsiębiorczości, Łódź 1993.

Castells M., Koniec tysiąclecia. PWN, Warszawa 2009.

Chądzyński J., Nowakowska A., Przygodzki Z., Region i jego rozwój w warunkach globalizacji. Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2007.

Czornik M., Miasto. Ekonomiczne aspekty funkcjonowania. Wyd. AE w Katowicach, Katowice 2004.

Derlukiewicz N., Regionalne strategie innowacji jako czynnik wzrostu konkurencyjności regionów w Unii Europejskiej. Rozprawa doktorska, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2009.

Domański R., Miasto innowacyjne. Wyd. PWN. Studia Tom CIX, Warszawa 2000.

Efektywność gospodarki opartej na wiedzy. Teoria i praktyka. Red. T. Kamińska, J. Fryc, B. Majecka. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007.

Gaczek W. M., Rykiel Z., Konkurencyjność regionów a regionalizm ekonomiczny. W: Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów. Red. M. Klamut, L. Cybulski. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2000.

Globalizacja, pod red. J. Kilcha, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2001.

Harańczyk A., Miasta polskie w procesie globalizacji gospodarki. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998.

Jałowiecki B., Współczesne przekształcenia struktury osadniczej i przestrzeni miejskiej. W: Cywilizacja informacyjna a przekształcenia przestrzeni. Zmiany strukturalne metropolii polskich, pod red. J. Kołodziejskiego i T. Parteki. PAN, KPZK, Warszawa 1999.

Klaassen L.H., Myśl i praktyka ekonomiczna a przestrzeń. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1988.

Klasik A., Strategie regionalne. Formułowanie i wprowadzanie w życie. AE w Katowicach. Katowice 2002.

Kompa K., Budowa mierników agregatowych do oceny poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, w: Ekonomika i organizacja gospodarki żywnościowej. Nr 74 (2009).

Korcelli P., Teoria struktury rozwoju przestrzennej miasta. PWN, Warszawa 1974.

Korenik S., Problemy restrukturyzacji regionów depresji na przykładzie dolnośląskiego zagłębia węglowego. Wrocław 1994 (maszynopis)

Korenik S., Rozwój regionu ekonomicznego na przykładzie Dolnego Śląska. Wyd. Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1999.

Korenik S., Znaczenie małych miast w rozwoju regionu Dolny Śląska. W: Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny, pod red. K. Hefnera. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2005.

Korenik S., Problemy restrukturyzacji regionów depresji na przykładzie okręgu wałbrzyskiego. W: Polityka regionalna w warunkach gospodarki rynkowej, pod red. B. Winiarskiego. Ossolineum, Wrocław 1992.

Metody oceny rozwoju regionalnego. Red. D. Strahl. Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2006.

Niedzielski P., Rychlik K., i kreatywność. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006.

Nowak E., *Problemy doboru zmiennych do modelu ekonometrycznego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.

Pietrzyk I., Konkurencyjność regionów w ujęciu Komisji Europejskiej. W: Polityka regionalna. Red. M. Klamut, L. Cybulski. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2000.

Ptaszyńska-Wołczykowicz M., Miasto jako system – próba identyfikacji problemu. W: Miasto i jego władze. Studia nad ekonomiczną teorią rozwoju miast, pod red. J. Regulskiego. Ossolineum, Wrocław 1984.

Saganowska E., Śmiatkowska T., metoda szacunków PKB według regionów. GUS, Warszawa 1996.

Sej-Kolasińska M., Zielińska A., Analiza porównawcza gmin województwa dolnośląskiego na podstawie wybranych wskaźników zrównoważonego rozwoju. W: Taksonomia 9. Klasyfikacja i analiza danych – teoria i zastosowania. Red. K. Jajuga, M. Walesiak, PN AE we Wrocławiu nr 942. Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2002.

Statystyczne metody analizy danych. Red. W. Ostasiewicz. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1998.

Stawasz D., Współczesne uwarunkowania rozwoju polskich regionów. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2000.

Stryjakiewicz T., Koncepcja usieciowienia (networking) w badaniach przestrzenno-ekonomicznych, w: Koncepcje teoretyczne metody badań geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, pod red. H. Rogackiego. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2001.

Sytuacja społeczno-gospodarcza Polski i regionów w 2009 roku na tle lat poprzednich. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Departament koordynacji Polityki Strukturalnej, Warszawa, maj 2010.

Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym. Red. A. Ziela. Wyd. AE w Krakowie, Kraków 2000.

Wolaniuk A., Funkcje metropolitalne Łodzi i ich rola w organizacji przestrzennej. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 1997.

Wskaźniki zrównoważonego rozwoju. Red. T. Borys. Wyd. Ekonomia i Środowisko, Warszawa-Białystok 2005.

Wyszkowska D., Polityka regionalna jako instrument podwyższania konkurencyjności polskich regionów. W: Rozwój oraz polityka regionalna i lokalna w Polsce. Red. J. Kaja, K. Piech. Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2005.

Zeliaś A., Metody statystyczne. PWE, Warszawa 2000.

Czasopisma:

Borys T., Metody normowania cech w statystycznych badaniach porównawczych. Przegląd Statystyczny 1978 (z. 2).

Gorzelak G., Jałowiecki B., Strategie polskich regionów w procesie integracji europejskiej. W: Samorząd Terytorialny nr 1–2, 1999.

Parteka T., Polskie regiony w realizacji Strategii Lizbońskiej. W: Rozwój regionalny Polski w warunkach reformy europejskiej polityki spójności w latach 2007–2013. Red. J. Szlachta, J. Woźniak, Biuletyn KPZK, Zeszyt 231, KPZK PAN, Warszawa 2007.

Rykiel Z., Globalizacja, unionizacja i regionalizacja polskiej przestrzeni. W: Studia Regionalnie i Lokalne nr 1 (1) 2000.

Szczepański M., System światowy: między globalizmem a lokalizmem. W: Przegląd Socjologiczny, t. XLI, 1992.

Dokumenty i opracowania:

Dolnośląska Strategia Innowacji, Wrocław 2005.

Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2009.

Narodowy Plan Rozwoju 2007–2013.

Nauka, technika i innowacyjność w województwie dolnośląskim w latach 2005–2008. Wydawnictwo GUS, Wrocław 2010.

Regional Innovation Scoreboard (RIS), 2009.

Regiony na rzecz zmian gospodarczych. Promowanie konkurencyjności poprzez innowacyjne technologie i dobrze prosperujące społeczności. Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Bruksela 2007.

Stan i prognoza koniunktury gospodarczej, Kwartalne Prognozy Makroekonomiczne. IBnGR, nr 67, lipiec 2010.

Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego do roku 2020. Załącznik 1. Diagnoza społeczno-gospodarcza regionu. Wrocław 2005.

Założenia Projektu Budżetu Państwa na rok 2011, Warszawa, lipiec 2010.

Zarządzenie nr 59/2008 Marszałka Województwa Dolnośląskiego z dnia 22 lipca 2008 w sprawie szczegółowego zakresu zadań Departamentu Rozwoju Regionalnego.

Strony internetowe:

http://pl.wikipedia.org/wiki/Miasta_w_Polsce

http://www.eitplus.wroclaw.pl

http://www.ict-cluster.wroc.pl

http://www.letia.pl

http://www.npr.gov.pl

http://www.otwt.uni.wroc.pl
http://www.parkmedyczny.pl
http://www.technologpark.pl
http://www.t-park.pl
http://www.t-park.pl
http://www.wctt.pl
www.ibngr.edu.pl
www.mf.gov.pl
www.mrr.gov.pl
www.pte.pl
www.stat.gov.pl

Spis rysunków

L.p.	Tytuł	Strona
Rys. 1.	Udział województwa dolnośląskiego w tworzeniu PKB w latach 1992-2007	20
Rys. 2.	Udział WOM w tworzeniu PKB regionu w latach 2004-2008	25
Rys. 3.	Nakłady na działalność B+R w województwie dolnośląskim w 2008 roku według dziedzin (w %)	32
Rys. 4.	Skuteczność wdrażania innowacji w europejskich regionach w 2006 roku	41
Rys. 5.	Skuteczność wdrażania innowacji w europejskich regionach w 2008 roku	423
Rys. 6.	Spadek liczby ludności w regionie w wybranych latach 2000-2035 (od roku 2008 jest to prognoza GUS)	46
Rys. 7.	Migracja funkcji małych miast w nowych realiach gospodarczych	50
Rys. 8.	Zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego	62
Rys. 9.	Zmiany liczby ludności w przekroju powiatów w roku 2008 w stosunku do roku 1999	65
Rys. 10.	Zmiany liczby pracujących na 1000 ludności w roku 2008 w stosunku do 2004	66
Rys. 11.	Pracujący w przemyśle i budownictwie w ogólnej liczbie procujących w roku 2008 w %	68
Rys. 12.	Zmiany w strukturze pracujących w przemyśle i budownictwie w latach 2004-2008	69
Rys. 13.	Powiaty, w których nastąpił realny przyrost liczby pracujących i nastąpił wzrost zatrudnienia w przemyśle i budownictwie w latach 2000-2004	70
Rys. 14.	Powiaty, w których nastąpił realny przyrost liczby pracujących i nastąpił wzrost zatrudnienia w przemyśle i budownictwie w latach 2004-2008	71

Rys. 15.	Pracujący w usługach w ogólnej liczbie pracujących w roku 2004	72
Rys. 16.	Pracujący w usługach w ogólnej liczbie pracujących w roku 2008	72
Rys. 17.	Zmiany w udziale pracujących w usługach w ogólnej liczbie pracujących w latach 2004-2008	73
Rys. 18.	Powiaty, w których w latach 2004-2008 nastąpił wzrost zatrudnienia w usługach i wzrost liczby pracujących na 1000 mieszkańców, zbliżony do średniej regionu lub wyższy	74
Rys. 19.	Powiaty, w których analizowane wielkości kształtowały się powyżej stanów przeciętnych w latach 2000-2004	75
Rys. 20.	Powiaty, w których nastąpił przyrost ludności lub spadek mniejszy niż w regionie, a równocześnie nastąpił większy przyrost pracujących na 1000 mieszkańców powyżej stanów przeciętnych w latach 2004-2009 i jeden z analizowanych wskaźników kształtował się powyżej średniej	76
Rys. 21.	Powiaty, w których analizowane wielkości kształtowały się poniżej stanów przeciętnych w latach 2000-2004	77
Rys. 22.	Powiaty, w których analizowane wielkości kształtowały się w większości poniżej średniej regionalnej w latach 2004-2008	78
Rys. 23.	Prognoza kształtowania się stopy bezrobocia w wariancie pesymistycznym i bazowym	103
Rys. 24.	Wariant bazowy prognozy PKB *per capita* (według siły nabywczej) dla Dolnego Śląska (w odniesieniu do poziomu 15 państw UE równego 100)	104

Spis tabel

L.p.	Tytuł	Strona
Tab. 1.	Kierunki zmian gospodarki w czterech województwach dolnośląskich w latach 1990-1998	17
Tab. 2.	Zmiany w liczbie pracujących na Dolnym Śląsku w ważniejszych gałęziach (sekcjach) w latach 1990-2009 (w tys. osób)	18
Tab. 3.	Zmiany w tworzeniu PKB na jednego mieszkańca (Polska 100 %)	21
Tab. 4.	PKB według podregionów (podział obowiązujący od 1 stycznia 2008 r.)	22
Tab. 5.	Szacunkowa wielkość PKB w podregionach województwa dolnośląskiego w roku 2008	24
Tab. 6.	Wybrane wskaźniki dla regionu w latach 2004 i 2008	26
Tab. 7.	PKB Polski i Dolnego Śląska w latach 2004-2009	27
Tab. 8.	Ludność z wykształceniem wyższym w województwie dolnośląskim na tle Polski w latach 2005-2008 (w % ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej)	29

Tab. 9.	Studenci szkół wyższych na 10 tys. ludności w województwie dolnośląskim na tle Polski w latach 2005-2008	29
Tab. 10.	Jednostki prowadzące działalność badawczo-rozwojową (B+R) w latach 2005-2008 w województwie dolnośląskim na tle Polski	30
Tab. 11.	Jednostki prowadzące działalność badawczo-rozwojową (B+R) w latach 2005-2008	30
Tab. 12.	Zatrudnienie w działalności badawczo-rozwojowej (B+R) w latach 2005-2008 w województwie dolnośląskim	31
Tab. 13.	Nakłady na działalność badawczo-rozwojową na 1 mieszkańca w latach 2005-2008 w województwie dolnośląskim na tle Polski (w zł)	31
Tab. 14.	Przedsiębiorstwa innowacyjne w przemyśle według rodzajów wprowadzonych innowacji w latach 2006-2008	33
Tab. 15.	Ochrona własności przemysłowej w latach 2005-2008 w województwie dolnośląskim na tle Polski	33
Tab. 16.	Przedsiębiorstwa wykorzystujące wybrane technologie teleinformatyczne w 2008 roku w województwie dolnośląskim na tle Polski (% ogółu przedsiębiorstw)	34
Tab. 17.	Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty w województwie dolnośląskim na tle Polski (w % ogółu gospodarstw domowych)	34
Tab. 18.	Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do internetu w województwie dolnośląskim na tle Polski (w % ogółu gospodarstw domowych)	35
Tab. 19.	Gospodarstwa domowe wyposażone w telefon komórkowy w województwie dolnośląskim na tle Polski (w % ogółu gospodarstw domowych)	35
Tab. 20.	Szkoły podstawowe wyposażone w komputery w województwie dolnośląskim na tle Polski (w % danej grupy szkół)	35
Tab. 21.	Gimnazja wyposażone w komputery w województwie dolnośląskim na tle Polski (w % danej grupy szkół)	35
Tab. 22.	Wybrane wskaźniki dla województwa dolnośląskiego za rok 2004 i 2006	43
Tab. 23.	Wydatki na badania i rozwój jako procent PKB w województwie dolnośląskim na tle Polski i Unii Europejskiej	43
Tab. 24.	Pracujący w sektorze B+R (jako procent wszystkich pracujących) w województwie dolnośląskim na tle Polski i Unii Europejskiej	43
Tab. 25.	Zmiany w liczbie mieszkańców (w tys. osób) w miastach Dolnego Śląska w wybranych latach	47
Tab. 26.	Zmiany liczby mieszkańców miast w latach 2002 a 2008 w wybranych przedziałach	48
Tab. 27.	Wybrane czynniki demograficzne za rok 2004 w podregionach dolnośląskich	52
Tab. 28.	Wybrane czynniki demograficzne za rok 2008 w podregionach dolnośląskich	53
Tab. 29.	Wybrane czynniki ekonomiczne za rok 2004 w podregionach dolnośląskich	54
Tab. 30.	Wybrane czynniki ekonomiczne za rok 2008 w podregionach dolnośląskich	55

Tab. 31.	Wybrane czynniki infrastrukturalne za rok 2004 roku w podregionach dolnośląskich	56
Tab. 32.	Wybrane czynniki infrastrukturalne za rok 2008 w podregionach dolnośląskich	57
Tab. 33.	Wybrane czynniki mające wpływ na jakość i warunki życia mieszkańców za rok 2004 w podregionach dolnośląskich	58
Tab. 34.	Wybrane czynniki mające wpływ na jakość i warunki życia mieszkańców za rok 2008 w podregionach dolnośląskich	58
Tab. 35.	Wartości zmiennych dolnośląskich podregionów nadane w celu ich zhierarchizowania za rok 2004	60
Tab. 36.	Wartości zmiennych dolnośląskich podregionów nadane w celu ich zhierarchizowania za rok 2008	61
Tab. 37.	Zmiana wskaźnika aktywności zawodowej w roku 2008 w stosunku do 2004	66
Tab. 38.	Syntetyczny miernik rozwoju powiatów w latach 2004-2008	86
Tab. 39.	Przyporządkowanie powiatów do grup typologicznych według kryterium poziomu rozwoju	88
Tab. 40.	Syntetyczny miernik rozwoju podregionów w latach 2004-2008	90
Tab. 41.	Przyporządkowanie podregionów do grup typologicznych według kryterium poziomu rozwoju	91
Tab. 42.	Podstawowe wskaźniki makro dla gospodarki Polski, stan 31.06.2010	94
Tab. 43.	Podstawowe wskaźniki makro dla gospodarki strefy euro, stan 31.06.2010	94
Tab. 44.	Kierunki rozwoju przestrzennego regionu do roku 2020 w przekroju podregionów	96
Tab. 45.	Analiza SWOT proponowanych rozwiązań	112

Analiza tendencji rozwojowych regionu Dolny Śląsk

w odniesieniu do zgodności ze Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do roku 2020

Analiza – zespół II

Autorzy:
Alicja Zakrzewska-Półtorak
Dorota Rynio
Piotr Hajduga

Wrocław, 2010

Spis treści

Analiza – zespół II

Wstęp **131**

1. Metodologia **133**

2. Kierunki i uwarunkowania rozwoju jednostek samorządu terytorialnego województwa dolnośląskiego **137**

2.1. Analiza kierunków rozwoju jednostek samorządu terytorialnego według podregionów 137

2.2. Uwarunkowania rozwoju jednostek samorządu terytorialnego województwa dolnośląskiego 148

3. Podejmowane działania, a osiąganie celów Strategii **154**

3.1 Cel nadrzędny, sfery, cele, priorytety i działania – krótka charakterystyka 154

3.2. Osiąganie celów w latach 2005–2009 160

3.2.1. Sfera gospodarcza 160

3.2.2. Sfera przestrzenna 294

3.2.3. Sfera społeczna 206

3.3 Analiza wyników badań ankietowych 225

4. Prognozy rozwoju na lata 2010–2020 ..... **235**

5. Wzmacnianie konkurencyjności regionu poprzez wykorzystanie zasobów endogenicznych – analiza SWOT dla wskazanych grup rozwiązań **251**

Podsumowanie i rekomendacje **256**

Bibliografia **263**

Spis rysunków 267

Spis tabel 270

Ankieta 271

Wstęp

Ekspertyza pn. „Analiza tendencji rozwojowych regionu w odniesieniu do zgodności ze Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego" ma za zadanie określenie stopnia zbieżności kierunków rozwoju regionu z celami, priorytetami i działaniami zapisanymi w dokumencie Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku (w niniejszym opracowaniu zwanej zamiennie Strategią). Badania były prowadzone na poziomie regionalnym (województwo jako całość), subregionalnym (5 podregionów) oraz lokalnym (29 powiatów, w tym 3 miasta na prawach powiatu oraz – w odniesieniu do strategii rozwoju lokalnego – na poziomie gmin). Zasadniczym celem było określenie zmian wartości wybranych wskaźników, przybliżających stan osiągania celów, priorytetów i działań w poszczególnych latach analizy w porównaniu z rokiem bazowym – 2005. Badano zarówno zmiany o charakterze ilościowym, jak i jakościowym. Wzięto pod uwagę uwarunkowania wewnętrzne (endogeniczne), jak i zewnętrzne (egzogeniczne), w tym światową recesję gospodarczą, która została zapoczątkowana kryzysem na amerykańskim rynku nieruchomości z 2006 roku.

Opracowanie składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów merytorycznych oraz podsumowania, zawierającego rekomendacje co do dalszego wdrażania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku i kierunków rozwoju województwa, z uwzględnieniem poziomów: regionalnego, subregionalnego oraz lokalnego. W rozdziale pierwszym przedstawiono zastosowane metody i podejścia badawcze. Zastosowane narzędzia były niezbędne do prawidłowego przeprowadzenia analizy. Pozwoliły one na wnioskowanie i sformułowanie rekomendacji co do dalszych działań. W rozdziale tym omówiono wypracowaną koncepcję i logikę ekspertyzy. W rozdziale drugim przeanalizowano cele strategii rozwoju poszczególnych gmin w kontekście ich zbieżności ze strategią województwa, wskazując na grupy według podregionów, koncentrujące się wokół pewnych kierunków rozwoju. Określono również uwarunkowania i zagrożenia rozwoju poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, z uwzględnieniem podziału na elementy endogeniczne i egzogeniczne.

Rozdział trzeci zawiera charakterystykę celów, priorytetów i działań Strategii oraz diagnozę osiągania celów w latach 2005–2009. Omówienie podzielono, zgodnie ze sferami Strategii, na trzy części: gospodarczą, przestrzenną i społeczną. W ostatnim podrozdziale omówiono wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród ludności oraz

przedsiębiorstw. W rozdziale czwartym przedstawiono prognozy rozwoju województwa i osiągania celów Strategii do 2020 roku w ujęciu regionalnym i subregionalnym, wychodząc z poziomu realizacji Strategii zdiagnozowanego w rozdziale trzecim. Wskazano również możliwości i kierunki działań do 2020 roku oraz potencjalne bariery wdrażania Strategii. Rozdział piąty, ostatni, zawiera omówienie potencjalnych kierunków wzmacniania konkurencyjności województwa w oparciu o wybrane zasoby (przewagi) endogeniczne. Pozycję regionu w zakresie tych zasobów porównano na tle kraju i krajów Europy Środkowo-Wschodniej, przeprowadzając analizę SWOT dla proponowanych kierunków rozwoju. Całość kończy podsumowanie wraz z rekomendacjami.

Ekspertyzę przygotowano w oparciu o dane Urzędu Statystycznego we Wrocławiu (w tym z Banku Danych Regionalnych), Głównego Urzędu Statystycznego, różnego typu opracowania makroekonomiczne krajowe i unijne, opracowania regionalne, dokumenty strategiczne regionów, powiatów i gmin. Bazowano również na pozycjach z literatury przedmiotu, z uwzględnieniem najnowszych kierunków badań regionalnych w Polsce i na świecie. Niezwykle przydatne były również dane z oficjalnych stron internetowych organizacji i instytucji Unii Europejskiej, krajowych, regionalnych i lokalnych, w tym mapa dotacji Unii Europejskiej, na podstawie której analizowano wykorzystanie środków z funduszy Unii Europejskiej w regionie w ujęciu lokalnym. Przeprowadzono również dwa badania ankietowe; uzyskane wyniki stanowiły ważne źródło informacji i zostały porównane z podobnym badaniem przeprowadzonym w 2005 roku. Opracowanie nawiązuje do ekspertyz przygotowanych przez autorów w 2005 roku na potrzeby budowy Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 roku.

Wykaz wykorzystanej literatury oraz innych źródeł zamieszczono na końcu opracowania.

1. Metodologia

Na potrzeby ekspertyzy przeprowadzono badanie zgodności trendów rozwojowych mających miejsce w regionie z założeniami Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020 roku. Zgodnie z zasadami monitoringu, którego celem jest „sprawdzenie, za pomocą zdefiniowanych na odpowiednim poziomie wskaźników, efektywności wdrażania i wykorzystywanych środków" (Pięta-Kanurska, Zakrzewska-Półtorak, 2005, s. 6), tendencje rozwojowe były badane w trzech sferach: gospodarczej, przestrzennej i społecznej, z uwzględnieniem wskazanych w nich celów, priorytetów i działań. Takie podejście pozwala na sprawdzenie, czy cele są osiągane i czy ich osiąganie przyczynia się (i w jakim stopniu) do rozwoju społeczno-ekonomicznego i przestrzennego regionu (Pięta-Kanurska, Zakrzewska-Półtorak, 2005).

Analizę przeprowadzono na poziomie lokalnym (powiaty), subregionalnym (podregiony) i regionalnym (województwo). Aby zapewnić porównywalność danych, przyjęto obowiązujący od 2008 roku podział województwa na 5 podregionów: jeleniogórski, legnicko-głogowski, wałbrzyski, wrocławski i miasto Wrocław. Podział ten zastąpił wcześniejszy (obowiązujący do 2007 roku włącznie), kiedy to dane gromadzono dla podregionów: jeleniogórsko-wałbrzyskiego, legnickiego, wrocławskiego i miasta Wrocławia. Przy czym granice podregionu wrocławskiego (przy nie zmienionej jego nazwie) uległy zmianie – włączono do niego powiaty strzeliński i wołowski, będące wcześniej częścią: pierwszy z nich podregionu jeleniogórsko-wałbrzyskiego, a drugi – legnickiego. W opinii autorów nowy podział lepiej przybliża i odwzorowuje rzeczywiste trendy i powiązania funkcjonalne zachodzące wewnątrz regionu. Pozwala on również na wyodrębnienie terytorium, na którym kształtuje się Wrocławski Obszar Metropolitalny (WrOM).

Pojęcie regionu w ekspertyzie jest używane zamiennie z terminem województwo; jest on rozumiany jako obszar wyodrębniony według Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych na poziomie NTS 2 (szerzej w punkcie 2.1). Okres badawczy to lata 2005–2020. Diagnoza obejmuje lata 2005–2009, natomiast lata kolejne są przedmiotem prognozy. Dane analizowano począwszy od 2005 roku, traktując ten rok jako bazowy, gdyż w listopadzie 2005 sejmik dolnośląski uchwalił Strategię Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku. Zgodnie z zasadami monitoringu Strategii, dane z kolejnych lat są porównywane do roku bazowego.

Podczas przygotowania ekspertyzy wykorzystano metodę opisową, bazując na wskazanych we wstępie dokumentach oraz wiedzy eksperckiej autorów, metodę porównawczą oraz metody statystyczne: analizę dostępnych danych oraz wielowymiarową analizę porównawczą. Wykorzystano również metody prognostyczne (trendy rozwojowe, prognozy eksperckie), budowę scenariuszy, a jako narzędzia pomocnicze – analizę SWOT i technikę ankietową. Dla przybliżenia stopnia osiągania priorytetów, w ramach poszczególnych sfer, zbudowano mierniki syntetyczne dotyczące:

1. w ramach sfery gospodarczej: aktywności gospodarczej przedsiębiorstw w województwie i kondycji gospodarczej województwa;
2. w ramach sfery przestrzennej: wyposażenia w infrastrukturę techniczną i wyposażenia infrastrukturalnego terenów wiejskich;
3. w ramach sfery społecznej: kondycji społecznej oraz obsługi społecznej.

Jako zbiór obiektów potraktowano powiaty i podregiony województwa dolnośląskiego. Każda ze zmiennych syntetycznych tworzy tzw. przestrzeń cech (zbiór cech opisujących elementy zbioru obiektów). Analizowane obiekty należy scharakteryzować jako wieloinformacyjne (można wskazać wiele danych statystycznych opisujących każdy z nich) oraz wielostrukturalne (możemy oceniać je, analizując różnorakie struktury, np. rodzajową, własnościową, przestrzenną itp.) (Młodak, 2006). Pod względem kryteriów merytorycznych każdą z cech zakwalifikowano jako stymulanta, destymulanta lub nominanta. Sprawdzono ich przydatność ze względu na kryterium statystyczne – zbadano poziom współczynnika zmienności dla każdej z cech oraz korelacji liniowej Pearsona pomiędzy cechami. Zmienne poddano normalizacji, dzięki czemu cechy uzyskały stosunkowo stabilne obszary zmienności (w przedziale obustronnie zamkniętym 0–1). Jest to warunkiem prawidłowego przeprowadzenia wielowymiarowej analizy porównawczej (Strahl (red.), 2006). Miarę syntetyczną obliczono jako odległość od wzorca. Jako wzorzec wykorzystano model idealny, który dla wszystkich zmiennych cząstkowych po normalizacji osiąga wartość równą 1.

Badania ankietowe (podmiotów gospodarczych oraz osób fizycznych) zostały przeprowadzone na terenie województwa dolnośląskiego. Dla możliwości porównywania wyników badanie przeprowadzone w 2010 roku zawierało analogiczną metodologię, formę oraz grupy docelowe, jak ankieta z 2005 roku. (zob. Rynio, Drozdowski, 2005). W zakresie formularza ankietowego dokonano pewnych zmian celem dostosowania go do sytuacji rynkowej oraz potrzeb bieżącej analizy (wzory formularzy zawierają załączniki 1 i 2). Podobnie jak w poprzedniej ankiecie, populację wybrano poprzez dobór losowy warstwowy; wskazano na dwie docelowe warstwy do analizy, tzn. podmioty gospodarcze i osoby fizyczne.

Wyróżniono dodatkowo dobór warstwowy proporcjonalny, przy założonym stosunku podmiotów gospodarczych i osób fizycznych kształtującym się jak stosunek 1:2. W każdej warstwie wybrano próbkę prostą, gdzie każdy członek populacji ma takie samo, a przede wszystkim większe od zera prawdopodobieństwo znalezienia się w próbce. Przy doborze losowym próby zastosowano metody rachunku prawdopodobieństwa. W oznaczeniu próby założono wybór losowy, w którym (Rynio, Drozdowski, 2005, s. 2–3):

– „dla każdego elementu populacji istnieje taka próba, która ten element zawiera;
– każdej n-elementowej próbie możliwej do wylosowania z populacji jest przypisane określone, dodatnie prawdopodobieństwo tego, że zostanie ona wylosowana;
– losowanie próby przeprowadzono za pomocą mechanizmu losowego, który zapewnia wylosowanie każdej możliwej próby z przypisanym jej prawdopodobieństwem wyboru 1".

Zbudowana w oparciu o modele statystyczne prognoza obejmuje lata 2009–2020. Dobór wskaźników do przeprowadzenia prognozy uzależniony był od prowadzonego badania eksperckiego. Do prognozy wytypowano dwa wskaźniki: udział nakładów inwestycyjnych do wartości brutto środków trwałych oraz syntetyczny wskaźnik kondycji gospodarki. Prognozy wyznaczano przy zastosowaniu następujących modeli/metod: liniowy model wygładzania wykładniczego Holta, prosty model wygładzania wykładniczego, trend liniowy, model S-krzywej (model wykładniczo-hiperboliczny) oraz modele/metody użyte do wyznaczania prognoz, jednakże wyeliminowane na dalszym etapie analizy wyników: model trendu pełzającego, liniowy model wygładzania wykładniczego Browna, model ARIMA. Ostatecznie prognozę wyznaczono dla modelu, dla którego obliczone błędy prognoz były najmniejsze (każdorazowo liczono błędy prognoz: średni absolutny błąd, pierwiastek błędu średniokwadratowego, średni absolutny błąd procentowy oraz średni procentowy błąd prognozy).

Formułując wnioski i rekomendacje, autorzy kierowali się następującymi zasadami dotyczącymi przebiegu procesu budowy, a następnie aktualizacji czy modyfikacji strategii rozwoju regionalnego (Hűbner, 1995):

1) strategia stwarza ramy dla rozwoju, musi elastycznie dostosowywać się do zmian zachodzących wewnątrz regionu i w jego otoczeniu, również otoczeniu międzynarodowym czy światowym;
2) proponując jakiekolwiek zmiany, należy uwzględniać ich szeroko rozumiane konsekwencje oraz występujące relacje i sprzężenia zwrotne;
3) strategia powinna zapewniać wewnętrzną równowagę;

4) strategia powinna uwzględniać ocenę ryzyka;
5) strategia musi integrować elementy nowe z istniejącymi zapisami i procesami;
6) strategia powinna określać potencjalnych odnoszących korzyści oraz ewentualnych ponoszących koszty zmian;
7) strategia musi uwzględniać kryteria sukcesu wewnątrz regionu oraz w otoczeniu zewnętrznym.

Ekspertyza pn. „Analiza tendencji rozwojowych regionu w odniesieniu do zgodności ze Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego" łączy wiedzę z wielu dziedzin życia społeczno-gospodarczego tak, aby w jak najszerszym zakresie opisać procesy zachodzące w województwie dolnośląskim, uwzględniając uwarunkowania rozwoju województwa dolnośląskiego w różnych układach przestrzennych.

2. Kierunki i uwarunkowania rozwoju jednostek samorządu terytorialnego województwa dolnośląskiego

2.1. Analiza kierunków rozwoju jednostek samorządu terytorialnego według podregionów

Akcesja Polski do Unii Europejskiej dnia 1 maja 2004 roku spowodowała włączenie się w realizację jednej z ważniejszych wspólnotowych polityk – politykę spójności, służącą wzmocnieniu kohezji gospodarczej, społecznej i terytorialnej we Wspólnocie, poprzez zmniejszenie różnic w poziomie rozwoju różnych regionów oraz zacofania regionów lub wysp najmniej uprzywilejowanych, w tym również obszarów wiejskich. Istotne dysproporcje w poziomach rozwoju krajów i regionów Unii Europejskiej stanowią zagrożenie dla harmonijnego rozwoju terytorium Wspólnoty jako całości. Regiony bardziej konkurencyjne mogą się rozwijać bowiem kosztem regionów słabiej rozwiniętych. Celem polityki spójności nie jest pełne wyrównanie dysproporcji, ale osiągnięcie względnej równości warunków życiowych na obszarze Unii Europejskiej.

W ustawodawstwie Unii Europejskiej szczególne znaczenie ma harmonijny rozwój i wyrównanie dysproporcji pomiędzy poszczególnymi regionami. Przekłada się to na działania podejmowane przez poszczególne kraje członkowskie, a dalej w przypadku Polski na województwa, powiaty i gminy.

Działania samorządu terytorialnego, wykonującego zadania publiczne nałożone przez ustawodawstwo polskie, winny dążyć do efektywnego i kreatywnego zarządzania zasobami jednostek samorządu terytorialnego celem zaspokojenia zbiorowych potrzeb mieszkańców oraz wspierania ich indywidualnego rozwoju. Nie jest to jednak możliwe bez oceny aktualnego stanu gospodarczego, ekologiczno-przestrzennego i społecznego oraz zasobów finansowych, organizacyjnych i ludzkich poszczególnych jednostek terytorialnych tworzących region. Istotne jest również zachowanie spójności strategicznych celów i programów, formułowanych na poziomie województwa, powiatu i gminy, zgodnych z polityką kraju oraz Unii Europejskiej.

Strategia rozwoju województwa, powiatu, a także gminy ma służyć efektywnemu zarządzaniu zasobami dla dobra społeczności regionalnej i lokalnej. Powinna stworzyć warunki, w których:

– mieszkańcy będą chcieli mieszkać, działać i rozwijać się na terenie województwa, powiatu, gminy;
– inwestorzy zewnętrzni krajowi, jak i zagraniczni będą chcieli prowadzić działalność gospodarczą;
– gestorzy funduszy wspierających zrównoważony rozwój będą przekonani, że wydawanie środków na projekty na rzecz województwa, powiatów, gmin jest korzystne.

Aby to było możliwe, strategia rozwoju regionalnego, jak i lokalnego powinna uwzględniać (Strategia Rozwoju Województwa…, 2005; strategie rozwoju lokalnego…):

– podnoszenie poziomu życia mieszkańców;
– podnoszenie poziomu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki;
– pobudzenie aktywności gospodarczej i tworzenie miejsc pracy;
– zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń;
– kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego;
– pielęgnowanie polskości, rozwój oraz kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także tożsamości lokalnej.

Dobra strategia rozwoju województwa, powiatu, jak również gminy powinna mieć charakter integracyjny nie tylko w stosunku do mieszkańców, ale też podmiotów gospodarczych, organizacji pozarządowych oraz jednostek administracji publicznej wszystkich szczebli działających na danym terenie.

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku jest najważniejszym dokumentem wyznaczającym kierunki rozwoju gospodarczego i infrastrukturalnego Dolnego Śląska, ukazującym określoną wizję przyszłości. Stanowi ona również narzędzie do poprawy warunków życia mieszkańców Dolnego Śląska. Ważnym celem Strategii jest aktywizowanie mieszkańców Dolnego Śląska poprzez zwiększanie zaangażowania w realizację zadań publicznych, podejmowanych także przez samorząd województwa dolnośląskiego. Zmobilizowanie mieszkańców Dolnego Śląska do aktywnej pomocy w rozwiązaniu najbardziej palących problemów, które ów proces mogą spowalniać, zwiększa poczucie odpowiedzialności za harmonijny rozwój regionu. Istotną rolę w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego, opartego na wzajemnym poszanowaniu i odpowiedzialności za „lokalną

wspólnotę", odgrywają organizacje pozarządowe, które stają się poważnym partnerem samorządu województwa dolnośląskiego, uczestniczącym w realizacji zadań wynikających ze Strategii (Strategia Rozwoju Województwa…, 2005).

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku zawiera diagnozę stanu istniejącego[1], analizę możliwości rozwojowych, określa wizję, cele, priorytety i działania oraz przedstawia system wdrażania, monitoringu i ewaluacji, a także instrumenty finansowe i prawne jej realizacji.

Zasadniczym elementem każdej strategii rozwoju regionalnego, jak i lokalnego, wynikającym z ogólnie przyjętych procedur, jest zidentyfikowanie punktu odniesienia dla podejmowanych działań strategicznych w postaci diagnozy obecnego stanu lub procesów zachodzących w regionie. Poniżej zostały zaprezentowane jedynie wybrane zagadnienia dotyczące sytuacji społeczno-gospodarczej województwa dolnośląskiego. Szerzej ten temat omówiony jest w dalszej części ekspertyzy.

Województwo dolnośląskie to region położony w centralnej części Europy, w południowo-zachodniej Polsce. Obszar w przeważającej mierze należy do dwóch wielkich regionów geograficznych, tj. regionu Sudetów (wraz z ich Przedgórzem, Kotliną Kłodzką i Jeleniogórską) oraz regionu Niżu Śląskiego (obejmującego obszary Niziny Śląskiej i Śląsko-Łużyckiej) (Korenik, 2003). Województwo dolnośląskie od strony północno-zachodniej graniczy z województwem lubuskim, od zachodu z Niemcami, od południa z Republiką Czeską, od wschodu z województwem opolskim, a na północnym-wschodzie sąsiaduje z województwem wielkopolskim. Stolicą regionu jest Wrocław, położony w niewielkiej odległości od stolic sąsiednich krajów europejskich, co sprawia, że miasto oraz przynależny doń region mają atrakcyjną lokalizację w europejskiej przestrzeni gospodarczej.

Województwo dolnośląskie zajmuje powierzchnię 19 947 km² (6,4 % terytorium Polski), co sytuuje go na siódmym miejscu wśród szesnastu województw (por. tab. 1). W 2009 roku region zamieszkiwało 2876,6 tys. osób, co stanowiło 7,5 % ludności Polski (piąte miejsce). Obszar województwa jest stosunkowo gęsto zaludniony, gdyż na 1 km² przypadały, według stanu na koniec 2009 roku, 144 osoby (średnia krajowa to 122 osoby). Pod tym względem region dolnośląski zajmuje trzecie miejsce w kraju (po regionie śląskim i małopolskim). Województwo dolnośląskie należy do najbardziej zurbanizowanych w Polsce, bowiem 70 % ludności mieszka w miastach.

[1] Zasadnicza treść diagnozy została zaprezentowana w załączniku nr 1 do SRWD 2020 pt. „Diagnoza społeczno-gospodarcza regionu".

Tab. 1. Podstawowe wskaźniki dotyczące Dolnego Śląska na tle kraju, stan na 31 grudnia 2009

Wyszczególnienie	Polska	Województwo dolnośląskie	
	ogółem		% w skali kraju
Powierzchnia (w km²)	312679	19947	6,4
Liczba ludności (w tys.)	38167,3	2876,6	7,5
Liczba ludności na 1 km² powierzchni ogólnej	122	144	118,9
Liczba podregionów	66	5	7,6
Liczba powiatów ziemskich	314	26	8,3
Liczba powiatów grodzkich (miasta na prawach powiatu)	65	3	4,6
Liczba gmin	2478	169	6,8
Liczba miast	897	91	10,1
Liczba miejscowości wiejskich	54033	2571	4,8
Liczba sołectw	40461	2305	5,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Strategiczne położenie województwa dolnośląskiego podkreśla sąsiedztwo Republiki Czeskiej i Niemiec, a także skrzyżowanie ważnych szlaków handlowych wschód-zachód oraz północ-południe. Dobrze rozwinięty i różnorodny przemysł przyciąga inwestorów z kraju i zagranicy, czego przykładem mogą być inwestycje zagraniczne we Wrocławiu, Wałbrzychu, Kobierzycach, Legnicy, Polkowicach i innych miastach województwa. Wszystko to powoduje, że Dolny Śląsk jest obecnie jednym z najatrakcyjniejszych dla biznesu i inwestycji regionów w Polsce.

Od lipca 2000 roku wdrażany jest układ polskiej Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS), który opracowany został w oparciu o istniejący trójstopniowy terytorialny podział administracyjny kraju na województwa, powiaty i gminy, za pomocą którego wyodrębnione zostały dwa dodatkowe, nieadministracyjne poziomy, tj. regiony i podregiony.

NTS stosowana jest w badaniach statystycznych, procesie agregacji danych oraz ich udostępniania w przekrojach przestrzennych. Aktualnie dzieli ona Polskę na terytorialne, hierarchicznie powiązane jednostki na pięciu poziomach, z czego poziomy 1–3 określono jako regionalne, a poziomy 4–5 jako lokalne.

Poziomy regionalne uwzględniają następujące szczeble:
– NTS 1 – makroregiony (grupujące województwa – 6 jednostek);
– NTS 2 – regiony (województwa – 16 jednostek);
– NTS 3 – podregiony (zgrupowanie kilku powiatów – 66 jednostek).

Poziomy lokalne uwzględniają natomiast:
– NTS 4 – powiaty i miasta na prawach powiatu (314 + 65 jednostek);
– NTS 5 – gminy (2478 jednostek, w tym gminy miejskie będące miastami na prawach powiatu – 65 jednostek).

Pod względem administracyjnym województwo dolnośląskie dzieli się na 5 jednostek terytorialnych szczebla NTS 3 (podregiony: jeleniogórski, legnicko-głogowski, wałbrzyski, wrocławski i miasto Wrocław), 3 powiaty grodzkie (3 miasta na prawach powiatów, tj. Jelenią Górę, Legnicę i Wrocław), 26 powiatów ziemskich, a także 169 gmin (36 miejskich, 78 wiejskich, 55 miejsko-wiejskich) oraz 2662 miejscowości, w tym 91 miast.

Przepływająca przez środkowo-wschodnią oraz północną część regionu rzeka Odra (żeglowna na całej długości od Wrocławia do Morza Bałtyckiego) jest jednym z symboli regionu, ponieważ łączy w sobie znaczenie komunikacyjne z walorami środowiska przyrodniczego. Województwo dolnośląskie charakteryzuje się dobrymi warunkami glebowymi, bogactwem form krajobrazu oraz obszarami leśnymi o urozmaiconej szacie roślinnej, a klimat Dolnego Śląska jest bardziej umiarkowany niż w innych regionach kraju.

Ważną rolę w gospodarce regionu odgrywają bogate złoża surowców mineralnych, czyli rudy miedzi, węgla kamiennego i brunatnego, kamienie drogowe i budowlane oraz kruszywa naturalne. Na uwagę zasługują surowce unikalne bądź eksploatowane tylko na Dolnym Śląsku, m.in. granity, bazalty, gabra, amfibolity, kaoliny, skalenie czy gliny białowypalające się. Bogactwem regionu są również liczne źródła wód mineralnych występujące głównie w Sudetach i na obszarze Przedgórza (Projekty polskich…, 2003). Jednak nadmierna eksploatacja niektórych złóż kopalnianych, bogactw spowodowała znaczną degradację środowiska naturalnego, co można zauważyć na dużych obszarach przemysłowych, zwłaszcza w rejonie Wałbrzycha, czy na terenach Legnicko-Głogowskiego Obszaru Miedziowego (LGOM) (Korenik, 2003).

Poniżej zostały zaprezentowane spostrzeżenia i wnioski płynące z przeprowadzonej analizy celów strategii rozwoju lokalnego poszczególnych gmin województwa dolnośląskiego w kontekście ich zbieżności ze Strategią Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku. Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, iż jednostki samorządu

terytorialnego województwa dolnośląskiego swoje funkcje realizują w sferach: gospodarczej, przestrzennej i społecznej (por. tab. 2). Oznacza to, iż zadania określone w strategiach rozwoju lokalnego poszczególnych gmin Dolnego Śląska swoim zakresem nawiązują do celów i priorytetów określonych w Strategii.

Tab. 2. Sfery aktywności gmin województwa dolnośląskiego

Sfera	Opis
Gospodarcza	Swoim zakresem obejmuje nie tylko rozwój gospodarczy, ale również wszystkie elementy, które mają wpływ na stan podmiotów gospodarczych w danej gminie: miejskiej, miejsko-wiejskiej czy też wiejskiej. Sfera gospodarcza obejmuje przedsiębiorców, którzy już funkcjonują w gminie m.in. na obszarze specjalnych stref ekonomicznych, ich kondycję, możliwości rozwojowe, ale także instrumenty stymulujące rozwój gospodarczy, które znajdują się w rękach samorządu lokalnego. W system wspierania rozwoju gospodarczego wpisują się funkcjonujące w gminie instytucje wsparcia biznesu, system ulg i zwolnień podatkowych, procedury pomocy dla nowych inwestorów itp.
Przestrzenna	Swoim zakresem obejmuje wszystkie działania dotyczące zagospodarowania przestrzennego wraz z uwarunkowaniami dotyczącymi potrzeb rozbudowy i modernizacji infrastruktury gminnej. Jej zadaniem jest budowa systemu, w którym współgrać będą potrzeby związane z rozwojem gospodarczym danej gminy, potrzebami infrastrukturalnymi z jednej strony, a uwarunkowaniami ochrony środowiska, potrzebami lokalnej społeczności z drugiej strony. Sfera przestrzenna organizuje gminę od wewnątrz, ale jednocześnie wskazuje powiązania z systemami regionalnymi i ponadregionalnymi (potrzeby infrastrukturalne, np. energia elektryczna, transport i komunikacja). Przemyślana polityka przestrzenna ma podstawowy wpływ na rozwój społeczny i gospodarczy. Poprzez politykę przestrzenną można dynamizować rozwój miasta we wszystkich sferach jego aktywności.
Społeczna	Swoim zakresem obejmuje działania mające wpływ na poprawę warunków świadczonych usług publicznych na rzecz mieszkańców gminy. Usługi obejmują edukację, ochronę zdrowia, usługi socjalne, politykę mieszkaniową, porządek publiczny, sport i rekreację w gminie, kulturę i sztukę. Jednym z priorytetów działań w sferze społecznej jest przeciwdziałanie zjawisku patologii i wykluczeniu społecznemu. Działania w sferze społecznej nie mogą ograniczać się tylko do nakładów inwestycyjnych, czy bieżącego utrzymania instytucji realizujących zadania ze sfery społecznej (np. szkoły, instytucje kultury, ośrodki pomocy społecznej). Podkreślenia wymaga rola organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji i inicjatyw mieszkańców gminy. Szansą na intensywność rozwoju sfery społecznej gmin jest możliwość pozyskania środków na działania w tej sferze (np. fundusze krajowe, EFS).

Źródło: opracowanie własne na podstawie strategii rozwoju lokalnego poszczególnych gmin województwa dolnośląskiego.

Cele strategiczne i operacyjne, sformułowane w trakcie opracowywania strategii rozwoju lokalnego gmin województwa dolnośląskiego, zostały przeanalizowane pod kątem ich zgodności z celami strategicznymi określonymi w dokumentach wyższego rzędu, takimi jak: strategia rozwoju powiatu, w skład którego wchodzi dana gmina, Strategia

Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, Strategia Rozwoju Kraju na lata 2007–2015, Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia na lata 2007–2013 oraz Strategiczne Wytyczne Wspólnoty dla Spójności Gospodarczej, Społecznej i Terytorialnej na lata 2007–2013.

Podział kraju na jednostki administracyjne tworzy układ wzajemnych zależności pionowych pomiędzy poziomami administracji. W celu prowadzenia spójnej i konsekwentnej polityki administracyjnej należy zachować zgodność i koherentność pomiędzy celami strategicznymi, określonymi w dokumentach strategicznych. Cele strategii rozwoju lokalnego gmin województwa dolnośląskiego wpisują się w cele dokumentów strategicznych będących podstawą rozwoju danego powiatu, województwa dolnośląskiego, a także całego kraju, funkcjonującego w strukturach Unii Europejskiej.

Analiza celów strategii rozwoju lokalnego poszczególnych gmin województwa dolnośląskiego, w kontekście ich zbieżności ze Strategią Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, pozwala na wyodrębnienie określonych **kierunków rozwoju**, które zostały przedstawione w przekroju podregionów w tabeli 3.

Tab. 3. Kierunki rozwoju gmin województwa dolnośląskiego w przekroju podregionów

Podregion (NTS 3)	Kierunki rozwoju
Jeleniogórski	1. Rozwój przedsiębiorczości (SG). 2. Pozyskanie inwestycji zewnętrznych (SG). 3. Rozwój rynku pracy (SG). 4. Rozwój funkcji turystyczno-rekreacyjnych (SG). 5. Rozwój infrastruktury technicznej (SG). 6. Rozwój systemów ochrony środowiska (SEP). 7. Rozwój systemów gospodarki odpadami (SEP). 8. Rozwój systemów zarządzania zasobami środowiska naturalnego (SEP). 9. Rozwój systemów zarządzania informacją o środowisku (SEP). 10. Ograniczenie poziomu hałasu i zanieczyszczenia gleb (SEP). 11. Rewitalizacja zdegradowanych terenów poprzemysłowych (SEP). 12. Rozwój funkcji sportowo-rekreacyjnych (SS). 13. Rozwój systemu opieki socjalnej i edukacji (SS). 14. Rozwój szkolnictwa wyższego (SS). 15. Intensyfikacja dialogu społecznego (SS). 16. Rozwój systemu pomocy społecznej (SS). 17. Rozwój systemów bezpieczeństwa publicznego (SS). 18. Rozwój systemu samorządu i administracji gminnej (SS). 19. Rozwój systemu opieki zdrowotnej (SS). 20. Rozwój systemu kultury (SS). 21. Rozwój systemu mieszkalnictwa (SS).

Legnicko-głogowski	1. Tworzenie warunków stymulujących rozwój przedsiębiorczości i powstawanie nowych miejsc pracy (SG). 2. Modernizacja i rozbudowa układu transportu publicznego o znaczeniu lokalnym, regionalnym i ponadregionalnym oraz ograniczenie uciążliwości związanych z ruchem drogowym (SG). 3. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury technicznej (SG). 4. Promocja gmin (SG). 5. Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego (SEP). 6. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych (SEP). 7. Racjonalna gospodarka odpadami (SEP). 8. Rozwój systemów zarządzania zasobami środowiska naturalnego (SEP). 9. Rozwój systemów zarządzania informacją o środowisku (SEP). 10. Rozwój systemu edukacji i kultury (SS). 11. Zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych (SS). 12. Zapewnienie dostępności do usług bytowych (SS). 13. Zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańców i ich mienia oraz przeciwdziałanie patologiom społecznym (SS). 14. Podniesienie jakości usług w zakresie pomocy społecznej i ochrony zdrowia (SS). 15. Zapewnienie bogatej oferty kulturalnej, rekreacyjnej i sportowej (SS). 16. Rozwój systemu samorządu i administracji gminnej (SS). 17. Promowanie polityki prorodzinnej (SS).
Wałbrzyski	1. Wspieranie rozwoju gospodarki jako źródła dochodów mieszkańców i budżetu gmin (SG). 2. Rozwój infrastruktury technicznej (SG). 3. Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich w kierunku intensyfikacji produkcji oraz tworzenia alternatywnych źródeł dochodów mieszkańców (SG). 4. Modernizacja i budowa infrastruktury drogowej (SG). 5. Promocja gmin jako miejsca do inwestowania (SG). 6. Współpraca gmin z przedstawicielami lokalnego biznesu (SG). 7. Tworzenie warunków do rozwoju dużych, średnich, małych i mikro przedsiębiorstw (SG). 8. Przeciwdziałanie degradacji środowiska powodowanej przemysłem wydobywczym (SEP). 9. Rekultywacja terenów poprzemysłowych (SEP). 10. Racjonalna gospodarka odpadami (SEP). 11. Optymalizacja przestrzeni (rozgraniczenie obszarów inwestycyjnych, przemysłowych, rekreacyjnych, mieszkalnych) (SEP). 12. Aktywizacja społeczności lokalnej (SS). 13. Poprawa infrastruktury społecznej ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wiejskich (SS). 14. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu (SS). 15. Przeciwdziałanie bezrobociu i aktywizacja osób bezrobotnych ze szczególnym uwzględnieniem kobiet (SS). 16. Rozwój infrastruktury sportowej i rekreacyjnej ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wiejskich (SS). 17. Wykorzystanie terenów poprzemysłowych do celów rekreacyjnych (SS). 18. Wspieranie rozwoju turystyki (SS).

	19. Kreowanie pozytywnego klimatu społecznego i zapewnienie warunków dla funkcjonowania i rozwoju organizacji, stowarzyszeń i inicjatyw lokalnych na terenie gmin (SS).
Wrocławski	1. Wspieranie przedsiębiorczości i aktywności gospodarczej przez tworzenie warunków dla pozyskiwania inwestorów krajowych i zagranicznych (SG). 2. Wzbudzenie aktywności w tworzeniu alternatywnych form działalności gospodarczej na obszarach wiejskich (SG). 3. Restrukturyzacja obszarów wiejskich (SG). 4. Zwiększenie atrakcyjności rekreacyjnej gmin z wykorzystaniem posiadanych możliwości i walorów przyrodniczych (SG). 5. Likwidacja barier administracyjnych w prowadzeniu działalności gospodarczej oraz rozpoczynaniu własnego biznesu (SG). 6. Promocja gmin (SG). 7. Poprawa warunków życia mieszkańców gminy (SEP). 8. Poprawa estetyki i zagospodarowanie terenów zielonych na terenie gmin (SEP). 9. Poprawa spójności i ładu przestrzennego gmin oraz stworzenie warunków do osadnictwa na ich terenie (SEP). 10. Modernizacja i rozwój infrastruktury drogowej dla poprawy jakości środowiska oraz bezpieczeństwa i warunków prowadzenia działalności (SEP). 11. Efektywna gospodarka odpadami (SEP). 12. Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego społeczeństwa i gospodarki oraz ochrona zasobów przyrody (SEP). 13. Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do atmosfery, wykorzystywanie ekologicznych i odnawialnych źródeł energii (SEP). 14. Zapewnienie wysokiej jakości usług publicznych świadczonych przez gminy (SS). 15. Integracja mieszkańców i przeciwdziałania występowaniu patologii społecznych (SS). 16. Podniesienie jakości funkcjonowania oświaty, wychowania i kultury (SS). 17. Poprawa warunków mieszkaniowych ludności (SS). 18. Podnoszenie stanu bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałanie przestępczości (SS). 19. Poprawa stanu zdrowia społeczeństwa (SS). 20. Zapewnienie powszechnego dostępu do nowoczesnych technologii informatycznych (SS). 21. Zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń (SS).
miasto Wrocław	1. Rozwój przedsiębiorczości (SG). 2. Pozyskanie inwestycji zewnętrznych (SG). 3. Rozwój funkcji turystyczno-rekreacyjnych (SG). 4. Rozwój infrastruktury technicznej (SG). 5. Rozwój systemów ochrony środowiska (SEP). 6. Rozwój systemów gospodarki odpadami (SEP). 7. Rozwój systemów zarządzania zasobami środowiska naturalnego (SEP). 8. Rozwój systemów zarządzania informacją o środowisku (SEP). 9. Rozwój funkcji sportowo-rekreacyjnych (SS). 10. Rozwój systemu opieki socjalnej i edukacji (SS). 11. Rozwój szkolnictwa wyższego (SS).

	12. Intensyfikacja dialogu społecznego (SS). 13. Rozwój systemu pomocy społecznej (SS). 14. Rozwój systemów bezpieczeństwa publicznego (SS). 15. Rozwój systemu samorządu i administracji gminnej (SS). 16. Rozwój systemu opieki zdrowotnej (SS). 17. Rozwój systemu kultury (SS). 18. Rozwój systemu mieszkalnictwa (SS).

Uwaga: SG – sfera gospodarcza, SEP – sfera ekologiczno-przestrzenna, SS – sfera społeczna

Źródło: opracowanie własne na podstawie strategii rozwoju lokalnego poszczególnych gmin województwa dolnośląskiego.

Tempo rozwoju poszczególnych gmin województwa dolnośląskiego w okresie realizacji ich strategii rozwojowych będzie zależeć od umiejętności wykorzystania przez jej realizatorów czynników rozwojowych i zdolności do likwidacji barier.

Analizując informacje zawarte w tabeli nr 3, można wskazać na **czynniki rozwojowe (potencjał i zasoby)** jednostek samorządu terytorialnego województwa dolnośląskiego. Są to przede wszystkim (zob. strategie rozwoju lokalnego…):

1. Położenie geograficzne i logistyczne gmin.
2. Rezerwy wolnych terenów pozwalających na wzmocnienie funkcji rozwojowych gmin:
   a) reprezentacyjnych – przez rewitalizację zabudowy,
   b) przemysłowo-handlowych (logistycznych),
   c) kulturalno-turystycznych – przez wykorzystanie terenów zielonych w gminach, zbiorników wodnych, bazy hotelowo-gastronomicznej oraz dziedzictwa kulturowego.
3. Rozwój przedsiębiorczości i społeczna aktywność mieszkańców.
4. Rozwój sektora prywatnego, w tym szczególnie małych i średnich przedsiębiorstw.
6. Doskonalenie systemu edukacji.
7. Wzrost znaczenia uczelni wyższych regionu na tle kraju.
8. Unowocześnianie infrastruktury technicznej w gminach, zwłaszcza transportowej.
9. Rozbudowa i systematyczna poprawa układu komunikacyjnego gmin – aktywizacja terenów leżących przy budowanych drogach.
10. Wejście Polski do Unii Europejskiej oraz wspieranie zrównoważonego rozwoju.
11. Działania samorządu mające na celu opracowanie programów, takich jak:
    a) program wsparcia dla małych i średnich przedsiębiorstw,
    b) program rewitalizacji,

c) zintegrowany program transportu (komunikacji publicznej),
d) plan zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe.

Natomiast do **głównych barier rozwojowych** zaliczyć można:

1. Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.
2. Brak nowych przestrzeni inwestycyjnych.
3. Zbyt wolne tempo rewitalizacji przestrzeni publicznej i niski poziom estetyki.
4. Zdekapitalizowane zasoby mieszkaniowe o niskim standardzie.
5. Niedoskonałość układu komunikacyjnego gmin.
7. Niski udział nowoczesnych technologii w gospodarce gmin.
8. Wolniejszy wzrost dochodów w stosunku do wydatków budżetowych gmin.
10. Brak polityki zewnętrznego wspierania rozwoju gospodarczego gmin.
11. Ubożenie mieszkańców – wzrost liczby osób korzystających z pomocy opieki społecznej.
12. Kryzys rodziny, rozwój patologii społecznych.
13. Wysoki stopień zagrożenia przestępczością.
14. Bierna postawa konsumpcyjna znacznych grup mieszkańców.

Dokonując oceny przestrzeni województwa dolnośląskiego oraz zmian społecznych i gospodarczych, jakie zaszły w niej w ostatnich latach, należy stwierdzić, że przestrzeń ta jest zróżnicowana i to nie tylko pod względem ukształtowania terenu, klimatu, rozmieszczenia bogactw naturalnych i ludności, ale także działalności gospodarczej. Procesy, które się uwidoczniły, to regres gospodarczy w pasie powiatów sudeckich (z wyłączeniem miasta Jeleniej Góry), tj. starych obszarów przemysłowych, a także monokultura przemysłu wydobywczego i przetwórczego w powiatach LGOM oraz części powiatu zgorzeleckiego. Jednocześnie można zaobserwować narastające tempo rozwoju obszaru metropolitalnego Wrocławia, podążającego w kierunku profilu usługowo-edukacyjno-produkcyjnego (Korenik, 2003). Wrocław, będący biegunem wzrostu zarówno gospodarczego, jak i społecznego, pobudza rozwój większości gmin tworzących województwo. Jednostki osadnicze otaczające centrum zaczynają specjalizować się w usługach i działalności przemysłowej. Ponadto rozwój, chociaż wolniejszy, ma miejsce także w innych dużych i średnich miastach regionu. Oprócz obszarów dynamicznego rozwoju w przestrzeni Dolnego Śląska wyróżnić można również tereny stagnacyjne, obejmujące gminy o zdecydowanie niższym poziomie rozwoju, wyznaczające obszary w przyszłości zagrożone marginalizacją (Pięta-Kanurska, 2004).

Narastanie dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym jest bardzo charakterystyczne dla funkcjonowania gospodarki w przestrzeni. Zjawisko to powinno być jednak elementem świadomego oddziaływania społeczności i procesem w przeważającej mierze przewidywalnym w przyszłości. Podjęcie przez władze centralne i samorządowe odpowiednich działań pozwoli na ograniczenie narastania negatywnych skutków złożonego procesu dysproporcji w rozwoju regionalnym (Korenik, 2003).

2.2. Uwarunkowania rozwoju jednostek samorządu terytorialnego województwa dolnośląskiego

Rozwój jednostek samorządu terytorialnego województwa dolnośląskiego uzależniony jest od określonej grupy czynników, które w różnym stopniu warunkują ten rozwój i pomagają w wyjaśnieniu istoty rozwoju regionalnego[2] i lokalnego[3].

Czynniki te można pogrupować według różnorodnych kryteriów, np. na **endogeniczne (wewnętrzne)** oraz **egzogeniczne (zewnętrzne)**. W skład pierwszej grupy czynników wchodzą zasoby własne województwa, powiatu czy też gminy, określające możliwości rozwojowe, które można sklasyfikować jako (Strahl (red.), 2006):

– zasoby demograficzne, wśród których wymienia się np. strukturę ludności według wieku, wykształcenia, kwalifikacje zawodowe, więzi społeczne, poziom i warunki życia;
– zasoby z zakresu infrastruktury technicznej, inwestycje zagraniczne, zasobność budżetowa;
– zasoby związane z ekorozwojem, infrastruktura z tego zakresu, jak i świadomość ekologiczna społeczności;
– zasoby w sferze gospodarki regionalnej i lokalnej, tj. baza ekonomiczna, przedsiębiorczość, potencjał innowacyjności, konkurencyjność jednostek samorządu terytorialnego;

[2] Rozwój regionalny to trwały wzrost potencjału gospodarczego regionów oraz systematyczna i trwała poprawa ich konkurencyjności, a także poziomu życia mieszkańców, co przyczynia się do rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. (Zob. Zarys Strategii Rozwoju Regionalnego…, 1996).

[3] Rozwój lokalny rozumiany jest jako przeobrażenia jakościowe odnoszące się do danego obszaru w aspekcie poziomu życia ludności oraz warunków funkcjonowania podmiotów gospodarczych. (Zob. Parysek, 2001). Rozwój lokalny to także proces świadomego inicjowania i kreowania zarówno przez władze lokalne, przedsiębiorców, lobby ekologiczne, stowarzyszenia społeczne i kulturalne oraz mieszkańców, który zmierza do kreatywnego i racjonalnego wykorzystania miejscowych zasobów niematerialnych i materialnych. (Zob. Blakely, 1994).

– zasoby dotyczące przestrzeni województwa, powiatu czy też gminy, tj. dostępność przestrzeni, uwarunkowania fizjograficzne, ład przestrzenny, a także skuteczność marketingowa przestrzeni.

Czynniki sprawcze o charakterze zewnętrznym, które są efektem procesów, takich jak globalizacja, integracja europejska oraz procesy zachodzące w danym kraju, to tzw. czynniki egzogeniczne, o których sile i kierunku działania jednostka terytorialna nie ma możliwości decydowania (Korenik, 1999).

Do nowoczesnych czynników rozwoju jednostek samorządu terytorialnego można zaliczyć (Korenik, 1998):

– naukę,
– postęp techniczny,
– nowoczesne style zarządzania,
– informatykę,
– zmiany w strukturze społeczno-gospodarczej,
– procesy kształtujące międzynarodowy podział pracy,
– przekształcenia w rynku wewnętrznym kraju (upodobania konsumentów, nowoczesne wzorce konsumpcyjne itd.).

Za czynniki tradycyjne uważa się warunki i zasoby naturalne, istniejące zainwestowanie regionów, ludność i zasoby siły roboczej i traktuje się je jako stanowiące podstawę rozwoju ekstensywnego, nakładochłonnego, opartego na rosnącym zaangażowaniu poszczególnych zasobów (Korenik, 1998).

Analiza strategii rozwoju lokalnego poszczególnych gmin województwa dolnośląskiego pozwala na wyodrębnienie kilku podstawowych uwarunkowań endogenicznych i egzogenicznych.

Do **uwarunkowań endogenicznych** zaliczyć można (Szołek, 2006):

1. Zasoby dotyczące przestrzeni regionu Dolnego Śląska i gmin wchodzących w jego skład oraz konkurencyjność jednostek samorządu terytorialnego.

   W dzisiejszych czasach przestrzeń staje się coraz bardziej otwarta, co oznacza, że elementy niektórych zasobów są szczególnie uwrażliwione na działanie czynników zewnętrznych, zlokalizowanych w obszarach sąsiednich. Wrażliwość ta dotyczy naturalnego zjawiska wzrastającej konkurencji, tj. wymywania zasobów (odpływu w inne

miejsce). Należy jednak podkreślić, iż konkurencyjność nie może być tylko rywalizacją, ale wiąże się także z kooperacją (zob. Young, 2005). Wobec powyższego można stwierdzić, że bez współpracy wszystkich podmiotów funkcjonujących w regionie trudno będzie oczekiwać wyraźnych i zadowalających efektów. Jednocześnie konkurencyjność regionów[4] zawsze ma co najmniej jeden wspólny cel, a mianowicie zatrzymanie zasobów (w tym kapitałowych i ludzkich) na danym obszarze – w tym przypadku na terenie województwa dolnośląskiego i gmin wchodzących w jego skład. Powinno to doprowadzić do zahamowania (lub przynajmniej ograniczenia) darmowego „eksportu" wysokiej jakości zasobów pracy, kapitałów inwestycyjnych i pozostałych szczególnie wartościowych elementów zasobów do innych regionów. Większość specjalistów w zakresie polityki regionalnej uważa, że rozwój regionów w polskich warunkach będzie oparty przede wszystkim na czynnikach endogenicznych – zarówno „miękkich" (czynniki jakościowe, niematerialne, infrastruktura społeczna), jak i „twardych" (czynniki ilościowe, materialne, infrastruktura techniczna).

Podstawowym czynnikiem rozwoju przestrzeni społeczno-ekonomicznej Dolnego Śląska pozostaje duże miasto, charakteryzujące się zróżnicowaną strukturą gospodarczą (Wrocław, Wałbrzych, Legnica, Jelenia Góra). W związku z tym musi ono m.in. posiadać cechy ośrodka naukowego z odpowiednim zapleczem intelektualnym. Jednak ten potencjał rozwojowy nie będzie mógł być w pełni wykorzystany, jeżeli miasto nie będzie otoczone terenami względnie dobrze rozwiniętymi, przygotowanymi na rozchodzenie się fali innowacji. Przodować będą tylko te obszary zurbanizowane, które mają sprawnie funkcjonujący ośrodek centralny, wspomagany przez otoczenie tworzące zintegrowaną z tym centrum przestrzeń o charakterze gospodarczym. Przestrzeń otaczająca miasto-rdzeń musi być przygotowana na przyjęcie tych elementów struktury społeczno-gospodarczej, które tworzą potencjał tego obszaru. W innym przypadku potencjał ten może osiągnąć stan „masy krytycznej", stając się barierą rozwojową dla danej jednostki przestrzennej, co w konsekwencji może doprowadzić do zaniku jej prowzrostowych funkcji. „Masa krytyczna" w określonych warunkach może objąć wszystkie dziedziny życia społeczno-gospodarczego lub koncentrować się na jednym elemencie gospodarki miasta czy regionu.

[4] Przez konkurencyjność regionu rozumie się zespół cech decydujących o atrakcyjności regionu z punktu widzenia lokowania inwestycji lub jako miejsca zamieszkania, także wyraz przewagi technologicznej lub niższych cen produktów i usług wytwarzanych w regionie w porównaniu z innymi regionami.

2. Potencjał innowacyjny.

   Należy przy tym pamiętać, że obszar innowacyjny charakteryzuje się zdolnością nie tylko do wytwarzania, absorpcji, ale i do dalszego przetwarzania innowacji pod kątem własnych potrzeb rozwojowych oraz potrzeb lokalnego rynku. Należy również podkreślić fakt, że zmiany spetryfikowanych struktur terytorialnych zachodzą bardzo powoli (w ciągu 10–15 lat). To z kolei wiąże się z tym, że przedsięwzięcia zainicjowane obecnie przyniosą ostateczny efekt po blisko 20 latach. Kumulacja zjawisk rozwojowych ma bowiem ograniczony zasięg przestrzenny, dotyczy obszarów zaliczanych do tzw. systemów innowacyjnych i wzajemnie powiązanych, co jednak nie oznacza automatycznego wyrównywania poziomu rozwoju między tego rodzaju obszarami.

Do **uwarunkowań egzogenicznych** zaliczyć można (Szołek, 2006):

1. Procesy globalizacji i integracji europejskiej.

   W lokalizacji procesów globalnych jest charakterystyczne, że kształtują się one w stosunkowo niewielkiej liczbie dość silnie domkniętych układów lokalnych. Należy zatem oczekiwać w niedalekiej przyszłości polaryzacji zjawisk rozwojowych w przestrzeni województwa dolnośląskiego. Efektem tego procesu będzie podział przestrzeni na dwie grupy. Do pierwszej grupy będą się zaliczać obszary silnie rozwinięte (m.in. Wrocław, LGOM), które w wyniku utrzymania swojej przewagi, tj. poprzez kreowanie nowoczesnych i innowacyjnych rozwiązań gospodarczych, staną się jeszcze silniejsze. W drugiej grupie znajdą się obszary słabe, na których dominują zjawiska stagnacji i zacofania (m.in. powiaty sudeckie z wyłączeniem miasta Jelenia Góra). Tak wykształcone układy przestrzenne są mało podatne na zmiany struktury oraz charakteryzują się ograniczoną zmiennością w czasie. W praktyce oznacza to, że bez świadomych i zdecydowanych działań układ taki nie zostanie odwrócony. W literaturze przedmiotu zjawisko to określono mianem „sterytorializowania procesów rozwoju".

2. Dostęp do środków finansowych w ramach polityki spójności Unii Europejskiej.

   Tworząc strategie rozwoju lokalnego poszczególnych gmin województwa dolnośląskiego, założono, że podmioty polityki ekonomicznej w Polsce będą w ciągu najbliższych lat wykorzystywać środki z budżetów samorządowych oraz środki pochodzące z budżetu państwa, uzupełnione funduszami zewnętrznymi (przede wszystkim z budżetu Unii Europejskiej). Odbiorcy środków muszą być przygotowani na ich przy-

jęcie nie tylko poprzez umiejętne wykonanie procedur, ale również przez promowanie spodziewanych efektów – jako korzyści dla społeczności większej niż lokalna czy też regionalna. Ostatnie doświadczenia i praktyki wskazują, że tylko społeczności lokalne odpowiednio zorganizowane i zdeterminowane koniecznością osiągnięcia swoich celów mogą otrzymać największe wsparcie finansowe. Ostatecznie można stwierdzić, że o przyszłym sukcesie decydują w pierwszej kolejności działania własne, a następnie, w wyniku pozytywnej oceny ich intensyfikacji i racjonalizacji, można liczyć na zasilenie środkami zewnętrznymi.

Analizując strategie rozwoju lokalnego dużych ośrodków miejskich województwa dolnośląskiego, można zauważyć, że powodzenie działań rozwojowych opiera się na dwóch podstawowych filarach: korzyściach zewnętrznych i korzyściach urbanizacyjnych. Korzyści zewnętrzne mogą się pojawić ze względu na samą skalę oddziaływania dużego miasta i są związane z jego rozmiarami. Korzyści urbanizacyjne pojawiają się i intensyfikują wówczas, gdy duży ośrodek miejski ma sprawną sieć infrastrukturalną (dotyczy to wodociągów, kanalizacji, energetyki, telekomunikacji itp.), wydolny system transportowy (w zakresie komunikacji zbiorowej i indywidualnej) oraz wysoki poziom bezpieczeństwa publicznego.

Wymienione procesy, prawidłowości oraz ustalenia, wynikające z diagnozy stanu istniejącego poszczególnych gmin województwa dolnośląskiego, zostały wzięte pod uwagę przy wyznaczaniu celów ich strategii rozwojowych oraz w trakcie doboru metod i środków ich realizacji. Oprócz powyższych spostrzeżeń, w wyznaczaniu kierunków rozwoju gmin województwa dolnośląskiego, uwzględniono także wyzwania społeczne, wynikające zarówno z przekształceń w gospodarce, jak i ze zmian cywilizacyjnych występujących w skali globalnej. Do najważniejszych tendencji występujących w regionie należy zaliczyć:

– starzenie się społeczeństwa,
– degradację środowiska naturalnego,
– narastanie patologii społecznych,
– silną presję społeczną na podnoszenie jakości życia.

Sprostanie tym wszystkim wyzwaniom (przestrzennym, gospodarczym i społecznym) wymaga podejmowania trudnych decyzji politycznych, zmierzających do rozładowania zarysowujących się na tych płaszczyznach konfliktów celów. Jednak wyzwania te muszą być tak wkomponowane w poszczególne cele strategii, aby w konsekwencji przy ich realiza-

cji problemy były rozwiązywane kompleksowo. Takie założenie powoduje, że przyjęte cele mają formę zintegrowanego zespołu, a każdy z elementów tego zbioru powinien cechować się wielowątkowością. Wyznaczone cele opierają się na sformułowanej misji i wizji, czyli w istocie są odpowiedzią na pytanie o pożądany stan danej jednostki terytorialnej w dziesięcio- czy nawet dwudziestoletnim horyzoncie czasowym.

3. Podejmowane działania a osiąganie celów Strategii

3.1. Cel nadrzędny, sfery, cele, priorytety i działania – krótka charakterystyka

Nadrzędny cel Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku sprowadza się do „podniesienia poziomu życia mieszkańców Dolnego Śląska oraz poprawy konkurencyjności regionu przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju". Droga do tego celu ma prowadzić przez realizację trzech celów w ramach sfery gospodarczej, przestrzennej i społecznej (por. tab. 4).

Tab. 4. Kategorie celów Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku

Cel		Opis
Gospodarczy	Zbudowanie konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki Dolnego Śląska	W ramach tak określonego celu zakłada się osiągnięcie wysokiego i stabilnego tempa wzrostu oraz rozwoju gospodarczego, jak również poprawę konkurencyjności Dolnego Śląska jako regionu atrakcyjnego do inwestowania i długookresowego prowadzenia innowacyjnej działalności gospodarczej, przy wykorzystaniu endogenicznych czynników rozwoju.
Przestrzenny	Zwiększenie spójności przestrzennej i infrastrukturalnej regionu i jego integracja z europejskimi obszarami wzrostu	W ramach tak określonego celu zakłada się stymulowanie i umacnianie integracji przestrzennej oraz infrastrukturalnej Dolnego Śląska z Polską i Unią Europejską oraz wewnątrz regionu, aktywną ochronę wartości przyrodniczych i kulturowych oraz kształtowanie środowiska przyrodniczego Dolnego Śląska w oparciu o zasady ekorozwoju.
Społeczny	Rozwijanie solidarności społecznej oraz postaw obywatelskich twórczych i otwartych na świat	W ramach tak określonego celu zakłada się stworzenie warunków do poprawy jakości życia, osiągnięcie wysokiego (w skali polskiej i europejskiej) poziomu zaspokojenia potrzeb społecznych, w szczególności w obszarach: socjalnym, edukacyjnym, kulturowym i zdrowotnym.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, Załącznik do uchwały Nr XLVIII/649/2005 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 30 listopada 2005 r., Wrocław, listopad 2005, s. 43, 47, 55.

Wymienione cele wskazują na trzy kategorie nieustającego wysiłku, niezbędnego, by sprostać wyzwaniom otoczenia. Cele te wyznaczają perspektywę oceny stanu istniejącego i zamierzeń rozwojowych. Przenikają wszystkie zasadnicze dziedziny aktywności na Dolnym Śląsku oraz podpowiadają konkretne i wymierne działania służące przyszłości regionu.

W tabelach 5–7 przedstawiono priorytety i działania w ramach celów: gospodarczego, przestrzennego i społecznego.

Tab. 5. Priorytety i działania w ramach celu gospodarczego

SFERA GOSPODARCZA		
Cel „gospodarczy": Zbudowanie konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki Dolnego Śląska		
Priorytet		**Działanie**
I	Podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej Dolnego Śląska	1. Wspieranie inwestycji krajowych i zagranicznych. Marketing gospodarczy Dolnego Śląska.
		2. Tworzenie obszarów oraz ośrodków wzrostu i rozwoju.
		3. Wspieranie instytucji otoczenia biznesu.
II	Budowa gospodarki opartej na wiedzy (GOW)	1. Rozwijanie nowoczesnych technik i technologii również w sferze usług oraz umiejętności ich wykorzystania.
		2. Wzmacnianie potencjału innowacyjności.
		3. Wsparcie dla transferu technologii.
III	Wspieranie aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku	1. Wspieranie rozwoju MŚP.
		2. Efektywne wykorzystanie zewnętrznych źródeł finansowania przedsięwzięć gospodarczych.
		3. Promowanie produktów regionalnych i ich marketing.
		4. Współpraca gospodarcza w regionie.
		5. Rozszerzanie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej.
		6. Wspieranie zmian postaw mieszkańców regionu ukierunkowanych na przedsiębiorczość w szczególności mieszkańców dolnośląskich małych miast.
		7. Wspieranie procesu prywatyzacji przedsiębiorstw i nieruchomości będących własnością publiczną.
		8. Wspieranie eksportu i budowanie potencjału kapitału eksportowego i internacjonalizacji dolnośląskich przedsiębiorstw.
		9. Wspieranie integracji i rozbudowy gospodarczej dolnośląskiego potencjału turystycznego oraz uzdrowiskowego i ich promocja.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, op. cit., s. 43–46.

Tab. 6. Priorytety i działania w ramach celu przestrzennego

SFERA PRZESTRZENNA		
Cel „przestrzenny": Zwiększenie spójności przestrzennej i infrastrukturalnej regionu i jego integracja z europejskimi obszarami wzrostu		
Priorytet		**Działanie**
I	Poprawa spójności przestrzennej regionu	1. Policentryczny rozwój sieci osadniczej oraz tworzenie nowoczesnych rozwiązań funkcjonalnych, przy zachowaniu walorów przyrodniczych, środowiskowych i krajobrazowych.
		2. Rozwój przestrzenny i kształtowanie ładu przestrzennego, w oparciu o WOM, Aglomerację Funkcjonalną LGOM oraz ośrodki ponadregionalne.
		3. Przeciwdziałanie degradacji obszarów peryferyjnych i zagrożonych marginalizacją.
		4. Kształtowanie układów komunikacyjnych sprzyjających zrównoważonemu rozwojowi społecznemu i gospodarczemu regionu.
		5. Rozwój i usprawnienie ponadregionalnej infrastruktury komunikacyjnej.
		6. Wspieranie inwestycji infrastrukturalnych związanych z udostępnieniem terenów pod zabudowę mieszkaniową.
II	Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	1. Podniesienie poziomu życia ludności wiejskiej.
		2. Przekształcanie struktury agrarnej.
		3. Wykształcenie nowej koncepcji wsi – rozwój pozarolniczej aktywności mieszkańców terenów wiejskich i wykształcenie nowych funkcji dla tych terenów.
		4. Zwiększanie potencjału produkcji leśnej.
		5. Wspieranie działalności na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania.
		6. Modernizacja i rozwój infrastruktury technicznej wychodzące naprzeciw wymogom funkcji gospodarczych oraz edukacyjnych.
III	Poprawa ładu przestrzennego, harmonijności struktur przestrzennych	1. Kształtowanie atrakcyjnych form różnorodnych zespołów zabudowy, w tym rewitalizacja obszarów zdegradowanych.
		2. Rozwój współpracy międzynarodowej w zakresie planowania przestrzennego, współpracy między regionami i jednostkami lokalnymi. Intensyfikacja współpracy województwa dolnośląskiego z krajami czeskimi w dziedzinie transgranicznych połączeń komunikacyjnych.
		3. Ochrona dziedzictwa kulturowego.

IV	Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego społeczeństwa i gospodarki	1.	Poprawa jakości powietrza atmosferycznego.
		2.	Poprawa jakości wód powierzchniowych i podziemnych, ich ochrona oraz ochrona ich zlewni.
		3.	Ograniczenie negatywnego oddziaływania odpadów komunalnych i przemysłowych na środowisko.
		4.	Podniesienie jakości gleb zdegradowanych i zrekultywowanych.
		5.	Ochrona zasobów naturalnych poprzez ich racjonalne wykorzystanie.
		6.	Utrzymanie i ochrona obszarów o wysokich walorach przyrodniczych, podniesienie różnorodności biologicznej i krajobrazowej.
		7.	Prognozowanie, reagowanie i likwidacja skutków nadzwyczajnych zagrożeń dla zdrowia, życia, mienia i środowiska.
		8.	Propagowanie wiedzy ekologicznej.
		9.	Zapewnienie ochrony przeciwpowodziowej i zwiększenie retencji wód, w szczególności poprzez zapewnienie realizacji „Programu dla Odry – 2006”.
		10.	Zapewnienie warunków przestrzennych i odpowiednich warunków ekologicznych dla utrzymania i rozwoju funkcji uzdrowiskowych.
		11.	Monitoring wszystkich elementów środowiska.
		12.	Rozwój współpracy transgranicznej w zakresie ochrony środowiska przed zagrożeniami.
V	Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego regionu	1.	Rozbudowa i modernizacja krajowego systemu przesyłowego na terenie regionu.
		2.	Rozbudowa i modernizacja sieci rozdzielczej.
		3.	Wykorzystanie źródeł energii odnawialnej z preferencją dla elektrowni wodnych.
		4.	Rozbudowa i modernizacja krajowego układu sieci gazowej wysokiego ciśnienia.
		5.	Sukcesywna gazyfikacja terenów osadniczych.
		6.	Zapewnienie strategicznej rezerwy systemu gazowniczego.
		7.	Rozbudowa i modernizacja systemów grzewczych oraz alternatywnych źródeł ciepła.
		8.	Włączenie sieci infrastrukturalnych w układy europejskie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, op. cit., s. 47–54.

Tab. 7. Priorytety i działania w ramach celu społecznego

SFERA SPOŁECZNA		
Cel „społeczny": Rozwijanie solidarności społecznej oraz postaw obywatelskich twórczych i otwartych na świat		
Priorytet		**Działanie**
I	Integracja społeczna i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	1. Integracja i wsparcie osób niepełnosprawnych oraz innych grup społecznych pozbawionych możliwości samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie.
		2. Doskonalenie i tworzenie systemów opieki nad dzieckiem i rodziną. Wsparcie dzieci i młodzieży oraz wychowanków domów dziecka dotkniętych sieroctwem, w tym sieroctwem społecznym.
		3. Aktywizacja społeczna i opieka nad osobami starszymi.
		4. Wyrównywanie szans kobiet i mężczyzn.
		5. Redukowanie zjawiska ubóstwa ze szczególnym uwzględnieniem obszarów regionu dotkniętych bezrobociem strukturalnym. Przeciwdziałanie marginalizacji społecznej i bezdomności.
		6. Profilaktyka uzależnień.
		7. Promowanie innowacyjnych metod i technik rozwiązywania problemów z zakresu polityki i profilaktyki społecznej.
		8. Stworzenie i uruchomienie mechanizmów tworzących atrakcyjne warunki pierwszego zatrudnienia.
		9. Wdrażanie planów działań na rzecz wzrostu zatrudnienia przy wykorzystaniu partnerstwa społecznego. Promocja zatrudnienia socjalnego i spółdzielczości socjalnej.
		10. Tworzenie i promowanie mechanizmów w zakresie elastycznych i aktywnych form zatrudnienia, przeciwdziałających wykluczeniu z rynku pracy.
II	Umacnianie społeczeństwa obywatelskiego, rozwój kultury	1. Optymalizacja infrastruktury kulturalnej, zwiększenie aktywności społecznej w obszarze kultury.
		2. Ochrona dziedzictwa cywilizacyjnego. Rozwój tożsamości regionalnej.
		3. Kreowanie opinii społecznej pozbawionej negatywnych stereotypów w odniesieniu do osób dotkniętych marginalizacją społeczną.
		4. Wsparcie i promocja postaw prospołecznych oraz lokalnych inicjatyw społecznych na zasadach pomocniczości i partnerstwa.
		5. Aktywizacja społeczności lokalnych, w szczególności z terenów wiejskich i małych ośrodków miejskich.
		6. Umacnianie i rozwój współpracy administracji publicznej z organizacjami sektora pozarządowego.

III	Poprawa jakości i efektywności systemu edukacji i badań naukowych	1.	Podniesienie jakości kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli i osób prowadzących szkolenia, promowanie aktywizujących metod edukacji.
		2.	Zapewnienie powszechnego dostępu do technologii informacyjno-komunikacyjnych.
		3.	Zwiększenie liczby studiujących na kierunkach matematyczno-przyrodniczych i technicznych.
		4.	Kształtowanie drożnego systemu edukacyjnego umożliwiającego kształcenie ciągłe.
		5.	Dostosowanie oferty edukacyjnej do faktycznych potrzeb indywidualnych odbiorców i rynku pracy.
		6.	Rozwijanie kompetencji i umiejętności potrzebnych dla społeczeństwa wiedzy oraz postaw innowacyjnych.
		7.	Rozwijanie przedsiębiorczości poprzez promowanie inicjatywy i kreatywności w procesie kształcenia.
		8.	Współuczestnictwo w tworzeniu europejskiej przestrzeni edukacyjnej i przestrzeni wiedzy.
		9.	Wzmocnienie powiązań edukacji z gospodarką, nauką oraz środowiskiem lokalnym; rozwój procesu uspołecznienia edukacji.
		10.	Koordynacja kierunków kształcenia i szkolenia bezrobotnych i osób poszukujących pracy z potrzebami rynku pracy.
		11.	Zwiększenie zakresu informacji i jakości poradnictwa zawodowego. Rozwijanie systemu preorientacji zawodowej.
IV	Stałe podnoszenie stanu bezpieczeństwa i zdrowia mieszkańców województwa	1.	Zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego – zwiększenie poczucia bezpieczeństwa ludności.
		2.	Wspieranie działań skierowanych przeciw patologiom społecznym, wypracowanie skutecznych form współpracy obywateli z policją oraz współpracy sąsiedzkiej w środowisku zamieszkania.
		3.	Poprawa bezpieczeństwa w ruchu drogowym.
		4.	Zmniejszenie narażenia ludności na czynniki szkodliwe w środowisku życia, pracy i nauki.
		5.	Zwiększanie aktywności samorządów, organizacji i stowarzyszeń w rozwoju i promowaniu sportu, rekreacji i aktywnego trybu życia. Szkolenie kadr.
		6.	Zwiększenie skuteczności zapobiegania, wczesnego wykrywania i leczenia chorób oraz zapobieganie i leczenie uzależnień.
		7.	Zapewnienie dostępu do specjalistycznych świadczeń zdrowotnych wykonywanych w najbardziej optymalny i efektywny sposób.
		8.	Promocja zdrowia psychicznego oraz zapobieganie występowaniu zaburzeń psychicznych.
		9.	Rozwój systemu opieki nad kobietami w ciąży i noworodkami.
		10.	Rozwój usług opiekuńczych dla osób starszych, częściowo zastępujących system ochrony zdrowia.

V	Aktywna polityka rynku pracy oraz wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich	1.	Rozwój umiejętności powiązany z potrzebami regionalnego rynku pracy identyfikowanymi w oparciu o badania i analizy tego rynku.
		2.	Wspieranie procesów restrukturyzacyjnych.
		3.	Promocja samozatrudnienia.
		4.	Zwiększanie dostępu do zatrudnienia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, op. cit., s. 55–66.

Działania służące realizacji celów: gospodarczego, przestrzennego i społecznego rozwoju Dolnego Śląska opisano w trzynastu priorytetach. Układają się one w trzy sfery:

1) gospodarczą,
2) przestrzenną,
3) społeczną.

Takie ujęcie publicznej przestrzeni zapewnia dużą przejrzystość i łatwość odnalezienia oraz identyfikacji problemów z różnych obszarów aktywności, a także powiązanie ich z celami stawianymi w Strategii.

3.2. Osiąganie celów w latach 2005–2009

3.2.1. Sfera gospodarcza

Priorytety:

I. Podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej Dolnego Śląska.
II. Budowa gospodarki opartej na wiedzy (GOW).
III. Wspieranie aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku.

Jednym z zadań w zakresie **wspierania aktywności gospodarczej**, wynikającym ze Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, jest wspomaganie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, a co za tym idzie wspieranie aktywności gospodarczej w regionie. Tempo tych przekształceń było wyższe niż w kraju. Ogólna liczba podmiotów na obszarze Dolnego Śląska w latach 2005–2009 wzrosła o ok. 4,7 %, dla całej Polski wskaźnik ten wyniósł 3,5 %. Największy przyrost podmiotów gospodarczych w woje-

wództwie dolnośląskim miał miejsce w podregionie wrocławskim, w którym wyniósł on aż 15 %. W strukturze powiatów w tym okresie największe wzrosty ilości podmiotów gospodarczych zanotowały powiaty: wrocławski (prawie o 30 %), strzeliński (o 19,6 %), górowski (o 18,5 %), lwówecki (o 17,3 %) oraz średzki i trzebnicki (o ponad 17 %).

Ryc. 1. Dynamika przyrostu liczby podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON według powiatów (31.12.2005 r. = 100)

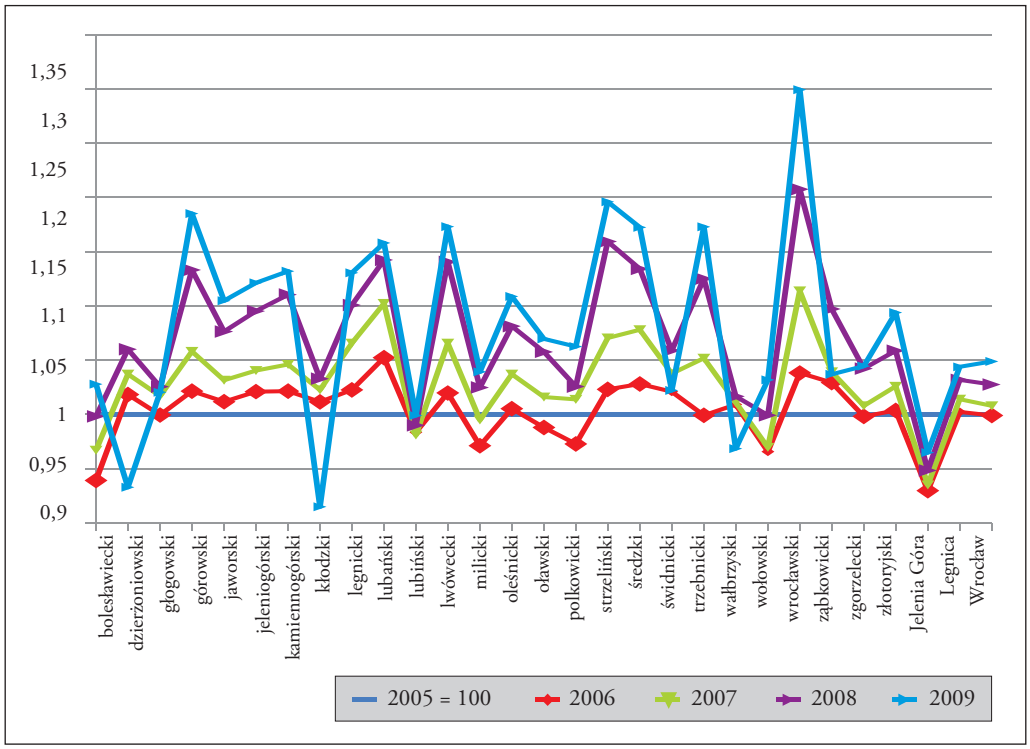

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Najmniejszą aktywność wykazywały powiaty: kłodzki, dzierżoniowski, wałbrzyski i lubiński (por. ryc. 1). Analiza dynamiki wzrostu liczby podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON wskazuje na szczególne zachowania w powiecie kłodzkim i dzierżoniowskim. W powiatach kłodzkim i dzierżoniowskim w okresie 2005–2008 następował powolny wzrost liczby podmiotów, jednakże w 2009 roku miało miejsce głębokie załamanie. Liczba podmiotów w powiecie dzierżoniowskim, pomiędzy 2008 a 2009 rokiem, spadła o 1303 jednostek (tj. o 12 %), natomiast w powiecie kłodzkim o 2193 (o 11,4 %). Sukcesywny wzrost dynamiki liczby podmiotów w największym stopniu

następował w powiecie wrocławskim. Powiat lubiński we wszystkich badanych latach miał praktycznie niezmienną liczbę podmiotów. Wynika to m.in. z niezmiennego układu rynku w tym obszarze, zdominowanego przez podmioty LGOM. Dla miast powiatowych województwa dolnośląskiego dynamika przyrostu liczby podmiotów wykazuje niewielką tendencję rosnącą, przy czym w Jeleniej Górze dynamika wzrostu liczby podmiotów była najniższa spośród miast powiatowych w regionie.

Podstawę gospodarki województwa dolnośląskiego stanowią najmniejsze podmioty zarejestrowane w systemie REGON, zatrudniające do 9 osób. Strategiczna pozycja małych podmiotów na rynku regionu – 95,8 % ogółu podmiotów w 2009 roku i niewielki spadek ich udziału w stosunku do 2005 o 0,1 % – wskazuje na realizację w dużym stopniu Priorytetu III sfery gospodarczej Strategii: „Wspieranie aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku" w zakresie działań: wspieranie rozwoju MŚP, wspieranie zmian postaw mieszkańców regionu ukierunkowanych na przedsiębiorczość, w szczególności mieszkańców dolnośląskich małych miast. Potencjał małej przedsiębiorczości w województwie potwierdza również realizację Priorytetu V ze sfery społecznej: „Aktywna polityka rynku pracy" oraz „Wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich poprzez działania nastawione na promocję samozatrudnienia oraz zwiększanie dostępu do zatrudnienia".

Mikroprzedsiębiorstwa decydują o endogenicznych możliwościach rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, odzwierciedlają poziom aktywności użytkowników wewnętrznych danej przestrzeni i ich determinację. W podregionach województwa dolnośląskiego w latach 2005–2009, według stanu na 31 grudnia, udział podmiotów zatrudniających do 9 osób wahał się w wąskim przedziale od 95,8 % do 96,3 %. Przy czym tendencja w większości powiatów była rosnąca, z wyjątkiem powiatów dzierżoniowskiego i głogowskiego oraz wszystkich miast na prawach powiatu.

Duże firmy zatrudniające powyżej 50 osób stanowiły stosunkowo niewielki odsetek ogółu firm, średnio ich udział wynosił w latach 2005–2009 tylko 0,8 %. Udział dużych firm szczególnie widoczny był w powiatach polkowickim i wołowskim. Duże firmy decydują o zewnętrznych możliwościach rozwoju społeczno-gospodarczego województwa oraz o zasięgu pełnionych przez województwo funkcji.

Istotą zmian, do których dąży się, wdrażając Strategię, jest przekształcenie struktury sektorowej gospodarki i ukierunkowanie jej na rozwój w oparciu o nowoczesne technologie, wiedzę i informatyzację. Wyrazem tego w sferze gospodarczej Strategii jest Priorytet II „Budowa gospodarki opartej na wiedzy" oraz w sferze przestrzennej Priorytet I „Poprawa spójności przestrzennej regionu". W nowoczesnej, dobrze rozwiniętej gospodarce nacisk jest położony przede wszystkim na **rozwój trzeciego sektora**

gospodarki (sektora usług). Województwo dolnośląskie spełnia ten warunek, średnia zaangażowania gospodarki regionu w tym sektorze w latach 2005–2009 przewyższała udział tego sektora według wartości średniej dla Polski o około 2 %. W przestrzeni podregionów szczególnie wysoki udział trzeciego sektora w ciągu tego okresu był widoczny we Wrocławiu (por. ryc. 2).

Ryc. 2. Udział sektora usług mierzony liczbą podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON według podregionów w latach 2005 i 2009, stan na 31 grudnia (w %)

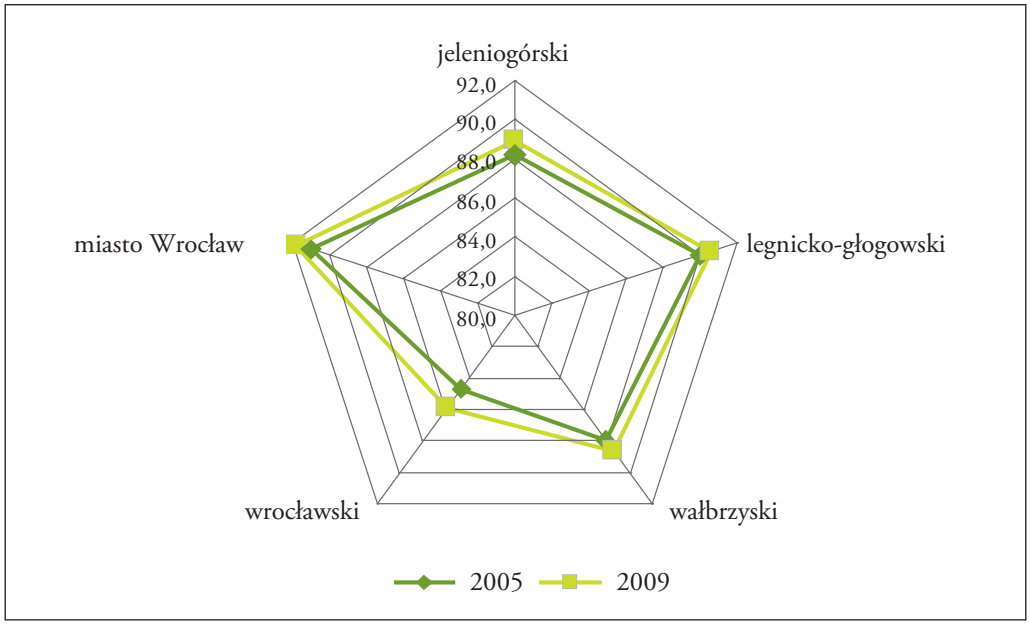

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Niski poziom udziału trzeciego sektora towarzyszył podregionowi wrocławskiemu – pozostawał on na poziomie ok. 85 %. W strukturze powiatów analizowany sektor staje się istotnym elementem gospodarek miast powiatowych oraz powiatów: zgorzeleckiego, wałbrzyskiego i lubińskiego. W latach 2005–2009 najniższy udział sektora trzeciego pozostawał w powiatach: jaworskim, legnickim, oleśnickim i trzebnickim.

Analizując strukturę sektora trzeciego, należy wskazać jego podział na usługi niższego i wyższego rzędu. **Usługi wyższego rzędu** to takie, które determinują w istotny sposób rozwój gospodarki regionu, wiążą się z **wprowadzaniem gospodarki opartej na wiedzy, kreatywnej oraz zaawansowanej technologicznie** (por. ryc. 3).

Ryc. 3. Udział podmiotów z sektora usług wyższego rzędu w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON według powiatów w latach 2005 i 2009 z wizualizacją zmian, stan na 31 grudnia (w %)

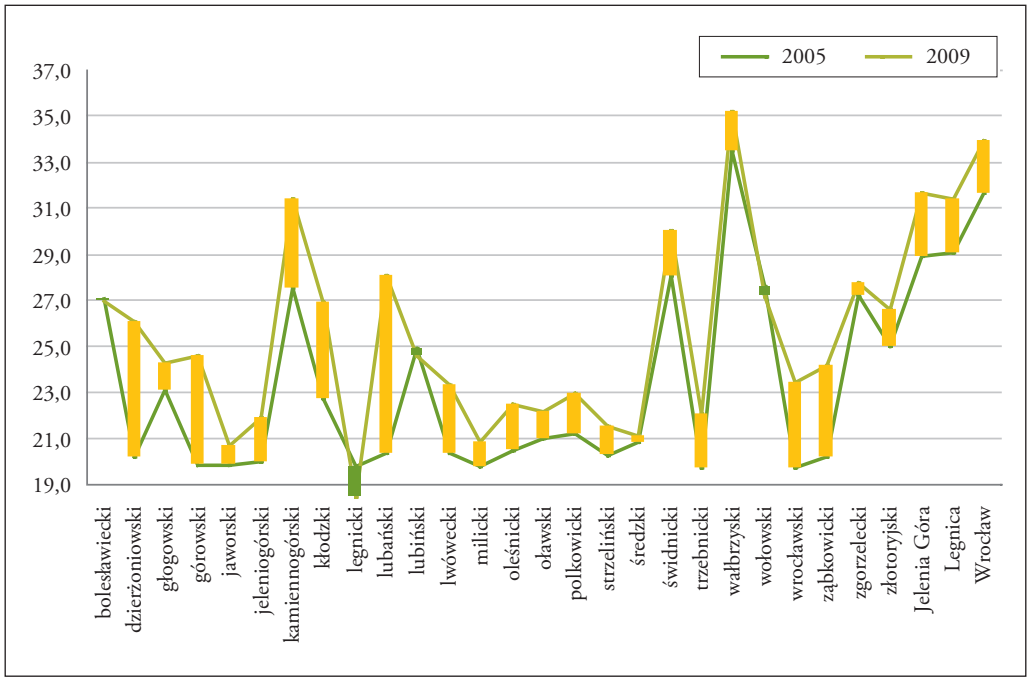

Uwaga: żółty słupek – wzrost, zielony słupek – spadek.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W przestrzeni powiatów w latach 2005–2009 udział usług wyższego rzędu[5] mierzony liczbą podmiotów zmieniał się w istotny sposób. W czterech powiatach (bolesławieckim, legnickim, lubińskim i wołowskim) nastąpił spadek udziału tego segmentu, największy w powiecie legnickim. Z kolei największy przyrost zanotowano w powiecie lubańskim, wyniósł on 7,7 % (głównie pomiędzy rokiem 2005 a 2006 o 5,1 %), istotne zmiany pozytywne nastąpiły również w powiatach: dzierżoniowskim, górowskim, kłodzkim, ząbkowickim, wrocławskim i kamiennogórskim. W miastach na prawach powiatu przyrost udziału sektora usług wyższego rzędu był dużo niższy, jednakże to właśnie one przodowały w zakresie udziału sektora usług wyższego rzędu na terenie województwa dolnośląskiego. Według stanu na koniec 2009: Jelenia Góra 31,7 %, Legnica 31,4 % i Wrocław 33,9 %. Najwyższa wartość została uzyskana według danych na 31 grudnia 2009 roku przez powiat

[5] Do usług wyższego rzędu na potrzeby badania zaliczono sekcje J, K, L i M według PKD.

wałbrzyski – 35,2 %. Wysoki udział sektora usług wyższego rzędu pozostawał również w powiatach kamiennogórskim – 31,4 % i świdnickim – 30 %.

Wśród podregionów województwa dolnośląskiego udział sektora usług wyższego rzędu w poszczególnych latach był najwyższy we Wrocławiu, zmieniał on się od 31,7 % w 2005 roku do 33,9 % w 2009, przy czym w 2007 roku widoczny był istotny spadek udziału. W najmniejszym stopniu usługi wyższego rzędu były obecne w podregionie wrocławskim – w 2009 było to 22,6 %. W całym województwie dolnośląskim w tym okresie udział ten wzrósł o 2,2 % i w 2009 roku ukształtował się na poziomie prawie 29 %. Oznacza to dużą nadwyżkę w porównaniu ze średnim udziałem tego sektora w Polsce (w 2009 – 24,1 %).

Szybkie tempo rozwoju w województwie dolnośląskim sektora usług wyższego rzędu świadczy o intensywnym ukierunkowaniu gospodarki regionu na wzrost oparty na wiedzy, technice i technologii.

Tab. 8. Udział poszczególnych sektorów w gospodarce województwa (przekrój podregionów według podmiotów gospodarki narodowej) w latach 2005–2009, stan na 31 grudnia (w %)

Sektor	Podregiony	2005	2006	2007	2008	2009
I	Jeleniogórski	3,0	3,0	3,0	2,9	2,9
	Legnicko-głogowski	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4
	Wałbrzyski	2,4	2,4	2,5	2,6	2,7
	Wrocławski	4,2	4,3	4,1	4,0	3,9
	Miasto Wrocław	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7
II	Jeleniogórski	8,8	8,7	8,4	8,2	8,2
	Legnicko-głogowski	7,5	7,4	7,3	7,0	7,1
	Wałbrzyski	9,7	9,5	9,3	8,9	8,8
	Wrocławski	11,1	10,9	10,6	10,3	10,2
	Miasto Wrocław	8,5	8,3	8,1	7,8	7,7
III	Jeleniogórski	88,2	88,3	88,6	88,9	88,9
	Legnicko-głogowski	90,0	90,1	90,2	90,5	90,5
	Wałbrzyski	87,9	88,1	88,2	88,5	88,5
	Wrocławski	84,7	84,8	85,2	85,8	85,9
	Miasto Wrocław	90,9	91,1	91,3	91,6	91,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W przekrojach sektorów gospodarki województwa dolnośląskiego widoczna jest tendencja do zmian ukierunkowanych na rozwój nowoczesnej gospodarki. Zmiany te nie następują w sposób skokowy; są one raczej wyrazem następującego procesu przekształceń społeczno-gospodarczych. Istotnym elementem tych zmian pozostaje obniżanie, z wyjątkiem podregionu wałbrzyskiego, udziału pierwszego sektora gospodarki na rzecz trzeciego (por. tab. 8). W drugim sektorze podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON w analizowanym okresie zmniejszały w niewielkim stopniu swój udział.

Na obszarze województwa dolnośląskiego w latach 2005–2009 podział pomiędzy sektorami kształtował się na poziomie: pierwszy sektor średnio ok. 2,2 %; drugi sektor ok. 8,8 %; trzeci sektor ok. 89 %. W odniesieniu do danych z regionu Polska struktura sektorowa wyglądała nieco inaczej: 2,6 %; 10 % i 87,2 %.

Potwierdzeniem przemian zachodzących w gospodarce województwa są zmiany układu **podmiotów prowadzonych przez osoby fizyczne**, w przypadku których liczba podmiotów w trzecim sektorze również dominuje w sposób wyraźny nad pozostałymi. Wyraźną przewagę w układzie powiatów w zakresie trzeciego sektora widać w powiatach zgorzeleckim, wałbrzyskim (jednak w obydwu przypadkach udział ten w latach 2005–2008 spadał) oraz w Legnicy (w 2008 roku również zaznaczał się niewielki spadek udziału). W najmniejszym stopniu trzeci sektor był obecny w powiatach: kamiennogórskim oraz lwóweckim. W przypadku podregionów województwa dolnośląskiego udział trzeciego sektora w ogólnej liczbie podmiotów prowadzonych przez osoby fizyczne w największym stopniu widoczny był w podregionie legnicko-głogowskim 79,2 % (w 2008), przy czym od 2005 roku wartość tego wskaźnika stopniowo zmniejszała się, co świadczy z jednej strony o koncentracji działalności wokół dużych podmiotów, z drugiej strony wynikało to ze światowego kryzysu gospodarczego, kiedy to część podmiotów będących własnością osób fizycznych nie wytrzymała konkurencji z globalnymi firmami. Najszybszą dynamikę wzrostu zanotowano w podregionie wrocławskim, co jest jednym z symptomów kształtowania się obszaru metropolitalnego Wrocławia. Przeciętnie na obszarze województwa dolnośląskiego wskaźnik wyniósł w 2005 roku 78 %, w następnych latach wielkość ta spadała i w 2008 zatrzymała się na poziomie 77,6 %.

W tym okresie osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w zakresie usług wyższego rzędu w regionie stanowiły ok. 1/5 ogółu wszystkich podmiotów prowadzonych przez osoby fizyczne. Udział podmiotów prowadzonych przez osoby fizyczne oferujących usługi związane z nowoczesnymi technologiami, wiedzą, innowacjami i kreatywnością wzrastał. Jednocześnie w podregionach następowała silna dywersyfikacja udziału sektora usług wyższego rzędu. W ciągu całego badanego okresu najniżej zaopatrzony

w tym zakresie pozostawał podregion wałbrzyski, niewiele większe wielkości notowano w podregionach wrocławskim i jeleniogórskim. Znaczna przewaga liczby podmiotów osób fizycznych pozostawała w podregionie legnicko-głogowskim. Zdecydowanie w województwie dolnośląskim zaznacza się pozycja miasta Wrocławia, przewaga tego obszaru w liczbie podmiotów osób fizycznych, w stosunku do podregionu wałbrzyskiego, sięgała 10 punktów procentowych.

W ramach dalszej analizy, dla przybliżenia stopnia osiągania priorytetów sfery gospodarczej, zbudowano miarę syntetyczną **aktywności gospodarczej przedsiębiorstw w województwie**. Do budowy tej miary wykorzystano następujące zmienne cząstkowe:

1. Przedsiębiorstwa zatrudniające od 0 do 9 pracowników na 1 tys. ludności.
2. Podmioty nowo zarejestrowane netto (różnica między podmiotami nowo zarejestrowanymi a podmiotami wyrejestrowanymi) na 10 tys. ludności.
3. Pracujący na 1 tys. ludności.
4. Rentowność sprzedaży przedsiębiorstw zatrudniających od 10 do 49 pracowników.
5. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach zatrudniających powyżej 9 pracowników, na 1 przedsiębiorstwo.

Miara obrazuje bieżącą aktywność przedsiębiorstw, włączając – w miarę dostępności odpowiednich danych statystycznych – mikroprzedsiębiorców (zatrudniających od 0 do 9 pracowników), którzy często są pomijani w opracowaniach traktujących o rozwoju regionalnym i lokalnym. Zgodnie ze Strategią (Priorytet III: „Wspieranie aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku") miara uwzględnia podejmowanie i prowadzenie działalności gospodarczej.

Aktywność zwłaszcza małych i mikroprzedsiębiorstw jest w znacznym stopniu związana z zasobami endogenicznymi poszczególnych jednostek lokalnych (gmin, miast i powiatów). Wśród tych zasobów szczególne znaczenie mają zasoby ludzkie, angażowane jako pracodawcy lub pracownicy przedsiębiorstw. Dynamiczny rozwój mikro- i małych przedsiębiorstw ma bezpośrednie przełożenie na kondycję społeczno-ekonomiczną jednostek samorządu terytorialnego. Działalność małych przedsiębiorców wpływa stabilizująco, także w czasach kryzysów i załamań gospodarczych, gdy podmioty średnie i duże, w tym z udziałem kapitału zagranicznego, przenoszą swe oddziały, kierując się głównie motywami kosztowymi, a upadek lub likwidacja dużych i średnich podmiotów wiąże się z utratą pracy przez znaczny odsetek pracujących.

Uzyskane wyniki dla roku bazowego 2005 oraz kolejnych lat 2006–2009 przedstawiono na rysunku 4. Należy podkreślić, iż wartość wskaźnika pokazuje pozycję powiatu

na tle pozostałych w danym roku, stąd wartości z poszczególnych lat są miarą względną uzależnioną od wyników (minimalnego i maksymalnego) osiąganych przez pozostałe jednostki terytorialne.

Ryc. 4. Powiaty według wartości syntetycznej miary aktywności gospodarczej przedsiębiorstw w latach 2005–2009

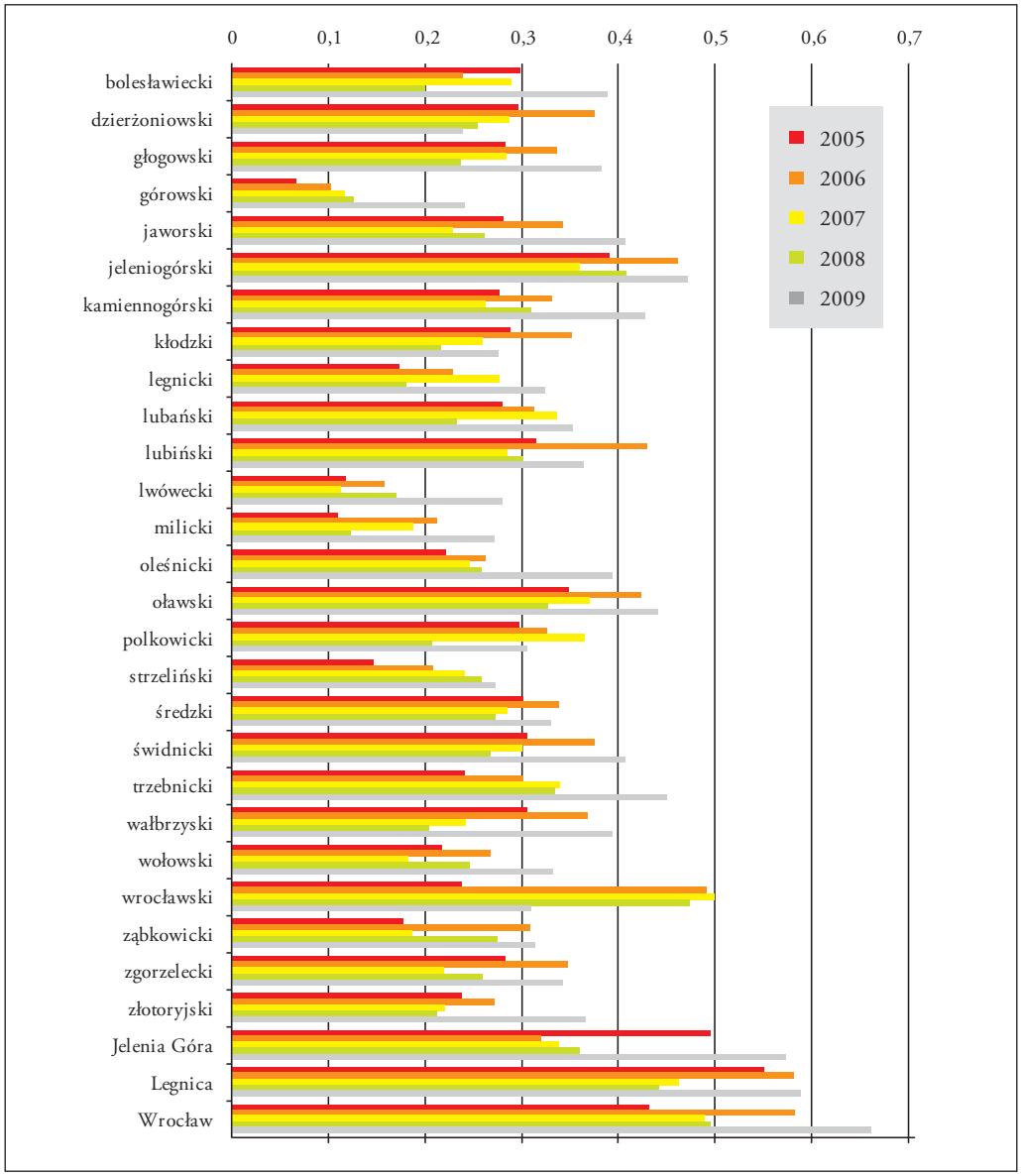

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W latach 2007 i 2008 nastąpiło koniunkturalne pogorszenie wyników w zakresie aktywności gospodarczej przedsiębiorstw w części powiatów w województwie; było to w dużej mierze konsekwencją światowego załamania gospodarczego. Przy czym załamanie to, w odniesieniu do aktywności gospodarczej przedsiębiorstw na Dolnym Śląsku, na tle Europy nie było silne, co więcej – w 2009 roku notowano poprawę wyników. Świadczy to o stosunkowo dobrej kondycji przedsiębiorstw tworzących gospodarkę województwa dolnośląskiego.

Powiaty, w których odnotowano największe pozytywne różnice w badanym okresie, w zakresie uporządkowania w badanej grupie, to: trzebnicki, oleśnicki i kamiennogórski. Największą stabilność w zakresie pozycji w uporządkowaniu zachowywały powiaty: Wrocław, Legnica, jeleniogórski, milicki i oławski. Powiaty, które zanotowały zdecydowaną poprawę pozycji w rankingu w latach spowolnienia gospodarczego 2007–2008, to: oleśnicki, strzeliński, trzebnicki i wrocławski.

Na rysunku nr 5 przedstawiono wartości miary osiągane w 2005 roku w podziale na grupy powiatów: wiodących, rozwiniętych, umiarkowanie rozwiniętych i doganiających.

Ryc. 5. Wskaźnik syntetyczny – aktywność gospodarcza przedsiębiorstw w powiatach w 2005 roku

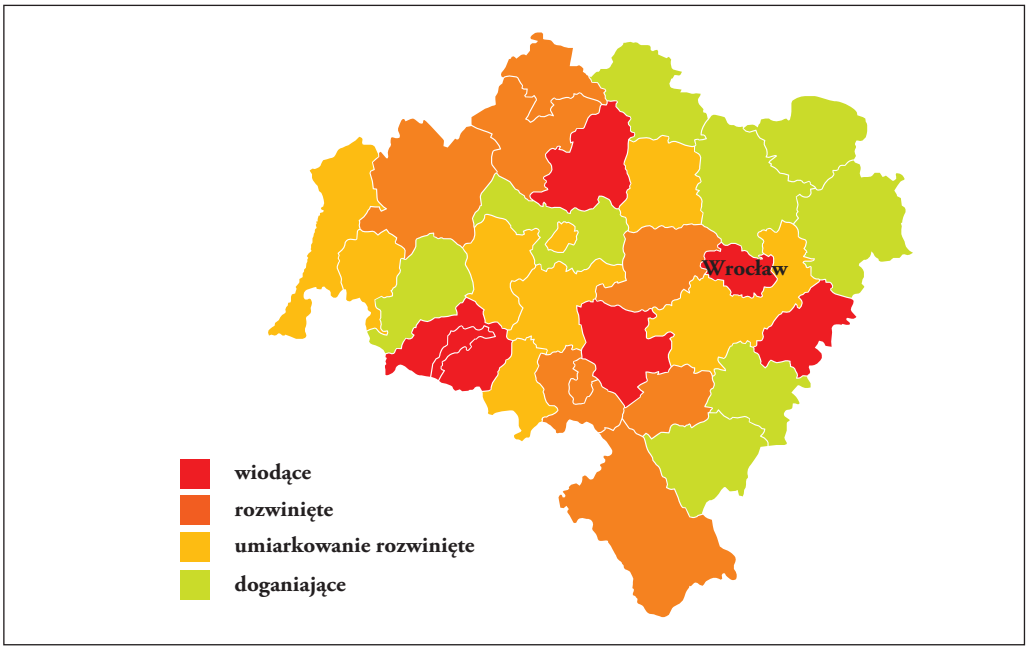

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W grupie jednostek wiodących, oprócz miast na prawach powiatu (Wrocław, Legnica i Jelenia Góra), znalazły się powiaty: jeleniogórski, lubiński, świdnicki i oławski. Do grupy rozwiniętych zaliczono powiaty: bolesławiecki, polkowicki, głogowski, średzki, kłodzki, dzierżoniowski i wałbrzyski.

Na rysunku nr 6 przedstawiono uśrednioną pozycję powiatów w zakresie aktywności gospodarczej przedsiębiorstw z lat 2006–2009. Tym samym rysunki nr 5 i nr 6 umożliwiają porównanie aktywności w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej, ze szczególnym uwzględnieniem małych przedsiębiorstw, w latach 2006–2009 w stosunku do roku bazowego 2005, w którym przyjęto Strategię (w listopadzie). W okresie wdrażania Strategii (2006–2009) wśród powiatów wiodących pozostały miasta na prawach powiatu: Wrocław, Legnica i Jelenia Góra, znalazły się wśród nich także: jeleniogórski, oławski oraz trzebnicki i wrocławski.

Ryc. 6. Wskaźnik syntetyczny – aktywność gospodarcza przedsiębiorstw w powiatach, średnia z lat 2006–2009

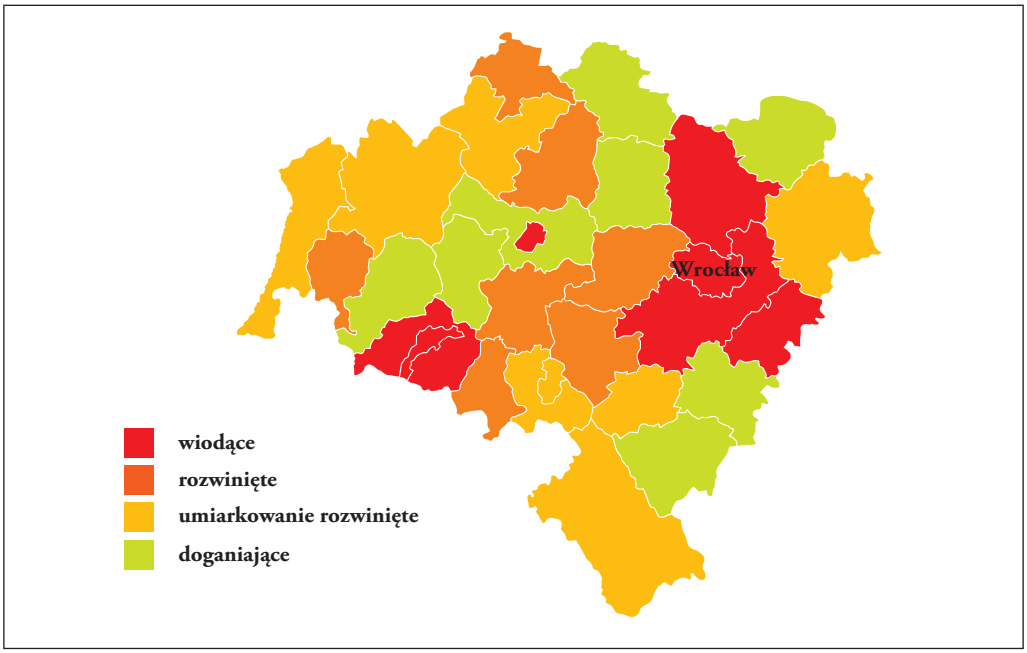

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Aktywne przedsiębiorstwa w znacznym stopniu skupiały się w kształtującym się WOM, pasie środkowym (powiaty świdnicki i jaworski) oraz obszarze oddziaływania miasta Jeleniej Góry, a także w powiatach: kamiennogórskim i lubańskim. W ramach LGOM obszarem aktywności było również miasto Legnica, niestety nie zaobserwowano przenoszenia aktywnych impulsów na teren powiatu legnickiego; stosunkowo wysokie wartości miary uzyskały również powiaty lubiński i głogowski.

Miarę aktywności gospodarczej policzono również dla podregionów. Wyniki przedstawiono na rysunku nr 7. Najwyższe wartości w badanym okresie uzyskiwał podregion Wrocław, co więcej – aktywność i kondycja wrocławskich przedsiębiorstw uległa w badanym okresie poprawie. Drugie miejsce w latach 2005–2007 zajmował podregion legnicko-głogowski; jednakże w badanym okresie, a w szczególności w latach 2008–2009, podregion ten tracił na tle całej grupy. W 2008 roku pozycję drugą osiągnął podregion wrocławski, a w 2009 na drugie miejsce wysunął się podregion jeleniogórski.

Ryc. 7. Aktywność gospodarcza przedsiębiorstw – miara syntetyczna dla podregionów w latach 2005–2009

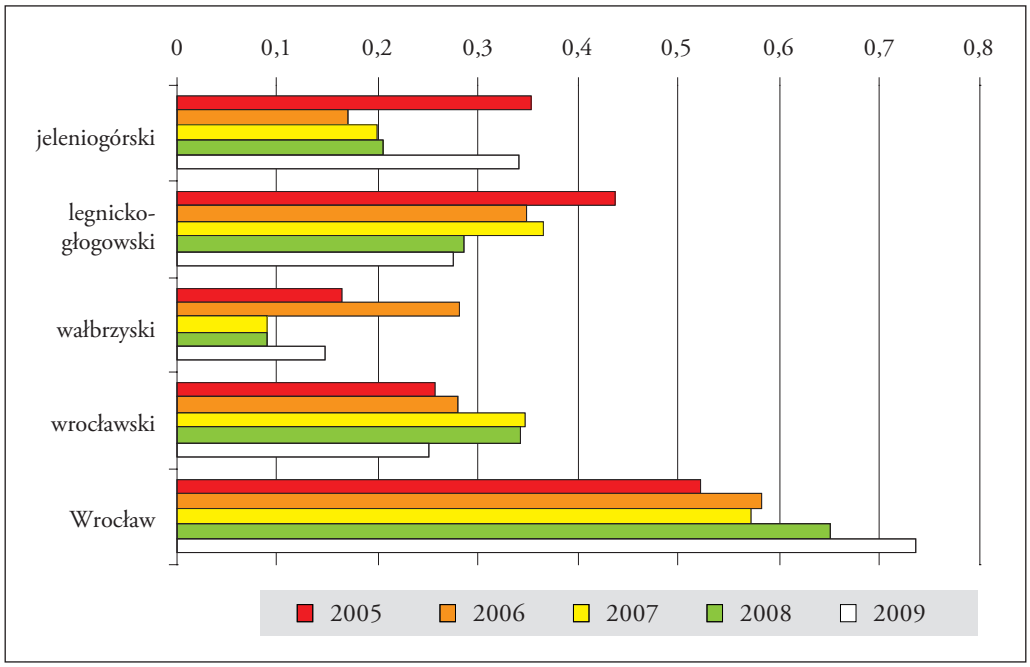

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Pozycja podregionu wrocławskiego była stosunkowo mocna w latach 2007–2008, niestety w 2009 roku zanotowano silną tendencję spadkową (w stosunku do zmian w pozostałych podregionach). Natomiast podregion wałbrzyski, z wyjątkiem 2006 roku, zajmował ostatnie miejsce w uporządkowaniu.

W ramach Priorytetu III „Wspieranie aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku", działania „Wspieranie procesu prywatyzacji przedsiębiorstw i nieruchomości będących własnością publiczną" w latach 2005–2009 w regionie sprywatyzowano metodą bezpośrednią trzy przedsiębiorstwa, tym samym liczba podmiotów sprywatyzowanych tą metodą od 1 sierpnia 1990 roku wzrosła do 204, co stanowiło 9,7 % tego typu podmiotów w skali Polski.

W tabeli nr 9 przedstawiono dynamikę zmian ilości podmiotów prywatnych przypadających na 1 podmiot publiczny w poszczególnych podregionach Dolnego Śląska w latach 2005–2009. Najwięcej podmiotów prywatnych na 1 podmiot publiczny, według stanu na koniec 2009, przypadało we Wrocławiu. Na 31 grudnia 2005 roku wiodącą pozycję miał podregion legnicko-głogowski, a drugie miejsce zajmował podregion wrocławski.

Tab. 9. Ilość podmiotów prywatnych przypadających na 1 podmiot publiczny według podregionów w latach 2005–2009, stan na 31 grudnia

Podregion/ województwo	2005	2006	2007	2008	2009
Jeleniogórski	16,23	15,00	14,49	16,60	16,99
Legnicko-głogowski	28,67	27,33	25,38	25,84	26,30
Wałbrzyski	11,02	10,71	10,53	14,27	12,96
Wrocławski	23,96	23,74	24,65	27,81	28,74
Wrocław	18,64	18,65	18,87	26,74	30,26
Województwo	16,86	16,34	16,18	20,42	20,81

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Biorąc pod uwagę bezwzględny średni przyrost podmiotów publicznych w latach 2006–2009, w stosunku do bazowego roku 2005, najwięcej nowych podmiotów zostało zarejestrowanych w podregionie jeleniogórskim (ok. 177), drugie miejsce zajmował podregion legnicko-głogowski (blisko 156), w pozostałych podregionach ilość podmiotów publicznych zmniejszała się – we Wrocławiu przeciętnie zmniejszyła się ona o ponad 733

podmioty. Najwięcej nowych podmiotów publicznych (w wartościach absolutnych, przeciętna zmiana w badanym okresie) pojawiło się w powiatach lubańskim i dzierżoniowskim, a najwięcej ubyło, poza wspominanym już Wrocławiem, w wałbrzyskim i świdnickim. W całym województwie ich przeciętna ilość w latach 2006–2009 w stosunku do 2005 zmalała o 723 podmioty[6].

Spośród podmiotów gospodarki województwa osobnego omówienia wymagają **inwestorzy zagraniczni** – jako ci, którzy we współczesnej gospodarce decydują w znacznym stopniu o kierunkach i tempie rozwoju gospodarek poszczególnych regionów. Analizując ten problem, przybliżono efekty osiągania Priorytetu I oraz pośrednio Priorytetów II i III sfery gospodarczej Strategii. Partycypacja spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego w ogólnej liczbie podmiotów wynosiła w regionie ok. 28 % w całym okresie badania (stan na 31 grudnia). W poszczególnych podregionach wartości te były zróżnicowane, największy udział notował podregion jeleniogórski (ok. 36 %), a najmniejszy – legnicko-głogowski (ok. 22 %). Największa partycypacja spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego w przekroju powiatów (powyżej 40 %) występowała w powiatach: jeleniogórskim, lwóweckim i strzelińskim. Najniższe udziały były charakterystyczne dla powiatów: górowskiego, lubińskiego, głogowskiego i wałbrzyskiego. Liczba bezwzględna spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego była najniższa w powiecie górowskim, zaś najwyższa we Wrocławiu. Na 10 tys. ludności najwięcej spółek tego typu przypadało we Wrocławiu, kolejne miejsca zajmowały: Jelenia Góra i powiat wrocławski. Biorąc pod uwagę spółki z kapitałem wyłącznie zagranicznym, najwięcej ich było zarejestrowanych we Wrocławiu (według stanu na koniec 2009 – 2187 podmiotów), na tle pozostałych powiatów wyróżniały się także: wrocławski (242), świdnicki (194) i Jelenia Góra (192)[7].

Należy zauważyć, że najłatwiej było przyciągnąć inwestora zagranicznego, oferując mu teren w specjalnej strefie ekonomicznej, wraz z przysługującymi zwolnieniami fiskalnymi, przy czym inwestorzy, mając do wyboru znaczną liczbę potencjalnych lokalizacji w dolnośląskich podstrefach, zwracali również uwagę na inne atuty, wśród których należy wymienić przede wszystkim położenie oraz dostępność odpowiednio wykształconych i wykwalifikowanych kadr.

Liczba pracujących przypadających na 1 spółkę z udziałem kapitału zagranicznego wzrastała systematycznie w analizowanych latach w 2/3 powiatów. Była ona najwyższa,

[6] Na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.
[7] Na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

według stanu na koniec 2007 roku, w powiatach: wałbrzyskim, wołowskim i oławskim[8]. W tym samym okresie najwyższy odsetek spółek wykazujących zysk netto zanotowano w powiatach: wołowskim, oleśnickim i kamiennogórskim. Natomiast stosunek wydatków inwestycyjnych na nowe środki trwałe do posiadanych był najwyższy (ponad 40 %) w powiatach: wrocławskim, jeleniogórskim i złotoryjskim.

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku zakłada w Priorytecie III sfery gospodarczej „wspieranie aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku", w tym: „wspieranie rozwoju MŚP" i „wspieranie zmian postaw mieszkańców regionu ukierunkowanych na przedsiębiorczość w szczególności mieszkańców dolnośląskich małych miast" oraz w Priorytecie I: „podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej Dolnego Śląska" w działaniu: „wspieranie inwestycji krajowych i zagranicznych", „marketing gospodarczy Dolnego Śląska". Działania te powinny być realizowane poprzez długookresowy proces inwestycyjny, organizowany zarówno w sektorze publicznym, jak i prywatnym.

W dotychczasowym okresie wdrażania Strategii **nakłady inwestycyjne w państwowych i samorządowych jednostkach i zakładach budżetowych** przyrastały w szybkim tempie. Dynamika zmian wielkości nakładów inwestycyjnych w państwowych i samorządowych jednostkach i zakładach budżetowych dla Dolnego Śląska, przy założeniu, że rok 2005 = 100, w roku kolejnym wyniosła już 120,7. W kolejnym roku dynamika zwiększyła się o 27,6, a w 2008 wyniosła 184,6. W podziale na podregiony województwa dolnośląskiego nakłady inwestycyjne w państwowych i samorządowych jednostkach i zakładach budżetowych wzrastały w największym stopniu na terenie podregionu jeleniogórskiego (por. ryc. 8). Dla podregionu legnicko-głogowskiego zmiany wzrostowe były minimalne, a w 2007 roku wręcz nastąpił spadek nakładów inwestycyjnych.

[8] Według danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu, badanie przeprowadzane na próbie ok. 30 % podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego w województwie.

Ryc. 8. Dynamika zmian nakładów inwestycyjnych w państwowych i samorządowych jednostkach i zakładach budżetowych w podregionach w latach 2006 i 2008 (2005 r. = 100) oraz wizualizacja zmiany dynamiki

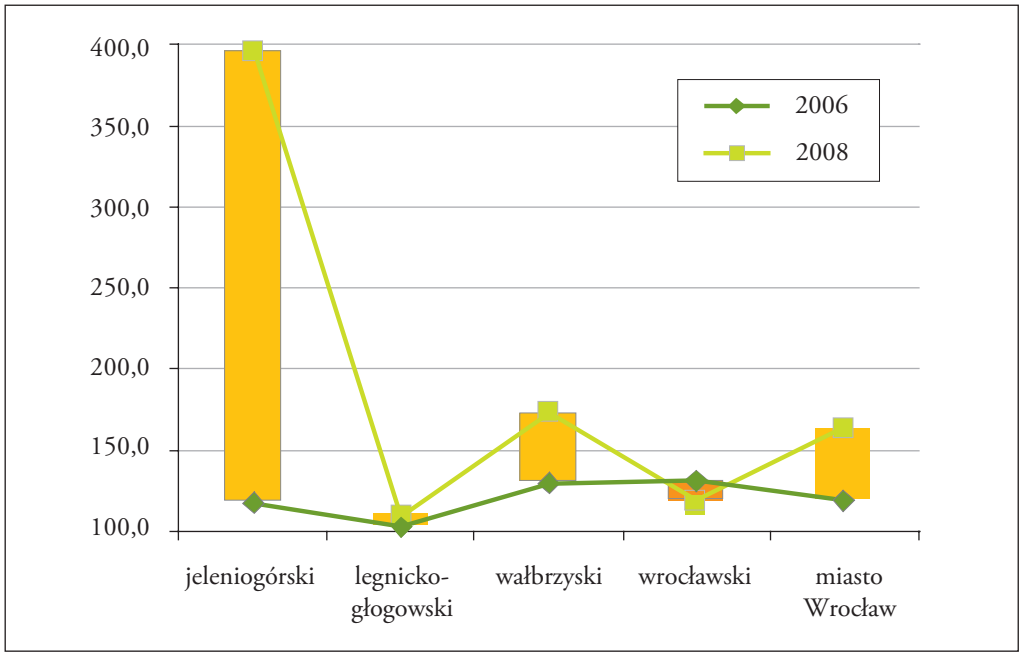

Uwaga: żółty słupek – wzrost, zielony słupek – spadek.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Widoczne ożywienie w nakładach inwestycyjnych miało miejsce w podregionie wałbrzyskim, gdzie w 2008 roku, w porównaniu z 2005, dynamika wzrosła o 72,3. Podregion wrocławski notował wysokie nakłady w latach 2005 i 2006, stąd dynamika wydaje się niska, ale podregion zajmował w 2006 roku drugie miejsce po Wrocławiu, a w 2008 trzecie – po podregionie jeleniogórskim i Wrocławiu pod względem nakładów w wartościach absolutnych oraz przypadających na 1 tys. ludności. We Wrocławiu w całym badanym okresie utrzymywała się tendencja wzrostowa dynamiki nakładów. Coroczny przyrost był stosunkowo równomierny, jednakże w porównaniu do dynamiki nakładów ponoszonych w podregionie jeleniogórskim, we Wrocławiu dynamika była 2,4 razy niższa.

W układzie powiatów zaznacza się duży stopień dywersyfikacji nakładów inwestycyjnych. W 2006 roku największą dynamiką przyrostu nakładów charakteryzował się powiat lubański, w 2008 dynamika ta przybierała już średnie wartości na tle województwa dolnośląskiego. W liczbach bezwzględnych powiat lubański wydatkuje jedne z najmniej-

szych kwot na te zadania, jedynie przyrost nakładów jest wysoki. W 2008 roku dynamika zmian nakładów inwestycyjnych w przekroju powiatów województwa dolnośląskiego przybrała najwyższą wartość w powiecie zgorzeleckim (jednak same nakłady na tle województwa nie były najwyższe), wysoka dynamika towarzyszyła również powiatowi bolesławieckiemu. Pod tym względem wyróżniały się również powiaty: wałbrzyski, milicki, lubiński, strzeliński i oławski (por. ryc. 9). Najniższa dynamika nakładów inwestycyjnych tych podmiotów miała miejsce w 2006 roku w powiecie kamiennogórskim i w Legnicy, w 2008 roku wartość ta była najniższa w powiecie oleśnickim, kamiennogórskim i złotoryjskim. Wysokie spadki nakładów inwestycyjnych w liczbach bezwzględnych w państwowych i samorządowych jednostkach i zakładach budżetowych notowały również powiat kamiennogórski – ok. 50 % i Legnica – ok. 40 %.

Ryc. 9. Dynamika zmian nakładów inwestycyjnych w państwowych i samorządowych jednostkach i zakładach budżetowych w przekroju powiatów w latach 2006 i 2008 (2005 r. = 100)

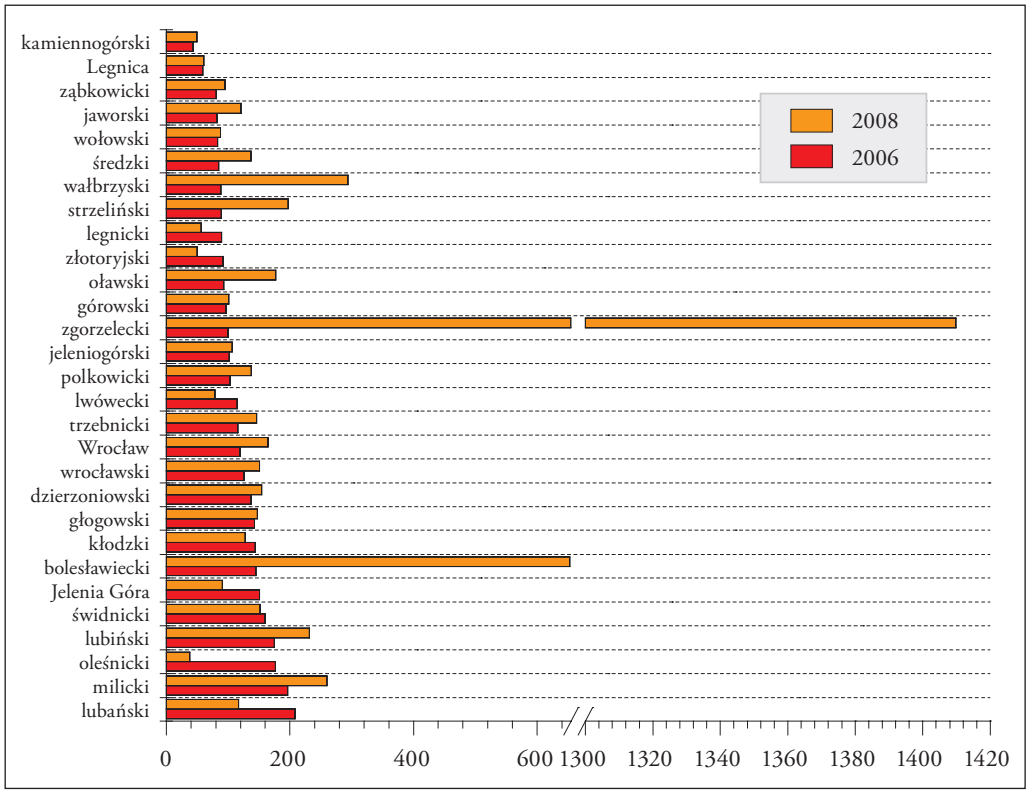

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Podstawowym sektorem biorącym udział w procesie inwestycyjnym w gospodarce województwa jest sektor prywatny. **Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach**, w których liczba pracujących przekracza 9 osób na terenie województwa dolnośląskiego w 2005 roku, wyniosły ok. 7 621 mln zł, z czego 80,3 % to nakłady poniesione przez sektor prywatny. **Udział nakładów podejmowanych przez sektor prywatny** w 2006 wzrastał jeszcze o 2,4 %; co jest konsekwencją wdrażania założeń Strategii ze sfery gospodarczej Priorytetów I–III oraz ze sfery społecznej Priorytetu V, działania pod nazwą „zwiększanie dostępu do zatrudnienia". W sektorze prywatnym następuje szybka reakcja na wahania koniunktury, a szczególnie na głębokie kryzysy gospodarcze, stąd też w latach 2007–2008 udział sektora prywatnego w ogóle nakładów inwestycyjnych przedsiębiorstw malał do 81,6 % w 2007 roku i 78,4 % w 2008.

Inwestycje realizowane przez sektor prywatny w decydujący sposób wpływają na kondycję gospodarczą regionu i współtworzą jego konkurencyjność oraz potencjał. W przekroju podregionów województwa dolnośląskiego nakłady inwestycyjne przedsiębiorstw z sektora prywatnego przez cały analizowany okres pozostawały najwyższe w podregionie wrocławskim, jednak i tu – podobnie jak w regionie – zachowany został rozkład ich udziałów w latach. Największy poziom nakładów inwestycyjnych sektora przedsiębiorstw prywatnych w podregionie wrocławskim miał miejsce w 2006 roku (93,2 %, o 2,1 % więcej niż w 2005), od 2007 roku zaczął się spadek udziałów do 90,6 %, w kolejnym roku obniżył się on jeszcze o 4,1 % (por. ryc. 10). W podregionie legnicko-głogowskim przełom trendu nastąpił w 2007, odbywało się to przy niewielkich wahaniach. W konsekwencji w 2008 roku udział był tylko o 1,5 % niższy niż w 2005 i wyniósł 85 %. We Wrocławiu wartości te wyniosły w badanym okresie 83,4 % w 2006 i 77,1 % w 2007, w 2008 roku zaobserwowano ponowny proces ożywienia i wzrost wskaźnika do 78,2 %. W podregionie jeleniogórskim w całym okresie badania nakłady na inwestycje sektora prywatnego pozostawały na relatywnie niskim poziomie. W 2007 roku nastąpił w tym podregionie ponad 10-procentowy wzrost nakładów w porównaniu do dwóch poprzednich lat, kiedy przyjmował on wielkości ok. 48 %, w 2008 obniżył się on ponownie o 10 %.

W analizowanym horyzoncie czasu w większości powiatów udział nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach sektora prywatnego mieścił się w przedziale od 75 do 95 %.

Ryc. 10. Udział nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach w nakładach ogółem według podregionów w latach 2005–2008 (w %)

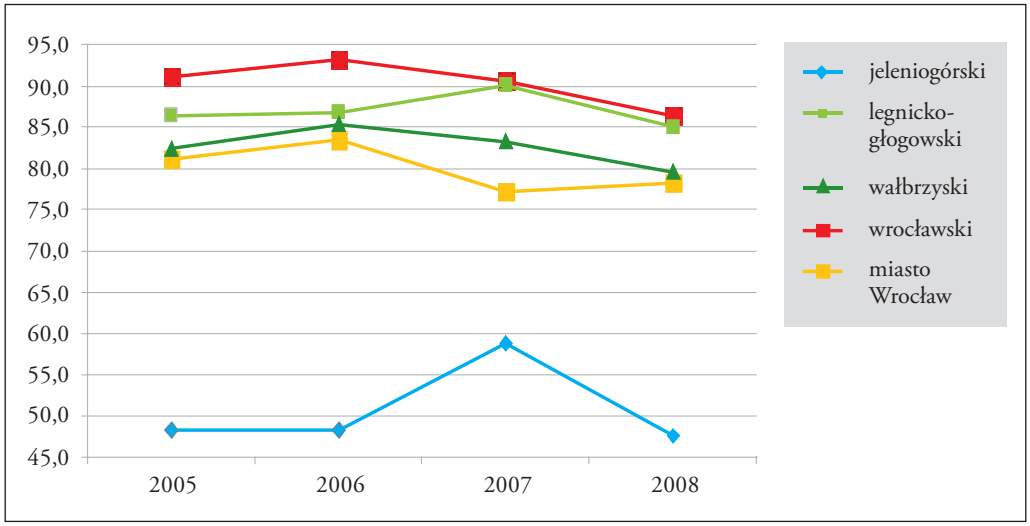

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Analiza nakładów inwestycyjnych w poszczególnych jednostkach samorządu terytorialnego nie daje jednoznacznych porównywalnych wyników, z tego powodu niezbędna jest porównywalna wartość odniesienia. Takie porównania można przeprowadzić w oparciu o badanie **stosunku nakładów inwestycyjnych do wartości brutto środków trwałych**. Na terenie województwa dolnośląskiego wskaźnik ten w 2005 roku wyniósł 9,4 %. Wydatki na nakłady inwestycyjne w stosunku do wartości brutto środków trwałych wzrastały do 2007 roku, kiedy to wyniosły 11,8 %. W 2008 wskaźnik ten zmalał o 1 %. W przekroju podregionów rysuje się stosunkowo duża dywersyfikacja (por. ryc. 11). Najmniejsze wartości wskaźnik przyjmował w podregionie jeleniogórskim, w całym badanym okresie były one średnio o połowę niższe niż wartości dla Wrocławia czy dla średniego poziomu w województwie. Niski poziom wskaźnika podkreśla małe zainteresowanie procesem inwestycyjnym na danym obszarze, przez co ogranicza on w przyszłości swoje możliwości rozwojowe oraz stanowi to o niższym zainteresowaniu ze strony potencjalnych inwestorów na danym obszarze. Wysoki poziom wskaźnika wskazuje na dużą skłonność do rozwoju procesu inwestycyjnego w stosunku do wartości brutto środków trwałych, daje to podstawę do szybkiego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz staje się zachętą dla kolejnych inwestorów.

Ryc. 11. Udział nakładów inwestycyjnych w wartości brutto środków trwałych w przekroju podregionów w latach 2005–2008 (w %)

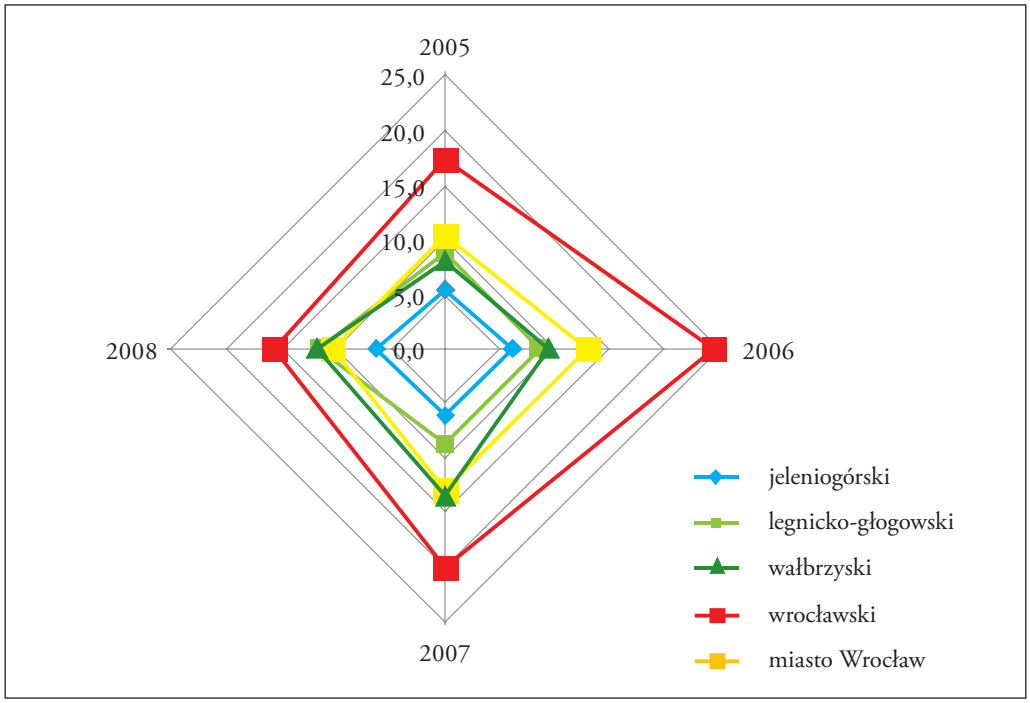

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Na tle podregionu wrocławskiego dość niewielka pozostawała skłonność do wydatkowania środków we Wrocławiu. W mieście w 2005 roku udział nakładów inwestycyjnych w wartości brutto środków trwałych we Wrocławiu był o prawie 7 % większy niż na obszarze podregionu wrocławskiego. W 2006 roku nakłady ponoszone we Wrocławiu stanowiły ok. 50 % udziałów z terenu podregionu wrocławskiego, co podkreśla jednocześnie działania, które prowadzone w myśl Strategii i polityki rozwoju lokalnego wpłynęły na atrakcyjność podregionu wrocławskiego, czerpiącego m.in. z renty położenia względem miasta centralnego – Wrocławia. W 2007 roku notowany był niewielki wzrost udziału nakładów we Wrocławiu, jednak w następnym roku nastąpił ich spadek do wielkości bliskiej tej z okresu wyjściowego dla badania. W podregionie legnicko-głogowskim w latach 2005–2007 udział nakładów inwestycyjnych w wartości brutto środków trwałych zachowany był na podobnym poziomie ok. 8,8 %, w 2008 nastąpił przyrost udziału do 11,5 %. Większa amplituda wahań występowała w podregionie wałbrzyskim, gdzie zachowawczy efekt postaw inwe-

storów widoczny był w 2008 roku, kiedy to wyhamowany został trend wzrostowy udziału nakładów inwestycyjnych w wartości brutto środków trwałych do wysokości 11,6 %. W 2005 roku – wyjściowym dla analizy – udział wynosił zaledwie nieco ponad 8 %.

W powiatach w badanym okresie nastąpiły skrajne zmiany udziału nakładów inwestycyjnych w wartości brutto środków trwałych (por. ryc. 12).

Ryc. 12. Skłonność do ponoszenia nakładów inwestycyjnych w wartości brutto środków trwałych w przekroju powiatów w latach 2005–2008 (w %)

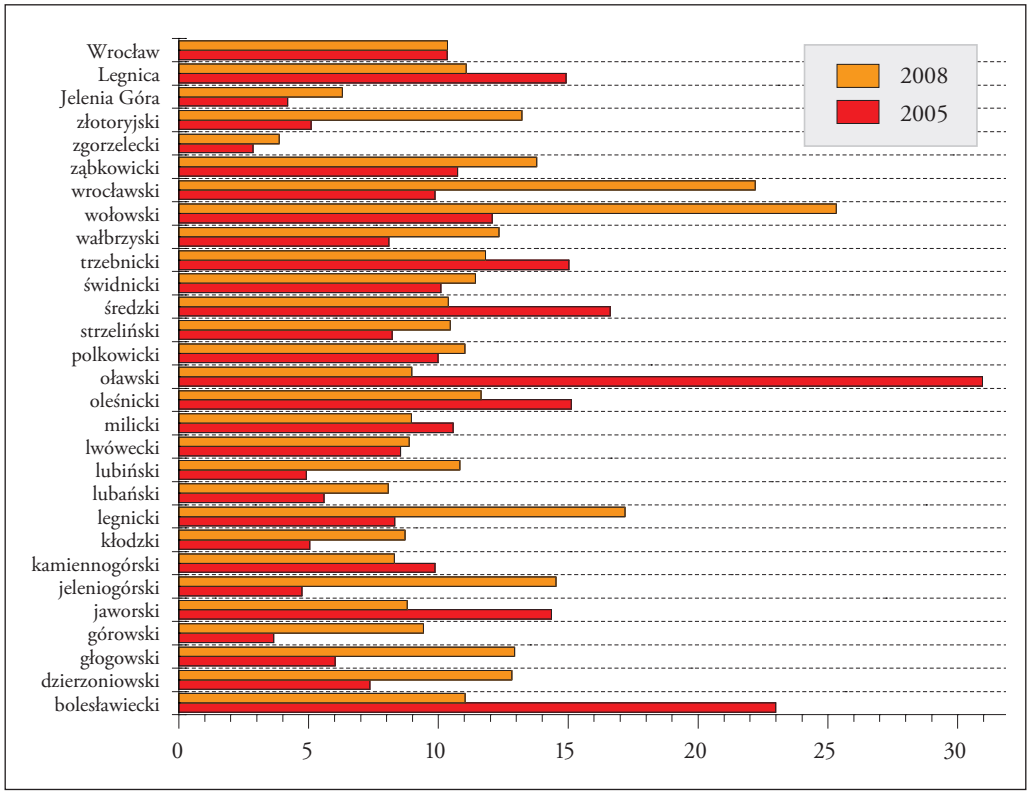

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Z jednej strony dochodziło do głębokich spadków skłonności do inwestowania w poszczególnych jednostkach (w stosunku: rok 2005 do 2008), tak jak w przypadku powiatów: bolesławieckiego, oławskiego, jaworskiego i średzkiego. Z drugiej strony notowano istotne zwiększenia skłonności do inwestowania w powiatach: wrocławskim, wołowskim, złotoryjskim, legnickim, głogowskim i dzierżoniowskim.

W analizowanym okresie zachodziły duże wahania wskaźnika w poszczególnych latach w powiatach. W powiecie wrocławskim skłonność do ponoszenia nakładów inwestycyjnych, w stosunku do wartości środków trwałych, wykazywała głęboką amplitudę wahań. W 2009 roku udział ten wynosił tylko 9,9 %, w następnym roku wzrósł on 5,7 razy, w kolejnym roku nastąpił skokowy spadek do 30 % i w 2008 roku obniżył się jeszcze o prawie 8 %. Nie aż tak wysokie wahania wskaźnika, ale istotne dla jednostki terytorialnej, miały miejsce w powiecie milickim.

Podstawą rozwoju społeczno-gospodarczego, zgodnie z wytycznymi Strategii, powinien być wzrost aktywności podmiotów prywatnych. Ich skłonność do ponoszenia nakładów inwestycyjnych może być uznawana za barometr stabilności sytuacji społeczno-gospodarczej w regionie. Nieufny kapitał prywatny nie jest skłonny do ponoszenia zbędnego ryzyka, wobec czego nie wchodzi lub wycofuje się szybko z rynku, na którym wsparcie ze strony władz regionu lub na poziomie lokalnym jest niewystarczające, ewentualnie brak jest jakiejkolwiek pomocy. Wzrost nakładów inwestycyjnych cechuje inercja ze względu na asekuracyjną postawę podmiotów prywatnych. Prywatni inwestorzy posiadają do dyspozycji również ograniczone środki finansowe, co zmniejsza ich możliwości angażowania się. W polskiej rzeczywistości podmioty te mają obniżoną skłonność do uczestnictwa w procesie inwestycyjnym ze względu na niechęć do zaciągania kredytów i w ten sposób nie mogą pozyskać środków.

Udział nakładów inwestycyjnych podmiotów prywatnych w stosunku do wartości brutto środków trwałych na terenie województwa dolnośląskiego w latach 2006–2007 przybierał najwyższe wartości ponad 13 %, w 2008 roku spadł on do 11,4 %, co i tak było na wyższym poziomie niż w 2005. W podregionach województwa dolnośląskiego udział nakładów inwestycyjnych podmiotów prywatnych w stosunku do wartości środków trwałych zaznaczał dużą przewagę podregionu wrocławskiego, gdzie w 2006 roku wskaźnik wynosił 26,2 %. W 2005 był on niższy niż w roku kolejnym o 7,8 %, w 2006 rozpoczęty został przez podmioty prywatne proces „ucieczki" od procesu inwestycyjnego i w roku 2008 udział zatrzymał się na poziomie niższym niż w roku wyjściowym badania o 3,3 %. W porównaniu z podregionem wrocławskim we Wrocławiu w badanym okresie udział nakładów inwestycyjnych podmiotów prywatnych w stosunku do wartości środków trwałych był na niższym poziomie – w 2005 roku 11,4 %, a w 2008 o 0,9 % mniej. We wszystkich podregionach widoczny był proces wycofywania się z inwestycji, co było spowodowane załamaniem gospodarczym. Najniższa skłonność do udziału w procesie inwestycyjnym podmiotów prywatnych występowała w podregionie jeleniogórskim, w którym bazowano głównie

na dotychczasowym zasobie majątku trwałego. Podobne wartości były w podregionie legnicko-głogowskim, który zanotował wzrost udziału dopiero w 2008 roku (por. ryc. 13).

Ryc. 13. Udział nakładów inwestycyjnych podmiotów prywatnych w stosunku do wartości brutto środków trwałych w podregionach w latach 2005–2008 (w %)

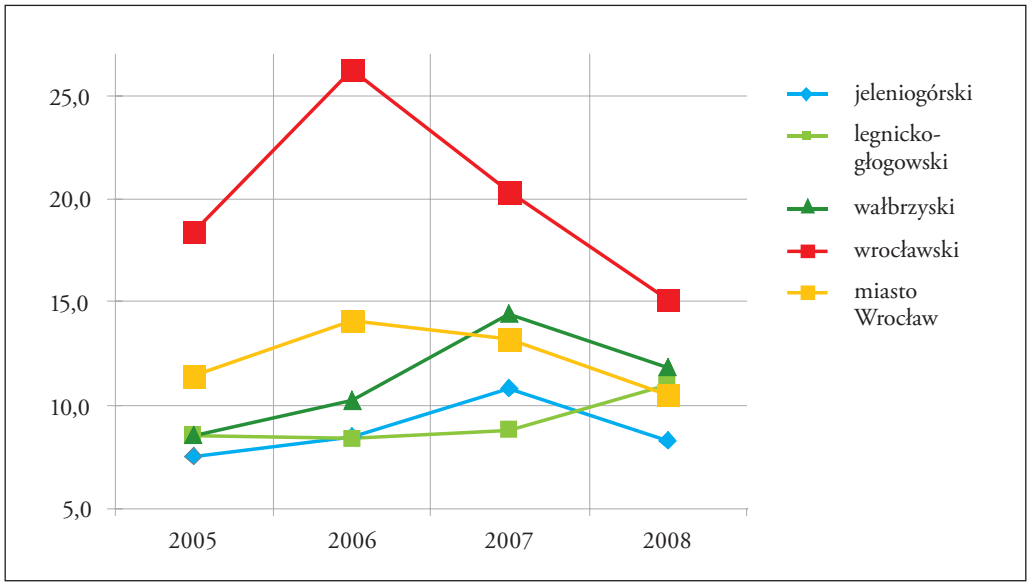

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W powiatach województwa dolnośląskiego koniunktura udziału nakładów inwestycyjnych podmiotów prywatnych w stosunku do wartości środków trwałych była zmienna w analizowanym okresie. Wysoki odsetek tych środków w 2005 roku wydatkowano w powiatach: oławskim, oleśnickim, średzkim, jaworskim i Legnicy. Powiat oławski w 2005 osiągnął najwyższe noty tego udziału – 33 %, jednak w 2008 wartość ta spadła 4,4-krotnie, co oznaczało zahamowanie procesu inwestycyjnego. Podobnie w powiatach średzkim i jaworskim w 2008 roku wartość udziału nakładów spadła do poziomu ok. 7,5 % z wysokich not w roku bazowym. W 2008 wartości wskaźnika w przekroju powiatów uległy znacznym spadkom, jedynie powiaty: wołowski, wrocławski, ząbkowicki, złotoryjski i dzierżoniowski zachowały wysoki udział nakładów inwestycyjnych w stosunku do wartości brutto środków trwałych (por. ryc. 14).

Ryc. 14. Udział nakładów inwestycyjnych podmiotów prywatnych w powiatach w stosunku do wartości brutto środków trwałych (w %)

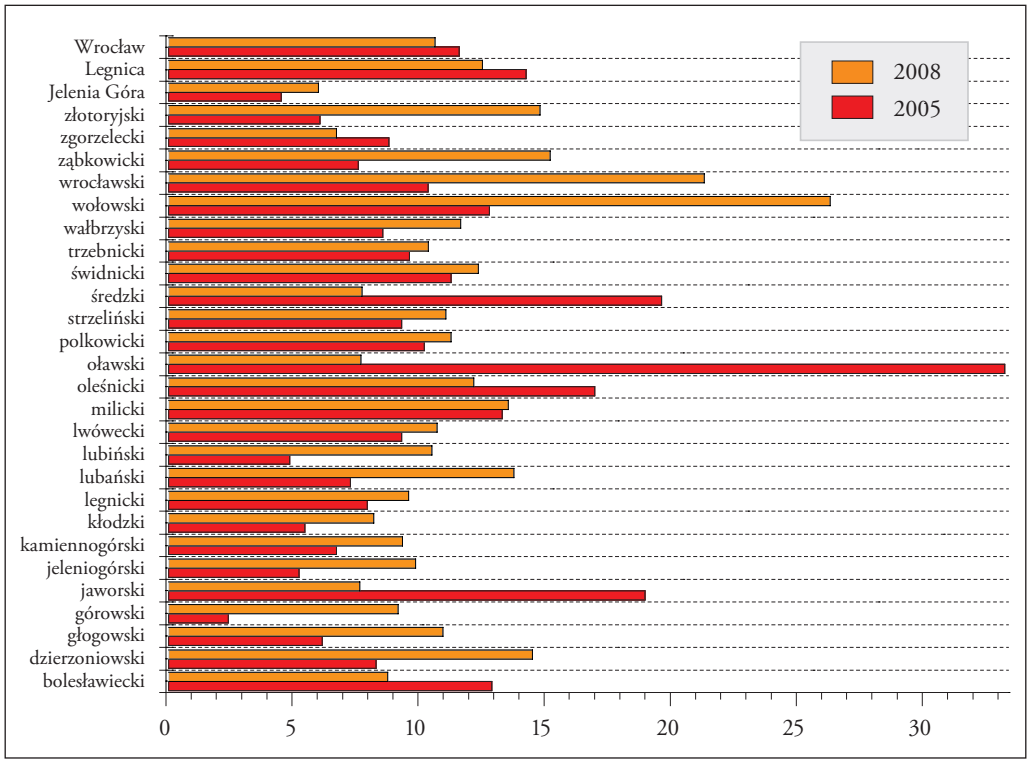

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Aktywność przedsiębiorstw wzrastała również dzięki **dotacjom ze środków Unii Europejskiej**, które były dostępne m.in. w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego. Według danych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego od momentu wejścia do Unii Europejskiej do końca marca 2010 roku przedsiębiorcy na Dolnym Śląsku, w tym działający w rolnictwie, zrealizowali projekty, których wartość stanowiła blisko 20 % wszystkich projektów realizowanych w województwie (www.mapadotacji.gov.pl, 02.08.2010). Średni wkład unijny wyniósł ok. 33 %. Przedsięwzięcia były związane m.in. z: wdrażaniem innowacyjnych rozwiązań i nowych technologii, rozwojem kompetencji pracowników firmy, wyposażeniem w nowe urządzenia i maszyny, świadczeniem usług na rzecz rynku pracy, rozpoczęciem nowej działalności gospodarczej itp. Ważny był również udział dofinansowania wyjazdów na zagraniczne targi i wystawy (Priorytet III, działanie: „Wspieranie eksportu i budowanie potencjału kapitału eksportowego

i internacjonalizacji dolnośląskich przedsiębiorstw"). Dzięki temu przedsiębiorstwa miały możliwość promocji swoich produktów i usług za granicą. Najbardziej popularne kierunki wyjazdów to: Niemcy, Rosja, Ukraina, Czechy i Holandia.

Również jednostki samorządu terytorialnego chętnie korzystały z dofinansowania ze środków Unii Europejskiej, więcej na ten temat w punkcie 3.2.2 dotyczącym spójności przestrzennej.

W Strategii kładzie się duży nacisk na **wspieranie rozwoju turystyki w regionie**, a szczególnie na wybranych jego obszarach. Turystyka pozostaje jednym z działów specjalizacji województwa. Niestety, w latach 2005–2009 wskaźniki określające natężenie ruchu turystycznego w województwie w zdecydowanym stopniu obniżały się, począwszy od 2008 roku. Jako jedną z głównych przyczyn należy podać załamanie gospodarcze w wymiarze światowym. Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego *Charvata* przedstawia wzór 1 (…, 2008).

Wzór 1. Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego *Charvata*

$$\frac{\textit{udzielone noclegi}}{\textit{liczba stałych mieszkańców}} \; x\,100$$

Wskaźnik ten dla województwa dolnośląskiego uległ znacznemu obniżeniu, odbyło się to w sposób skokowy. W latach 2005–2007 wskaźnik *Charvata* dla województwa dolnośląskiego wykazywał stosunkowo dużą tendencję wzrostową od 567,8 do 639,8. W 2008 roku nastąpiło skokowe obniżenie tego wskaźnika do 181,8, w kolejnym roku nastąpiła kolejna jego obniżka o 16,2 (por. ryc. 15).

Ryc. 15. Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego według *Charvata* w podregionach w latach 2005–2009

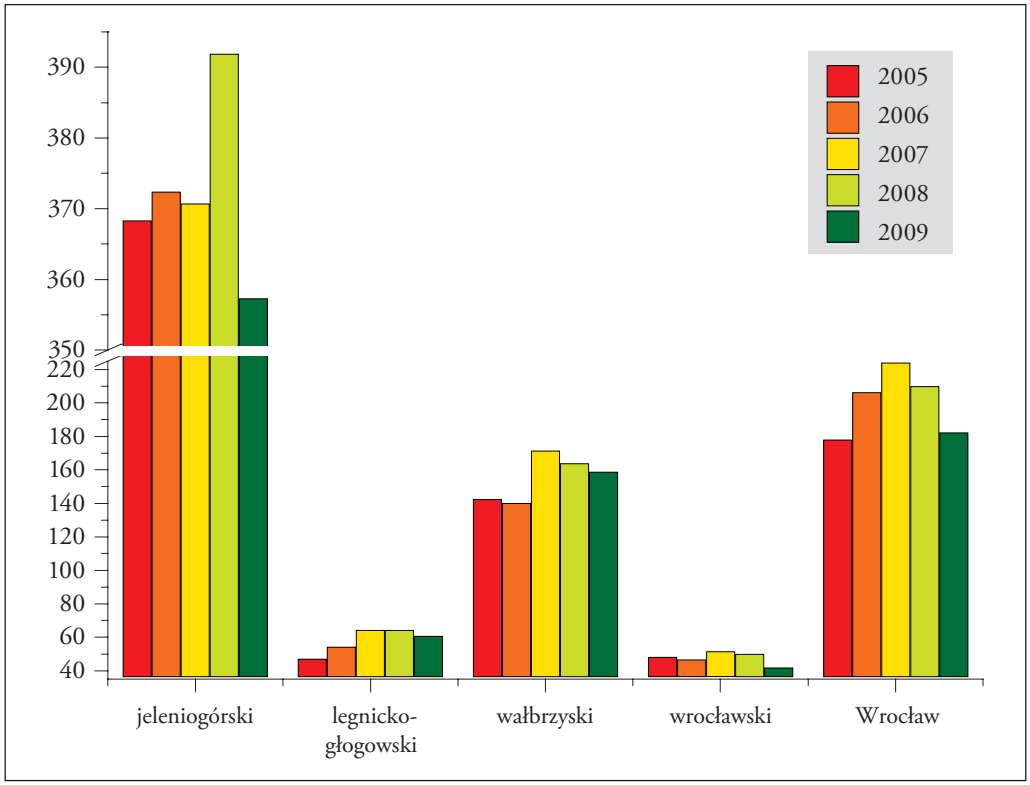

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Charakterystyka rozwoju społeczno-gospodarczego województwa dolnośląskiego, wynikająca ze Strategii, wskazuje na istnienie specjalizacji w turystyce. Podkreślenie tego kierunku rozwoju regionu znalazło miejsce w sferze gospodarczej Priorytet III: „Wspieranie aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku", w działaniu: „Wspieranie integracji i rozbudowy gospodarczej dolnośląskiego potencjału turystycznego oraz uzdrowiskowego i ich promocja". Specjalizacja w zakresie turystyki nie towarzyszy całemu obszarowi województwa dolnośląskiego, jest związana z wybranymi jego strefami. Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego według *Charvata* w decydujący sposób wskazuje na przewagę specjalizacji w zakresie turystyki podregionu jeleniogórskiego. Turystyka stanowi również jedną ze specjalizacji miasta Wrocław oraz jest dobrze rozwinięta w podregionie wałbrzyskim. W horyzoncie czasowym nasilenie ruchu turystycznego, zdefiniowanego przez wskaźnik *Charvata,* zmieniało się, narastając w latach 2005–2008 (wyjątek: podregion jeleniogórski

w 2007). W 2009 roku nastąpił spadek tego wskaźnika – bardzo widoczny w podregionie jeleniogórskim, w mniejszym natężeniu widoczny we Wrocławiu.

Szczegółowa specjalizacja analizowana w podregionach województwa dolnośląskiego wskazuje na turystykę jako jedno z głównych źródeł utrzymania powiatów: jeleniogórskiego, lubańskiego, kłodzkiego oraz – w mniejszym stopniu – Jeleniej Góry i Wrocławia. Specjalizacja tych powiatów w zakresie turystyki wynika z ich endogenicznych zasobów i prowadzonej polityki regionalnej oraz polityki rozwoju lokalnego. W układzie podregionów charakterystyczne są wielkości wskaźnika *Charvata* uzyskiwane w poszczególnych latach przez powiat jeleniogórski. Wskaźnik ten jest kilkakrotnie wyższy niż w powiecie lubańskim, który w zakresie tego wskaźnika lokowany jest na drugim miejscu (por. ryc. 16).

Ryc.16. Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego według *Charvata* w powiatach w latach 2005 i 2009

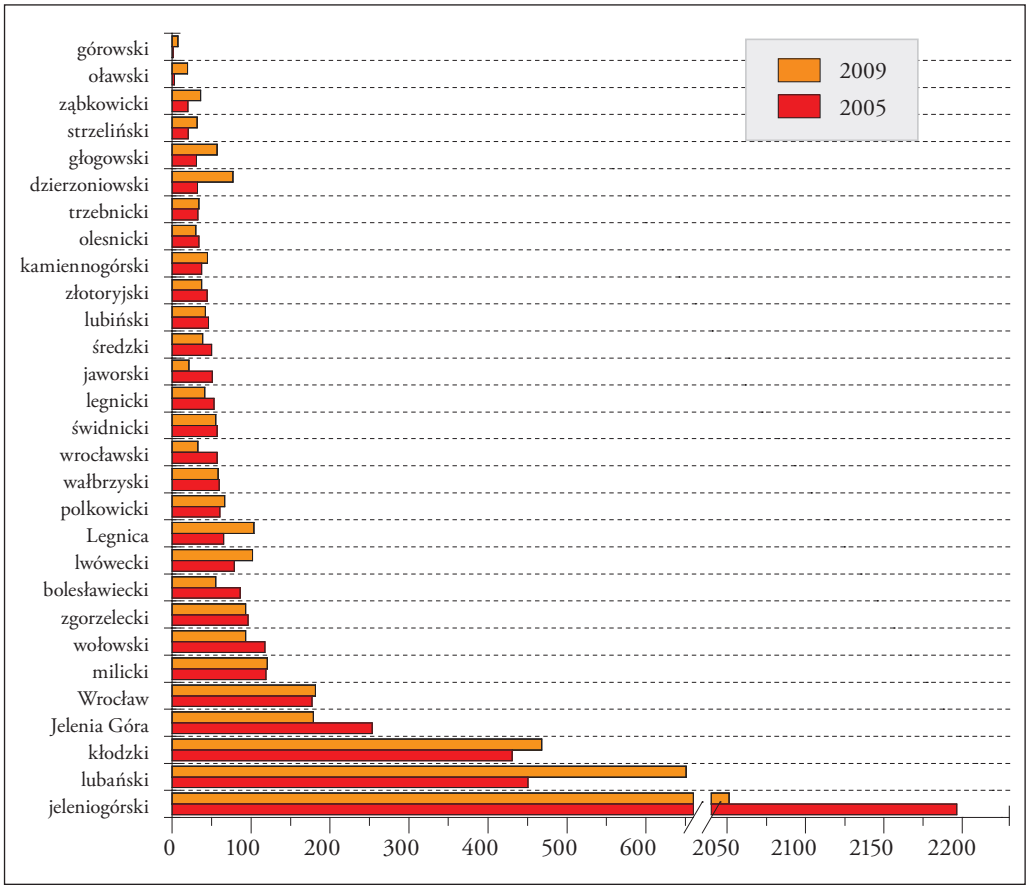

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W latach 2005–2009, a szczególnie w roku 2009, wartości tego wskaźnika zmniejszyły się przede wszystkim dla turystyki miejskiej, wyjątek stanowiło miasto Legnica, które zanotowało wzrost wskaźnika (65,2 w 2005 i 103,2 w 2009). Brak specjalizacji w zakresie turystyki jest szczególnie widoczny w powiatach: górowskim, oławskim, ząbkowickim, strzelińskim. W powiatach: ząbkowickim, strzelińskim, głogowskim, dzierżoniowskim, kamiennogórskim, Legnicy, lwóweckim, kłodzkim i lubańskim w 2009 roku w stosunku do 2005 nastąpił przyrost wartości wskaźnika *Charvata*.

Istotnym elementem specjalizacji w zakresie turystyki jest analiza intensywności **ruchu turystów zagranicznych**. W analizie wykorzystano zmieniony wskaźnik *Charvata*, który określony został następująco (por. wzór 2):

Wzór 2. Wskaźnik intensywności ruchu turystów zagranicznych *Charvata*

$$\frac{\textit{udzielone noclegi turystom zagranicznym}}{\textit{liczba stałych mieszkańców}} \; x\,100$$

Wskaźnik przedstawia zainteresowanie turystów zagranicznych wypoczynkiem i zwiedzaniem badanego obszaru. Zmieniony wskaźnik *Charvata* dla województwa dolnośląskiego w latach 2005–2009 wykazywał tendencję wzrostową do 2007 roku, po czym nastąpiła skokowa obniżka jego wielkości z 159,1 w 2007 roku do 39,2 w 2008 (por. ryc. 17).

Ryc. 17. Wskaźnik intensywności ruchu turystów zagranicznych *Charvata* dla podregionów w latach 2005–2009

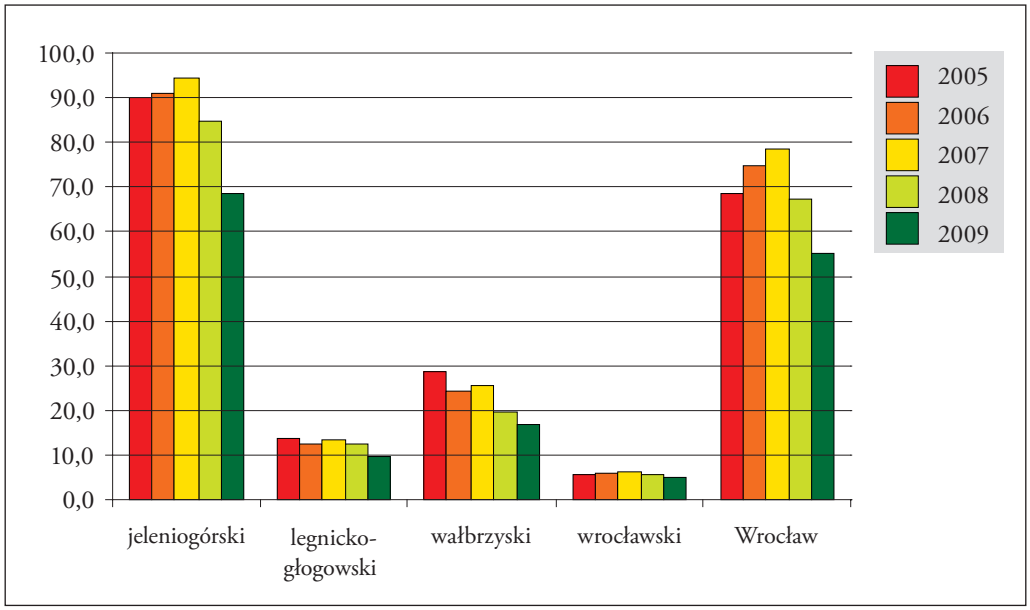

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W konsekwencji w latach 2005–2009 zmieniony wskaźnik *Charvata* dla województwa dolnośląskiego obniżył się prawie 5-krotnie. W podregionach województwa dolnośląskiego obniżki tego wskaźnika są również widoczne, szczególnie dotyczy to podregionu jeleniogórskiego i miasta Wrocław. Niewielkie zmiany w zakresie tego wskaźnika dotyczą podregionu wrocławskiego. Rokiem przełomowym dla wartości zmienionego wskaźnika *Charvata* stał się 2008, w którym nastąpiła pierwsza obniżka jego wartości; ma to związek z kryzysem gospodarki na świecie (por. ryc. 18).

Ryc. 18. Zmieniony wskaźnik intensywności ruchu turystycznego *Charvata* w powiatach w latach 2005 i 2009

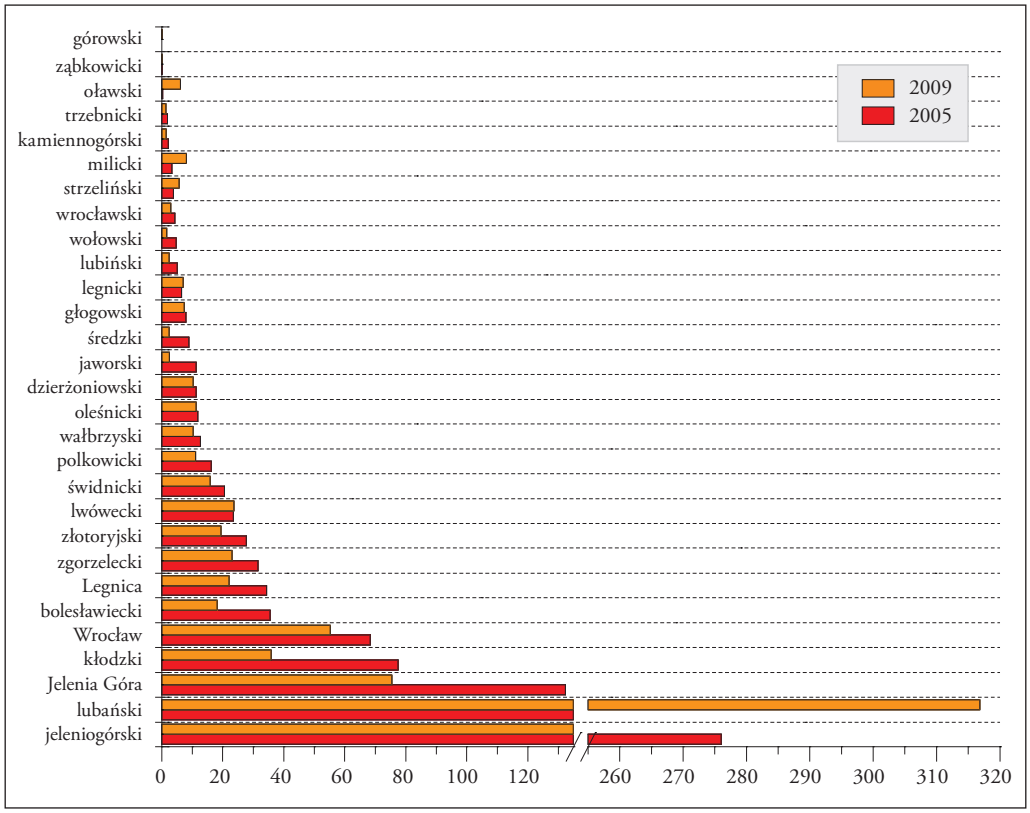

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Zainteresowanie turystów zagranicznych częścią powiatów województwa dolnośląskiego potwierdza ich specjalizację w zakresie turystyki. Ponownie wskaźnik ten przyjmuje najwyższe wartości w powiatach: jeleniogórskim, lubańskim, Jeleniej Górze, kłodzkim oraz we Wrocławiu. Powiaty: górowski, ząbkowicki, oławski, trzebnicki i kamiennogórski nie wykazują tendencji do specjalizacji w zakresie turystyki, zdefiniowanej zmienionym wskaźnikiem *Charvata.* Tendencja spadkowa w 2009 roku w porównaniu z 2005 nie dotyczy powiatów: milickiego, strzelińskiego oraz lubańskiego. W powiecie lubańskim wskaźnik ten sukcesywnie przyrastał z poziomu, jedynie w 2009 roku zanotowano obniżkę, jednakże spadek nie przekroczył poziomu wskaźnika z 2005.

Istnieje część powiatów, których endogeniczne uwarunkowania predysponują je do rozwoju turystyki, jednak tereny te nie wykorzystują swoich możliwości. Przykładem

takiej sytuacji może być powiat milicki, który w ten sposób powinien zapewniać sobie dywersyfikację specjalizacji, ewentualnie turystyka powinna spełniać funkcję zaplecza w głównym dziale utrzymania powiatu lub może stanowić dalszą perspektywę utrzymania. W chwili obecnej zaplecze w zakresie szeroko rozumianej infrastruktury turystycznej w powiecie nie jest wystarczające do budowy rozwoju opartego na turystyce, choć widoczne staje się powiązanie perspektyw powiatu z tym źródłem utrzymania.

Trend spadkowy w turystyce w 2009 roku zostaje potwierdzony poprzez wyniki wskaźnika wykorzystania pojemności noclegowej, który określony został według wzoru 3 (Turystyka…, 2008).

Wzór 3. Wskaźnik wykorzystania pojemności noclegowej

$$\frac{\textit{udzielone noclegi}}{\textit{liczba miejsc noclegowych}}$$

Wartość tego wskaźnika określa ekonomikę wykorzystania bazy noclegowej w poszczególnych obszarach. Wskaźnik wykorzystania pojemności noclegowej w stosunkowo niewielkim stopniu zmienił się na terenie województwa dolnośląskiego w latach od 2005 (103,1) do 2009 (93,1), z tym że analiza szczegółowa kolejnych lat wykazuje istotną amplitudę wahań. Do 2007 roku wskaźnik ten narastał, w porównaniu z 2005 przyrost ten wyniósł 9. W 2008 roku nastąpiła obniżka wskaźnika o 4,3. W przekroju podregionów wskaźnik wykorzystania pojemności noclegowej w latach 2005–2009 przyjmował najwyższe wartości dla Wrocławia, co miało związek ze stosunkowo słabo rozwiniętą bazą noclegową w relacji do potrzeb oraz specyficznymi typami turystyki obecnymi w mieście: turystyka kulturowa, turystyka miejska i turystyka biznesowa. Przy czym tu również w latach 2008–2009 notowano spadek (por. ryc. 19).

Ryc. 19. Wskaźnik wykorzystania pojemności noclegowej w podregionach w latach 2005–2009

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Szeroki rozwój bazy noclegowej różnych kategorii decyduje o stosunkowo niewielkich wartościach wskaźnika wykorzystania pojemności noclegowej w podregionie jeleniogórskim. Także i na tym obszarze następowała tendencja spadkowa wskaźnika, jednak ze względu na jego wyraźną specjalizację w zakresie turystyki, wynikającą z uwarunkowań endogenicznych, spadek ten przebiegał w sposób stosunkowo łagodny.

Zmiany układu wielkości wskaźnika wykorzystania pojemności noclegowej w porównaniu ze wskaźnikiem *Charvata* wynikają m.in. z metodologii jego obliczania; w przypadku tego drugiego obciążenie bazy noclegowej analizuje się nie w stosunku do niej samej, lecz jest to wielkość badana w przekroju liczby mieszkańców. Zatem inny staje się wydźwięk tych wskaźników. Wskaźnik pojemności bazy noclegowej w mniejszym stopniu informuje o specjalizacji danego obszaru (jak to ma miejsce w przypadku wskaźnika *Charvata*), a bardziej o gospodarczym zainteresowaniu tym obszarem, goszczeniem przedstawicieli biznesowych oraz przygotowaniami do procesu zarządczego, inwestycyjnego i innych. Wskaźnik wykorzystania pojemności noclegowej szybko przyrasta w przestrzeni gorzej zaopatrzonej w bazę noclegową i w mniejszych ośrodkach, które z określonych

względów w danym okresie stają się zapleczem noclegowym. W województwie dolnośląskim w badanym okresie miało to miejsce w przypadku powiatów, w których pomimo światowego kryzysu gospodarczego wskaźnik ten przyrósł w znacznym stopniu. W badanym horyzoncie czasu zmiany wskaźnika wykorzystania pojemności noclegowej wskazują m.in. na zmiany w gospodarczym zainteresowaniu inwestorów danym terenem oraz na rozbudowę bazy noclegowej.

Jako podsumowanie sfery gospodarczej przedstawiono wyniki zastosowania miary syntetycznej, która przybliża zmiany zachodzące w zakresie szeroko rozumianej **kondycji gospodarczej województwa i jego podregionów**, a tym samym osiąganie Priorytetów I–III. Zmiany te określono przez pryzmat: produkcji brutto, zaangażowania sektorów usług i przemysłu, majątku przedsiębiorstw oraz inwestycji publicznych.

Do budowy wskaźnika syntetycznego wykorzystano następujące zmienne cząstkowe:

1. PKB na 1 mieszkańca[9].
2. Podmioty w sektorze usług na 1 tys. ludności[10].
3. Wartość produkcji sprzedanej przemysłu na 100 podmiotów.
4. Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 100 podmiotów.
5. Nakłady inwestycyjne w państwowych i samorządowych jednostkach i zakładach budżetowych na 1 tys. ludności.
6. Wydatki inwestycyjne budżetów gmin na 1 tys. ludności.

Wyniki dla poszczególnych podregionów w latach 2005–2008 przedstawiono na rysunku nr 20.

[9] Dane za 2008 – średnia z lat 2005–2007.

[10] Bez administracji publicznej, obrony narodowej oraz obowiązkowych ubezpieczeń społecznych i powszechnych ubezpieczeń zdrowotnych.

Ryc. 20. Podregiony w latach 2005–2008 – syntetyczna miara kondycji gospodarczej

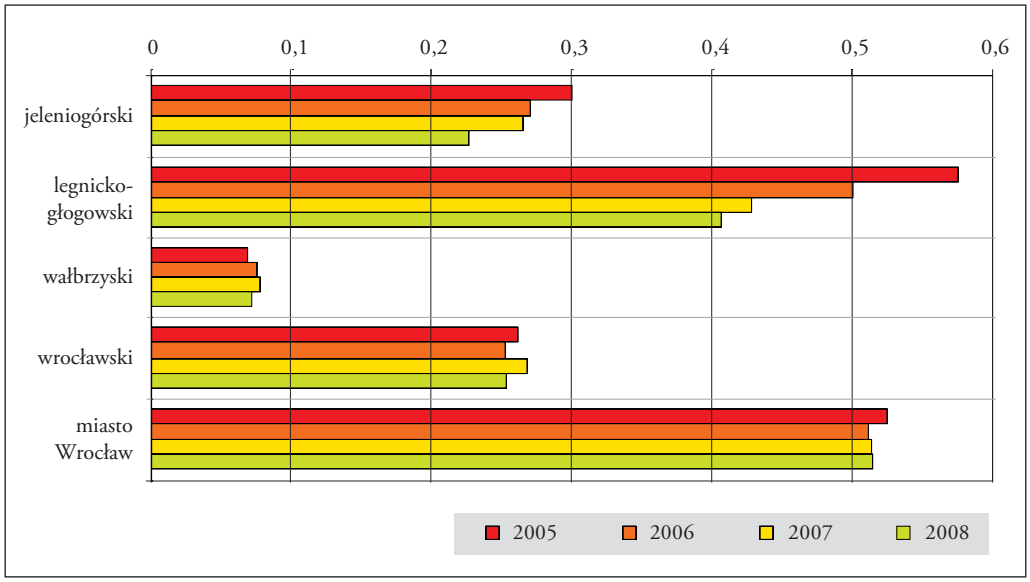

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W zakresie wartości miary kondycji gospodarczej największe spowolnienie na tle pozostałych podregionów zanotowano w podregionie legnicko-głogowskim, który spadł z pozycji lidera w 2005 roku na drugie miejsce, a dystans pomiędzy nim a Wrocławiem w kolejnych latach się pogłębiał. Zadecydowało o tym obniżenie relatywne na tle grupy wartości zmiennych: nakłady inwestycyjne w państwowych i samorządowych jednostkach i zakładach budżetowych na 1 tys. ludności oraz wydatki inwestycyjne budżetów gmin na 1 tys. ludności. Najbardziej stabilne podregiony to miasto Wrocław – lider od 2006, podregion wałbrzyski, będący jednocześnie najsłabszym podregionem w tym uporządkowaniu, oraz podregion wrocławski. Ten ostatni na tle pozostałych jednostek umocnił zdecydowanie swą pozycję w zakresie produkcji sprzedanej przemysłu w latach 2007–2008 – widoczny jest wpływ dużych bezpośrednich inwestycji zagranicznych, lokalizowanych w szczególności w powiatach: wrocławskim, oławskim i średzkim. Należy podkreślić efekty realizacji Priorytetu I (wspieranie napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych), a co za tym idzie – pośrednio Priorytetów II (transfer nowoczesnych rozwiązań technologicznych i organizacyjnych) i III (duży inwestor jako impuls do rozwoju lokalnych przedsiębiorstw). Natomiast w latach 2005–2006 podregion ten wyróżniał się na tle pozostałych pod względem państwowych i samorządowych nakładów i wydatków inwestycyjnych. Podregion jeleniogórski osłabiał swą pozycję i w 2008 roku spadł z trzeciego na miejsce

czwarte, po podregionie wrocławskim. Słabe strony tego podregionu na tle pozostałych to stosunkowo wolno rosnące PKB *per capita* (w 2007 roku ostatnia pozycja wśród podregionów) oraz w latach 2007–2008 – spadek wydatków inwestycyjnych z budżetów gmin.

3.2.2. Sfera przestrzenna

Priorytety:

I. Poprawa spójności przestrzennej regionu.
II. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.
III. Poprawa ładu przestrzennego, harmonijności struktur przestrzennych.
IV. Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego społeczeństwa i gospodarki.
V. Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego regionu.

Z punktu widzenia osiągnięcia celu przestrzennego Strategii, poprzez realizację wyżej wymienionych priorytetów, istotne jest określenie jakości życia mieszkańców Dolnego Śląska oraz wpływu zagospodarowania województwa na środowisko przyrodnicze. Należy zaznaczyć, iż stopień realizacji priorytetów i działań przebiegał inaczej w miastach i na terenach wiejskich. W badaniu uwzględniono podział na obszary zurbanizowane i obszary wiejskie, zwracając jednocześnie uwagę na specyfikę spójności przestrzennej i zagospodarowania przestrzennego w obu tych obszarach.

Stopień wyposażenia w infrastrukturę techniczną poszczególnych powiatów województwa określono przy użyciu miernika syntetycznego zbudowanego w oparciu o następujące zmienne cząstkowe:

1. Odsetek ludności korzystającej z kanalizacji.
2. Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni.
3. Odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej.
4. Zużycie energii elektrycznej na 1 odbiorcę.
5. Drogi publiczne o twardej nawierzchni (powiatowe i gminne) w km na 1 km^2.

Relatywny stopień wyposażenia na tle innych powiatów, a co za tym idzie wartość miary wskazującej na uporządkowanie w grupie, uległ w latach 2005–2008 niewielkim zmianom. Dlatego ważne jest przedstawienie nie dynamiki zmian, lecz stopnia wyposażenia w infrastrukturę techniczną, przyczyniającego się do określenia poziomu i jakości życia

oraz stopnia, w jakim jednostka samorządu terytorialnego jest przyjazna dla środowiska. Uzyskane wyniki dla miary według stanu na 2008 rok przedstawiono na rysunku nr 21.

Ryc. 21. Wyposażenie w infrastrukturę w przekroju powiatów – miernik syntetyczny wartość w 2008 roku

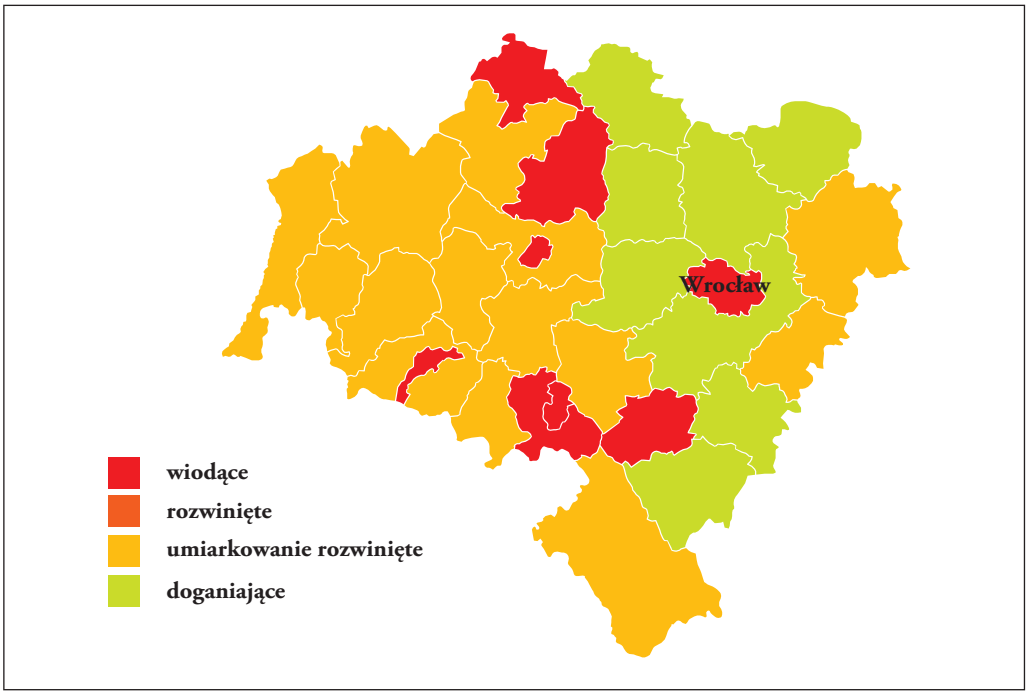

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Najlepiej wyposażone w infrastrukturę techniczną były miasta na prawach powiatu oraz powiaty: wałbrzyski, głogowski, lubiński i dzierżoniowski (powiaty wiodące). Dobrze wypadały również powiaty: świdnicki, polkowicki, jaworski, kamiennogórski, oławski, kłodzki i bolesławiecki (powiaty rozwinięte). Powiaty z najgorzej rozwiniętą infrastrukturą techniczną, mierzoną miernikiem syntetycznym, znalazły się w bezpośrednim otoczeniu Wrocławia (jego obszarze metropolitalnym). Jednakże na obszarze tym, przede wszystkim na wsiach, zachodziły zmiany pozytywne, co przedstawiono poniżej.

O ile w odniesieniu do miast i wsi, analizowanych na poziomie powiatów, sytuacja od 2005 roku nie uległa istotnym zmianom, o tyle stan wyposażenia infrastrukturalnego na wsiach, badanego na poziomie podregionów, zmieniał się stosunkowo dynamicznie (dotyczy to w szczególności podregionu wrocławskiego, czyli w przybliżeniu obszaru

metropolitalnego stolicy województwa). Tym samym wyniki można odnieść w szczególności do Priorytetu II: „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich" i Priorytetu V: „Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego regionu", w tym działanie: „Sukcesywna gazyfikacja terenów osadniczych sfery przestrzennej". Wskaźnik syntetyczny **wyposażenia w infrastrukturę techniczną na wsiach** zbudowano w oparciu o zmienne cząstkowe:

1. Odsetek ludności korzystającej z kanalizacji na wsi.
2. Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej na wsi.
3. Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni na wsi.
4. Odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej na wsi.

Wyniki przedstawiono na rysunku nr 22.

Ryc. 22. Wartości syntetyczne rozwoju infrastruktury technicznej na wsi w przekroju podregionów w latach 2005–2008

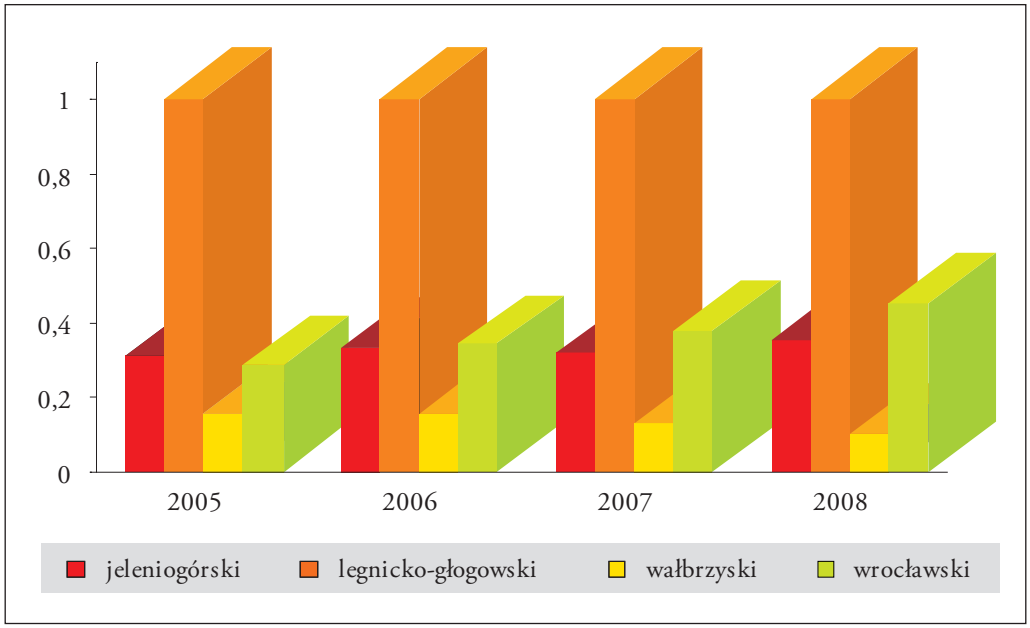

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Podregionem wzorcowym był podregion legnicko-głogowski, dla którego wartość niezmiennie wynosiła 1. Dystans pomiędzy tym podregionem a pozostałymi był znaczący. Przy czym należy zwrócić uwagę na dynamiczny rozwój infrastruktury w podregionie wro-

cławskim. Odsetek ludności wyposażonej w wyżej wymienione media rósł szybciej, niż miało to miejsce w podregionach jeleniogórskim i wałbrzyskim. W podregionie wałbrzyskim w latach 2007 i 2008 następował spadek wartości tej miary; odsetek ludności na wsi korzystającej z kanalizacji, sieci wodociągowej oraz oczyszczalni ścieków rósł wolniej, niż miało to miejsce w pozostałych podregionach, a odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej obniżył się w 2008 roku w stosunku do lat poprzednich.

Rozpiętości między wsią a miastem dotyczyły również aktywności zawodowej (por. ryc. 23). W całym analizowanym okresie wartości dla obszarów wiejskich w województwie były niższe w porównaniu z miastami. Zwłaszcza w 2009 roku (II–IV kwartał) współczynnik aktywności zawodowej na wsi uległ znacznemu obniżeniu.

Ryc. 23. Współczynnik aktywności zawodowej ludności, porównanie miasto – wieś na tle województwa (w %) według kwartałów w latach 2005–2010

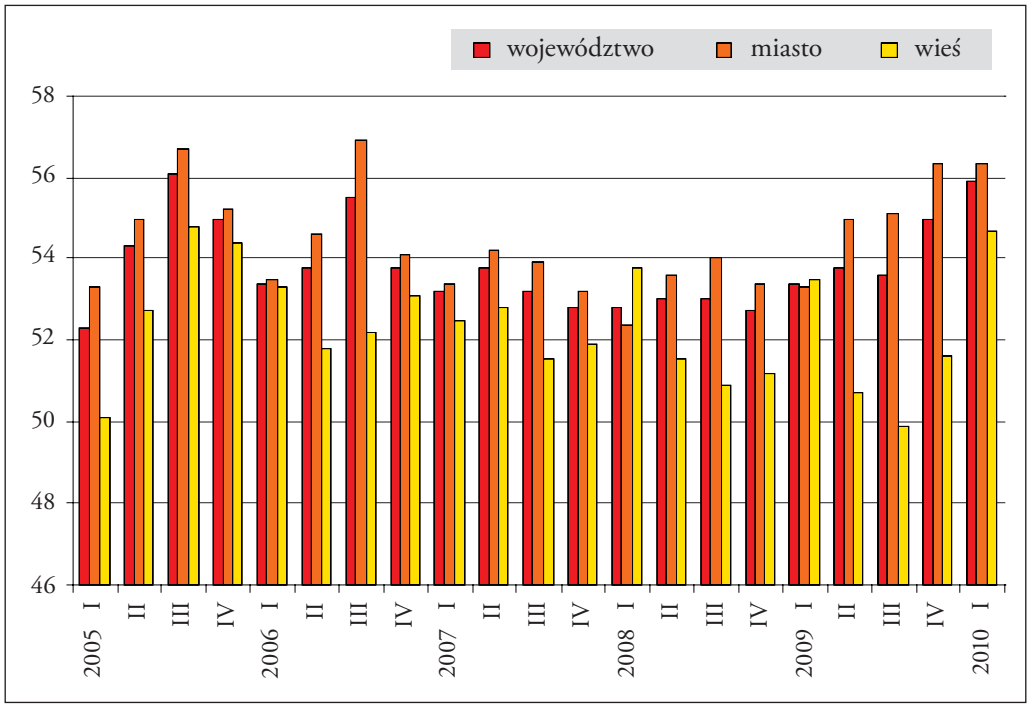

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W trakcie wdrażania Strategii podejmowano liczne działania mające na celu zwiększenie aktywności zawodowej oraz szeroko rozumianej aktywności społeczności lokalnych na wsiach. Istotnym źródłem współfinansowania tego typu przedsięwzięć były

środki Unii Europejskiej. Środki te były przeznaczane zarówno na podniesienie konkurencyjności produkcji rolnej, jak również na podejmowanie działalności pozarolniczej, w tym samozatrudnienie oraz na podnoszenie kwalifikacji i inne formy rozwoju zasobów ludzkich, a także tworzenie i umacnianie więzi społecznych w środowiskach lokalnych. Na podniesienie konkurencyjności lub rozszerzenie działalności rolnicy otrzymali ogółem prawie 48,5 mln zł, co stanowiło średnio ok. 28 % dofinansowania projektów o łącznej wartości ponad 174 mln zł (www.mapadotacji.gov.pl, 02.08.2010). W formie premii dolnośląscy rolnicy otrzymali ponad 23 mln zł (łącznie ponad 600 rolników). Ponadto środki były przeznaczane na edukację i podwyższanie kwalifikacji na wsi, wśród beneficjentów pojawiały się fundacje, stowarzyszenia oraz Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego. Zakupu maszyn i urządzeń dokonywały również spółdzielnie, grupy producenckie, przedsiębiorstwa przetwórstwa rolnego itp.

Saldo migracji na wieś w latach 2005–2009 było dodatnie w trzech podregionach (wrocławskim, legnicko-głogowskim i jeleniogórskim) w całym analizowanym okresie, a w podregionie wałbrzyskim dopiero od 2007 roku; jest to skutek suburbanizacji – fazy rozwoju dużych i średnich miast, który najsilniej występuje we Wrocławiu, ale jest obserwowany również w miastach LGOM, Jeleniej Górze oraz Bolesławcu. W wyniku tego procesu relatywnie wysokie saldo dodatnie migracji na obszary wiejskie w latach 2005–2008 notowano w powiatach: wrocławskim, lubińskim, trzebnickim, głogowskim, jeleniogórskim, bolesławieckim, legnickim, oleśnickim, oławskim i średzkim (por. ryc. 24).

Migracja na wieś wywołuje pewne konsekwencje społeczne w skali regionu, które zostały opisane w punkcie dotyczącym sfery społecznej.

Ryc. 24. Saldo migracji na wieś według powiatów w latach 2005–2008

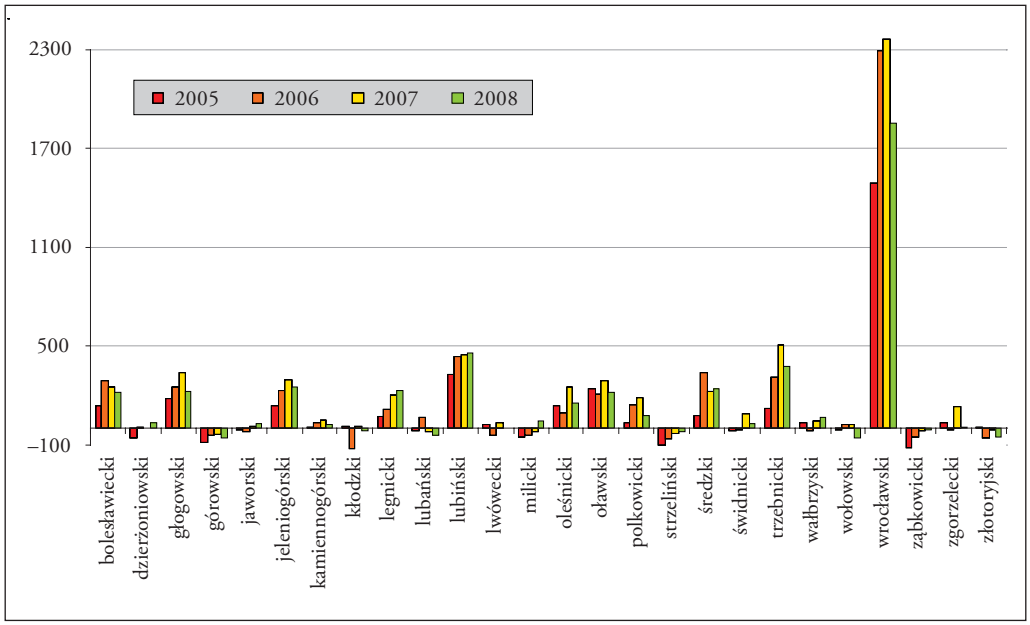

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W wyniku migracji na wieś ludności związanej pracą zawodową z miastem, zmienia się styl i standard życia na tych obszarach. Przy czym zdarza się, że ludność napływająca z miast tworzy swoiste enklawy, izolując się od lokalnej społeczności.

W zakresie działań dotyczących **przekształcania struktury agrarnej oraz zwiększania potencjału produkcji leśnej** (działania w obszarze Priorytetu II) następowały powolne zmiany pozytywne, tj. rósł odsetek powierzchni lasów (łącznie z gruntami związanymi z gospodarką leśną) – w 2008 roku w stosunku do roku bazowego o blisko 0,6 pkt. proc., natomiast powierzchnia użytków rolnych zmniejszyła się o ponad 0,6 pkt. proc., a gruntów rolnych (które stanowiły w 2008 ok. 80 % użytków rolnych) o blisko 2 pkt. proc. Powierzchnia pozostałych gruntów (pod zabudowaniami, podwórzami, drogi, wody i inne grunty użytkowe oraz nieużytki) utrzymywała się na poziomie ok. 20 % obszaru województwa. Dane przedstawiono w tabeli 10.

Tab. 10. Struktura użytkowa powierzchni województwa w latach 2005–2008 (w %)

Rodzaj	2005	2006	2007	2008
Użytki rolne	50,09	50,11	49,70	49,43
Lasy	29,59	29,98	30,10	30,17
Pozostałe grunty	20,32	19,91	20,20	20,40

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W niemal wszystkich powiatach lesistość nieznacznie rosła. Systematyczny spadek wartości tego wskaźnika zanotowano jedynie w Legnicy, z 3,4 % w 2005 roku do 3,1 % w 2008, przy czym wartość tego wskaźnika już w roku bazowym była najniższa wśród wszystkich powiatów, w tym miast na prawach powiatu. We Wrocławiu lesistość w 2008 roku wyniosła ponad 7 %, a w Jeleniej Górze – ponad 32 %. Powiaty, w których występowała co najmniej przez trzy lata stagnacja, to: lwówecki, oławski, świdnicki, lubiński, milicki, oleśnicki i strzeliński. Przy czym w powiecie milickim współczynnik ten był stosunkowo wysoki i wynosił ponad 40 %. W całym województwie wartość wskaźnika nieznacznie systematycznie wzrastała: z 29,2 % w 2005 roku do 29,5 % w 2008.

Przeciętny wskaźnik **ilości kilometrów dróg powiatowych i gminnych na 1 km²** powierzchni dla województwa w latach 2005–2008 utrzymywał się na poziomie ok. 0,72 km (chociaż miał miejsce niewielki wzrost z 0,72 km w 2005 roku do 0,727 km w 2008). Ilość dróg powiatowych w km na 1 km² powierzchni utrzymywała się na stabilnym poziomie, jedynie w powiatach: strzelińskim, wrocławskim, wołowskim i lubińskim zanotowano zdecydowany wzrost wartości tego wskaźnika. Rosła natomiast wartość wskaźnika w odniesieniu do dróg gminnych – dotyczyło to niemal 60 % powiatów. Budowy nowych dróg były podejmowane przede wszystkim od 2007 roku, w znacznym stopniu były to inwestycje dofinansowane ze środków Unii Europejskiej.

Na rysunku nr 25 przedstawiono ilość dróg powiatowych na 1 km² powierzchni według podregionów, według stanu na koniec 2008 roku.

Ryc. 25. Drogi powiatowe na 1 km² powierzchni według podregionów na tle średniej dla województwa (w km), stan na 31 grudnia 2008 r.

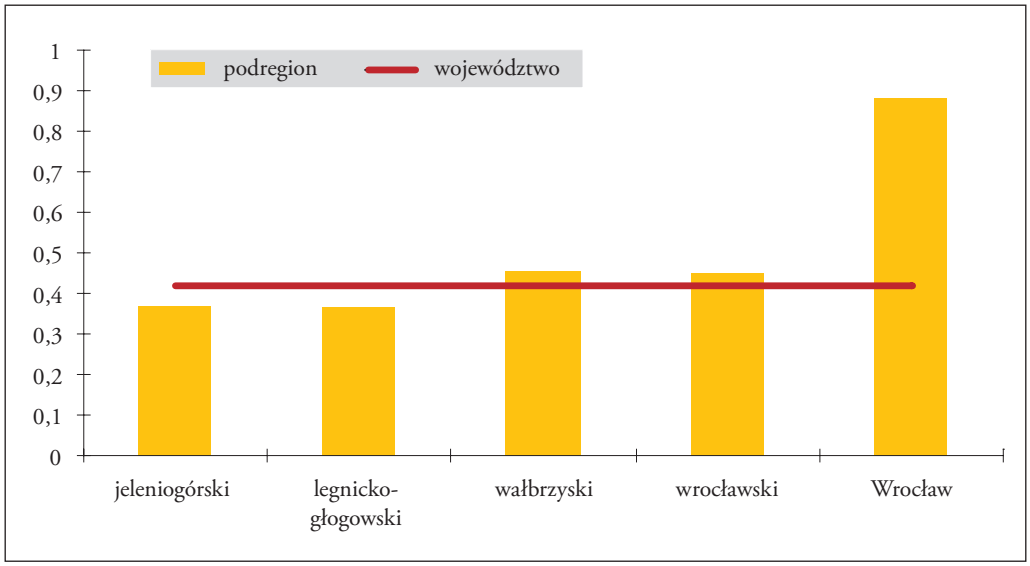

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Wskaźnik osiągał wartości wyższe od średniej dla województwa w podregionach wałbrzyskim i wrocławskim oraz mieście Wrocławiu. Zależność ta pozostawała stała od 2005 roku, przy czym zmniejszył się dystans pomiędzy podregionem wałbrzyskim i wrocławskim na korzyść tego drugiego.

Analogiczne relacje w odniesieniu do dróg gminnych przedstawiono na rysunku 26. W tym układzie wartości wyższe od przeciętnych dla województwa wykazywały podregiony wałbrzyski i jeleniogórski oraz oczywiście miasto Wrocław. Podregion wałbrzyski w latach 2005–2008 obniżał swą pozycję na rzecz podregionu jeleniogórskiego, w którym wartość wskaźnika na koniec 2008 roku w porównaniu z 31 grudnia 2005 wzrosła o 3,5 %. Najwyższy wzrost, blisko o 4,5 % miał miejsce w podregionie wrocławskim, który dynamicznie nadrabiał zaległości, kształtując tym samym obszar metropolitalny Wrocławia.

Ryc. 26. Drogi gminne na 1 km² powierzchni według podregionów na tle średniej dla województwa (w km), stan na 31 grudnia 2008 r.

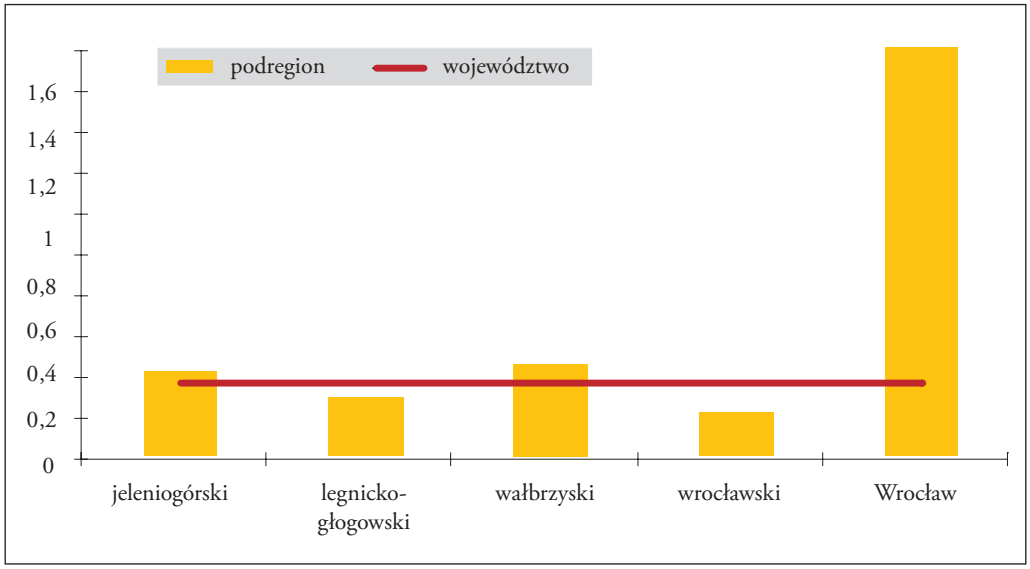

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Powiaty, w których nastąpił największy przyrost dróg gminnych w stosunku do końca 2005 roku, to: lubański, lubiński, złotoryjski, Jelenia Góra, oławski, milicki i wrocławski. Z kolei powiaty, w których według stanu na koniec 2008 roku gęstość dróg przekroczyła 0,8 km, to: Legnica, Wrocław, Jelenia Góra, jeleniogórski, wałbrzyski, lubański, świdnicki, dzierżoniowski, wrocławski i kamiennogórski.

Inwestycje na rzecz zwiększania spójności przestrzennej, podejmowane przez gminy przy współfinansowaniu ze środków Unii Europejskiej, dotyczyły przede wszystkim: budowy dróg, obwodnic, sieci kanalizacyjnych, sieci wodociągowych, jak również przebudowy ulic w miastach. Przy czym można wskazać gminy bardzo aktywnie uczestniczące w pozyskiwaniu dotacji oraz takie, które nie pojawiają się w zestawieniu (www.mapadotacji.gov.pl, 10.08.2010). Stąd postulowane są działania na rzecz zwiększania liczby gmin pozyskujących środki pomocowe, m.in. poprzez wsparcie w zakresie doradztwa i dostępu do informacji.

Działania były również podejmowane w zakresie Priorytetu IV: „Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego społeczeństwa i gospodarki". Analiza danych z lat 2005–2008 potwierdza zmniejszenie poziomu **zanieczyszczenia powietrza**, w szczególności we Wrocławiu, Wałbrzychu i Legnicy; m.in. ograniczeniu uległa średnia liczba przypadków prze-

kroczeń poziomu dopuszczalnego pyłów zawieszonych PM10 w ciągu doby (Raport o stanie środowiska…, 2008). W 2005 roku pod względem zanieczyszczenia powietrza klasę C uzyskały miasta: Wrocław, Legnica i Jelenia Góra oraz powiaty: dzierżoniowski, głogowski, kłodzki, lubiński i zgorzelecki. W klasie B znalazł się powiat ząbkowicki, pozostałe powiaty zaliczono do klasy A (Raport o stanie środowiska…, 2005). Była to klasa ogólna powiatu, uzyskana w ocenie rocznej dokonanej z uwzględnieniem kryteriów ustanowionych w celu ochrony zdrowia, gdzie klasa C oznacza poziom stężeń powyżej poziomu dopuszczalnego, poziomu dopuszczalnego powiększonego o margines tolerancji lub poziomu docelowego – w takim wypadku wymagany jest program ochrony powietrza. Głównym problemem było przekroczenie norm w zakresie stężenia pyłu zawieszonego PM10. W 2008 roku, co prawda, wyniki badań wykazały, że programem ochrony powietrza powinny zostać objęte: Wrocław, Jelenia Góra, Legnica, powiat kłodzki, wałbrzyski, zgorzelecki, strefa lubińsko-polkowicka oraz cała strefa dolnośląska w zakresie ozonu (Raport o stanie środowiska…, 2008), to zanieczyszczenie uległo ograniczeniu, przede wszystkim średnia liczba przypadków przekroczeń poziomu dopuszczalnego pyłów zawieszonych PM10 w ciągu doby.

Nastąpiła również poprawa jakości wód powierzchniowych, dotyczy to okresu kilkunastu lat w zakresie wskaźników zanieczyszczenia: BZT5, przewodności, azotu ogólnego i fosforu ogólnego w Odrze, Nysie Łużyckiej, Bystrzycy oraz Ślęzie. Notowano jedynie stosunkowo wysoki poziom stężenia fosforu ogólnego w Ślęzie, co było po części konsekwencją wpływających do rzeki nieoczyszczonych ścieków komunalnych. W zakresie elementów fizykochemicznych w pięciostopniowej skali, gdzie I oznacza bardzo dobry, większość punktów pomiarowych wskazywała na klasę III, w klasie II znalazła się 1/3 stanowisk pomiarowych; na żadnym obszarze nie stwierdzono wód klasy I. W odniesieniu do wód przeznaczonych do spożycia w 2008 roku odnotowano pogorszenie stanu sanitarnego wody w ujęciu Czechnica dla miasta Wrocławia – woda ta miała klasę A3 (wymagająca wysokosprawnego uzdatniania fizycznego i chemicznego), ujęciu Dębrznik dla miast Wałbrzych i Boguszów-Gorce (wciąż zły stan sanitarny), ujęciu Przybków dla miasta Legnica (pogorszenie stanu sanitarnego). Zły stan sanitarny, ale lepszy w porównaniu z wymienionymi powyżej, zanotowano w ujęciach Grabarów, Górzyniec i Podgórzyn (zaopatrzenie w wodę Jeleniej Góry i okolic) (Raport o stanie środowiska…, 2008).

Analizując wyniki monitoringu diagnostycznego z 2008 roku, można stwierdzić, że 98,5 % wód podziemnych miało dobry stan chemiczny (były to wody klasy I–III). Wody o niezadowalającej jakości (klasy IV) charakteryzowały się podwyższonym poziomem żelaza i siarczanów oraz obniżonym poziomem wapnia i odczynu (Raport o stanie środowiska…, 2008).

W ramach działania: „Ograniczenie negatywnego oddziaływania odpadów komunalnych i przemysłowych na środowisko" w latach 2005–2008, pomijając rok 2006, zanotowano obniżkę wytworzonej masy odpadów przemysłowych. W 2008 roku wytworzono ich ok. 33,7 mln t (z czego ok. 70 % odzyskano, a 27 % unieszkodliwiono, głównie umieszczając je na składowiskach) (Raport o stanie środowiska…, 2008), podczas gdy w 2005 roku – blisko 35 mln t (ponad 76 % poddano odzyskowi, a ponad 21 % składowano) (Raport o stanie środowiska…, 2005). Warto zaznaczyć, że odpady wytworzone w regionie w 2005 roku stanowiły aż 28 % odpadów przemysłowych w Polsce, co dawało mu drugie miejsce w kraju po województwie śląskim. Masa odpadów komunalnych rosła w latach 2005–2007, by w 2008 zmaleć i osiągnąć poziom 0,9 mln t, z czego 67 % stanowiły odpady z gospodarstw domowych (Raport o stanie środowiska…, 2008).

Tab. 11. Grunty wymagające rekultywacji oraz zrekultywowane i zagospodarowane w województwie w latach 2005, 2007 i 2008, stan na 31 grudnia (w ha)

Rodzaj	2005	2007	2008
Grunty wymagające rekultywacji	6 764	7 253	7 423
w tym: zdewastowane	4 634	5 289	5 704
zdegradowane	2 130	1 964	1 719
Grunty zrekultywowane w ciągu roku	125	185	26
Grunty zagospodarowane	7	2	120

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Począwszy od 2005 roku, zmniejszeniu uległa **powierzchnia gruntów zdegradowanych**, natomiast wzrosła powierzchnia gruntów zdewastowanych (por. tab. 11). Powierzchnia gruntów zrekultywowanych wzrosła w porównaniu z rokiem bazowym w 2007 roku, natomiast gruntów zagospodarowanych – w 2008.

Ważnym źródłem dotacji na inwestycje związane z ochroną środowiska są środki z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu oraz funduszy gminnych i powiatowych. Jak wynika z badań przeprowadzanych od 2002 roku, dotyczących przystępności tego typu funduszy wojewódzkich, fundusz dolnośląski był doceniany m.in. za niezmienność kryteriów przyznawania pomocy, co dawało beneficjentom możliwość planowania działań oraz zapewniało przejrzystość i względną łatwość wnioskowania o dotacje. Ponadto wysokość dotacji (do 100 % wartości projektu)

była wyższa niż np. w Szczecinie czy Poznaniu (maksymalnie tylko 50 % wartości projektu) (Dziurbejko, 2007). W raporcie oceniającym fundusze wojewódzkie w 2007 roku podkreślano, iż dolnośląski fundusz, jako jeden z czterech, posiadał na swojej stronie internetowej pełną informację na temat kwalifikowalności kosztów, a także podawał przykłady kosztów niekwalifikowanych, co było dużym ułatwieniem dla potencjalnych beneficjentów (Smolnicki, 2007).

Działania związane z **ochroną przeciwpowodziową** w ramach Priorytetu IV sfery przestrzennej: „Prognozowanie, reagowanie i likwidacja skutków nadzwyczajnych zagrożeń dla zdrowia, życia, mienia i środowiska", a także: „Zapewnienie ochrony przeciwpowodziowej i zwiększenie retencji wód, w szczególności poprzez zapewnienie realizacji Programu dla Odry – 2006", były realizowane m.in. poprzez wdrażanie wyżej wymienionego programu dla Odry. Cel strategiczny zaktualizowanego Programu z 2009 roku to: „wzrost bezpieczeństwa przeciwpowodziowego z zachowaniem zasady zrównoważonego rozwoju terenu całego dorzecza oraz poszanowaniem bogatych na tym obszarze zasobów przyrody i stanu środowiska". (Program ochrony…, 2009, s. 10). W pierwotnej wersji Programu zapisano, że „jego realizacja powinna doprowadzić co najmniej do odbudowy zniszczeń powodziowych, zrealizowania nowego programu ochrony przeciwpowodziowej (uwzględniającego zarówno rozwój nauki i wiedzy, jak i doświadczenia zdobyte podczas powodzi 1997 r.) oraz stworzenia warunków dla stabilnej żeglugi długotrasowej na odcinku Koźle–Wrocław–Szczecin. (Program ochrony…, 2009, s. 6). Nakłady poniesione do 31 grudnia 2008 roku na osiąganie wymienionych wyżej celów stanowiły ok. 36 % przewidzianych w Programie. Jednakże należy stwierdzić, że podjęto wiele istotnych działań dotyczących usprawnienia systemu gospodarki wodnej w dorzeczu Odry, w szczególności powyżej Wrocławia, z drugiej strony pozostało jeszcze wiele wyzwań. Aby poprawić ochronę przeciwpowodziową Wrocławia, w latach 2002–2008 zmodernizowano jazy Bartoszowice i Szczytniki, przeprowadzono remont Śluzy Mieszczańskiej, dokonano modernizacji wału okrężnego Mokry Dwór (który zabezpiecza Zakład Produkcji Wody dla Wrocławia) oraz wałów na rzece Bystrzyca na Praczach Odrzańskich. Przygotowano też założenia modernizacji całego Wrocławskiego Węzła Wodnego. Powodzie z 2010 roku (maj–sierpień) pokazały, że konieczne są kolejne nakłady na ochronę przeciwpowodziową oraz ciągły monitoring (Program ochrony…, 2009).

Wykorzystanie **źródeł energii odnawialnej** było znikome w skali potrzeb energetycznych regionu. W 2005 roku 2,2 % produkcji energii w województwie stanowiła produkcja ze źródeł odnawialnych, w całym kraju było to 3,2 %, a w Unii Europejskiej 14,2 % (Regionalny Program Operacyjny…, 2007). Tymczasem potencjał w zakresie

odnawialnych źródeł energii w województwie szacuje się według rodzajów: energia promieniowania słonecznego 22,2PJ, energia cieków wodnych 26–32PJ, energia wiatru 1PJ, energia z ciepłych wód 0,1PJ, energia z biomasy 106,83PJ, odpadowe źródła energii 132,52PJ, energia odpadowa zawarta w śmieciach komunalnych i ściekach 26,87PJ (Gnutek, 2007).

W ramach Priorytetu III: „Poprawa ładu przestrzennego, harmonijności struktur przestrzennych" należy zwrócić uwagę na **rewitalizację miast**. Działania są podejmowane w znacznym stopniu przy wykorzystaniu współfinansowania ze środków Unii Europejskiej. W szczególności działania będą podejmowane w ramach programu rewitalizacji miast (Priorytet IX Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego). Z całej puli, ok. 107 mln euro, 90 % środków trafi do miast powyżej 10 tys. ludności, natomiast pozostałe 10 % będzie przeznaczone na rewitalizację obiektów w mniejszych miastach (Program rewitalizacji…, 2010).

3.2.3. Sfera społeczna

Priorytety:

I. Integracja społeczna i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.
II. Umacnianie społeczeństwa obywatelskiego, rozwój kultury.
III. Poprawa jakości i efektywności systemu edukacji i badań naukowych.
IV. Stałe podnoszenie stanu bezpieczeństwa i zdrowia mieszkańców.
V. Aktywna polityka rynku pracy oraz wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich.

Z punktu widzenia społeczności lokalnej najistotniejszym aspektem życia staje się poprawa jakości życia. Jakość życia dla społeczeństwa przedstawia cel sam w sobie, jednak w warunkach rynkowych jest ona osiągana w wyniku poprawy wskaźników ekonomicznych regionu oraz realizacji zasad zrównoważonego rozwoju, co zostało wyrażone poprzez założenia Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku. Wszystkie zakładane do realizacji priorytety w sferze społecznej mają za zadanie dążenie do zapewnienia wysokiego poziomu życia społeczeństwa oraz osiągnięcia zrównoważonego rozwoju. Efektem poprawiających się warunków życia może być szeroko rozumiany dostęp do infrastruktury społecznej. W prosty sposób pomiar nasycenia infrastruktury społecznej dokonywany jest poprzez określenie wielkości zasobu poszczególnych jej składników, np. bazy

zabezpieczenia zdrowotnego mieszkańców, podstaw mieszkaniowych, dostępności do edukacji i kultury oraz ekonomicznego zabezpieczenia w postaci oferty miejsc pracy i podstaw mieszkaniowych.

W założeniach Strategii dąży się wprost do **zwiększania nasycenia infrastruktury społecznej i dostępności do niej oraz zapewnienia systemu opiekuńczego częściowo zastępującego elementy ochrony zdrowia,** szczególnie w ramach Priorytetu IV: „Stałe podnoszenie stanu bezpieczeństwa i zdrowia mieszkańców". Gotowość do udzielania w krótkim okresie porad zdrowotnych pozwala na skrócenie czasu powrotu do zdrowia i pracy, co w znaczący sposób przekłada się na poziom życia mieszkańców regionu. Dynamika **udzielonych ogółem w ciągu roku porad przez lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej** w latach 2005–2009 w powiatach województwa dolnośląskiego była najwyższa w powiatach: milickim (ponad połowa wzrostu) i górowskim (ponad 1/3). Tak wysoki poziom wzrostu świadczy o podwyższaniu standardu dostępności obsługi oraz wzmożonej świadomości zdrowotnej, jednak przy złożeniu z wysokim poziomem stopy bezrobocia długookresowego może częściowo świadczyć o pewnego rodzaju patologiach. Wyraźnie niższy poziom dynamiki udzielonych porad ma miejsce w powiecie jaworskim, niecałe 83 w 2009 roku w porównaniu do 2005, dla którego wartość uznana została za wyjściową do analizy. W powiatach: strzelińskim, lubińskim i trzebnickim oraz Legnicy również nastąpił w 2009 roku znaczny spadek (w stosunku do 2005) dynamiki udzielonych porad.

W przekroju podregionów nie wykazuje się większej dynamiki udzielonych porad przez lekarzy pierwszego kontaktu w okresie lat 2005–2009 (2005 r. = 100). Największą dynamiką w tym zakresie charakteryzuje się podregion wrocławski – 115,9; na tym miasto Wrocław wykazało się dynamiką niższą o 7. Najmniejszą dynamikę zanotowano w podregionie jeleniogórskim – 104,5. Średnia dynamika dla województwa dolnośląskiego w tym okresie była na poziomie 109,5.

Udzielone porady lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej na 1 mieszkańca w ciągu 2009 roku w województwie dolnośląskim wyniosły 4,3; w poszczególnych podregionach średnia liczba udzielonych porad lekarskich na 1 mieszkańca była bliska średniej wojewódzkiej. Podobna sytuacja miała miejsce we wcześniejszych latach, z tym że średnia województwa kształtowała się na niższych poziomach. W latach 2007–2009 średnia liczba udzielnych porad na 1 mieszkańca rosła rocznie o 0,1 z wartości 4,1 w 2007 roku. W latach 2005–2006 wartość pozostawała na poziomie 3,9 udzielonych porad na 1 mieszkańca. W przestrzeni powiatów województwa dolnośląskiego zaznacza się pod tym względem dosyć duża dywersyfikacja. Najwięcej porad corocznie w badanym okresie na 1 miesz-

kańca udzielano w powiecie lubańskim, narastało to od 5,0 w 2005 roku do 6,1 w 2009. Najmniej porad udzielono w powiecie legnickim – średnio ok. 3,7 na 1 mieszkańca.

Na **techniczne zabezpieczenie socjalne** składa się również dostępność korzystania z łóżek szpitalnych. W województwie dolnośląskim średnia liczba łóżek w szpitalach ogólnych na 10 tys. ludności w latach 2005–2009 zmieniała się. W okresie 2005–2007 zmniejszyła się ona o prawie 7 %, przy czym w 2005 roku, wyjściowym dla badania, miara ta wyniosła 49 (łącznie z łóżkami i inkubatorami dla noworodków). W 2008 liczba łóżek w szpitalach ogólnych na 10 tys. wzrosła w porównaniu do 2007 roku o 1,6. W podregionach wyraźnie widoczna jest specjalizacja Wrocławia w zakresie ochrony zdrowia, a szczególnie leczenia szpitalnego; średnia liczba łóżek w szpitalach ogólnych na 10 tys. ludności jest wyższa w badanym okresie o ponad 60 % niż w województwie dolnośląskim (por. ryc. 27).

Ryc. 27. Liczba łóżek w szpitalach ogólnych (łącznie z łóżkami i inkubatorami dla noworodków) na 10 tys. ludności według podregionów w 2008 r.

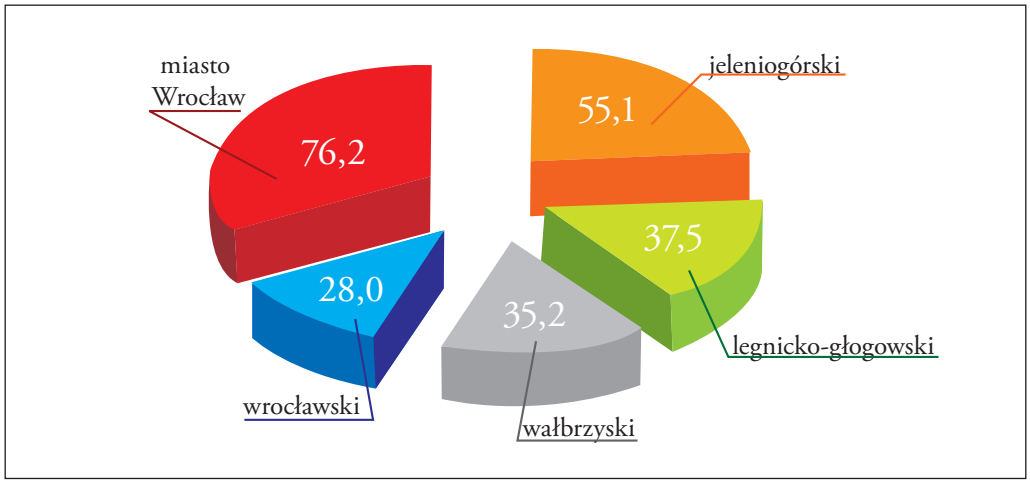

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Specjalizacja zaznacza się również w podregionie jeleniogórskim ze względu na związki z działalnością uzdrowiskową, gdzie wskaźnik 17 % przekracza średnią wojewódzką. Najmniejszą dostępność tych usług notuje się w podregionie wrocławskim (mniej o 40 % niż w województwie), decyduje o tym bliskość ośrodka centralnego, który przejmuje na siebie częściowo realizację tej funkcji w otoczeniu. W przekroju powiatów zróżnicowanie przestrzenne rozmieszczenia łóżek przybiera postać funkcjonalną. Największą

liczbę łóżek szpitalnych na 10 tys. ludności w całym badanym horyzoncie czasu posiada powiat jeleniogórski, z tym że liczba ta ulega corocznemu obniżaniu się. W latach 2005–2008 zmniejszyła się ona o prawie 20 łóżek, w wyjściowym 2005 roku było 129,2 łóżek w szpitalach ogólnych na 10 tys. ludności. W powiatach wrocławskim i polkowickim nie ma przygotowanego żadnego łóżka szpitalnego, rejony te obsługiwane są przez pobliskie ośrodki. Niski wskaźnik jest w powiatach: ząbkowickim, jaworskim i lwóweckim.

Specjalizacja i priorytetowe znaczenie Wrocławia na tle województwa dolnośląskiego w zakresie obsługi szpitalnej są przełamywane przez inne ośrodki. Szpitale z innych miast konkurują z wrocławskimi placówkami i wyścig ten niejednokrotnie wygrywają, np. placówki w Świdnicy, Trzebnicy, Lubinie, Polanicy, Legnicy czy Wałbrzychu (Domińska, 2010). Do niedawna świadczone usługi były na niskim poziomie, a szpitale miały duże zobowiązania finansowe. Zwiększone nakłady inwestycyjne ze strony NFZ i samorządu województwa zostają przeznaczone na odnowę infrastruktury medycznej, jednocześnie pojawiły się nowe możliwości dofinansowania ich działalności. Wybudowano lądowiska dla helikopterów medycznych, uruchomiono oddziały ratunkowe, m.in. w Legnicy, Wałbrzychu i Jeleniej Górze, a także nowe bloki operacyjne w Kamiennej Górze i Legnicy. Szpitale z mniejszych ośrodków często charakteryzują się określoną specjalizacją, np. Trzebnica – transplantacja kończyn, Świdnica – chirurgia z nowoczesnym wyposażeniem, Wałbrzych – nowoczesny oddział psychiatryczny.

W województwie dolnośląskim widoczna jest dobra kondycja społeczno-gospodarcza regionu, gdyż liczba osób, które muszą korzystać ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. ludności jest niższa od średniej krajowej o 49,1 w 2005 roku i 74,5 w 2008. Przy czym lata 2005–2006 to czas wzrostu liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej przypadającej na 10 tys. ludności, pozostałe lata to okres spadku tej liczby. W województwie dolnośląskim różnica pomiędzy najwyższą liczbą osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej na 10 tys. ludności, przypadająca na 2006 rok, a najniższą liczbą pochodzącą z 2008 wyniosła 172,8 (spadek o 26,6 %), w tym okresie w Polsce spadek ten średnio wyniósł 25,3 %.

Podstawę bytu społecznego mieszkańców województwa dolnośląskiego stanowi również zaplecze bytowe w postaci dostępności do rynku mieszkaniowego, określanej poprzez: cenę 1 m^2 nieruchomości bądź gruntu, udzielone zezwolenia na budowę, bliskość rynków pracy, mieszkania oddane do użytkowania oraz siłę przyciągania na dany obszar potencjalnych inwestorów na rynku nieruchomości i nabywców. W 2008 roku na obszarze województwa dolnośląskiego oddano do użytkowania 12 498 mieszkania, co stano-

wiło o prawie o 82 % więcej niż w 2005 roku[11]. W badanym okresie zaobserwowano dwa podstawowe skoki wzrostowe wskaźnika, które przypadały na lata 2006 i 2008. W podregionach województwa dolnośląskiego następuje wyraźna centralizacja wokół podstawowego ośrodka osadniczego regionu. Najwięcej oddanych mieszkań do użytkowania jest w samym Wrocławiu i w podregionie go okalającym. W 2008 roku we Wrocławiu oddano do użytkowania 5 287 mieszkań, w porównaniu do 2005 – to o ponad 167 % więcej. W 2007 roku w tym podregionie miało miejsce złamanie tendencji wzrostowej na rynku oddawanych do użytkowania mieszkań, ze względu na brak przygotowanych gruntów pod inwestycje, a co za tym idzie zmniejszenie liczby wydawanych pozwoleń na budowę oraz wydłużający się czas samej budowy. W podregionie wrocławskim w latach 2005–2008 dynamika wzrostu liczby oddawanych do użytkowania mieszkań nie była aż tak wysoka (40 % więcej w roku 2008 niż w 2005), jak we Wrocławiu. W 2005 najwięcej mieszkań oddano do użytkowania w podregionie wrocławskim. W całym okresie badania najmniej oddawanych mieszkań było w podregionie wałbrzyskim. W odniesieniu do powiatów województwa dolnośląskiego zaznacza się duża dywersyfikacja oddawanych do użytkowania mieszkań, tworząc kilka centrów wzrostowych w tym zakresie:

– z węzłem we Wrocławiu przestrzeń WOM;
– obszar LGOM (powiaty Legnica, legnicki, lubiński, głogowski i polkowicki);
– obszar bolesławiecko-zgorzelecki;
– obszar jeleniogórsko-kamiennogórski;
– obszar kłodzki.

Tworzenie podregionów **atrakcyjności inwestycyjno-mieszkaniowej**, stanowiącej zaplecze socjalno-bytowe dla mieszkańców województwa dolnośląskiego, potwierdza uwzględnienie przy analizie mieszkań oddanych do użytkowania wobec liczby mieszkańców poszczególnych powiatów i podregionów. W podregionach miara ta wskazywała w 2008 roku priorytetową rolę miasta Wrocławia (83,6), który wraz z podregionem wrocławskim (55,6) zdominował w tym zakresie zaopatrzenie bytowo-mieszkaniowe województwa. We Wrocławiu następował intensywny wzrost liczby oddanych do użytkowania mieszkań na 10 tys. mieszkańców – w horyzoncie badania – o prawie 169 %, z niewielkim spowolnieniem tempa w 2007 roku. W pozostałych podregionach nie zanotowano jeszcze skutków kryzysu. Najniższe miary w województwie dolnośląskim zanotowano w podregionie wałbrzyskim – taka sytuacja utrzymuje się w całym okresie badania (wartości pomię-

[11] Według danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

dzy 13,7 a 16,4). W podregionie jeleniogórskim, pomiędzy rokiem 2005 a 2008, nastąpił wzrost liczby oddanych do użytkowania mieszkań na 10 tys. mieszkańców o ponad 54,6 %, w podregionie legnicko-głogowskim o ok. 90,5 %. Wskaźnik mieszkań oddanych do użytkowania na 10 tys. mieszkańców w województwie dolnośląskim przyjmuje zróżnicowane wartości (por. ryc. 28).

Ryc. 28. Mieszkania oddane do użytku na 10 tys. ludności w podregionach w latach 2005 i 2008

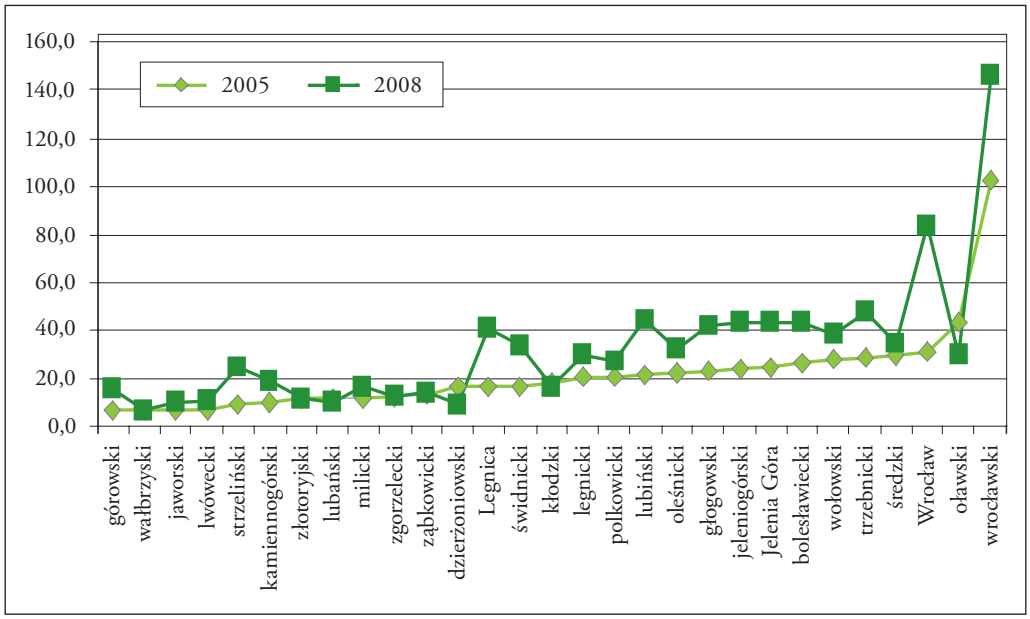

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Powiaty przynależące do WOM przyjmują najwyższe wartości miernika w praktycznie całym badanym okresie. Przybierają one w większości wartości powyżej średniej dla całego województwa, która w 2008 roku wyniosła 43,4, co stanowiło w porównaniu z rokiem 2005 wzrost o ok. 82,4 %. Spośród powiatów województwa dolnośląskiego, w zakresie mieszkań oddanych do użytkowania na 10 tys. mieszkańców, najwyższą wartość w badanym okresie miara przybiera w powiecie wrocławskim. Wagę powiatu legnickiego i lubińskiego w kreowaniu podstaw bytowych jakości życia podnosi znaczny skok wskaźnika w 2008 roku w porównaniu z 2005. Powiaty górowski i wałbrzyski mają najniższe wartości tego wskaźnika, ale i popyt na mieszkania na tym obszarze jest stosunkowo niższy.

W przestrzeni województwa dolnośląskiego występuje zróżnicowanie **atrakcyjności lokalizacji inwestycji związanych z zaopatrzeniem w mieszkania i popytu na nie**, ze względu na odległość m.in. od znaczącego rynku pracy, ośrodka centralnego, węzłów komunikacyjnych, podmiejskich terenów zieleni i spokoju. Atrakcyjność tych obszarów, dla zapewnienia jakości zamieszkania, może zostać przedstawiona poprzez analizę liczby mieszkań oddawanych do użytkowania na 10 tys. mieszkańców. Wyrażana jest w ten sposób również mobilność mieszkańców, którzy dla dobrej lokalizacji mieszkania są w stanie ponieść koszty alternatywne. W tym kontekście w 2008 roku zaznacza się silna pozycja kilku powiatów województwa dolnośląskiego: strzelińskiego, miasta Wrocławia i bolesławieckiego. Oznacza to znaczną zmianę na mapie atrakcyjności mobilności w celu lokalizacji przez społeczeństwo (por. ryc. 29).

Ryc. 29. Wskaźnik mieszkań oddanych do użytkowania w aspekcie migracji wewnętrznych ludności na pobyt stały na 10 tys. osób według powiatów w latach 2005 i 2008 (stan na 31 grudnia)

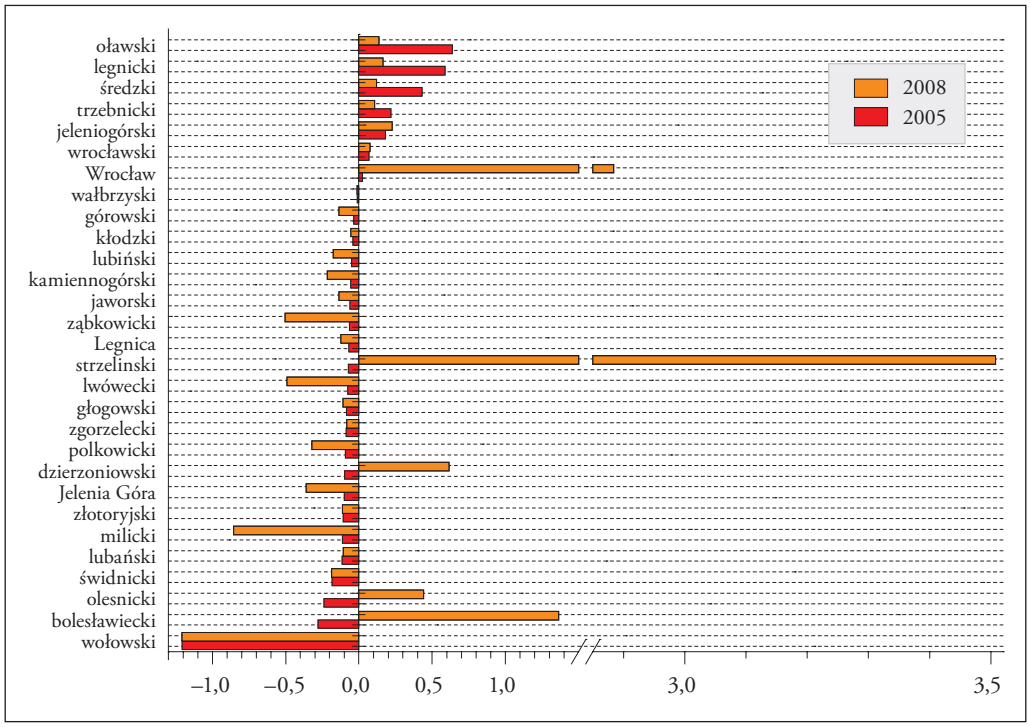

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W 2005 roku struktura lokalizacji mobilności oraz atrakcyjności dla społeczeństwa przestrzeni województwa dolnośląskiego przybierała odmienny układ. Najwyższe miary wskaźnika były w powiatach: oławskim, legnickim, średzkim, trzebnickim, jeleniogórskim. Mniej atrakcyjne okazały się lokalizacje w powiecie wrocławskim i we Wrocławiu. W badanym okresie najmniejszą siłą przyciągania charakteryzowały się powiaty: wołowski, świdnicki i lubański. Powiaty: bolesławiecki, oleśnicki i dzierżoniowski zmieniły znacząco swoją pozycję (z ujemnej na dodatnią wartość) w mobilności społeczeństwa na dany obszar. W przypadku powiatów: milickiego, lwóweckiego, ząbkowickiego, miasta Jelenia Góra i polkowickiego nastąpiło istotne pogorszenie wskaźnika w analizowanym horyzoncie.

Mobilność społeczeństwa na dany obszar zależy również od tamtejszego **rynku pracy i jego chłonności**. Tereny, na których poziom bezrobocia jest wysoki, stają się mniej atrakcyjne dla migrującego społeczeństwa, a tym samym dla potencjalnych inwestorów na rynku nieruchomości. Bezrobocie krótkookresowe, kiedy osoby poszukujące pracy są w stanie znaleźć nowe miejsce pracy w ciągu 6 miesięcy, nie stanowi istotnego problemu dla gospodarki powiatu. Są to osoby powracające na rynek pracy, np. po urlopie macierzyńskim, zmieniające miejsce zamieszkania, zmieniające pracę, absolwenci itp. Zagrożeniem dla gospodarki i atrakcyjności obszaru dla migracji wewnętrznych pozostają osoby, które nie mogą znaleźć miejsca pracy powyżej 12 miesięcy, niejednokrotnie oznacza to dla nich stan trwałego bezrobocia. Jednocześnie ten zasób ludności staje się niewykorzystanym kapitałem ludzkim. „Niewykorzystany zasób siły roboczej może być badany, jako stosunek sumy osób bezrobotnych pozostających bez pracy powyżej 12 miesięcy do liczby ludności w wieku produkcyjnym. Im wyższy jest ten wskaźnik, tym większa część zasobu ludzkiego pozostaje niewykorzystana. Potencjalna kreatywność, umiejętności, know-how, wiedza i zdolności oraz posiadane informacje pozostają niezagospodarowane, przez co nie przyczyniają się osoby te do rozwoju społeczno-gospodarczego, a dodatkowo stanowią one obciążenie ekonomiczne dla jednostek samorządu terytorialnego i problem społeczny" (Identyfikacja endogenicznych atutów…, 2010, s. 77).

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku zakłada dostarczenie instrumentów i możliwości rozwoju zasobu ludzkiego i jego aktywizacji, następuje to szczególnie w ramach Priorytetu I: „Integracja społeczna i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu"; Priorytetu III: „Poprawa jakości i efektywności systemu edukacji i badań naukowych" i Priorytetu V: „Aktywna polityka rynku pracy oraz wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich". W powiatach województwa dolnośląskiego w badanym okresie nastąpiła wyraźna poprawa sytuacji na rynku pracy, a jednocześnie poprawił się stosunek bez-

robotnych w długim okresie do liczby osób w wieku produkcyjnym. W 2005 roku największy zasób niewykorzystanej siły roboczej pozostawał w powiatach: kłodzkim, złotoryjskim, górowskim, dzierżoniowskim, jaworskim, strzelińskim i ząbkowickim (por. ryc. 30). Najniższy wskaźnik w 2005 roku był w powiatach: lubińskim, mieście Jelenia Góra i Wrocławiu, oławskim, oleśnickim, Legnicy oraz głogowskim.

Ryc. 30. Niewykorzystany zasób siły roboczej w powiatach w latach 2005 i 2009

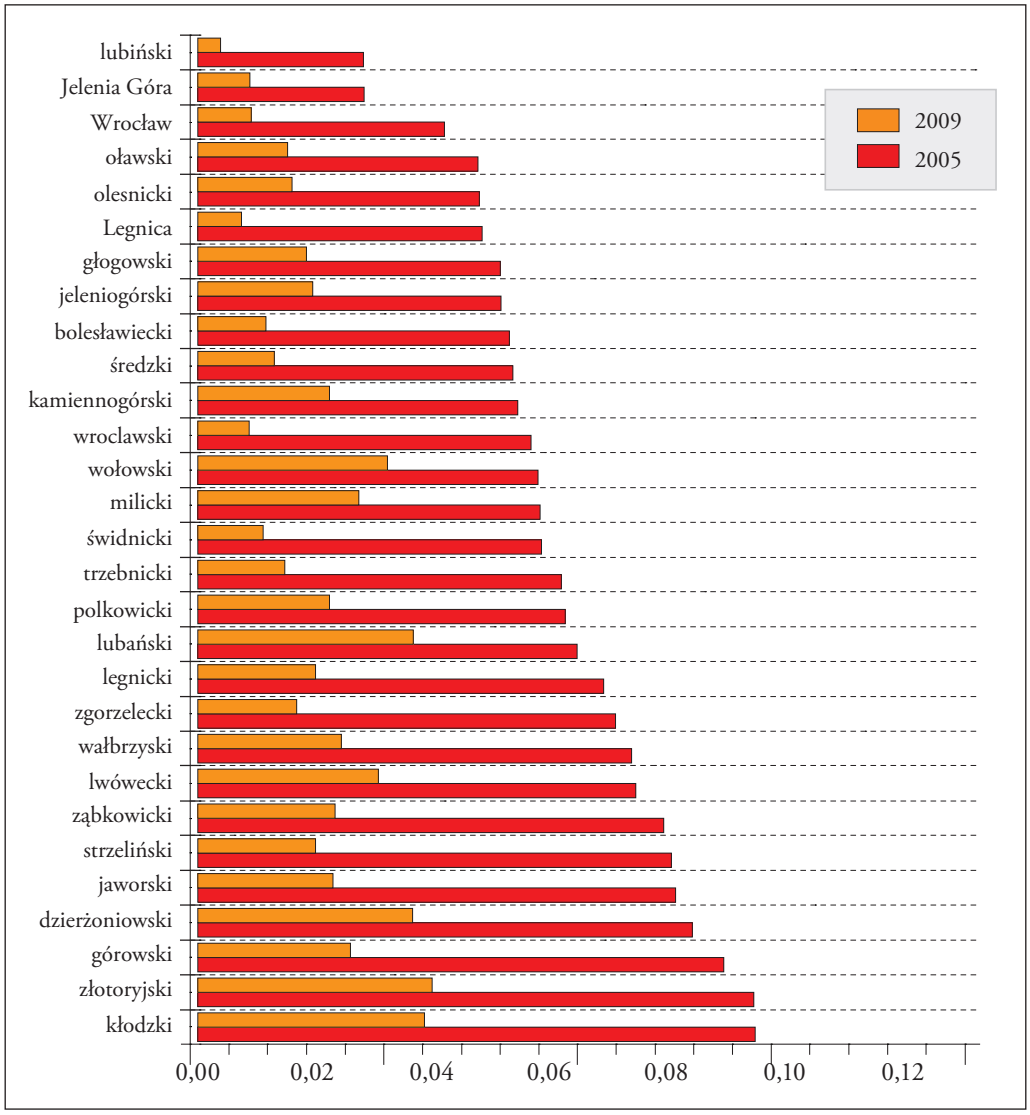

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W 2009 roku sytuacja znacznie się poprawiła, a jednocześnie częściowo zmienił się rozkład wskaźnika w powiatach. Najwięcej niewykorzystanego kapitału ludzkiego w 2009 roku znajdowało się w powiatach: złotoryjskim, kłodzkim, dzierżoniowskim, lubańskim, wołowskim i lwóweckim. Najefektywniej w 2009 roku gospodarowano zasobem ludzkim (najniższy wskaźnik) w powiatach: lubińskim, Legnicy, wrocławskim, Jeleniej Górze, Wrocławiu, świdnickim i bolesławieckim.

Podstawę do stworzenia przestrzeni z dobrymi warunkami życia stanowi **bezpieczeństwo publiczne**. Cel ten został ujęty jako jeden z priorytetów Strategii (Priorytet IV: „Stałe podnoszenie stanu bezpieczeństwa i zdrowia mieszkańców"). Realizacja tego celu jest uzależniona od nakładów na wyposażenie techniczne, zatrudnienie i szkolenia oraz liczby dokonywanych przestępstw i ich ciężaru. W województwie dolnośląskim liczba przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 10 tys. ludności wynosiła 366,2 w 2008 roku i była niższa od liczby z 2005 o 61,1 przestępstw. Przy spadku liczby przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 10 tys. ludności następował jednocześnie wzrost wskaźnika wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych z 64,3 % w 2005 do 67,6 % w 2008 roku. Najwięcej przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 10 tys. ludności zanotowano w powiatach: legnickim (dane wraz z miastem na prawach powiatu) i wałbrzyskim w całym okresie analizy, stosunkowo dużo było ich również w powiatach: głogowskim i zgorzeleckim. Najbezpieczniejszym w tym zakresie był powiat wrocławski. Najwyższe poziomy wskaźnika wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych w horyzoncie badania notowane były w powiatach: górowskim, milickim, oławskim i oleśnickim. Najmniejszy wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych był w powiatach: wrocławskim i jeleniogórskim (łącznie z miastem na prawach powiatu), wałbrzyskim, zgorzeleckim i lubińskim. Przy niskim wskaźniku wykrywalności sprawców przestępstw i wysokiej liczbie przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 10 tys. ludności obszar staje się mniej atrakcyjny do zamieszkiwania, inwestowania i przebywania. W przeciwnym wypadku teren zyskuje wartość, inwestorów i przyciąga migrującą wewnętrznie społeczność.

Analiza porównawcza szeroko rozumianej wewnętrznej sytuacji społecznej w przestrzeni województwa dolnośląskiego wymaga optymalnego i wielowymiarowego spojrzenia na region w różnych przekrojach. Wielowymiarową analizę porównawczą w zakresie sfery społecznej przeprowadzono za pomocą dwóch wskaźników syntetycznych. Pierwszy z nich umożliwia uporządkowanie oraz określenie poziomu miary rozwoju poszczególnych powiatów w odniesieniu do kondycji społecznej, a drugi – do rozwoju szeroko rozumianej

obsługi społecznej. Przedstawione zestawienia pozwalają na pewne przybliżenie wyników w zakresie osiągania priorytetów I–V sfery społecznej Strategii, w szczególności wybranych działań dotyczących rynku pracy, ochrony zdrowia, aktywności społeczności lokalnych oraz podnoszenia stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Syntetyczną **miarę kondycji społecznej** policzono w oparciu o zmienne cząstkowe:

1. Przyrost naturalny na 1 tys. ludności.
2. Saldo migracji na 1 tys. ludności.
3. Stosunek liczby pracujących do liczby ludności w wieku produkcyjnym.
4. Długotrwale bezrobotni (powyżej 12 miesięcy) jako % bezrobotnych w powiecie.
5. Wypożyczenia biblioteczne na 1 tys. ludności.
6. Ilość przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na 10 tys. ludności.
7. Ilość mieszkań oddanych do użytkowania na 1 tys. ludności.

Wyniki przedstawiono na rysunku 31. Najwyższe wartości miary uzyskały powiaty: wrocławski, lubiński, bolesławiecki oraz oławski (jednak ten ostatni notował pogorszenie w stosunku do wartości miary z 2005 roku). Powiaty, w których następował zdecydowany wzrost w zakresie wartości miary kondycji społecznej, to lubiński oraz wrocławski. Większość powiatów wykazywała się stabilnością wartości uzyskiwanych w stosunku do innych badanych w latach 2005–2008.

Ryc. 31. Syntetyczna miara kondycji społecznej według powiatów w latach 2005–2008

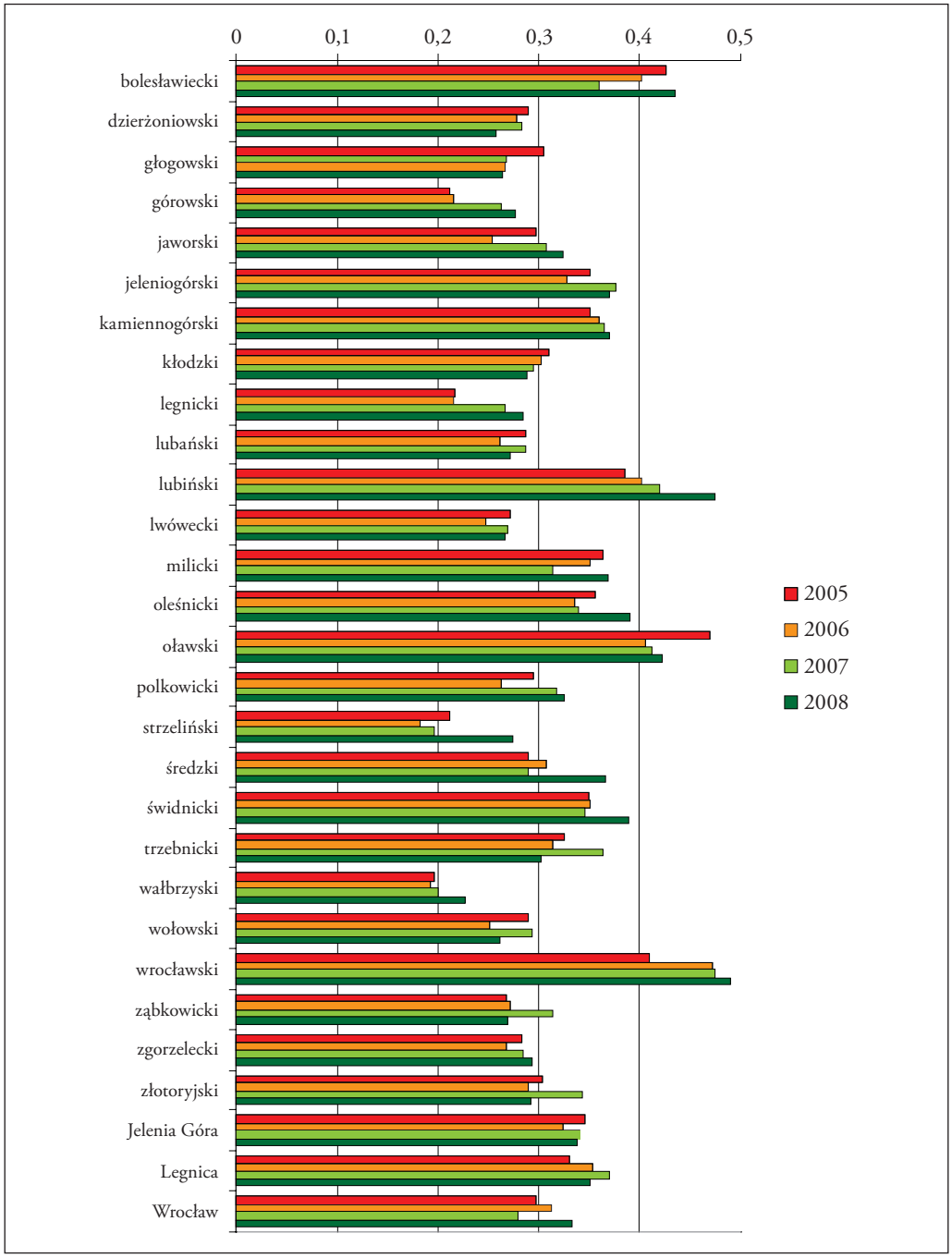

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Samo miasto Wrocław plasowało się blisko wartości średniej dla całego województwa. O stosunkowo niskiej jego pozycji zadecydowały przede wszystkim zmienne: liczba przestępstw na 10 tys. ludności, odsetek bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż 1 rok, przyrost naturalny oraz saldo migracji na 1 tys. ludności. Przy czym należy zauważyć, iż rzeczywista liczba ludności Wrocławia (z uwzględnieniem osób niezameldowanych lub zameldowanych na pobyt czasowy) była wyższa, co ma odpowiednie przełożenie na poprawę wyników w zakresie salda migracji oraz przyrostu naturalnego. Ponadto trzeba uwzględnić fakt, że część ludności zameldowanej, przede wszystkim w powiecie wrocławskim, ale również innych powiatach ościennych, jest faktycznie związana funkcjonalnie z Wrocławiem, bardziej niż z miejscem zameldowania, np. poprzez miejsce pracy, nauki, ale również rynek zaopatrzenia w zakresie dóbr i usług i tym samym w znacznym stopniu tworzy rzeczywisty potencjał społeczny stolicy województwa. Z kolei stopa bezrobocia we Wrocławiu była najniższa w porównaniu do wszystkich powiatów regionu – według stanu na 31 grudnia 2009 roku wyniosła 5,0 %, a rok wcześniej zaledwie 3,3 % (przy średniej dla województwa 12,5 % i maksymalnej odnotowanej stopie bezrobocia 26,1 % w powiecie złotoryjskim według stanu na koniec 2009 roku[12]). Jest to poziom zbliżony do tzw. naturalnej stopy bezrobocia, co przy stosunkowo wysokim udziale długotrwale bezrobotnych może świadczyć, iż zaliczają się do nich osoby, które nie są zainteresowane podjęciem pracy.

W tabeli nr 12 przedstawiono powiaty określone jako **wiodące w zakresie kondycji społecznej**. Były to powiaty, które cechował wysoki potencjał społeczny, jednocześnie część z nich borykała się z problemami społecznymi związanymi m.in. z utrzymującym się stosunkowo wysokim bezrobociem (powiaty kamiennogórski, legnicki i milicki), niskim poziomem obsługi społecznej w obszarach: ochrona zdrowia, edukacja, kultura i in. Wyniki zastosowania miernika syntetycznego, przybliżającego poziom obsługi społecznej w powiatach, przedstawiono w dalszej części opracowania.

[12] Według danych GUS.

Tab. 12. Powiaty wiodące w zakresie kondycji społecznej w latach 2005–2008

2005	2006	2007	2008
oławski	wrocławski	wrocławski	wrocławski
bolesławiecki	oławski	lubiński	lubiński
wrocławski	bolesławiecki	oławski	bolesławiecki
lubiński	lubiński	jeleniogórski	oławski
milicki	kamiennogórski	Legnica	oleśnicki
oleśnicki	Legnica	kamiennogórski	świdnicki
jeleniogórski	milicki	trzebnicki	jeleniogórski

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Jak już podkreślano, wiodącą lokatę zajmował powiat wrocławski, a jego pozycja w kolejnych latach umacniała się. Było to związane w znacznym stopniu z rozwojem procesu suburbanizacji Wrocławia. Świadczyły o tym wysokie wartości w zakresie zmiennych: saldo migracji na 1 tys. ludności, ilość mieszkań oddanych do użytkowania na 1 tys. ludności oraz relatywnie niski poziom przestępczości. Kolejny powiat o silnej pozycji to powiat lubiński, atrakcyjny przede wszystkim z uwagi na istnienie silnego pracodawcy i inwestora – KGHM Polska Miedź SA oraz spółek z nim powiązanych, co miało przełożenie na niski odsetek długotrwale bezrobotnych, wysoki przyrost naturalny oraz wysoki poziom wskaźnika pracujących do ludności w wieku produkcyjnym. Wysoka pozycja powiatu bolesławieckiego wynikała przede wszystkim z wysokiego przyrostu naturalnego, stosunkowo niskiego odsetka długotrwale bezrobotnych, a także stosunkowo niskiego poziomu przestępczości.

Dysproporcje pomiędzy powiatami były największe w latach 2006 i 2007; w 2008 roku uległy one zmniejszeniu, jednocześnie średnia wartość miary określającej kondycję społeczną poszczególnych powiatów uległa wzrostowi. Godne podkreślenia są przede wszystkim pozytywne zmiany w zakresie malejącego udziału długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych w powiecie. Udział ten w latach 2005–2008 zdecydowanie zmniejszał się w ok. 70 % badanych jednostek samorządu terytorialnego. Inną pozytywną tendencją było zmniejszenie ilości zarejestrowanych przestępstw w ok. 30 % powiatów. Tym samym można stwierdzić, iż działania realizowane w ramach sfery społecznej Strategii przyczyniały się do rozwoju zasobów ludzkich i wzmacniania kondycji społecznej jednostek terytorialnych w obrębie województwa. Z drugiej strony nadal występowały dysproporcje, np. w zakresie rynku pracy, nowoczesnej edukacji czy wspierania aktywności społeczności lokalnych, którym należy przeciwdziałać. Istotnym problemem w skali regionu pozostają ujemny przyrost naturalny oraz zbliżone do zera saldo migracji

na pobyt stały. Są to mierniki, które decydując o liczbie ludności, wyznaczają w znacznym stopniu przyszłe tempo rozwoju społeczno-gospodarczego.

Kolejna wykorzystana miara to wskaźnik syntetyczny **rozwoju obsługi społecznej**. Poziom tej obsługi jest jednym z istotnych czynników decydujących o miejscu zamieszkania. Zmiany w zakresie tej miary pozwalają na przybliżenie efektów realizacji w ramach sfery społecznej przede wszystkim działań w ramach Priorytetów I–V dotyczących: aktywności i integracji społecznej, dostępu do technologii informacyjno-komunikacyjnych, stanu bezpieczeństwa publicznego i zdrowia ludności, a także rozwoju rynku pracy. Wartości wyliczono, wykorzystując następujące zmienne cząstkowe:

1. Wydatki budżetowe gmin na 1 tys. ludności.
2. Ilość komputerów z dostępem do internetu w szkołach na 100 uczniów.
3. Ilość ofert pracy na 1 tys. bezrobotnych.
4. Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych (w %).
5. Ilość łóżek w szpitalach na 10 tys. ludności.
6. Udzielone porady lekarskie na 1 pacjenta.
7. Ilość imprez organizowanych przez domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice.
8. Zgony niemowląt na 1 tys. urodzeń żywych.

Na rysunku nr 32 przedstawiono wartości miary obsługi społecznej osiągane przez powiaty województwa dolnośląskiego w 2005 roku. Najwyższe wartości uzyskały powiaty: lubiński, miasto Wrocław, oleśnicki, zgorzelecki, lubański, strzeliński, milicki. Znalazły się one w grupie tzw. jednostek wiodących. Najgorzej wypadły powiaty: górowski, wałbrzyski oraz Legnica i powiat legnicki.

Ryc. 32. Wartości miary syntetycznej rozwoju obsługi społecznej według powiatów w 2005 r.

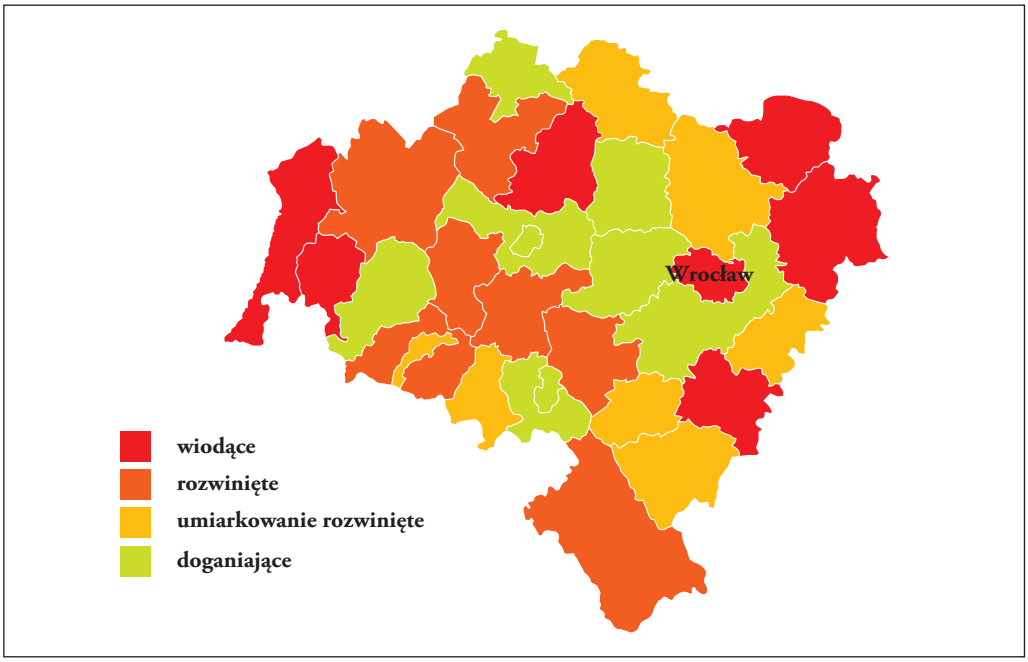

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W kolejnych latach 2006–2008 swoją pozycję umocnił Wrocław, w grupie powiatów wiodących pozostały: lubiński, zgorzelecki i lubański, natomiast nowe powiaty to: trzebnicki, kłodzki i złotoryjski (por. ryc. 33). Stosunkowo wysoki poziom obsługi społecznej utrzymywał się w stolicy regionu i niektórych powiatach z jej najbliższego otoczenia, a także w części LGOM (poza Legnicą i powiatem legnickim), w powiecie kłodzkim oraz powiatach położonych blisko granicy z Niemcami: zgorzeleckim, lubańskim, bolesławieckim i lwóweckim.

Ryc. 33. Wartości miary syntetycznej rozwoju obsługi społecznej według powiatów, średnia z lat 2006–2008

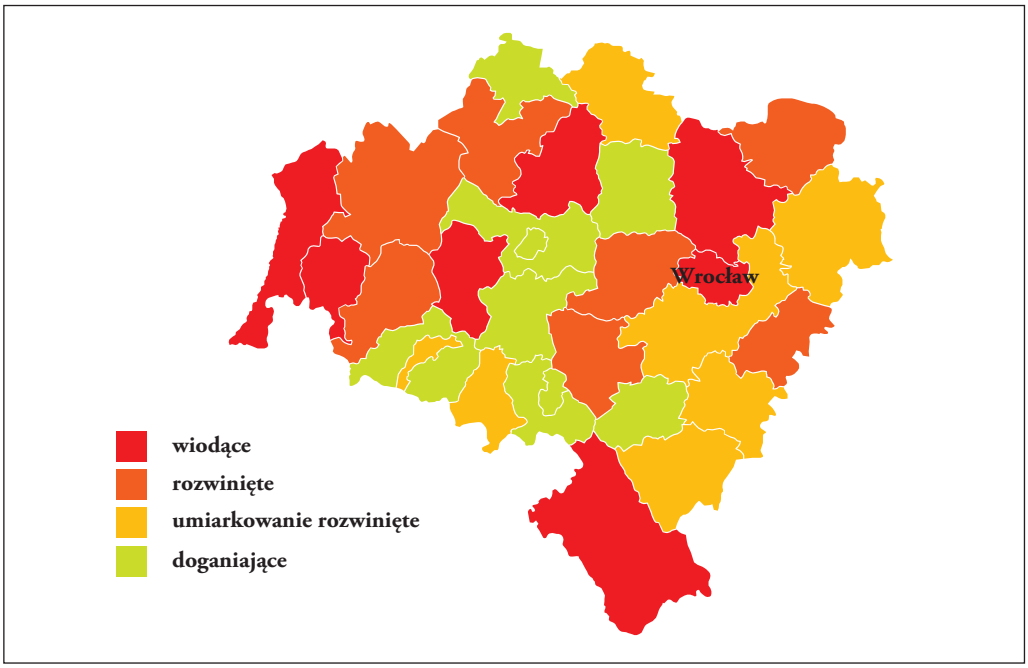

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Poprawa obsługi społecznej była charakterystyczna dla powiatów tworzących WOM. Była ona zdecydowanie widoczna, gdy analizujemy dane za rok 2008; przedstawiono je na rysunku 34. Nastąpiła ona przede wszystkim we wspominanym już powiecie średzkim, a także: trzebnickim, wrocławskim, oławskim oraz powiecie świdnickim (czasami zaliczanym również do obszaru metropolitalnego Wrocławia). Poprawa obsługi społecznej dokonywała się przy znacznym udziale **dotacji Unii Europejskiej**, które przeznaczano m.in. na działania mające na celu wzrost popytu na rynku pracy oraz pomoc w dostosowaniu się bezrobotnych do wymagań rynku pracy, jak i na aktywizację społeczności lokalnych poprzez organizację różnego rodzaju imprez oraz budowę lub modernizację klubów, świetlic, ośrodków kultury itp. Środki przeznaczano również na budowę hal sportowych, sal gimnastycznych czy pływalni. Duże znaczenie miało również dofinansowanie przeznaczone na modernizację i poszerzenie działalności służby zdrowia, głównie szpitali.

Ryc. 34. Wartości miary syntetycznej rozwoju obsługi społecznej według powiatów w 2008 r.

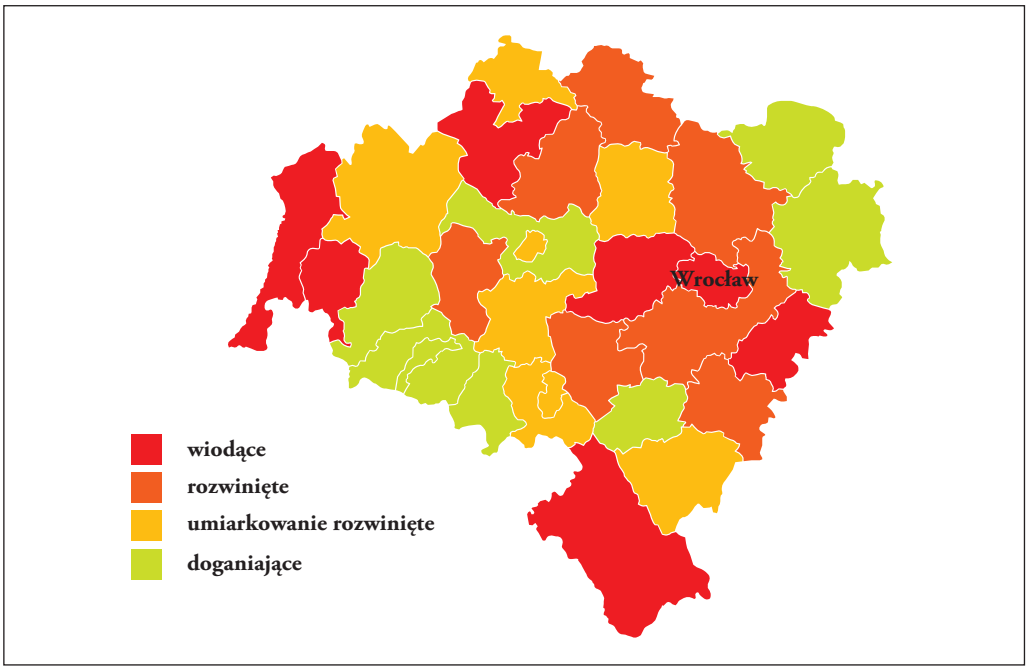

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

Pozostałe miasta na prawach powiatu w województwie, tj. Jelenia Góra i Legnica, uzyskały niskie wartości wskaźnika obsługi społecznej, dotyczyło to również powiatów ziemskich: jeleniogórskiego i legnickiego. Główne braki na tle innych porównywanych jednostek samorządu terytorialnego dotyczyły: w przypadku Jeleniej Góry – ochrony zdrowia, tj. ilości łóżek w szpitalach na 1 tys. ludności, zgonów niemowląt na 1 tys. urodzeń żywych oraz rynku pracy, tj. ilości ofert pracy przypadającej na 1 tys. bezrobotnych; w odniesieniu do Legnicy – zgonów niemowląt (w zakresie pozostałych zmiennych, określających jakość ochrony zdrowia, sytuacja w mieście była pozytywna), zapewnienia dostępu do internetu w szkołach oraz – w mniejszym stopniu – ofert pracy w stosunku do liczby bezrobotnych.

W 2008 roku w skali podregionów umocniła się pozycja podregionu wrocławskiego oraz nieznacznie podregionu legnicko-głogowskiego. W podregionie jeleniogórskim dysproporcje wewnętrzne uległy pogłębieniu, przy czym w grupie najsłabszej znalazły się Jelenia Góra oraz powiat jeleniogórski.

W całym województwie wartość przeciętna wskaźnika syntetycznego uległa obniżeniu w 2008 roku w stosunku do 2005, to samo dotyczyło wartości maksymalnej i minimalnej. Wśród tendencji pozytywnych należy wymienić nieprzerwany wzrost ilości komputerów z dostępem do internetu w szkołach w przeliczeniu na 100 uczniów (który w latach 2005–2008 miał miejsce we wszystkich powiatach), stały wzrost liczby organizowanych imprez, aktywizujących społeczności lokalne – w ok. 45 % powiatów, ciągły wzrost współczynnika wykrywalności przestępstw w ok. 30 % powiatów oraz nieprzerwany wzrost ilości udzielonych porad lekarskich na 1 pacjenta w ponad 15 % powiatów. Do zjawisk niepokojących trzeba zaliczyć utrzymujący się na stosunkowo wysokim poziomie lub rosnący promil śmiertelności niemowląt (trend był rosnący w latach 2006–2008 w przypadku ok. 30 % powiatów), malejącą liczbę łóżek w szpitalach w przeliczeniu na 1 tys. ludności oraz brak stabilności w ilości ofert pracy przypadających na 1 tys. bezrobotnych. Także okresowe obniżenie wydatków budżetowych na 1 tys. ludności, które miało miejsce w 2007 roku w ośmiu powiatach, a w Jeleniej Górze w latach 2008 i 2009, może być symptomem pogorszenia się poziomu obsługi społecznej w przyszłości.

Zapewnienie infrastruktury społecznej oraz podnoszenie poziomu życia w województwie dolnośląskim jest zależne od stanu środków finansowych. W tym układzie niezbędny jest **montaż finansowy**, który pozwoli na częściowe przezwyciężenie bariery ograniczonych środków finansowych. Jednocześnie pozwoli to na pełną realizację założeń Strategii w zakresie sfery społecznej. Jedną z możliwości realizowanego montażu finansowego staje się łączenie środków Unii Europejskiej z wkładem własnym beneficjenta. W ten sposób na terenie województwa dolnośląskiego zostało zrealizowanych wiele projektów. Głównymi beneficjentami na obszarze województwa dolnośląskiego są: Dolnośląski Urząd Wojewódzki, poszczególne gminy, Instytucja Zarządzająca Regionalnym Programem Operacyjnym dla Województwa Dolnośląskiego/Departament Regionalnego Programu Operacyjnego/Wydział Zarządzania Regionalnym Programem Operacyjnym w UMWD, poszczególne miasta i MOPS-y, urzędy powiatowe, powiatowe urzędy pracy, fundacje, stowarzyszenia, uczelnie wyższe, Dolnośląska Izba Gospodarcza, Dolnośląska Izba Lekarska, Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu, Forum Aktywności Lokalnej itp. Według stanu na koniec marca 2010 roku wartość realizowanych projektów na terenie województwa dolnośląskiego, wpływających na realizację celów sfery społecznej Strategii, przekroczyła już 7,8 mld zł, z tego ok. 60 % stanowił wkład Unii Europejskiej (www.mapadotacji.gov.pl, 02.08.2010). Projekty realizowane przez Dolnośląski Urząd Wojewódzki dotyczyły głównie: podnoszenia kwalifikacji zawodowych pracowników, szkoleń, wynagrodzeń dla pracowników zaangażowanych we wdrażanie ZPORR, kontroli itp.

Gminy, jako beneficjenci, pozyskiwały środki głównie na: budowę i rozbudowę obiektów sportowych, rozwój aktywnych form turystyki, budowę szlaków turystycznych, modernizację centrów kulturalno-edukacyjnych itp. Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy przeznaczał środki głównie na zatrudnienie i szkolenie pracowników, ich szkolenia, szkolenie beneficjentów ZPORR itp. Powiaty skupiły się na wsparciu stypendialnym uczniów, rozwoju turystycznym powiatów, integracji oraz poprawie infrastruktury. Powiatowe urzędy pracy realizowały zadania głównie z zakresu aktywizacji zawodowej, motywacji i zwiększania szans zawodowych na rynku pracy. Fundacje i stowarzyszenia realizują projekty skupione wokół potrzeb wyższego rzędu. Uczelnie wyższe wspomagały rozwój własnej infrastruktury oraz podwyższanie kwalifikacji zawodowych pracowników.

W ramach projektów współfinansowanych z funduszy Unii Europejskiej w szerokim zakresie są realizowane cele, priorytety i działania sfery społecznej Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku. Bez tych środków finansowych część projektów nie byłaby realizowana, a osiąganie celów Strategii odbywałoby się w dłuższym okresie, gdyż beneficjenci nie byliby w stanie sami zgromadzić odpowiednich kwot.

3.3. Analiza wyników badań ankietowych

Badania ankietowe podmiotów gospodarczych oraz osób fizycznych zostały przeprowadzone na terenie województwa dolnośląskiego. Przy badaniu opinii publicznej w regionie ten sposób zbierania informacji pozostaje najbardziej adekwatny i najczęściej stosowany. Uzyskuje się przez to cenne, często niemierzalne i trudne do zdobycia w innym trybie badania informacje bezpośrednio od respondentów. Zgromadzone informacje mają charakter danych pierwotnych i anonimowych. Dla możliwości porównywania wyników ankiety badanie przeprowadzone w 2010 roku zawierało analogiczną metodologię jak ankieta z 2005. Zmieniony natomiast został podział analizowanej przestrzeni, z uwagi na porównywalność otrzymanych wyników z nową formą podawania i dostępności danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu. Przestrzeń województwa dolnośląskiego została podzielona na pięć podregionów na poziomie NTS 3.

Kwestionariusz ankietowy został podzielony na cztery obszary problemowe, opisujące różne sfery regionalnego życia społeczno-gospodarczego, ze szczególnym uwzględnieniem ogólnej oceny województwa dolnośląskiego jako miejsca mieszkania, pracy, prowadzenia działalności gospodarczej i wypoczynku. Opracowano dwa korespondujące ze sobą formularze ankiety (załącznik 1 i 2). Podobnie jak w poprzedniej ankiecie, jej konstrukcja

została oparta na zasadzie od ogółu do szczegółu. Kwestionariusz ankiety skierowanej do podmiotów gospodarczych podzielono na następujące części:

1. Charakterystyka firmy.
2. Atmosfera gospodarcza w regionie, w którym przedsiębiorstwo gospodaruje.
3. Firma i jej działanie.
4. Ocena funkcjonowania otoczenia instytucjonalnego, działającego w regionie na rzecz przedsiębiorców.

Konsekwentnie, kwestionariusz ankiety skierowanej do osób fizycznych zawierał analogiczne elementy:

1. Charakterystyka osoby fizycznej.
2. Atmosfera społeczno-gospodarcza w regionie, w którym Pan/Pani mieszka.
3. Informacje ogólne.
4. Ocena funkcjonowania otoczenia instytucjonalnego, działającego w regionie na rzecz osób fizycznych.

Podczas badania otrzymano 99 sztuk poprawnie wypełnionych ankiet, z tego 66 sztuk pochodziło od podmiotów gospodarczych, a 33 sztuk od osób fizycznych. Badanie ankietowe przeprowadzono w sierpniu 2010 roku.

Analiza wyników może przyczynić się do określenia odczuć społeczeństwa co do stopnia realizacji założeń Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, nastawienia do wdrażanej polityki regionu, wskazania pożądanych kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego oraz oczekiwanych działań mających na celu jak najlepsze zaspokajanie zbiorowych potrzeb społeczności. W badaniu, jak poprzednio, postawiono hipotezę o wewnętrznej spójności regionu.

W przeprowadzonym badaniu ankietowym wśród podmiotów gospodarczych: 65 % to spółki kapitałowe, 27 % to osoby fizyczne i 8 % to spółki osobowe. W objętej badaniem próbie sektorowa struktura własności przedstawia się następująco: sektor prywatny to 95 % podmiotów, sektor publiczny to 4 % podmiotów, sektor mieszany to 1 % podmiotów. Własność kapitału została skoncentrowana w rękach krajowych – 65 %, kapitał zagraniczny reprezentuje 33 % przedsiębiorstw, natomiast mieszany zlokalizowano w 2 % firm. Spośród respondentów firmy prowadzone w formie samozatrudnienia stanowiły 9 % ogółu badanych, podmiotów z sektora małych i średnich przedsiębiorstw było 70 %, duże podmioty to 20 %, podmioty zatrudniające powyżej 500 pracowników to 1 %.

W większości przypadków (73 %) firmy powstały przed datą wejścia Polski do Unii Europejskiej, co oznacza, że znają rynek i mają już na nim ugruntowaną pozycję. W pierwszym okresie po zjednoczeniu powołano do życia 17 % spośród firm-respondentów, pozostałe przedsiębiorstwa powstały po 1 stycznia 2007. Respondenci deklarują w 15 % obsługę rynku międzynarodowego, w 55 % krajowego, regionalna działalność to 23 %, lokalny zasięg posiada 7 % firm. Przy czym większość badanych firm wypracowała obroty roczne do 500 tys. zł i prowadziła działalność produkcyjną (64 %), działalnością usługową zajmowało się 23 %, działalność handlowa to 12 %, a mieszana 1 %. Rozkład lokalizacji analizowanych firm przedstawia się następująco: w podregionie jeleniogórskim zarejestrowanych było 25 % firm-respondentów, w legnickim – 10 %, wrocławskim – 30 %, wałbrzyskim – 20 % i we Wrocławiu – 15 %.

Atmosfera społeczno-gospodarcza w regionie została opisana przez przedsiębiorców w trzech perspektywach. Pierwsza, która odzwierciedla z ich punktu widzenia ocenę poziomu życia mieszkańców regionu (co jest zasadne, gdyż zajmują się oni obsługą mieszkańców oraz często są jednocześnie mieszkańcami tego terenu). Druga, przy której przedsiębiorcy skupiają się na zaopiniowaniu warunków, w jakich gospodarują. Trzecia perspektywa wskazuje na ogólną ocenę polityki realizowanej w regionie.

Ocena zmian w poziomie życia mieszkańców regionu z perspektywy przedsiębiorców przedstawia się bardzo pozytywnie, szczególnie dobrze postrzegany jest wpływ uczestnictwa w Unii Europejskiej i zyskane w ten sposób swobody. Dobrze odbierane są również zmiany w poziomie życia (por. ryc. 35).

Ryc. 35. Ocena poziomu życia mieszkańców regionu z punktu widzenia przedsiębiorstw działających w regionie (w %)

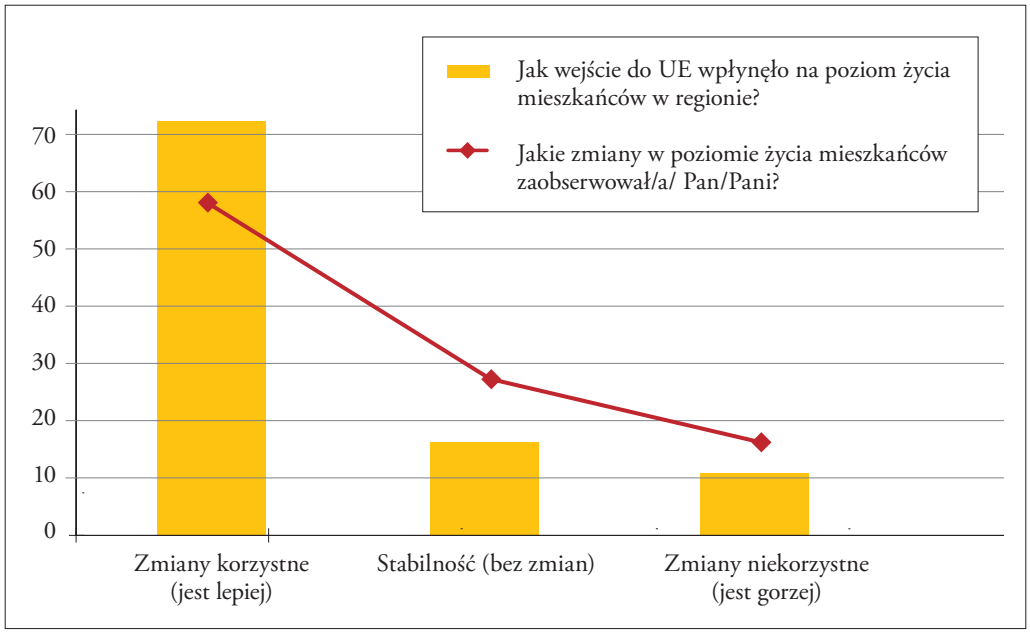

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników przeprowadzonej ankiety.

Wskazuje to na odwrócenie tendencji wynikającej z ankiety przeprowadzonej w 2005 roku, kiedy to w większości nie zauważano zmian w poziomie życia mieszkańców w regionie w ogóle, ani wynikających z przynależności do Unii Europejskiej, jak również wiele osób negatywnie ustosunkowywało się do możliwości zaistnienia takich zmian.

Następnie przedsiębiorcy ocenili zmiany zachodzące w zakresie możliwości gospodarowania w regionie. Dominowały oceny pozytywne bądź bardzo pozytywne. W szczególności dobrze oceniono istniejące warunki gospodarowania w regionie oraz te, które dopiero są w fazie wdrażania. Zmiany zachodzące w jednostce terytorialnej przedsiębiorcy postrzegają jako pozytywnie wpływające na stan i działanie firm. Przedsiębiorcy szczególnie dobrze postrzegają kierunek zmian gospodarczych w regionie oraz efektywność realizacji celów i kierunków rozwoju regionu. Oznacza to, że z punktu widzenia przedsiębiorców wdrażanie Strategii jest w tym aspekcie odbierane w pozytywny sposób i w ten sposób oceniane (por. ryc. 36).

Ryc. 36. Ocena kierunków i tempa zmian zachodzących w regionie (w %)

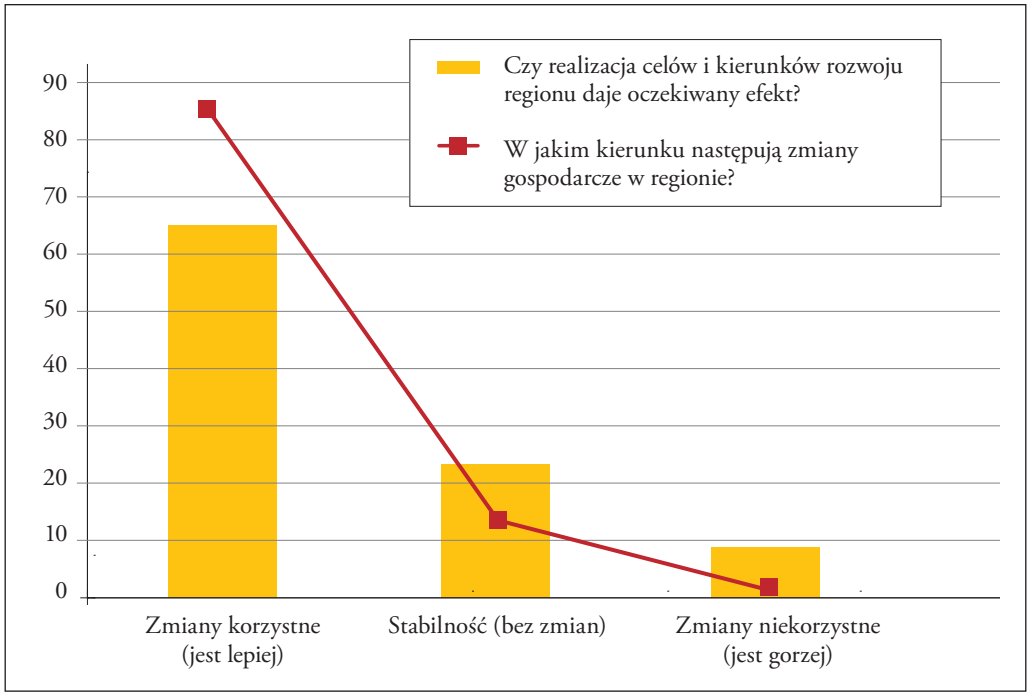

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników przeprowadzonej ankiety.

Z punktu widzenia przedsiębiorców realizowana w regionie polityka społeczno-gospodarcza została odebrana nieco gorzej. Zmiany korzystne zauważa ponad 40 % respondentów, natomiast ponad 35 % nie widzi zmian, ponad 20 % uważa, że sytuacja ulega pogorszeniu. A co za tym idzie, według respondentów, istnieją jeszcze niedostateczne ogólne warunki do prowadzenia inicjatywy gospodarczej (por. ryc. 37). Choć i tak wyniki w tym zakresie poprawiły się nieznacznie w porównaniu z badaniem z 2005 roku. Świadczy to o zbyt powolnym procesie wdrażania założeń Strategii w odniesieniu do tego obszaru działań.

Ryc. 37. W jaki sposób zmienia się sytuacja podmiotów gospodarczych na rynku regionu (w %)

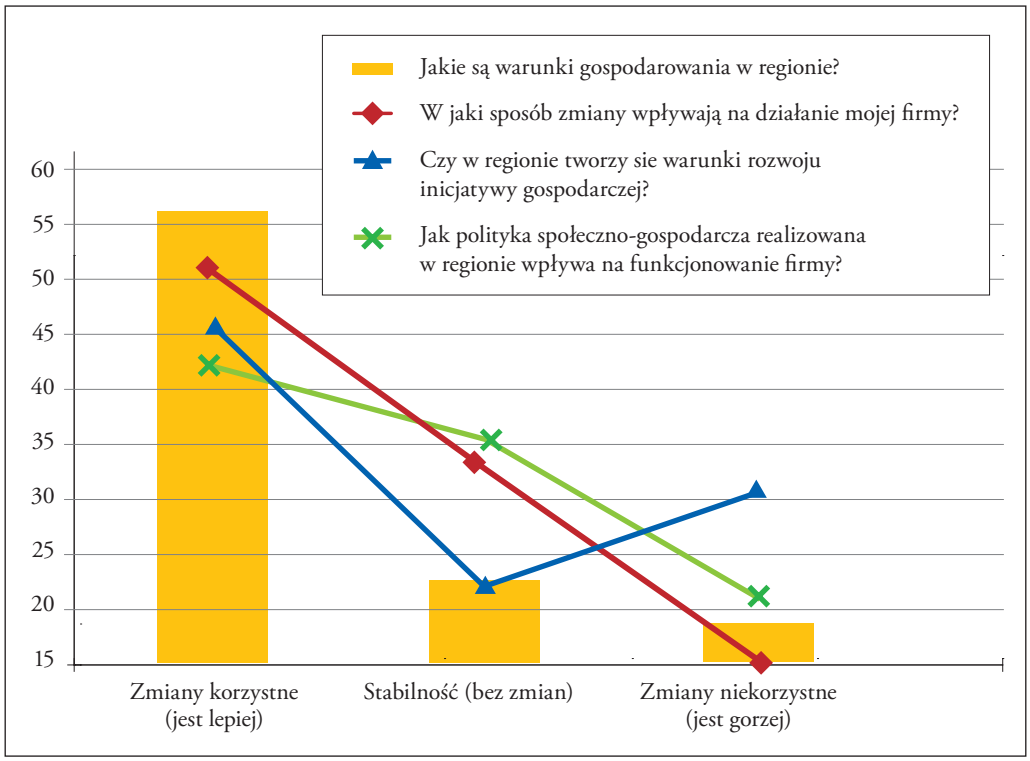

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników przeprowadzonej ankiety.

Ogólna ocena funkcjonowania firmy w regionie pozostaje pozytywna, a przedsiębiorcy czują się o wiele pewniej w porównaniu z poprzednim badaniem z 2005 roku. Chętniej także planują inwestycje i dalszy rozwój, uznając w większości przypadków, że sytuacja przedsiębiorstwa na rynku poprawia się. Pomimo tak pozytywnego nastawienia, niestety badane firmy przyjmują po części postawę zachowawczą, nie planując w najbliższym czasie naboru nowych pracowników.

Ocena funkcjonowania otoczenia instytucjonalnego, działającego w regionie na rzecz przedsiębiorców, zgodnie z wynikami ankiety przybiera zadowalający kierunek. Według 80 % badanych przedsiębiorstw władze regionu wspomagają inicjatywę gospodarczą w znacznym stopniu. Z kolei instytucje funkcjonujące w regionie i mające za zadanie pobudzanie rozwoju przedsiębiorczości nie w pełni wywiązują się z nadanych obowiązków (50 % ankietowanych oceniło negatywnie działanie tych instytucji) – rysunek 38.

Ryc. 38. Ocena funkcjonowania otoczenia instytucjonalnego, działającego w regionie na rzecz przedsiębiorców (w %)

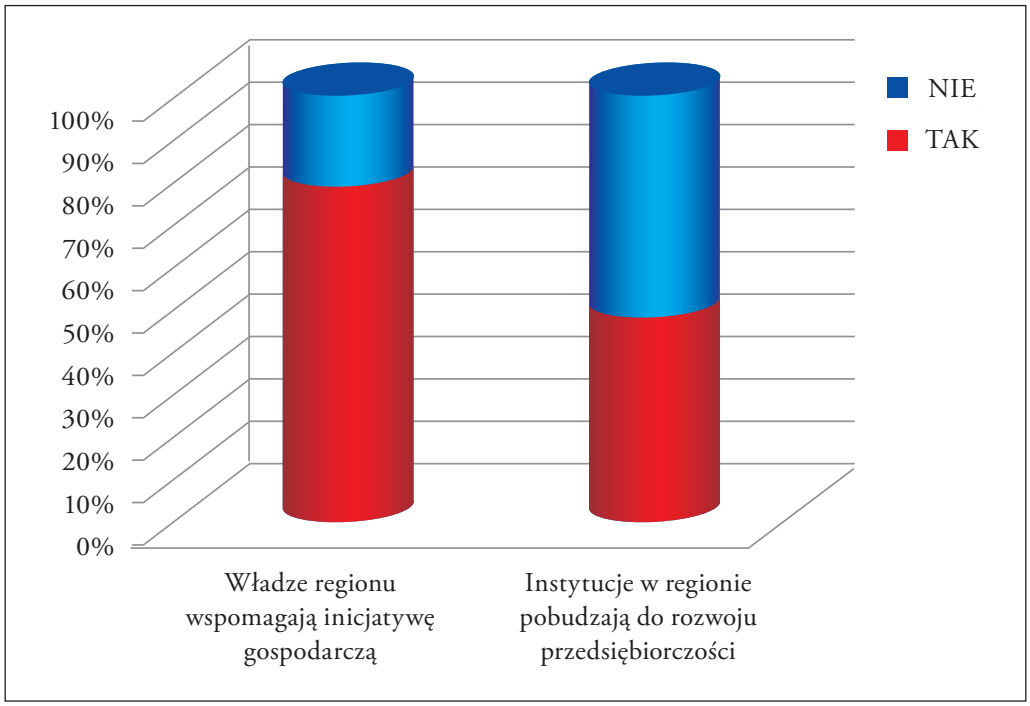

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników przeprowadzonej ankiety.

Jakość funkcjonowania instytucji z terenu województwa dolnośląskiego, widziana poprzez pryzmat działania urzędu gminy, na terenie której znajduje się siedziba firmy, jest oceniana w chwili obecnej w następujący sposób:

– 50 % podmiotów uważa, że jakość ta jest coraz lepsza (w porównaniu do ankiety przeprowadzonej w 2005 roku jest to 27 % więcej pozytywnych opinii);
– 25 % respondentów nie zauważa żadnych zmian w działaniu urzędu gminy (w poprzedniej ankiecie było to aż 40 %);
– 5 % badanych firm zauważa coraz gorszą jakość obsługi (w 2005 było to 10 %);
– 5 % podmiotów uważa, że nie ma reguły w standardzie obsługi (poprzednio ponad 18 % miało takie zdanie);
– 15 % ankietowanych nie ma zdania na ten temat (ok. 5 % w ankiecie z 2005).

W ciągu pięciu lat nastąpiła znaczna poprawa oceny dokonywanej przez firmy co do jakości obsługi przez urząd gminy, na terenie której funkcjonuje, choć nadal ocena ta nie jest bardzo wysoka.

Wśród ankietowanych osób fizycznych 60 % to kobiety, pozostałe 40 % przypada na mężczyzn. Ankieta obejmuje osoby w wieku od 19 do 72 lat. W gospodarstwie domowym ankietowanego są przeciętnie trzy osoby. Liczba dzieci w gospodarstwie domowym u 15 % respondentów wynosiła troje, w 30 % przypadków – dwoje, a w 20 % przypadkach – jedno dziecko, w pozostałych przypadkach badane osoby nie posiadały dzieci. Połowa respondentów posiadała wykształcenie wyższe. Analizowane osoby w większości zarabiały miesięcznie pomiędzy 1001 a 3000 złotych netto.

Zadane pytania – analogicznie jak podmiotom gospodarczym – odnośnie atmosfery społeczno-gospodarczej w regionie pokazują, że ankietowane osoby fizyczne mają dużo mniej pozytywne zdanie od podmiotów gospodarczych na temat zachodzących zmian w poziomie życia mieszkańców oraz na temat tego, jak wejście do Unii Europejskiej wpłynęło na ich poziom życia. Większość respondentów uważa, że następuje w tym zakresie stabilizacja sytuacji, a zachodzące w regionie zmiany nie są dla nich aż tak dostrzegalne, jak dla badanych w 2005 roku, kiedy to respondenci dostrzegali wyraźne postępy. Nie oznacza to wcale negatywnych oznak w gospodarce, bardziej wyraża to odczuwalną poprawę sytuacji we wcześniejszym okresie i w chwili obecnej, stabilizację oraz dużo mniejszą amplitudę wahań (por. rys. 39).

Ryc. 39. Zmiany w poziomie życia mieszkańców regionu z punktu widzenia osób fizycznych (w %)

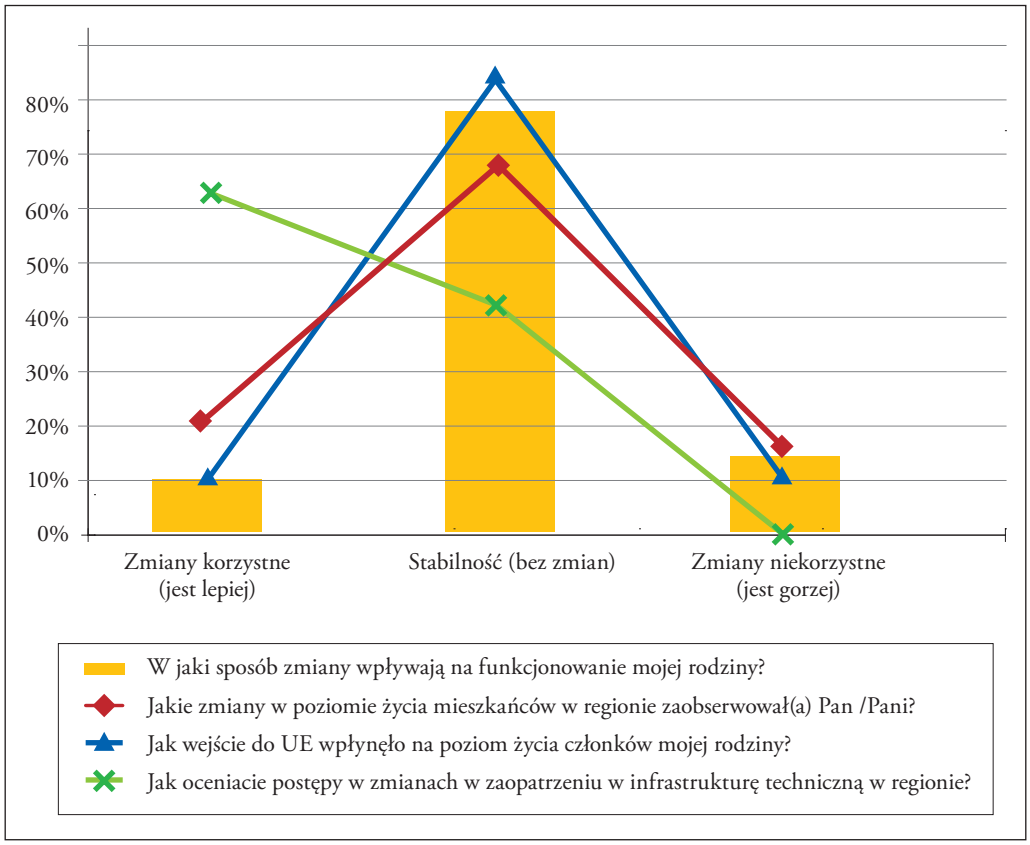

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników przeprowadzonej ankiety.

Ankietowani szczególnie pozytywnie oceniają zmiany wynikające z uzupełnienia i rozbudowy infrastruktury technicznej w regionie (60 % badanych widzi zmiany pozytywne).

Respondenci z terenu województwa dolnośląskiego ostrożnie podchodzą do pozytywnej oceny podwyższania poziomu życia mieszkańców, jednak inwestują w siebie (podwyższając kwalifikacje – ok. 80 % badanych), licząc, że tym samym poprawią swoją pozycję na rynku pracy, co przełoży się na jakość życia. W 40 % przypadków podnoszenie kwalifikacji odbywało się poprzez projekty współfinansowane ze środków Unii Europejskiej. Ok. 60 % ankietowanych potwierdziło zaangażowanie finansowe przedsiębiorstw, w których pracują, w podwyższanie ich kwalifikacji; w poprzedniej ankiecie większość firm nie upatrywała korzyści w inwestowaniu w podnoszenie kwalifikacji pracowników.

Przeciwnie do poprzedniej oceny w ankiecie z 2010 roku, bardzo pozytywnie oceniono (ok. 70 % pozytywnych opinii) bezpieczeństwo publiczne, pomoc społeczną i działania służby zdrowia.

Tak jak w przypadku oceny dokonanej przez przedsiębiorców, także w ocenie osób fizycznych, w porównaniu do badania z 2005, nastąpiła wyraźna poprawa odbioru działań prowadzonych przez urząd gminy, na terenie której ankietowany mieszka. W 2005 roku coraz lepiej działania urzędu gminy oceniało tylko 13 % respondentów, natomiast w 2010 już 50 %. Ok. 40 % respondentów w chwili obecnej nie zauważa zmian, w poprzedniej ankiecie było to 5 % mniej. Natomiast żaden z respondentów w obecnym badaniu nie ocenił negatywnie działań urzędu gminy, co uczyniło aż 15 % badanych podczas poprzedniej ankiety. Może to oznaczać, iż coraz częściej dostrzegano związek z własną gminą; tworzył się tzw. patriotyzm lokalny.

Wyniki ankiety prowadzą do wniosku, że w odniesieniu do sytuacji sprzed pięciu lat zarówno przedsiębiorcy, jak i osoby fizyczne lepiej oceniają sytuację w regionie, możliwości własnego rozwoju, działanie instytucji funkcjonujących na rynku oraz urzędów. Szansę na rozwój regionu respondenci upatrują w podnoszeniu kwalifikacji własnych i rozwoju firm z sektora usług obsługujących rynki w regionie. Rośnie również tożsamość społeczna na poziomie regionu i lokalnym.

Badanie, w opinii autorów, powinno przybrać postać systematycznej, okresowej analizy, w ten sposób będzie można sprecyzować stopień reakcji na dany czynnik, określać sukcesywnie stopień realizacji założeń Strategii w oczach mieszkańców, mierzyć zmiany postaw czy zachowań.

4. Prognozy rozwoju na lata 2010–2020

Obecnie kraje Unii Europejskiej borykają się z dużym wewnętrznym zróżnicowaniem pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego, co w konsekwencji skutkuje skoncentrowaniem się zintegrowanego ugrupowania na walce z polaryzacją rozwoju w obrębie europejskiej przestrzeni społeczno-gospodarczej. Podstawowym miernikiem, w zakresie określania różnic w rozwoju społeczno-gospodarczym, jest PKB *per capita* osiągany w różnych przekrojach terytorialnych. W 2007 roku PKB *per capita*, mierzony standardem siły nabywczej (SSN), stawiał Polskę na czwartym miejscu od końca wśród krajów Unii Europejskiej. Polska osiągała nieco ponad 52 % średniej UE-27. Ostatnie miejsca w układzie krajów zajmowały kolejno: Bułgaria, Rumunia i Łotwa (por. ryc. 40).

Ryc. 40. PKB na jednego mieszkańca, wyrażony w SSN, w 2007 r.

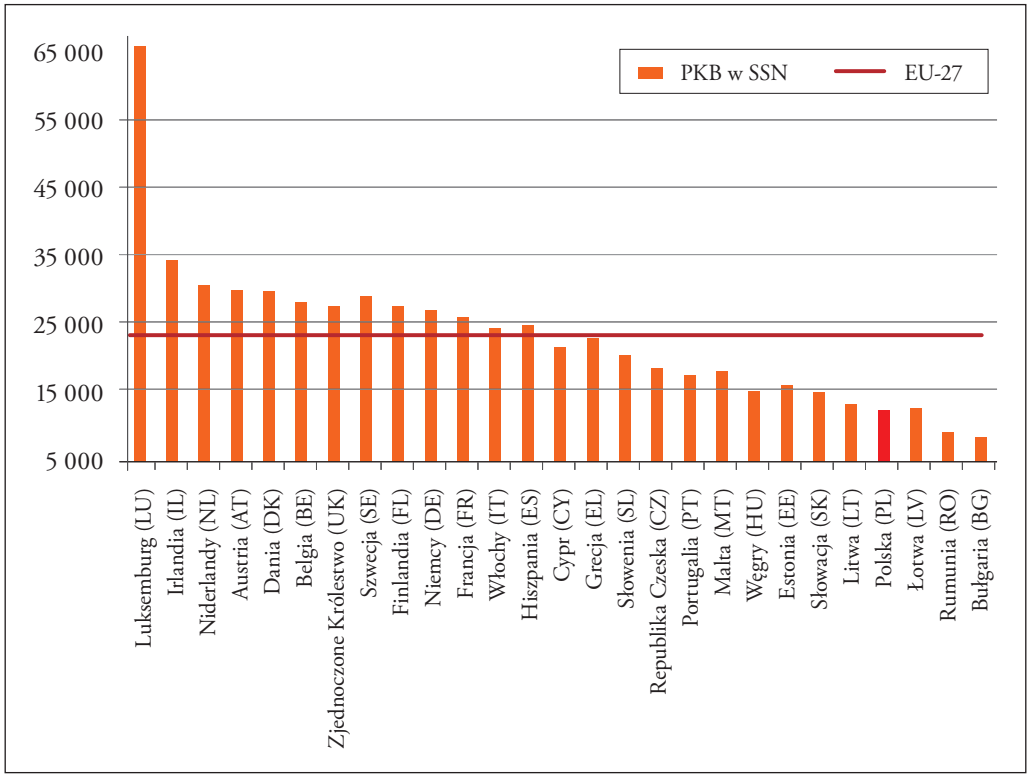

Źródło: opracowanie własne na podstawie:
(http://europa.eu/abc/keyfigures/qualityoflife/wealthy/index_pl.htm#chart9 16.08.2010)

Rozpiętość tego miernika w przestrzeni Unii Europejskiej sięga 13-krotności, tzn. Luksemburg wykazuje miarę 13-krotnie wyższą niż Bułgaria. Polaryzacja terytorium Unii Europejskiej występuje nie tylko w podziale na kraje, ale również w układzie podregionów i regionów. Dlatego działania poszczególnych jednostek terytorialnych zostają skupione na dążeniu do zmniejszania dysproporcji w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego, co staje się istotą przyszłych zadań.

We współczesnej gospodarce zachodzą wzajemnie ze sobą powiązane procesy integracji, globalizacji, konkurencji, innowacji i kreatywności. **Zadaniem regionów w tym układzie jest zbudowanie trwałej przewagi konkurencyjnej w oparciu o endogeniczne zasoby oraz relacje egzogeniczne** (więcej w punkcie 5. ekspertyzy). Intensywny rozwój regionu powinna zapewnić koncentracja w obszarze sekcji gospodarki związanych z innowacjami, gospodarką opartą na wiedzy i rozwojem kreatywnych działów gospodarki (szerzej: Sprawozdanie Komisji…, 2009). Przedsiębiorstwa z tych sekcji i działów lokalizują swoje działania tam, gdzie będą występowały zachęty i korzystne warunki ich rozwoju. W długookresowej analizie istotnym elementem staje się zatem badanie podstaw jakościowych gospodarki, a na drugim planie pozostają ilościowe czynniki lokalizacji przedsięwzięć. Jakościowe czynniki to np. kwalifikacje, jakość zasobu ludzkiego i jego kreatywność, *know-how*, nowoczesna infrastruktura, dobre warunki dla B+R, przyjazne i sprawne władze publiczne oraz administracja, zaplecze naukowo-badawcze, relacje z otoczeniem, jakość życia. Ilościowe czynniki lokalizacji są identyfikowane z tradycyjną gospodarką i jako podstawę rozpatruje się w tym przypadku: wielkość zasobów naturalnych, siły roboczej, infrastruktury technicznej itp. W takim układzie nie cena jest podstawą tworzenia przewagi konkurencyjnej, a potencjalna skłonność inwestorów z działów innowacyjnych, kreatywnych i kapitałochłonnych do lokowania nakładów w danej przestrzeni (zob. Gorzelak, 2010).

W przekroju regionalnym rośnie rola czynników endogenicznych. Istotnym elementem rozwoju regionu są autonomiczne decyzje podmiotów gospodarczych poszukujących korzystnych dla siebie lokalizacji. Na tym tle planowanie przyszłych rozwiązań w przekroju województwa dolnośląskiego staje się zdeterminowane analizą czynników endogenicznych, decydujących o rozwoju społeczno-gospodarczym regionu oraz uwarunkowań ich funkcjonowania w otoczeniu. Podstawą do planowania w długim okresie staje się prognoza.

Podstawami realizowanej prognozy dla województwa dolnośląskiego są:

– efekty dotychczasowej polityki społeczno-gospodarczej regionu;
– Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku i stan jej realizacji, Dolnośląska Strategia Innowacji, Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007–2013, prognoza oddziaływania na środowisko Projektu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku;
– zasoby regionu;
– rozwiązania zastosowane w kraju – dokumenty strategiczne: Strategia Rozwoju Kraju 2007–2015, Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie – Narodowa Strategia Spójności, Zaktualizowana Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Raport Polska 2030, Raport o Kapitale Intelektualnym Polski, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020;
– międzynarodowe dokumenty dotyczące planowania rozwoju społeczno-gospodarczego, szczególnie w Unii Europejskiej, np. Strategia Lizbońska, Strategia Goeteborska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów. Polityka spójności: Sprawozdanie strategiczne 2010 dotyczące realizacji programów na lata 2007–2013; Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady. Szóste sprawozdanie w sprawie postępów w dziedzinie spójności gospodarczej i społecznej.

Opracowywana prognoza dla województwa dolnośląskiego obejmuje okres do 2020 roku. Podstawowym kierunkiem i celem rozwoju społeczno-gospodarczego województwa dolnośląskiego w tym okresie staje się dążenie do spójności społeczno-gospodarczej w przestrzeni regionu. Jest to cel zgodny z polityką państwa, jak i z głównymi celami polityki regionalnej Unii Europejskiej. Polityka spójności Unii Europejskiej jest odpowiedzią na dysproporcje w rozwoju społeczno-gospodarczym pomiędzy poszczególnymi krajami i regionami Unii. Pomimo ciągłego procesu konwergencji w Unii Europejskiej, tempo przemian nie jest zadowalające. Malejące dysproporcje pomiędzy krajami w rzeczywistości nie oznaczają zmniejszania się różnic wewnątrz krajów europejskich, a wręcz odwrotnie – w wielu przypadkach wewnętrzne zróżnicowania zwiększają się. Oznacza to, że w Unii Europejskiej zachodzą dwa równoległe procesy. Pierwszy proces to konwergencja między krajami Unii Europejskiej. Drugi proces to dywergencja na poziomie regionalnym – pomimo rosnącej pomocy skierowanej do regionów zapóźnionych (por. Smętkowski, Wójcik, 2008).

Również w obrębie województwa dolnośląskiego różnice w spójności społeczno-gospodarczej są widoczne w wielu przekrojach, będą się one utrzymywały w długim okresie, co wynika z analizy statystycznej oraz tendencji rozwojowych. W przestrzeni województwa dolnośląskiego następuje również proces wewnętrznej specjalizacji, który w dłuższej perspektywie może również przyczynić się do nasilenia rozpiętości rozwoju społeczno-gospodarczego. U podstaw rozwojowych rozpatrywany jest zasób kapitału ludzkiego. W województwie dolnośląskim zasób kapitału ludzkiego przybiera w długiej perspektywie trend malejący. W latach 2000–2005 wielkość populacji województwa obniżyła się prawie o 24 tys. osób. W kolejnym okresie (2005–2010) następuje kolejne obniżenie wielkości populacji o 24,4 tys. osób. W latach 2010–2015 liczba ludności województwa dolnośląskiego zmniejszy się o 1 %, w następnym okresie badawczym (2015–2020) spadek liczby ludności będzie kontynuowany i wyniesie, według prognozy Urzędu Statystycznego we Wrocławiu, prawie 1,24 %. Zgodnie z prognozą ludność miejska stanowić będzie w całym okresie prognozy większość populacji województwa dolnośląskiego. Chociaż w kolejnych latach następować będzie proces powolnego odpływu ludności z miast. I tak, wskaźnik urbanizacji ludności województwa dolnośląskiego w 2015 roku ukształtuje się na poziomie 69,3 %, a w 2020 spadnie on do poziomu 68,8 %. W przekroju ekonomicznej analizy wieku ludności prognoza wskazuje na malejący trend ludności w wieku produkcyjnym, co oznacza pogarszanie się wskaźnika ekonomicznego utrzymania ludności regionu. W 2010 roku wskaźnik ten przedstawiać się będzie następująco: 52,3 osoby w wieku nieprodukcyjnym przypadać będą na 100 osób w wieku produkcyjnym. W 2015 roku wskaźnik ten pogorszy się o 7 osób. W 2020 nastąpi obniżenie wartości wskaźnika o 9,4 osoby. Przy czym prognozuje się, że tempo wzrostu liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym będzie rosło dużo szybciej: z 65,5 w 2010, poprzez 75,7 w 2015 i 86,6 w 2020 roku. W latach 2000–2020 udział ludności w wieku produkcyjnym w ogólnym trendzie spada, jednak w latach 2015–2020 nastąpi nieznaczny jej przyrost, w liczbach bezwzględnych w porównaniu do okresu lat 2010–2015 (Rocznik Statystyczny…, 2009).

Ryc. 41. Ludność województwa dolnośląskiego według ekonomicznych grup wieku w latach 2000–2020 (2010–2020 prognoza)

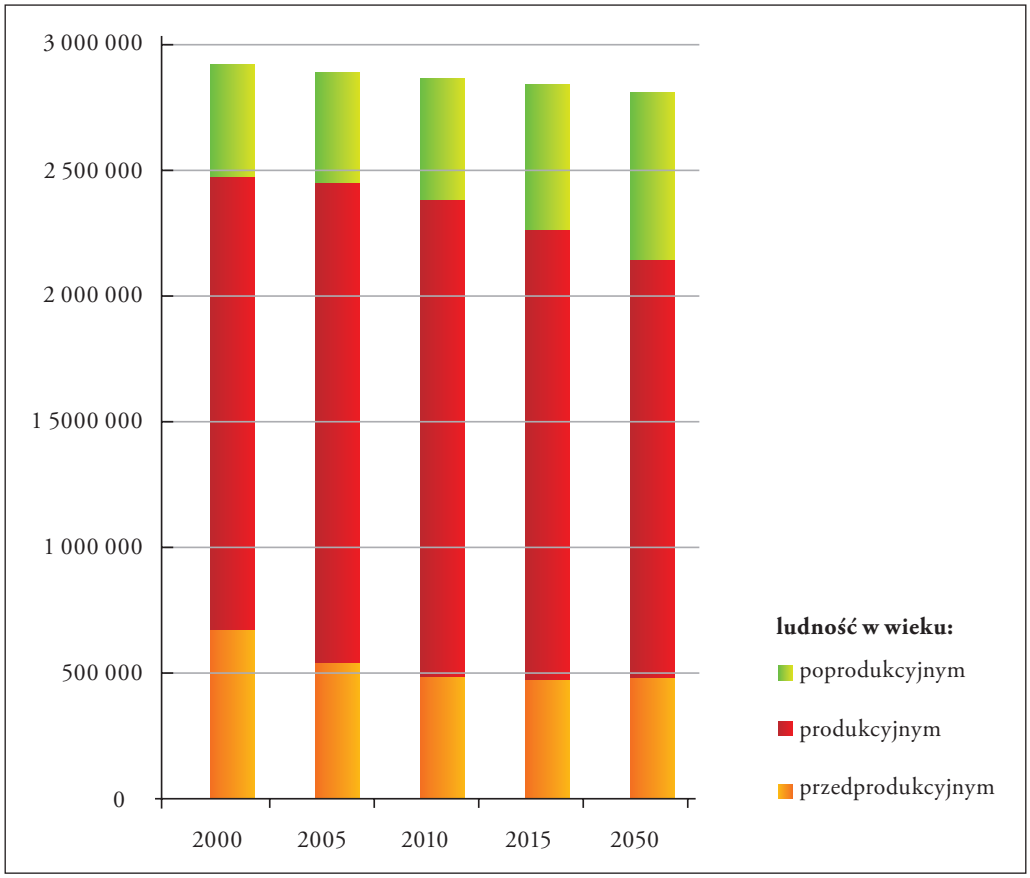

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Statystycznego we Wrocławiu.

W strukturze procentowej następuje stosunkowo duży spadek wielkości prognozowanej populacji w wieku produkcyjnym w latach 2010–2015. Niekorzystną sytuację wzmacnia spadek udziału ludności w wieku produkcyjnym, co oznacza problemy z możliwością zapewnienia ekonomicznego utrzymania ludności w dalszych okresach. Spadek wielkości populacji w wieku przedprodukcyjnym w badanym okresie wynosi ponad 5 %. W tym okresie udział ludności w wieku poprodukcyjnym spada o ok. 8,5 %, co potwierdza niekorzystny dla województwa dolnośląskiego układ ekonomicznych grup wiekowych. Na tym tle należy rozpatrywać rozwój kreatywności kapitału ludzkiego. W Raporcie o Kapitale Intelektualnym Polski przyjęto dwa możliwe scenariusze rozwoju sytuacji w tym zakresie (Raport o Kapitale…, 2008):

– „Polska jednym z najbiedniejszych krajów Unii" – scenariusz, w którym polityka gospodarcza w kolejnej dekadzie jest podobna do tej, która była realizowana w minionej dekadzie;
– „Polska jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się krajów Unii" – scenariusz, w którym wdrożone zostają rekomendacje raportu.

Według pierwszego scenariusza Polska będzie stawać się najszybciej starzejącym się krajem Europy, jednocześnie prognozowana jest niska aktywność zawodowa kobiet i seniorów, przez co w szybkim tempie wzrastają wydatki socjalne, a nie towarzyszy temu wzrost dochodów. W przypadku scenariusza pesymistycznego rząd zmuszony będzie, przez rosnący poziom długu publicznego i deficytu budżetowego, do zwiększania poziomu fiskalizmu. Rosnące podatki zniechęcą firmy do prowadzenia działalności gospodarczej – firmy w konsekwencji przeniosą swą działalność do krajów bardziej sprzyjających inwestycjom. Najlepszy jakościowo zasób ludzki – młodzi ludzie – znajdą w tym przypadku lepiej płatną pracę za granicą. W Polsce obniżać się będzie oczekiwana długość życia i wzrośnie śmiertelność noworodków. W konsekwencji ok. 2020 roku Polska stanie się jednym z najbiedniejszych krajów Unii Europejskiej, a dochód na mieszkańca będzie nieznacznie wyższy niż w Albanii. W tym scenariuszu regiony Polski, w tym i województwo dolnośląskie, podlegać będą procesowi ciągłego ubożenia i polaryzacji wewnątrzregionalnej. Przykład Polski w tym zakresie stanie się ostrzeżeniem dla pozostałych krajów, jakie mogą być konsekwencje złej polityki ludnościowej, rodzinnej i braku inwestycji w kapitał intelektualny; wcześniej takim przykładem była Irlandia czy Grecja.

W drugim scenariuszu – optymistycznym – Polska stanie się jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się krajów. Rozwijać się będzie prężnie rynek e-usług, e-urzędów, z łatwością będzie można założyć firmę, koncesje i zgody administracyjne będą wydawane niemal natychmiast. Organizacja kraju, według scenariusza optymistycznego, stanie się bardzo sprawna. Polska ma stanowić potęgę turystyczną, gdzie turyści z Europy i Azji będą spędzać wakacje. Dzięki naciskowi na ochronę środowiska i porządek oraz edukację w znacznym stopniu poprawią się warunki środowiskowe, a także wprowadzone zostaną bardzo dobre uwarunkowania decydujące o jakości życia. Rozwój intelektualny i jednocześnie pomoc rodzinie będą realizowane od samego początku, poprzez sieć funkcjonujących żłobków i przedszkoli. Aktywność zawodowa seniorów i kobiet stanie się najwyższa w Europie, przez co polityka fiskalna przynosić będzie duże wpływy do budżetu. Dzięki temu prowadzone będą inwestycje infrastrukturalne finansowane z budżetu. Ponadto duże nakłady przeznaczane będą na inwestycje w kapitał intelektualny. W Polsce znajdować się

będą centralne siedziby wielu korporacji międzynarodowych. Uczelnie z Polski znajdą się pośród setki najlepszych uczelni świata. Według tego scenariusza w Polsce dostępne będą atrakcyjne miejsca pracy, dobrze płatne i wymagające wysokich kwalifikacji. Firmy z Polski znajdą się w pierwszej setce największych korporacji świata, powstanie tu wiele innowacji o randze międzynarodowej. Przez analogię, w tym scenariuszu regiony w Polsce rozwijać się będą bardzo prężnie. Zmniejszą się różnice w poziomie rozwoju poszczególnych części regionów. W województwie dolnośląskim nastąpi szybki rozwój i zmniejszanie się różnic wewnątrzregionalnych.

Rzeczywisty scenariusz rozwoju do 2020 z pewnością będzie odbiegał od dwóch skrajnych wariantów. W Polsce i jej regionach będzie następował rozwój społeczno-gospodarczy, jednak nie tak optymistyczny, jak w wariancie drugim. W województwie dolnośląskim prognozy również nie są tak optymistyczne, rozwój społeczno-gospodarczy regionu będzie następował bez skokowych wzrostów, ale harmonijnie i konsekwentnie, co przyczyni się do stabilizacji tego obszaru i postrzegania go na arenie międzynarodowej w określonym kontekście inwestycyjnym.

W województwie dolnośląskim zachodzą wielowymiarowe zmiany wynikające z uwarunkowań wewnętrznych oraz zewnętrznych: globalnych, międzynarodowych i krajowych. Realizacja Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku również oddziałuje na kierunek rozwoju społeczno-gospodarczego tego obszaru. Z punktu widzenia istoty zmian zachodzących w regionie niezbędna jest obserwacja bieżąca tych przekształceń, jak również budowa prognozy obejmującej wskazanie trendu przyszłych zmian oraz tendencji rozwoju społeczno-gospodarczego w województwie.

Zbudowana w oparciu o modele statystyczne prognoza obejmuje okres od 2009 do 2020; zastosowany okres badawczy dotyczy czasu wdrażania Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku. Analizowany obszar badawczy został podzielony na podregiony. Dobór wskaźników do przeprowadzenia prognozy uzależniony był od prowadzonego badania eksperckiego. Do prognozy wytypowano dwa wskaźniki, które wcześniej zostały opracowane na potrzeby niniejszego opracowania:

1) wskaźnik 1 (wsk. 1): udział nakładów inwestycyjnych do wartości brutto środków trwałych, opisujący skłonność podmiotów do inwestowania w odniesieniu do wartości brutto środków trwałych;
2) wskaźnik 2 (wsk. 2): syntetyczny wskaźnik kondycji gospodarki agregujący główne miary gospodarki podregionów. Z uwagi na syntetyczny charakter wskaźnika nie wyznaczono prognozy dla województwa dolnośląskiego, lecz dla jego podregionów.

Wskaźniki te zostały dobrane tak, aby w sposób jak najszerszy opisać funkcjonowanie i rozwój regionu oraz możliwości jego wzrostu. Ze względu na ograniczenia opracowania wykonano prognozy tylko dla wybranych dwóch wskaźników.

Przy opracowywaniu prognoz dokonano badania przy użyciu kilku dostępnych metod, najlepiej dopasowanych do posiadanych obserwacji historycznych. Prognozy wyznaczano przy zastosowaniu następujących modeli/metod: liniowy model wygładzania wykładniczego Holta, prosty model wygładzania wykładniczego, trend liniowy, model S-krzywej (model wykładniczo-hiperboliczny) oraz modele/metody użyte do wyznaczania prognoz, jednakże wyeliminowane na dalszym etapie analizy wyników: model trendu pełzającego, liniowy model wygładzania wykładniczego Browna, model ARIMA. Ostatecznie prognozę wyznaczono dla modelu, gdzie obliczone błędy prognoz były najmniejsze (każdorazowo liczono błędy prognoz: średni absolutny błąd, pierwiastek błędu średniokwadratowego, średni absolutny błąd procentowy oraz średni procentowy błąd prognozy). Na rysunkach pokazano parametry zastosowanego modelu.

Każdorazowo wyznaczono 12 prognoz punktowych oraz prognozę przedziałową dla ustalonego współczynnika ufności 0,95 (na rysunkach określano 95 % limit). Prognoza przedziałowa w przedziale ufności (poziomie ufności 95 %) dla badanych współczynników pokazana jest na wykresach w postaci linii przerywanych. Na osi 0X: pozycje 1–4 oznaczają obserwacje (lata 2005–2008), 5–16 oznaczają wyznaczoną prognozę (lata 2009–2020).

W przekroju podregionów prognoza ma zróżnicowany charakter, a jej wyniki są zależne od poczynionych wcześniej obserwacji.

Ryc. 42. Prognoza dla wsk. 1 dla podregionu jeleniogórskiego

Liniowy model wygładzania wykładniczego Holta (alpha = 0,1534, beta = 0,9999)

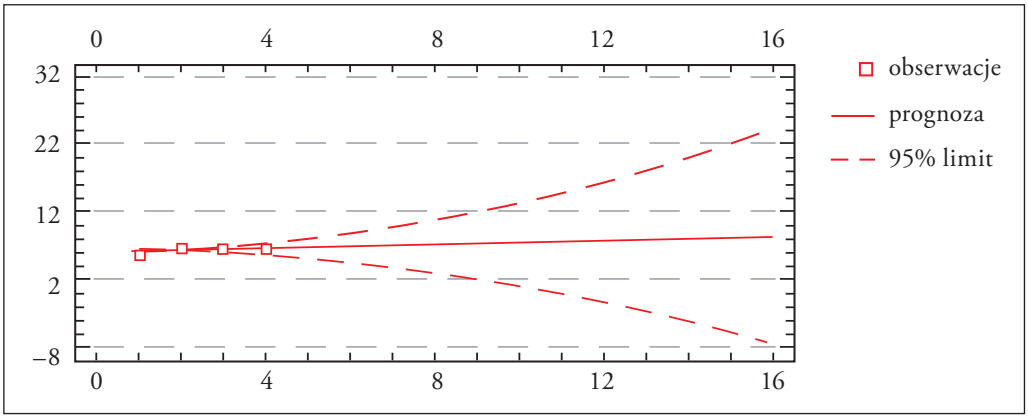

Źródło: opracowanie własne.

W podregionie jeleniogórskim w okresie do 2020 roku prognoza przewiduje łagodne zmiany wskaźnika i stopniową poprawę skłonności do inwestowania (por. ryc. 42). Wskaźnik ten zmienia się w badanych latach w sposób nieznaczny, osiągając w ostatnim prognozowanym okresie wartość 10. Zarówno obserwacje, jak i prognoza wskaźnika 2 nie są już tak korzystne dla podregionu jeleniogórskiego. Obserwacje historyczne wykazują trend malejący, podobnie jak wyznaczona prognoza dla badanego okresu (por. ryc. 43).

Ryc. 43. Prognoza dla wsk. 2 dla podregionu jeleniogórskiego

Trend liniowy: 0,321399 + –0,22466 t

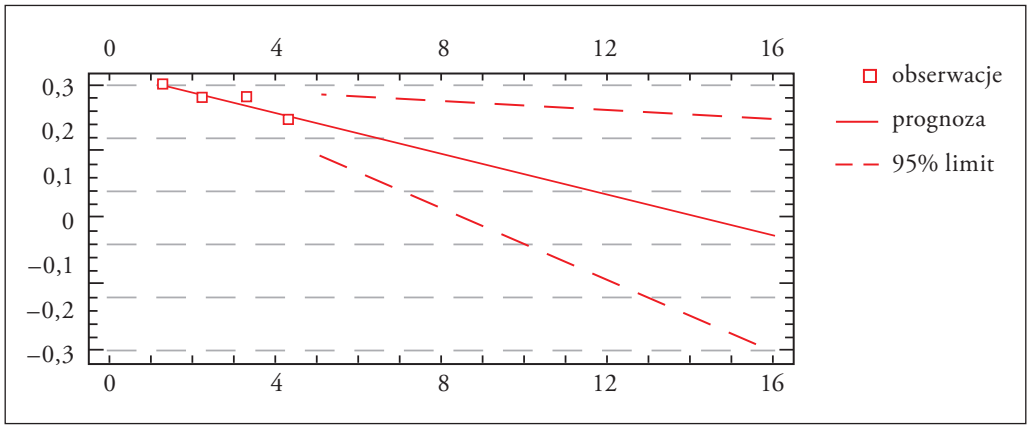

Źródło: opracowanie własne.

Pokazany trend liniowy wyznacza malejącą prognozę dla podregionu, gdzie ostatnie wyznaczone prognozy przy użyciu funkcji trendu pokazują wartość ujemną. Zgodnie z metodologią ustalania wskaźnika 2, może on przybrać wartości większe lub równe 0. Stąd ostatnie wartości powinny być równe 0, mimo że funkcja trendu przecina oś 0X.

W przypadku wskaźnika 1 dla podregionu legnicko-głogowskiego, jego obserwacje historyczne wykazują tendencję rosnącą, podobnie jak rosnąca jest funkcja trendu liniowego dla wyznaczonych prognoz. Ostatnia wyznaczona prognoza wskaźnika wynosi 20,6 (por. ryc. 44). Należy zwrócić uwagę na wysoki poziom bezwzględny tego wskaźnika.

Ryc. 44. Prognoza dla wsk. 1 dla podregionu legnicko-głogowskiego

Trend liniowy: 7,33694 + 0,830811 t

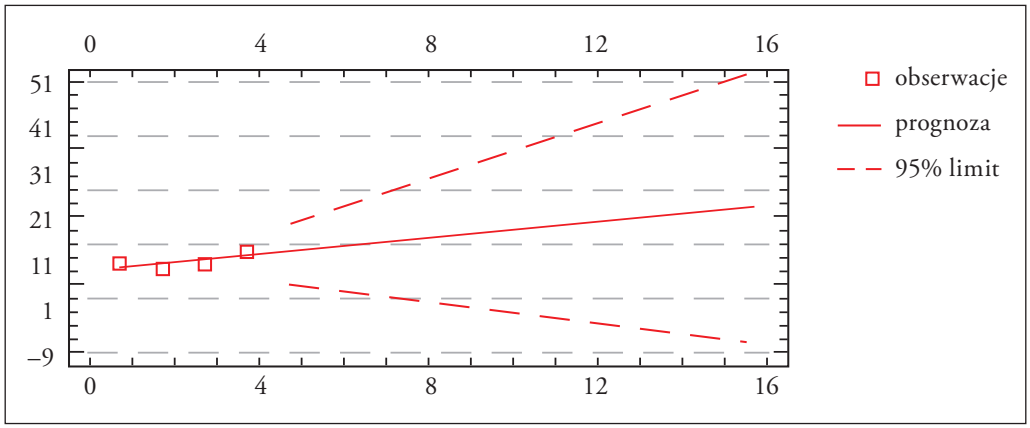

Źródło: opracowanie własne.

Wskaźnik 2 dla podregionu legnicko-głogowskiego wykazuje tendencję malejącą zarówno dla obserwacji historycznych wskaźnika, jak i wyznaczonych prognoz (por. ryc. 45). Prognoza obniżania się syntetycznego wskaźnika kondycji gospodarki, agregującego główne miary gospodarki podregionu legnicko-głogowskiego w długim okresie, wynika m.in. z kondycji rynków międzynarodowych i koniunktury na nich.

Ryc. 45. Prognoza dla wsk. 2 dla podregionu legnicko-głogowskiego

Trend liniowy: 0,622364 + –0,0579182 t

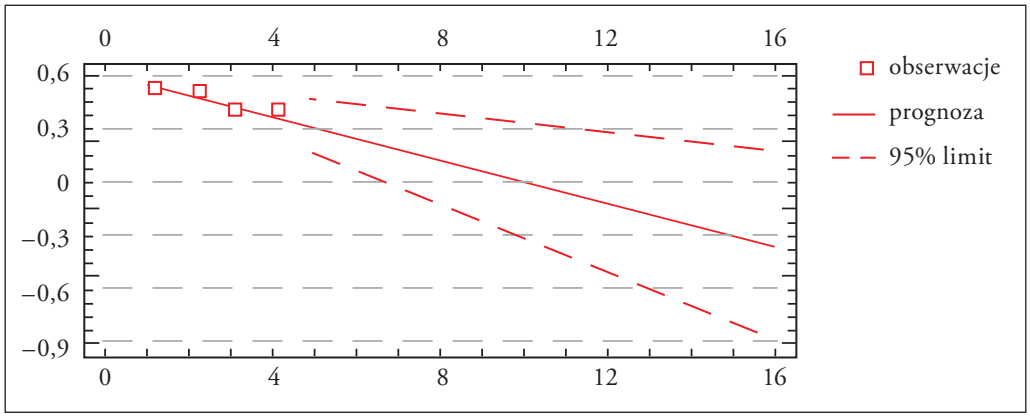

Źródło: opracowanie własne.

Dla podregionu wałbrzyskiego obserwujemy bardzo „niezdecydowane" historyczne zmiany wskaźnika 1. Jednakże wyznaczony trend liniowy dla tego wskaźnika jest rosnący (por. ryc. 46). Rosnący poziom prognozy wskaźnika dla podregionu wałbrzyskiego określa jego potencjalne możliwości.

Ryc. 46. Prognoza dla wsk. 1 dla podregionu wałbrzyskiego

Trend liniowy: 6,963 + 1,46466 t

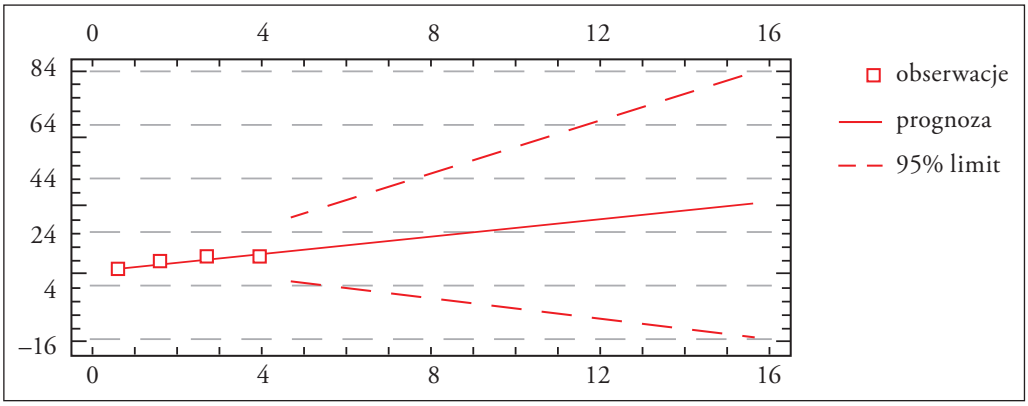

Źródło: opracowanie własne.

Wskaźnik 2 dla podregionu wałbrzyskiego (por. ryc. 47) wykazuje niewielką tendencję rosnącą (prognoza dla ostatniego prognozowanego okresu wynosi 0,08). Potwierdza to predyspozycje do intensywnego rozwoju podregionu.

Ryc. 47. Prognoza dla wsk. 2 dla podregionu wałbrzyskiego

Trend liniowy: 0,0702516 + 0,00107342 t

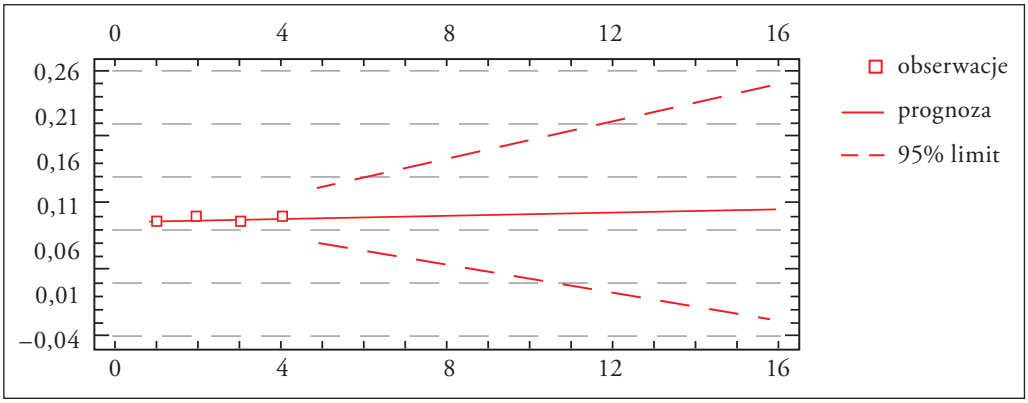

Źródło: opracowanie własne.

Dla podregionu wrocławskiego od maksymalnej wartości wsk. 1, osiągniętej w 2006 roku, obserwujemy jego coroczny spadek. Także wyznaczony trend liniowy ma charakter malejący i w ostatnim prognozowanym okresie wsk. 1 wynosi 6,67 (por. ryc. 48). Oznacza to coraz mniejsze zainteresowanie w podregionie procesem inwestycyjnym, jednak nie jest tak do końca, gdyż następuje tu częściowe nasycenie inwestycji.

Ryc. 48. Prognoza dla wsk. 1 dla podregionu wrocławskiego

Trend liniowy: 21,6218 + –0,934447 t

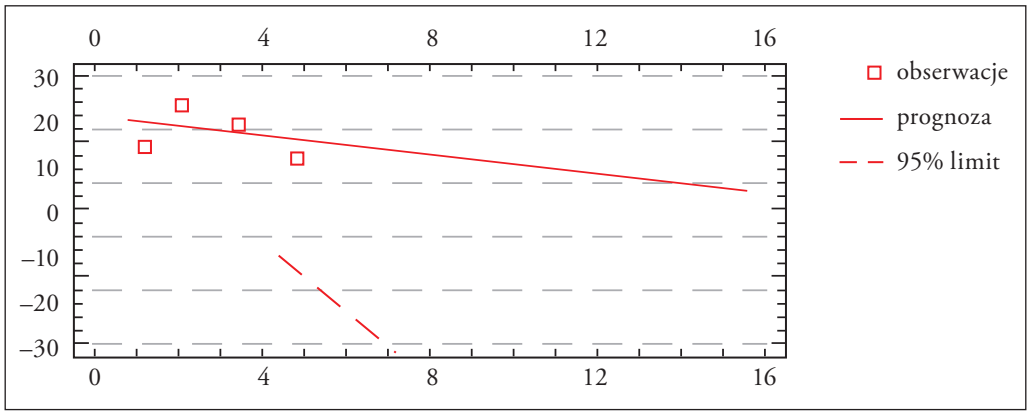

Źródło: opracowanie własne.

Wskaźnik 2 dla podregionu wrocławskiego (por. ryc. 49) przedstawia bardzo małe wahania. Wyznaczony trend linowy przebiega niemal równolegle do osi 0X i wynosi w całym prognozowanym okresie 0,25. Różnice występują dopiero w trzecim miejscu po przecinku. Taka sytuacja świadczy o stopniowej stabilizacji w podregionie.

Ryc. 49. Prognoza dla wsk. 2 dla podregionu wrocławskiego

Trend liniowy: 0,260556 + –0,00067945 t

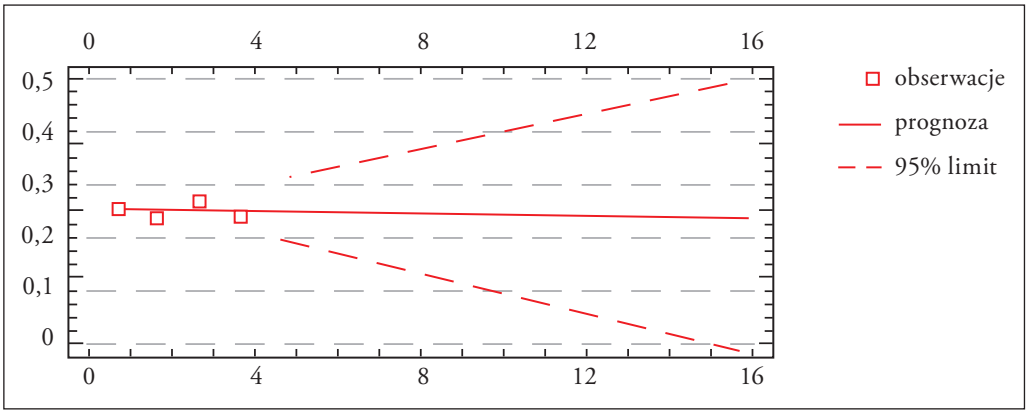

Źródło: opracowanie własne.

Dla miasta Wrocławia wyznaczono trend liniowy dla wskaźnika 1. Przebieg funkcji jest niemal równoległy do osi 0X, a wartości wskaźnika w prognozowanym okresie zmieniają się nieznacznie: od 11,69 do 11,87 w ostatnim prognozowanym roku (por. ryc. 50). Potwierdza to stabilizację sytuacji we Wrocławiu i jego najbliższym otoczeniu.

Ryc. 50. Prognoza dla wsk. 1 dla miasta Wrocławia

Trend liniowy: 11,6117 + 0,0166322 t

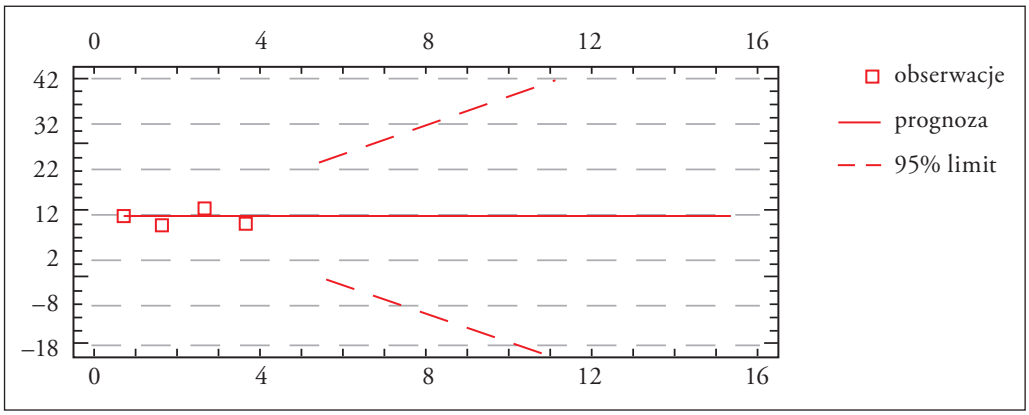

Źródło: opracowanie własne.

Wskaźnik 2 dla miasta Wrocławia (por. ryc. 51) wyznaczony został przy zastosowaniu modelu S-krzywej (model wykładniczo-hiperboliczny), gdzie wartości prognozowane dla wskaźnika 2 zbliżone są do 0,51.

Ryc. 51. Prognoza dla wsk. 2 dla miasta Wrocławia

Model S-krzywej: exp(–0,675685 + 0,0271324 /t)

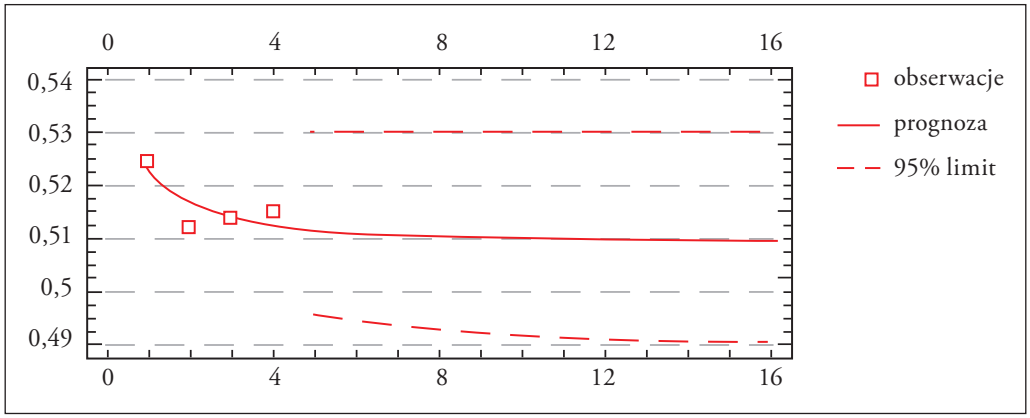

Źródło: opracowanie własne.

Dla województwa dolnośląskiego wyznaczono prognozy tylko dla wskaźnika 1 z uwagi na brak zagregowanych danych dla całego województwa. Zastosowano prosty model wygładzania wykładniczego. W konsekwencji otrzymano niemal liniowy przebieg funkcji, równoległy do osi 0X, a wartość wskaźnika w całym prognozowanym okresie wynosi prawie 11 (por. ryc. 52). Niemal liniowy przebieg funkcji wsk. 1 dla województwa dolnośląskiego wskazuje na stabilizację sytuacji w regionie oraz zharmonizowany rozwój.

Ryc. 52. Prognoza dla wsk. 1 dla województwa dolnośląskiego

Prosty model wygładzania wykładniczego (alpha = 0,0007)

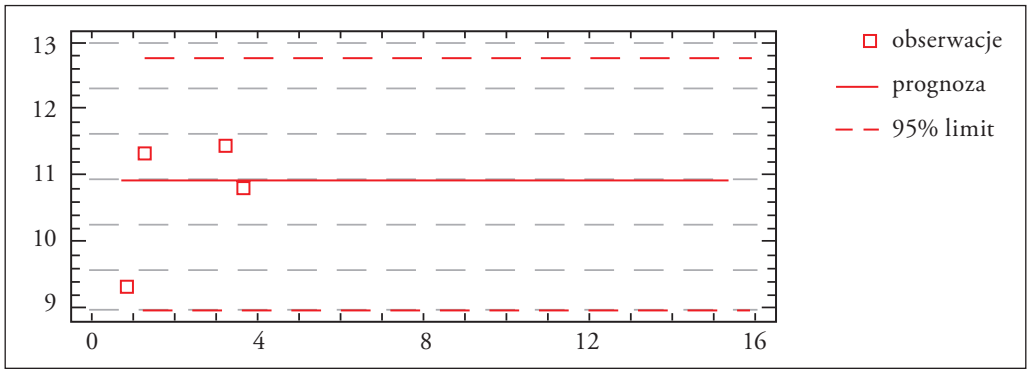

Źródło: opracowanie własne.

W perspektywie do 2020 roku województwo dolnośląskie zachowywać będzie trend stopniowego rozwoju społeczno-gospodarczego, przy czym niezbędne jest zachowanie procesu inwestycyjnego na wysokim poziomie nawet w sytuacji kryzysowej. Przyjęte w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku główne kierunki inwestycji wydają się być prawidłowe. Rozwój gospodarki w kierunku działów kreatywnych, innowacyjnych oraz zaawansowanych technologii w przyszłości będzie skutkował podwyższeniem pozycji na tle kraju. Zasadniczym elementem pozostaje inwestowanie w kapitał ludzki, które to inwestycje zawierają się w głównej idei gospodarki opartej na wiedzy. Wypracowany w ten sposób kapitał ludzki postawi region w rzędzie obszarów inwestycji kapitałochłonnych, a nie pracochłonnych.

W celu realizacji wariantu jak najszybszego rozwoju społeczno-gospodarczego w długookresowej perspektywie, województwo dolnośląskie współuczestniczy w tworzeniu dokumentu strategicznego dla Polski Zachodniej, na wzór Programu Operacyjnego Rozwoju Polski Wschodniej 2007–2013. Główne założenia strategii dla Polski Zachodniej to (http://www.umwd.dolnyslask.pl/rozwoj/aktualnosci-rozwoj-regionalny/artykul/strategia-dla-polski-zachodniej/, 05.08.2010):

– realizacja szybkich połączeń transportowych z Warszawą;
– postulat rozwoju sieci miast;
– poprawa powiązań komunikacyjnych Polski z Czechami;
– dodatkowe przeprawy mostowe przez Odrę;
– rewitalizacja szlaków kolejowych i żeglugi śródlądowej;
– inicjatywa korytarza transportowego CETC i Partnerstwo Odry.

Efektem wspólnych działań marszałków województw ma być program operacyjny dla Polski Zachodniej, co wynika z Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2010–2020. Rząd nie planuje tworzenia nowych strategii ponadregionalnych, w ramach procesu programowania strategie rozwoju województw mają funkcjonować wraz ze strategiami na poziomie subregionalnym. Programy operacyjne natomiast mają mieć charakter wdrożeniowy, przez co osiągane będą cele polityki regionalnej państwa. Istnieją trzy warianty terytorialne przyszłej Strategii Polski Zachodniej i opartego o nią programu operacyjnego (http://www.umwd.dolnyslask.pl/rozwoj/aktualnosci-rozwoj-regionalny/artykul/strategia-dla-polski-zachodniej/, 05.08.2010):

1. Strategia/Program Operacyjny Pogranicza Zachodniego: trzy województwa przygraniczne, tj. dolnośląskie, zachodniopomorskie, lubuskie.
2. Strategia/Program Operacyjny Polski Zachodniej – wariant wąski: województwo dolnośląskie, zachodniopomorskie, lubuskie oraz wielkopolskie.
3. Strategia/Program Operacyjny Polski Zachodniej – wariant szeroki: województwo dolnośląskie, zachodniopomorskie, lubuskie, wielkopolskie oraz dodatkowo województwa opolskie i śląskie.

Pierwszym etapem prac jest stworzenie diagnozy społeczno-gospodarczej obszaru, szczególnie w kontekście pogranicza. Założono realizację tego etapu do listopada 2010 roku. Diagnoza powinna uzasadniać konieczność przygotowania Strategii Rozwoju Polski Zachodniej i programu operacyjnego opartego o tę strategię. W szczególności należy wytypować obszary tematyczne i przestrzenne wymagające strategicznej interwencji oraz na tym tle wyznaczyć wspólne zadania rozwojowe, spójne z dokumentami strategicznymi szczebla rządowego oraz strategiami rozwoju województw. W pracach nad Strategią Rozwoju Polski Zachodniej i programem operacyjnym uczestniczyć będzie również Marszałek Województwa Opolskiego.

5. Wzmacnianie konkurencyjności regionu poprzez wykorzystanie zasobów endogenicznych – analiza SWOT dla wskazanych grup rozwiązań

Jest wiele dziedzin, w których województwo dolnośląskie posiada wysoką pozycję konkurencyjną na tle kraju. Aby zapewniać właściwy jego dalszy rozwój, potrzebne jest wzmacnianie posiadanych przewag, co ważne chodzi o przewagi, które są istotne nie tylko na tle kraju, ale również pozostałych regionów Europy, ze szczególnym uwzględnieniem Europy Środkowo-Wschodniej. Warunkiem harmonijnego i pełnego rozwoju jest wykorzystanie posiadanych zasobów endogenicznych. Chodzi tu w szczególności o zasoby, które wyróżniają województwo na tle innych porównywalnych jednostek (zob. szerzej: Korenik (red.), 2009; Castells, 1998). Wśród podstawowych zasobów endogenicznych, na których należałoby budować przewagi konkurencyjne województwa dolnośląskiego, autorzy wymieniają:

– atrakcyjność inwestycyjną – warunki dla prowadzenia działalności gospodarczej, zdolność do przyciągania inwestorów zewnętrznych, w tym zagranicznych;
– potencjał turystyczny;
– zaawansowanie technologiczne i kreatywność społeczności.

Atrakcyjność i potencjał inwestycyjny, w rozumieniu autorów, obejmuje zasoby endogeniczne, które decydują o zdolności województwa do bycia postrzeganym jako pożądana lokalizacja dla działalności gospodarczej. Wspieranie atrakcyjności inwestycyjnej, zwłaszcza wobec inwestorów zagranicznych, powinno się odbywać przy wykorzystaniu atutów regionu, przy jednoczesnej eliminacji słabych stron. Natomiast sama obecność inwestorów, jak również problematyka ich przyciągania, rodzi pewne szanse i zagrożenia (szerzej np. Zakrzewska-Półtorak, 2006). Analizę SWOT dla tego tematu przedstawiono w tabeli nr 13.

Tab. 13. Analiza SWOT – województwo dolnośląskie jako obszar atrakcyjny inwestycyjnie, przyciągający inwestorów zagranicznych

Mocne strony	Słabe strony
– Położenie geograficzne. – Przebiegające i przecinające się szlaki komunikacyjne. – Przygotowane tereny pod inwestycje. – Dostępne działki/nieruchomości w centrach Wrocławia i innych dużych i średnich miast województwa. – Wykształcona, wykwalifikowana kadra. – Duże zasoby ludzkie, zróżnicowane pod względem jakościowym. – Chłonny rynek zbytu w regionie. – Rozwinięta sieć instytucji otoczenia biznesu. – Bliskość kulturowa z krajami europejskimi. – Wysoki wskaźnik przedsiębiorczości, możliwość znalezienia kooperantów w regionie. – Liczne akcje promujące region w kraju i za granicą. – Aktywność władz regionalnych i lokalnych w pozyskiwaniu inwestorów. – Istnienie skupisk przedsiębiorstw o określonym profilu. – Zdywersyfikowana struktura branżowa gospodarki. – Lokalizacja podstref czterech specjalnych stref ekonomicznych.	– Gospodarcze dysproporcje wewnątrz regionu. – Przestrzenne dysproporcje wewnątrz regionu. – Społeczne dysproporcje wewnątrz regionu, w tym w zakresie kadr. – Silna polaryzacja rozwoju na styku miasto – wieś. – Dysproporcje wewnątrzregionalne w zakresie lokalizacji sieci instytucji otoczenia biznesu. – Słabo wykształcony wizerunek regionu za granicą. – Niedobór kadr z wykształceniem technicznym. – Niski poziom mobilności zawodowej i geograficznej pracowników. – Stosunkowo wysokie koszty prowadzenia działalności gospodarczej, przede wszystkim we Wrocławiu. – Niedobór powierzchni biurowych klasy A – Braki w zakresie infrastruktury społecznej.
Szanse	**Zagrożenia**
Związane z napływem inwestycji zagranicznych: – Stworzenie nowych miejsc pracy. – Napływ nowych technologii. – Wdrażanie nowych innowacyjnych rozwiązań organizacyjnych. – Podnoszenie kwalifikacji pracowników, inwestycje w kapitał ludzki. – Efekt naśladownictwa – przyciąganie kolejnych inwestorów z podobnych branż. – Tworzenie się skupisk przedsiębiorstw z określonych branż (specjalizacja regionu).	Związane z napływem inwestycji zagranicznych: – Polityka dochodowa inwestorów zagranicznych (np. strategie nastawione na minimalizację kosztów, niewykazywanie zysków itp.). – Możliwość szybkiego przeniesienia działalności gospodarczej do innego kraju i regionu, w tym opuszczanie podstref specjalnych stref ekonomicznych. – Niechęć inwestorów zagranicznych do poszukiwania partnerów gospodarczych w regionie goszczącym, w tym import zaopatrzeniowy, niekorzystanie z rynku zaopatrzenia w regionie.
Elementy korzystne występujące w otoczeniu: – Proinwestycyjna polityka państwa. – Dofinansowanie działalności gospodarczej z funduszy Unii Europejskiej.	Elementy niekorzystne występujące w otoczeniu: – Stosunkowo wysoka atrakcyjność inwestycyjna regionów w krajach sąsiadujących.

– Osłabienie pozycji wielu europejskich regionów w wyniku załamania gospodarczego z lat 2008–2009. – Postrzeganie regionu jako lidera rozwoju i przyciągania inwestycji w Polsce. – Współpraca międzyregionalna w skali międzynarodowej.	– Niski poziom znajomości i kojarzenia Dolnego Śląska jako regionu w Europie i na świecie. – Dysproporcje pomiędzy rozpoznawalnością Wrocławia a reszty regionu w otoczeniu krajowym i zagranicznym.

Źródło: opracowanie własne.

Atrakcyjność turystyczna, która sprawia, że region odwiedzają turyści z całej Polski oraz z zagranicy. Zasób ten jest zróżnicowany pod względem geograficznym: najczęściej odwiedzane są: miasto Wrocław oraz obszary Kotliny Jeleniogórskiej i Kotliny Kłodzkiej. Na terenie województwa istnieje wiele terenów o dużym potencjale turystycznym, który nie został uruchomiony, na co wywiera wpływ szereg czynników: od tych o charakterze informacyjno-promocyjnym, po stan utrzymania i czasem również bezpieczeństwo atrakcji turystycznych i zaplecza noclegowo-gastronomicznego. Warto podkreślić, że ponad 20 % powierzchni regionu stanowią obszary chronione, co przekłada się na sposób prowadzenia polityki regionalnej oraz polityki rozwoju lokalnego. Jednocześnie obszary te podnoszą atrakcyjność turystyczną województwa. W tabeli nr 14 przeprowadzono analizę SWOT dla atrakcyjności turystycznej Dolnego Śląska.

Tab. 14. Analiza SWOT – województwo dolnośląskie jako obszar atrakcyjny pod względem turystycznym

Mocne strony	Słabe strony
– Liczne atrakcje turystyczne naturalne. – Liczne atrakcje turystyczne antropogeniczne. – Lokalnie występujące specyficzne cechy mikroklimatu o właściwościach leczniczych i relaksujących. – Lokalizacja znacznej liczby uzdrowisk zarejestrowanych w kraju (1/4 tego typu jednostek). – Znane w kraju i za granicą, cyklicznie organizowane imprezy. – Bliskość kulturowa z krajami europejskimi. – Położenie geograficzne. – Przebiegające szlaki komunikacyjne. – Rozbudowa Portu Lotniczego Wrocław SA. – Przygraniczne położenie. – Istnienie warunków do prowadzenia turystyki wyczynowej i survivalowej.	– Zdewastowane i zaniedbane obiekty zabytkowe. – Niewystarczająca liczba połączeń kolejowych, drogowych i lotniczych. – Wymagająca modernizacji sieć kolejowa i infrastruktura drogowa. – Brak innowacyjnych usług turystycznych, przewaga usług tradycyjnych. – Stosunkowo słabo rozwinięta promocja atrakcji turystycznych regionu w porównaniu np. z krajami Europy Zachodniej i Południowej. – Brak zdecydowanej specjalizacji turystycznej regionu. – Stosunkowo wysokie ceny usług turystycznych oraz związanych z obsługą turystyki i relatywnie niska jakość części usług turystycznych.

Szanse	Zagrożenia
Związane z rozwojem potencjału turystycznego: – Napływ środków finansowych. – Ożywienie gospodarcze terenów o stosunkowo niskim poziomie atrakcyjności inwestycyjnej. – Tworzenie nowych miejsc pracy, w tym w formie samozatrudnienia. – Dywersyfikacja działalności gospodarczej na terenach wiejskich.	Związane z rozwojem potencjału turystycznego: – Nadmierna eksploatacja obszarów chronionych. – Zagęszczenie ruchu drogowego. – Wysoka wrażliwość branży na zmiany o charakterze koniunkturalnym.
Elementy korzystne występujące w otoczeniu: – Wzrost zainteresowania krajami Europy Środkowo-Wschodniej. – Dofinansowanie turystyki z funduszy Unii Europejskiej. – Przebudowa, rozbudowa i modernizacja połączeń drogowych i kolejowych w Polsce. – Organizacja Euro 2012 w Polsce.	Elementy niekorzystne występujące w otoczeniu: – Stosunkowo niska rozpoznawalność regionu jako miejsca atrakcyjnego turystycznie w Europie i na świecie. – Brak imprez o randze światowej, np. imprez biznesowych, kongresów itp., kształtujących wizerunek i rozpoznawalność regionu. – Osłabienie ruchu turystycznego w wymiarze międzynarodowym w konsekwencji załamania gospodarczego.

Źródło: opracowanie własne.

Ostatni z wybranych przez autorów atut to wyposażenie regionu w potencjał związany z tworzeniem i wdrażaniem zaawansowanych technologii oraz kreatywność regionu – udział sektora kreatywnego (por. Florida, 2005; Florida, 2002). W rozumieniu prof. Richarda Floridy sektor kreatywny skupia branże: „nasycone technologicznie", naukę, inżynierię, sferę B+R, dziedziny związane z wiedzą specjalistyczną – takie jak: prawo, szeroko rozumiane finanse, ochrona zdrowia itp. – a także kulturę, muzykę, sztukę, projektowanie itd. (Białek, 2007). Według Floridy to kreatywność jednostki terytorialnej (miasta, również regionu) decyduje o jej konkurencyjności – przyciąga ludność i przedsiębiorców. Stąd pobudzanie kreatywności ludzi, które łączy się silnie z tolerancją dla różnorodnych wartości (szerzej: Karwińska, 2009), a poprzez stworzenie odpowiednich mechanizmów i strategii jest sposobem na poprawę konkurencyjności miasta. Wnioski z analizy przedstawiono w tabeli nr 15.

Tab. 15. Analiza SWOT – województwo dolnośląskie jako obszar zaawansowanych technologii i kreatywnych społeczności

Mocne strony	Słabe strony
– Wykształcona, wykwalifikowana kadra. – Chłonny rynek zbytu w regionie. – Stosunkowo rozwinięta sieć instytucji naukowo-badawczych oraz transferu technologii. – Rozwój społeczeństwa obywatelskiego w regionie. – Wysoki wskaźnik przedsiębiorczości, możliwość znalezienia kooperantów w regionie. – Aktywność władz regionalnych i lokalnych w zakresie pobudzania przedsiębiorczości. – Istnienie skupisk przedsiębiorstw o określonym profilu, z doświadczeniem i tradycjami. – Prężna baza naukowa i akademicka. – Rozbudowany sektor organizacji pozarządowych.	– Dysproporcje rozwojowe wewnątrz regionu, objawiające się m.in. jakością i dostępnością infrastruktury społecznej. – Niedobór kadr z wykształceniem technicznym. – Brak nastawienia na innowacyjne rozwiązania wśród przedsiębiorców, zwłaszcza mikroprzedsiębiorców. – Brak nastawienia na innowacyjne rozwiązania władz lokalnych. – Niski poziom mobilności zawodowej i geograficznej ludności. – Stosunkowo wysokie koszty życia i prowadzenia działalności gospodarczej, przede wszystkim we Wrocławiu. – Słabości w systemie edukacji.
Szanse	**Zagrożenia**
Związane z tym kierunkiem rozwoju: – Stworzenie nowych miejsc pracy. – Powstawanie nowoczesnych rozwiązań. – Szansa na nadzwyczajne zyski w przypadku powstania i wdrożenia unikatowych rozwiązań. – Napływ środków z funduszy Unii Europejskiej na rozwój innowacyjności i kreatywności, także w nowej perspektywie programowania. – Napływ nowych technologii i innowacyjnych rozwiązań organizacyjnych. – Podnoszenie kwalifikacji pracowników, inwestycje w kapitał ludzki. – Przyciąganie szczególnie cennych dla regionu inwestorów zewnętrznych, w tym zagranicznych, nastawionych na inwestycje w branże wiedzochłonne i zaawansowane technologicznie. – Nawet w przypadku relokacji inwestycji, pozostawienie wiedzy i *know-how*w regionie.	Związane z tym kierunkiem rozwoju: – Kosztochłonność wypracowywania i wdrażania nowych technologii. – Niepewność i długi okres oczekiwania na zyski. – Zapóźnienie w stosunku do Europy i innych części świata – konieczność w pierwszej kolejności nadrobienia zaległości technologicznych w dziedzinie B+R.
Elementy korzystne występujące w otoczeniu: – Proinnowacyjna polityka Unii Europejskiej i Polski. – Osłabienie pozycji wielu europejskich regionów w wyniku załamania gospodarczego z lat 2008–2009. – Postrzeganie regionu jako jednego z liderów nowoczesnych technologii w Polsce.	Elementy niekorzystne występujące w otoczeniu: – Zapóźnienie w stosunku do Europy i innych części świata. – Stosunkowo wysoka atrakcyjność regionów w krajach sąsiadujących. – Stosunkowo słaba pozycja regionu i kraju w zakresie B+R w Europie.

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie i rekomendacje

Ekspertyza pn. „Analiza tendencji rozwojowych regionu w odniesieniu do zgodności ze Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego" została wykonana w oparciu o wiedzę i umiejętności autorów, w myśl zasady bezstronności, należytej staranności i rzetelności, oraz zachowując dbałość o wysoki poziomu jakości merytorycznej. Opracowanie koncentruje się na problematyce osiągania poszczególnych celów, priorytetów i działań zapisanych w dokumencie Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku. Rzeczywisty horyzont czasowy badania obejmował lata 2005–2020. Analizę zrealizowano poprzez zbadanie kierunków rozwoju regionu. Badania były prowadzone w różnych przekrojach terytorialnych: na poziomie regionalnym, subregionalnym oraz lokalnym. Ekspertyzę podzielono w przekroju merytorycznym, wyznaczając trzy sfery: gospodarczą, przestrzenną i społeczną, z uwzględnieniem wskazanych w nich celów, priorytetów i działań. Podstawowym celem było określenie zmian wartości wybranych wskaźników, przybliżających stan osiągania celów i priorytetów w poszczególnych latach analizy w porównaniu z rokiem bazowym – 2005. Zmiany zbadano w ujęciu ilościowym i jakościowym.

W efekcie opracowanej ekspertyzy ustalono następujące wnioski i rekomendacje:

1. Przestrzeń województwa dolnośląskiego jest zróżnicowana pod względem ukształtowania terenu, klimatu, rozmieszczenia bogactw naturalnych i ludności. Zróżnicowanie dotyczy również działalności gospodarczej, stopnia zagospodarowania przestrzeni i poziomu życia społeczności regionu. W analizowanym okresie dysproporcje nie uległy zmniejszeniu.

   Rekomendacje: należy dążyć do zwiększania spójności społeczno-gospodarczej i przestrzennej obszaru województwa dolnośląskiego, w drodze wspierania działań w tym zakresie na poziomach: lokalnym, regionalnym, krajowym, również w aspektach międzynarodowych.

   Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

2. Wdrażanie Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku zostało częściowo spowolnione przez kryzys w gospodarce światowej, którego efekty będą widoczne w kilku kolejnych latach. Przy czym spowolnienie to na Dolnym Śląsku było i będzie mniejsze, niż oczekiwano.

Rekomendacje: z punktu widzenia regionu należy kontynuować założenia Strategii, a jej ewentualna aktualizacja powinna zawierać pewne przedziały wykonania zadań, które mogą być uzależnione od dalszych zmian w gospodarce europejskiej i światowej. W dokumencie powinny znaleźć się mechanizmy automatycznie reagujące na zmiany koniunktury.

Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

3. Uwidoczniony został regres gospodarczy w części obszarów województwa dolnośląskiego. Jest to proces długookresowo narastających problemów, wynikających z istnienia w tej przestrzeni starych obszarów przemysłowych i przetwórczych oraz monokultury przemysłu wydobywczego.

   Rekomendacje: w związku z tym, że jest to proces długookresowy, w którym narastały problemy i dysproporcje, należy liczyć się z długim okresem wychodzenia z tej sytuacji. Konieczne jest wsparcie dla tych obszarów zarówno ze strony kraju, jak i regionu oraz wykorzystanie środków unijnych. Kreowanie nowoczesnych i innowacyjnych rozwiązań w gospodarce, ich absorpcja i dyfuzja dla podniesienia poziomu rozwoju tych terenów.

   Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

4. Gwałtowny rozwój WOM stanowi, z jednej strony, zaletę dla rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, z drugiej strony – wadę. Następuje intensywny rozwój społeczno-gospodarczy przestrzeni WOM i jednocześnie stopniowa polaryzacja w stosunku do obszarów stycznych do tego terenu oraz reszty województwa.

   Rekomendacje: podtrzymywanie intensywnego rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru WOM, wsparcie dla pozostałych obszarów, w tym obszarów stycznych, i motywowanie do dynamicznego rozwoju z wykorzystaniem zasobów endogenicznych.

   Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

5. Narastanie dystansu pomiędzy stolicą województwa a pozostałymi jego obszarami. Wrocław, będący biegunem wzrostu zarówno gospodarczego, jak i społecznego, oddala się rozwojowo od pozostałych części województwa dolnośląskiego i często szybciej wchodzi w relacje z głównymi miastami kraju niż z własnym terytorium.

   Rekomendacje: miasto powinno skierować więcej swoich działań na współpracę z pozostałą częścią województwa, co należy realizować poprzez kooperację, a nie współzawodnictwo, wspólną politykę marketingu terytorialnego, wspólne działania prowadzone w ramach monitoringu kryzysowego, wspólną politykę przyciągania

inwestorów, która pozwoli na segmentację inwestycji w przestrzeni województwa oraz planowane wypychanie części funkcji poza obszar miasta centralnego, tak aby zapewnić równomierny rozwój regionu.
Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

6. W dalszym ciągu następuje intensywny rozwój w byłych miastach wojewódzkich: Wałbrzychu, Legnicy i Jeleniej Górze oraz miastach przemysłowych, jak Lubin, Polkowice. Jednak nie przekłada się to na intensywny rozwój obszarów wokół tych miast. Ponadto pojawiają się nowe ośrodki wzrostu, jak np. Świdnica czy gminy podregionu wrocławskiego.
Rekomendacje: obszary styczne do intensywnie rozwijających się miast muszą poszukać i zdefiniować ścieżkę samodzielnego rozwoju opartą albo na ścisłej zależności od głównego miasta, albo będzie to samorozwój w oparciu o czynniki endogeniczne.
Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

7. Obszary stagnacyjne obejmujące gminy o zdecydowanie niższym poziomie rozwoju w przyszłości zagrożone są marginalizacją.
Rekomendacje: wspomaganie instytucjonalne oraz silna interwencja na tych obszarach, gdyż samodzielnie nie są one w stanie sobie poradzić.
Czas realizacji: intensywne, szybkie działania.

8. Proces zróżnicowanej specjalizacji w przestrzeni województwa dolnośląskiego sprzyja rozwojowi tego terenu, np. jednostki osadnicze związane z centrum specjalizują się w usługach i działalności przemysłowej, a obszar WOM ukierunkował swoją działalność na profil usługowo-edukacyjno-produkcyjny.
Rekomendacje: kontynuacja tego procesu. Zachęty dla obszarów, które nie zidentyfikowały jeszcze swoich możliwości specjalizacyjnych.
Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

9. W województwie dolnośląskim następuje polaryzacja przestrzeni miasto – wieś.
Rekomendacje: należy likwidować bariery rozwojowe obszarów wiejskich, zapewnić ich modernizację oraz zdywersyfikować źródła utrzymania, szczególnie w obszarach rolnictwa rozdrobnionego.
Czas realizacji: stopniowo.

10. W wyniku realizacji założeń Strategii następuje proces funkcjonalnego podziału przestrzeni województwa dolnośląskiego.

Rekomendacje: proces ten powinien być wspierany, a władzom lokalnym i społeczności lokalnej należy przedstawić korzyści płynące ze specjalizacji.
Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

11. Otwartość przestrzeni europejskiej oznacza konkurowanie o zasoby regionu. Część zasobów, szczególnie kapitał ludzki, odpływa do regionów bardziej konkurencyjnych pod względem miejsc pracy i zarobków.
    Rekomendacje: w tym przypadku istotne jest zapobieganie odpływowi zasobów. Darmowy eksport wysokiej jakości zasobów pracy, kapitałów inwestycyjnych i pozostałych, szczególnie wartościowych elementów zasobów do innych regionów należy zahamować poprzez współpracę wszystkich podmiotów funkcjonujących w regionie. Należy zachować zasadę kooperacji podmiotów, a nie ich konkurencji.
    Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

12. W przestrzeni województwa i w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku nadal w zbyt dużym zakresie upatruje się źródeł utrzymania i rozwoju w czynnikach egzogenicznych, a nie w czynnikach endogenicznych.
    Rekomendacje: podkreślanie endogenicznych wartości w regionach, uświadamianie ich wagi.
    Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

13. Dysproporcje w rozwoju społeczno-gospodarczym są charakterystyczne dla funkcjonowania gospodarki w przestrzeni.
    Rekomendacje: zjawisko to powinno podlegać świadomemu oddziaływaniu społeczności i powinno być procesem planowanym. Planowanie zagospodarowania przestrzeni i jej rozwoju pozwoli na ograniczenie narastających negatywnych skutków złożonych procesów dysproporcji w rozwoju regionalnym. Służyć temu mają miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, strategia rozwoju regionu oraz lokalne plany rozwoju.
    Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

14. Barierą rozwoju procesu inwestycyjnego są nieuregulowany stan prawny własności ziemi oraz brak aktualnych planów miejscowego zagospodarowania przestrzeni w części gmin.
    Rekomendacje: uaktualnienie planów miejscowego zagospodarowania przestrzeni.
    Czas realizacji: szybko.

15. Bariera kapitałowa ogranicza możliwości realizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku.
    Rekomendacje: jedną z możliwości staje się montaż finansowy, który pozwala na realizację poszerzonego procesu inwestycyjnego. W montażu finansowym brać mogą udział środki Unii Europejskiej bądź partner prywatny. Należy zwiększyć stopień pozyskiwania środków z Unii Europejskiej, „wychodząc" do potencjalnych beneficjentów z propozycjami realizacji projektów (w krajach Unii Europejskiej tworzone są w tym celu specjalne instytucje). Należy pamiętać, że badania efektywności pozyskiwania środków Unii Europejskiej wykazują, iż społeczności lokalne odpowiednio zorganizowane i zdeterminowane koniecznością osiągnięcia swoich celów mogą otrzymać największe wsparcie finansowe. Partner prywatny może pojawić się w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego, w Polsce szczególnie na poziomie regionalnym i lokalnym nie jest to często stosowane rozwiązanie, jednak część krajów Unii Europejskiej zwiększyła w ten sposób zakres procesu inwestycyjnego na różnych poziomach o kilkanaście procent. Ważne jest nie tylko działanie władz na poziomie regionalnym i lokalnym, ale również oddziaływanie na poziom krajowy celem pozyskania pomocy w realizacji przedsięwzięć z zakresu partnerstwa publiczno-prywatnego.
    Czas realizacji: szybko.
16. Konieczna jest dalsza intensyfikacja działań w zakresie walki z bezrobociem i patologiami oraz podniesienie poziomu bezpieczeństwa w regionie.
    Rekomendacje: dotychczasowe działania w tych zakresach przyniosły miarodajne efekty, jednak kryzys gospodarki światowej wpłynął na pogłębienie tych procesów, w związku z tym niezbędne są dodatkowe środki finansowe na działania z tego zakresu.
    Czas realizacji: szybko.
17. W Strategii w sferze społecznej zbyt mały nacisk kładzie się na wdrażanie instrumentów dających bezrobotnym możliwość samodzielnego działania na rynku.
    Rekomendacje: należy zmienić strukturę instrumentów w tym zakresie, eksponując te, które usamodzielniają i motywują potencjalnego bezrobotnego w poszukiwaniu miejsca pracy bądź samodzielnej organizacji tego miejsca pracy.
    Czas realizacji: szybko.
18. Jednym z głównych zakładanych w Strategii kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego województwa dolnośląskiego (podkreślonym przez autorów ekspertyzy w punkcie 5.) jest rozwój turystyki, jednak w praktyce w dalszym ciągu dział ten pozostaje zaniedbany, a proces inwestycyjny w tym zakresie następuje zbyt wolno.

Rekomendacje: nacisk na inwestycje w zakresie turystyki w obszarach o takiej specjalizacji, ułatwienia dla sektora prywatnego w realizowaniu inwestycji, podejmowanie i wspieranie ponadlokalnych projektów z zakresu programowania rozwoju turystyki i jej propagowania. Promocja regionu w zakresie turystyki, przyciąganie klientów z najbliższego otoczenia, tzn. z kraju i z sąsiednich krajów. Przygotowanie zaplecza i bazy turystycznej.
Czas realizacji: szybko.

19. U podstaw turystyki i podwyższania dobrobytu społeczeństwa stoją nakłady na ochronę środowiska w regionie, które cały czas są niewystarczające, oraz egzekwowanie prawa w tym zakresie.
Rekomendacje: zintensyfikowanie nakładów i działań w zakresie poprawy jakości środowiska w regionie. W tym celu pozyskanie współfinansowania z Unii Europejskiej, gdyż jedną z głównych barier stają się tutaj ograniczenia finansowe.
Czas realizacji: bardzo szybko.

20. Jednym z głównych kierunków rozwoju, wskazanym w Strategii, jest rozwój gospodarki kreatywnej i opartej na wiedzy, co jest realizowane w województwie dolnośląskim, które jest jednym z centrów naukowych, badawczo-rozwojowych i innowacyjnych w kraju.
Rekomendacje: intensyfikacja nakładów na naukę, tworzenie sieci współpracy pomiędzy gospodarką a sferą nauki, budowa instytucji i instytutów badawczych, przyciąganie inwestycji z działów kreatywnych, wdrażanie innowacji, inwestycje w kapitał ludzki.
Czas realizacji: szybko.

21. W województwie dolnośląskim następuje proces budowy, rozbudowy i modernizacji infrastruktury technicznej, co stanowi bazę rozwojową województwa.
Rekomendacje: zintensyfikować działania i wsparcie finansowe dla realizacji zadań infrastrukturalnych tak, aby ułatwić „przepustowość" miasta oraz odciążyć go od ruchu tranzytowego. Położyć nacisk na pełną realizację Zintegrowanego Systemu Transportu Szynowego we Wrocławiu i aglomeracji wrocławskiej, Wrocławskiej Kolei Aglomeracyjnej i Systemu Tramwaj Plus, a także na odciążenie centrum miasta od ruchu samochodowego poprzez zachęty do korzystania z transportu publicznego.
Czas realizacji: szybko.

22. Zgodnie ze Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku wspierany jest rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw.
    Rekomendacje: Sektor małych i średnich przedsiębiorstw koncentruje swoje działania w endogenicznych działach gospodarki regionu, decydując o jego specyfice. W dłuższej perspektywie to właśnie endogeniczne działy powinny stać się głównym źródłem utrzymania. Barierami rozwoju są: brak środków finansowych (potrzebne możliwie duże zaangażowanie instytucji samorządowych i pozarządowych oraz instytucji finansowych), administracja – zbyt skomplikowane procedury zakładania i likwidacji firm, jednak nie jest to w gestii regionu (na poziomie regionu niezbędny jest sprzyjający klimat administracyjny) oraz utrudnione warunki dla prowadzenia działalności gospodarczej (sposobem jest przygotowanie przez samorządy terenów inwestycyjnych dla potencjalnych inwestorów wraz z budynkami, infrastrukturą i mediami, udostępnianych na preferencyjnych warunkach).
    Czas realizacji: bardzo szybko.

23. W długookresowej perspektywie województwo dolnośląskie powinno w dalszym ciągu współuczestniczyć w tworzeniu dokumentu strategicznego dla Polski Zachodniej, na wzór Programu Operacyjnego Rozwoju Polski Wschodniej 2007–2013.
    Rekomendacje: należy wprowadzić szybkie połączenia transportowe z Warszawą, rozwijać relacje w ramach sieci miast, poprawić powiązania komunikacyjne Polski z Czechami, zbudować dodatkowe przeprawy mostowe przez Odrę, rewitalizować szlaki kolejowe i żeglugi śródlądowej oraz budować korytarz transportowy CETC i Partnerstwo Odry.
    Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

24. Zgodnie ze Strategią Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku realizuje się budowę tożsamości regionalnej, co w układzie zintegrowanej Europy jest szczególnie pożądane.
    Rekomendacje: wynikają z samego wniosku. W sposób gruntowny, już na poziomie wczesnoszkolnym, należy kształtować patriotyzm regionalny i lokalny, co przysłuży się postrzeganiu województwa dolnośląskiego jako tzw. małej ojczyzny, identyfikacji z nią, oraz wprowadzi wśród mieszkańców następujący sposób myślenia: *Jestem Dolnoślązakiem i Polakiem.*
    Czas realizacji: stopniowo, w całym okresie realizacji Strategii.

Bibliografia

Pozycje książkowe i czasopisma

Białek J., 2007, „Cities and Creative Class" Richarda Floridy jako próba analizy przesłanek rozwoju obszarów miejskich, (w:) Ekonomiczne i organizacyjne instrumenty wspierania rozwoju lokalnego i regionalnego, red. B. Filipiak, tom I, Uniwersytet Szczeciński Zeszyty Naukowe nr 471, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 12.

Blakely E.J., 1994, Planning Local Economic Development. Theory and Practice, London, New Delhi.

Castells M., 1998, The Information Age. Economy, Society and Culture – The Rise of Network Society, T. 2, Blackwell Publishers, Oxford.

Florida R., 2002, The Rise of the Creative Class. Basic Books, New York.

Florida R., 2005, Cities and Creative Class. Routledge, London, New York.

Hűbner D., 1995, Regionalne programy rozwoju instrumentem przebudowy strukturalnej, (w:) Gospodarka Narodowa, nr 2–3.

Karwińska A., 2009, Społeczno-kulturowe uwarunkowania cech miasta kreatywnego. Możliwości budowania lokalnego „kapitału kreatywności", (w:) Kreatywne miasto – kreatywna aglomeracja, red. A. Klasik, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach, Katowice, s. 13–14.

Korenik S., 1999, Rozwój regionu ekonomicznego na przykładzie Dolnego Śląska. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław, s. 39.

Korenik S., Zarządzanie rozwojem lokalnym, (w:) Funkcjonowanie samorządu terytorialnego – doświadczenia i perspektywy, red. S. Dolata, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1998, s. 362–368.

Korenik S., Zarządzanie rozwojem…, op. cit., s. 362–368.

Korenik S., 2003, Dysproporcje w rozwoju regionów Polski – wybrane aspekty, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław, s. 186.

Korenik S., Dysproporcje w rozwoju…, op. cit., s. 186.

Korenik S., Dysproporcje w rozwoju…, op. cit., s. 199.

Korenik S., Dysproporcje w rozwoju…, op. cit., s. 220.

Kształtowanie się Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego w warunkach integracji europejskiej, 2009, red. S. Korenik, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.

Metody oceny rozwoju regionalnego, red. D. Strahl, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 2006.

Metody oceny rozwoju…, op. cit., s. 16.

Młodak A., 2006, Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej, Difin, Warszawa, s. 26 i nast.

Parysek J.J., 2001, Podstawy gospodarki lokalnej. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.

Pięta-Kanurska M., Poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego gmin Dolnego Śląska w latach 1995–2001, (w:) Konkurencyjność i potencjał rozwoju polskich metropolii – szanse i bariery, red. S. Korenik, K. Szołek. Biuletyn KPZK PAN, Zeszyt 214, Warszawa 2004, s. 350.

Smętkowski M., Wójcik P., 2008, Regiony w Europie Środkowo-Wschodniej: tendencje i czynniki rozwojowe, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, s. 7, 24.

Szołek K., 2006, Obszary metropolitalne we współczesnej przestrzeni społeczno-gospodarczej (studium przypadku), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław, s. 172–174.

Szołek K., 2006, Obszary metropolitalne…, op. cit., s. 172–174.

Young S., 2005, Etyczny kapitalizm, Wydawnictwo Metamorfoza, Wrocław.

Zakrzewska-Półtorak A., 2006, Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w gospodarce województwa dolnośląskiego, rozprawa doktorska, AE we Wrocławiu, Wrocł aw.

Inne opracowania

Dane Urzędu Statystycznego we Wrocławiu i z Banku Danych Regionalnych.

Domińska A., Dobre szpitale nie tylko we Wrocławiu. Prawda czy nie?, http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/, 12.08.2010.

Dziurbejko T., 2007, Analiza zasad przyznawania pomocy finansowej przez Fundusze Ochrony Środowiska w latach 2002–2006. Raport, s. 35.

Gnutek Z., 2007, Regionalny Program Energia – ekoenergetyka specjalnością Dolnego Śląska, prezentacja, Wrocław 13 kwietnia 2007.

Gorzelak G., Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej. Ekspertyza dla potrzeb opracowania Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020, http://www.mrr.gov.pl, 30.07.2010.

Identyfikacja endogenicznych atutów jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład aglomeracji wrocławskiej, opracowanie zespołu pod kierunkiem prof. Stanisława Korenika w składzie: dr Alicja Zakrzewska-Półtorak, dr Dorota Rynio, mgr Kinga Wasilewska dla Agencji Rozwoju Aglomeracji Wrocławskiej S.A., lipiec 2010, s. 77.

Pięta-Kanurska M., Zakrzewska-Półtorak A., 2005, Ekspertyza: Ocena możliwości aplikacyjnych wskaźników monitoringu i ewaluacji Unii Europejskiej i krajowych do warunków regionu dolnośląskiego, Wrocław, s. 6.

Pięta-Kanurska M., Zakrzewska-Półtorak A., Ekspertyza: Ocena możliwości…, op. cit., s. 6.

Program ochrony dla Odry – 2006 – aktualizacja, Pełnomocnik Rządu do Spraw Programu dla Odry – 2006, Wrocław 2009, s. 10.

Program ochrony dla Odry – 2006 – aktualizacja…, op. cit., s. 6.

Program ochrony dla Odry 2006 – aktualizacja…, op. cit., s. 6–7, 24.

Program rewitalizacji miast, prezentacja, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław czerwiec 2010.

Projekty polskich regionów, 2003, GUS, Warszawa, s. 11.

Raport o Kapitale Intelektualnym Polski, 10 lipca 2008, Warszawa, s. 153 http://www.innowacyjnosc.gpw.pl, 16.08.2010.

Raport o stanie środowiska województwa dolnośląskiego w 2005 roku, 2005, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu, Wrocław, s. 53.

Raport o stanie środowiska… 2005, op. cit., s. 188.

Raport o stanie środowiska województwa dolnośląskiego w 2008 roku, 2008, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska we Wrocławiu, Wrocław, s. 18–19.

Raport o stanie środowiska… 2008, op. cit., s. 16–17.

Raport o stanie środowiska… 2008, op. cit., s. 29–35.

Raport o stanie środowiska… 2008, op. cit., s. 36.

Raport o stanie środowiska… 2008, op. cit., s. 56.

Raport o stanie środowiska… 2008, op. cit., s. 58.

Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007–13, 2007, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław, s. 40.

Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego 2009, 2009, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław, s. 109 i nast.

Rynio D., Drozdowski T., 2005, Ekspertyza: Analiza wyników badań ankietowych, Wrocław.

Rynio D., Drozdowski T., 2005, Ekspertyza: Analiza wyników…, op. cit., s. 2–3.

Smolnicki K., 2007, Analiza zasad przyznawania pomocy finansowej przez Fundusze Ochrony Środowiska w roku 2007. Raport, s. 14.

Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady, Szóste sprawozdanie w sprawie postępów w dziedzinie spójności gospodarczej i społecznej Bruksela, 25.6.2009. KOM(2009) 295 wersja ostateczna, s. 7–8.

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, listopad 2005, Załącznik do uchwały Nr XLVIII/649/2005 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 30 listopada 2005 r., ław, s. 3.

Strategia Rozwoju Województwa…, op. cit., s. 3–4.

Strategie rozwoju lokalnego poszczególnych gmin województwa dolnośląskiego.

Turystyka w województwie dolnośląskim w latach 2004–2007, 2008, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław, s. 9.

Turystyka…, op. cit., s. 10.

Zarys Strategii Rozwoju Regionalnego dla Polski, Raport końcowy, Zespół ds. Rozwoju Regionalnego w Polsce, Warszawa lipiec 1996, Strategiczne wyzwania dla polityki rozwoju regionalnego Polski, Friedrich Ebert Stiftung, październik 1996, s. 16.

Źródła internetowe

http://europa.eu/abc/keyfigures/qualityoflife/wealthy/index_pl.htm#chart9

http://www.mapadotacji.gov.pl

http://www.umwd.dolnyslask.pl/rozwoj/aktualnosci-rozwoj-regionalny/artykul/strategia-dla-polski-zachodniej

Spis rysunków

L.p.	Tytuł	Strona
Rys. 1.	Dynamika przyrostu liczby podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON według powiatów (31.12.2005 r. = 100)	161
Rys. 2.	Udział sektora usług mierzony liczbą podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON według podregionów w latach 2005 i 2009, stan na 31 grudnia (w %)	163
Rys. 3.	Udział podmiotów z sektora usług wyższego rzędu w ogólnej liczbie podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON według powiatów w latach 2005 i 2009 z wizualizacją zmian, stan na 31 grudnia (w %)	164
Rys. 4.	Powiaty według wartości syntetycznej miary aktywności gospodarczej przedsiębiorstw w latach 2005-2009	168
Rys. 5.	Wskaźnik syntetyczny – aktywność gospodarcza przedsiębiorstww powiatach w 2005 roku	169
Rys. 6.	Wskaźnik syntetyczny – aktywność gospodarcza przedsiębiorstw w powiatach, średnia z lat 2006-2009	170
Rys. 7.	Aktywność gospodarcza przedsiębiorstw – miara syntetyczna dla podregionów w latach 2005-2009	171
Rys. 8.	Dynamika zmian nakładów inwestycyjnych w państwowych i samorządowych jednostkach i zakładach budżetowych w podregionach w latach 2006 i 2008 (2005 r. = 100) oraz wizualizacja zmiany dynamiki	175
Rys. 9.	Dynamika zmian nakładów inwestycyjnych w państwowych i samorządowych jednostkach i zakładach budżetowych w przekroju powiatów w latach 2006 i 2008 (2005 r. = 100)	176
Rys. 10.	Udział nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach w nakładach ogółem według podregionów w latach 2005-2008 (w %)	178
Rys. 11.	Udział nakładów inwestycyjnych w wartości brutto środków trwałych w przekroju podregionów w latach 2005-2008 (w %)	179
Rys. 12.	Skłonność do ponoszenia nakładów inwestycyjnych w wartości brutto środków trwałych w przekroju powiatów w latach 2005-2008 (w %)	180
Rys. 13.	Udział nakładów inwestycyjnych podmiotów prywatnych w stosunku do wartości brutto środków trwałych w podregionach w latach 2005-2008 (w %)	182
Rys. 14.	Udział nakładów inwestycyjnych podmiotów prywatnych w powiatach w stosunku do wartości brutto środków trwałych (w %)	183
Rys. 15.	Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego według *Charvata* w podregionach w latach 2005-2009	185
Rys. 16.	Wskaźnik intensywności ruchu turystycznego według *Charvata* w powiatach w latach 2005 i 2009	186
Rys. 17.	Wskaźnik intensywności ruchu turystów zagranicznych *Charvata* dla podregionów w latach 2005-2009	188

Rys. 18.	Zmieniony wskaźnik intensywności ruchu turystycznego *Charvata* w powiatach w latach 2005 i 2009	189
Rys. 19.	Wskaźnik wykorzystania pojemności noclegowej w podregionach w latach 2005-2009	191
Rys. 20.	Podregiony w latach 2005-2008 – syntetyczna miara kondycji gospodarczej	193
Rys. 21.	Wyposażenie w infrastrukturę w przekroju powiatów – miernik syntetyczny wartość w 2008 roku	195
Rys. 22.	Wartości syntetyczne rozwoju infrastruktury technicznej na wsi w przekroju podregionów w latach 2005-2008	196
Rys. 23.	Współczynnik aktywności zawodowej ludności porównanie miasto – wieś na tle województwa (w %) według kwartałów w latach 2005-2010	197
Rys. 24.	Saldo migracji na wieś według powiatów w latach 2005-2008	199
Rys. 25.	Drogi powiatowe na 1 km^2 powierzchni według podregionów na tle średniej dla województwa (w km), stan na 31 grudnia 2008 r.	201
Rys. 26.	Drogi gminne na 1 km^2 powierzchni według podregionów na tle średniej dla województwa (w km), stan na 31 grudnia 2008 r.	202
Rys. 27.	Liczba łóżek w szpitalach ogólnych (łącznie z łóżkami i inkubatorami dla noworodków) na 10 tys. ludności według podregionów w 2008 r.	208
Rys. 28.	Mieszkania oddane do użytku na 10 tys. ludności w podregionach w latach 2005 i 2008	211
Rys. 29.	Wskaźnik mieszkań oddanych do użytkowania w aspekcie migracji wewnętrznych ludności na pobyt stały na 10 tys. osób według powiatów w latach 2005 i 2008 (stan na 31 grudnia)	212
Rys. 30.	Niewykorzystany zasób siły roboczej w powiatach w latach 2005 i 2009	214
Rys. 31.	Syntetyczna miara kondycji społecznej według powiatów w latach 2005-2008	217
Rys. 32.	Wartości miary syntetycznej rozwoju obsługi społecznej według powiatów w 2005 r.	221
Rys. 33.	Wartości miary syntetycznej rozwoju obsługi społecznej według powiatów, średnia z lat 2006-2008	222
Rys. 34.	Wartości miary syntetycznej rozwoju obsługi społecznej według powiatów w 2008 r.	223
Rys. 35.	Ocena poziomu życia mieszkańców regionu z punktu widzenia przedsiębiorstw działających w regionie (w %)	228
Rys. 36.	Ocena kierunków i tempa zmian zachodzących w regionie (w %)	229
Rys. 37.	W jaki sposób zmienia się sytuacja podmiotów gospodarczych na rynku regionu (w %)	230
Rys. 38.	Ocena funkcjonowania otoczenia instytucjonalnego, działającego w regionie na rzecz przedsiębiorców (w %)	231
Rys. 39.	Zmiany w poziomie życia mieszkańców regionu z punktu widzenia osób fizycznych (w %)	233

Rys. 40.	PKB na jednego mieszkańca, wyrażony w SSN, w 2007 r.	235
Rys. 41.	Ludność województwa dolnośląskiego według ekonomicznych grup wieku w latach 2000-2020 (2010-2020 prognoza)	239
Rys. 42.	Prognoza dla wsk. 1 dla podregionu jeleniogórskiego	242
Rys. 43.	Prognoza dla wsk. 2 dla podregionu jeleniogórskiego	243
Rys. 44.	Prognoza dla wsk. 1 dla podregionu legnicko-głogowskiego	244
Rys. 45.	Prognoza dla wsk. 2 dla podregionu legnicko-głogowskiego	244
Rys. 46.	Prognoza dla wsk. 1 dla podregionu wałbrzyskiego	245
Rys. 47.	Prognoza dla wsk. 2 dla podregionu wałbrzyskiego	245
Rys. 48.	Prognoza dla wsk. 1 dla podregionu wrocławskiego	246
Rys. 49.	Prognoza dla wsk. 2 dla podregionu wrocławskiego	247
Rys. 50.	Prognoza dla wsk. 1 dla miasta Wrocławia	247
Rys. 51.	Prognoza dla wsk. 2 dla miasta Wrocławia	248
Rys. 52.	Prognoza dla wsk. 1 dla województwa dolnośląskiego	249

Spis tabel

L.p.	Tytuł	Strona
Tab. 1.	Podstawowe wskaźniki dotyczące Dolnego Śląska na tle kraju, stan na 31 grudnia 2009	140
Tab. 2.	Sfery aktywności gmin województwa dolnośląskiego	142
Tab. 3.	Kierunki rozwoju gmin województwa dolnośląskiego w przekroju podregionów	143
Tab. 4.	Kategorie celów Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku	154
Tab. 5.	Priorytety i działania w ramach celu gospodarczego	155
Tab. 6.	Priorytety i działania w ramach celu przestrzennego	156
Tab. 7.	Priorytety i działania w ramach celu społecznego	158
Tab. 8.	Udział poszczególnych sektorów w gospodarce województwa (przekrój podregionów według podmiotów gospodarki narodowej) w latach 2005-2009, stan na 31 grudnia (w %)	165
Tab. 9.	Ilość podmiotów prywatnych przypadających na 1 podmiot publiczny według podregionów w latach 2005-2009, stan na 31 grudnia	172
Tab. 10.	Struktura użytkowa powierzchni województwa w latach 2005-2008 (w %)	200
Tab. 11.	Grunty wymagające rekultywacji oraz zrekultywowane i zagospodarowane w województwie w latach 2005, 2007 i 2008, stan na 31 grudnia (w ha)	204
Tab. 12.	Powiaty wiodące w zakresie kondycji społecznej w latach 2005-2008	219
Tab. 13.	Analiza SWOT – województwo dolnośląskie jako obszar atrakcyjny inwestycyjnie, przyciągający inwestorów zagranicznych	252
Tab. 14.	Analiza SWOT – województwo dolnośląskie jako obszar atrakcyjny pod względem turystycznym	253
Tab. 15.	Analiza SWOT – województwo dolnośląskie jako obszar zaawansowanych technologii i kreatywnych społeczności	255

Załącznik 1

Ankieter: ……..

Data wypełnienia: ……

ANKIETA

Ocena przez podmioty gospodarcze sytuacji społeczno-gospodarczej regionu i dokonujących się zmian*

Ankieta jest anonimowa i zostanie wykorzystana wyłącznie do celów badawczych

I. Charakterystyka firmy

1. Forma działalności
   - ☐ osoba fizyczna ☐ spółka osobowa ☐ spółka kapitałowa
2. Struktura sektorowa własności
   - ☐ prywatny ☐ publiczny ☐ mieszany
3. Własność kapitału
   - ☐ krajowy ☐ zagraniczny ☐ mieszany
4. Wielkość firmy
   - ☐ samozatrudnienie (przedsiębiorstwo jednoosobowe)
   - ☐ zatrudnienie do 5 pracowników
   - ☐ zatrudnienie do 50 pracowników
   - ☐ zatrudnienie do 500 pracowników
   - ☐ zatrudnienie powyżej 500 pracowników
5. Tradycja funkcjonowania przedsiębiorstwa na rynku
   - ☐ firma powstała do 30.04.2004 r.
   - ☐ firma powstała w okresie od 01.05.2004 r. do 31.12.2006 r.
   - ☐ firma powstała od 01.01.2007 r.
6. Firma obejmuje swoim zasięgiem rynek (sprzedaje towary/usługi na rynek)
   - ☐ międzynarodowy ☐ krajowy ☐ regionalny
   - ☐ lokalny

7. Działalność prowadzona jest w podregionie Dolnego Śląska (NTS3)
   - ☐ jeleniogórskim
   - ☐ wałbrzyskim
   - ☐ legnickim
   - ☐ wrocławskim
   - ☐ miasto Wrocław

8. Charakter działalności firmy
   - ☐ produkcyjna
   - ☐ usługowa
   - ☐ handlowa
   - ☐ mieszana

9. Sektor ekonomiczny, w którym działa firma
   - ☐ rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo
   - ☐ rybołówstwo i rybactwo
   - ☐ przemysł
   - ☐ budownictwo
   - ☐ usługi

10. W ostatnim roku podmiot wypracował obroty mieszczące się w przedziale
    - ☐ poniżej 100.000 zł
    - ☐ od 100.001 do 500.000 zł
    - ☐ od 500.001 do 1.000.000 zł
    - ☐ od 1.000.001 do 5.000.000 zł
    - ☐ od 5.000.001 do 20.000.000 zł
    - ☐ powyżej 20.000.000 zł

II. Atmosfera gospodarcza w regionie, w którym przedsiębiorstwo gospodaruje

LP	Pytania	Zmiany korzystne (jest lepiej)	Stabilność (bez zmian)	Zmiany niekorzystne (jest gorzej)
1.	W jakim kierunku następują zmiany gospodarcze w regionie?			
2.	Jakie zmiany w poziomie życia mieszkańców w regionie zaobserwował(a) Pan/Pani?			
3.	W jaki sposób zmiany te wpływają na działanie mojej firmy?			
4.	Jak wejście do UE wpłynęło na poziom życia mieszkańców w regionie?			
5.	Jakie są warunki gospodarowania w regionie?			
6.	Czy w regionie tworzy się warunki do rozwoju inicjatywy gospodarczej?			
7.	Jak polityka społeczno-gospodarcza realizowana w regionie wpływa na funkcjonowanie firmy?			
8.	Czy realizacja celów i kierunków rozwoju regionu daje oczekiwane efekty?			

III. Firma i jej działanie

1. Czy sytuacja firmy na rynku poprawia się? ☐ tak ☐ nie
2. Czy firma inwestuje w rozwój? ☐ tak ☐ nie
3. Czy firma inwestuje za granicą? ☐ tak ☐ nie
4. Czy planowane są inwestycje? ☐ tak ☐ nie
5. Czy firma dywersyfikuje swoją działalność (produkty)? ☐ tak ☐ nie
6. Czy firma korzysta z pomocy doradztwa instytucji otoczenia i wsparcia biznesu? ☐ tak ☐ nie
7. Czy przedsiębiorstwo planuje w najbliższym czasie nabór pracowników? ☐ tak ☐ nie

IV. Ocena funkcjonowania otoczenia instytucjonalnego, działającego w regionie na rzecz przedsiębiorców

1. Czy instytucje publiczne ułatwiają prowadzenie działalności gospodarczej ☐ tak ☐ nie
2. Władze regionu wspomagają inicjatywę gospodarczą ☐ tak ☐ nie
3. Instytucje w regionie pobudzają do rozwoju przedsiębiorczości ☐ tak ☐ nie
4. Władze w regionie poszukują kontaktów poza regionem, które będą wpływać na rozwój rynku regionalnego ☐ tak ☐ nie
5. Władze w regionie poszukują inwestorów zewnętrznych, którzy wpłyną na rozwój rynku regionalnego ☐ tak ☐ nie

6. Korzystanie z doradztwa i wsparcia instytucji otoczenia i wspierania biznesu

Wyszczególnienie	Wyłącznie	Zazwyczaj	Sporadycznie	Nigdy
Agencji rozwoju regionalnego				
Fundacji				
Stowarzyszeń				
Izb gospodarczych				
Doradców podatkowych				
Doradców inwestycyjnych				

Towarzystw ubezpieczeniowych				
Towarzystw leasingowych				
Banków (oprócz bieżących rozliczeń)				
Wydziałów inicjatyw gospodarczych w urzędach gmin				

7. Jak oceniają Państwo jakość funkcjonowania instytucji z terenu Dolnego Śląska?

Wyszczególnienie	**Coraz lepiej**	**Bez zmian**	**Coraz gorzej**	**Nie ma reguły**	**Nie mam zdania**
Urząd Skarbowy					
Izba Skarbowa					
Urząd Kontroli Skarbowej					
Urząd Gminy, na terenie której znajduje się siedziba firmy					
Wojewódzki Urząd Statystyczny					
Agencje rozwoju regionalnego					
Fundacje i fundusze					
Stowarzyszenia przedsiębiorców					
Izby gospodarcze					

8. Jak oceniają Państwo „klimat" do prowadzenia działalności gospodarczej w przekrojach przestrzennych?

Przekroje przestrzenne (NTS3)	**Lepszy niż w kraju**	**Lepszy niż w regionie**	**Gorszy niż w kraju**	**Gorszy niż w regionie**	**Nie mam zdania**
Podregion: miasto Wrocław					
Podregion wrocławski					
Podregion legnicki					
Podregion jeleniogórski					
Podregion wałbrzyski					

* Analiza polega na porównaniu sytuacji w dniu dzisiejszym do stanu z dnia 31.12.2005 r.

Załącznik 2

Ankieter: ……..

Data wypełnienia: ……

ANKIETA

Ocena przez osoby fizyczne sytuacji społeczno-gospodarczej regionu i dokonujących się zmian*

Ankieta jest anonimowa i zostanie wykorzystana wyłącznie do celów badawczych

I. Charakterystyka osoby fizycznej

1. Płeć ☐ kobieta ☐ mężczyzna
2. Wiek .....
3. Liczba osób w gospodarstwie domowym .....
4. Liczba dzieci .....
5. Wykształcenie
   - ☐ gimnazjalne i niższe
   - ☐ zasadnicze zawodowe
   - ☐ średnie ogólnokształcące
   - ☐ średnie zawodowe (łącznie z policealnym)
   - ☐ wyższe
6. Pracujący w sektorze ekonomicznym
   - ☐ rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo
   - ☐ rybołówstwo i rybactwo
   - ☐ przemysł
   - ☐ budownictwo
   - ☐ usługi
   - ☐ nie dotyczy
5. Bezrobotni pozostający bez pracy
   - ☐ 3 miesiące i mniej
   - ☐ 3 – 6 miesięcy
   - ☐ 6 – 12 miesięcy
   - ☐ 12 – 24 miesięcy
   - ☐ powyżej 24 miesiące
   - ☐ nie dotyczy

6. Pan/Pani zamieszkuje w podregionie Dolnego Śląska (NTS3)

☐ jeleniogórskim ☐ wałbrzyskim ☐ legnickim
☐ wrocławskim ☐ miasto Wrocław

7. Pan/Pani pracuje w podregionie Dolnego Śląska (NTS3)

☐ jeleniogórskim ☐ wałbrzyskim ☐ legnickim
☐ wrocławskim ☐ miasto Wrocław

8. Miesięczne zarobki netto („na rękę") kształtują się w przedziale

☐ poniżej 1000 zł ☐ 1001 do 2000 zł ☐ 2001 do 3000 zł
☐ 3001 do 4000 zł ☐ 4001 do 5000 zł ☐ powyżej 5000 zł

II. Atmosfera gospodarcza w regionie, w którym Pan/Pani mieszka

LP	Pytania	Zmiany korzystne (jest lepiej)	Stabilność (bez zmian)	Zmiany niekorzystne (jest gorzej)
1.	W jakim kierunku następują zmiany społeczno-gospodarcze w regionie?			
2.	Jakie zmiany w poziomie życia mieszkańców w regionie zaobserwował(a) Pan/Pani?			
3.	W jaki sposób zmiany te wpływają na funkcjonowanie mojej rodziny?			
4.	Jak wejście do UE wpłynęło na poziom życia członków mojej rodziny?			
5.	Jak zmienia się sytuacja materialna mojej rodziny?			
6.	Czy następują zmiany kosztów utrzymania rodziny?			
7.	Jak oceniacie postępy w zmianach w zaopatrzeniu w infrastrukturę techniczną w regionie?			
8.	Czy następują zmiany w stanie środowiska przyrodniczego w regionie?			
9.	Czy następują zmiany w stanie środowiska przyrodniczego w miejscu zamieszkania?			

III. Informacje ogólne

1. Czy Pan/Pani inwestuje w swoje wykształcenie? ☐ tak ☐ nie
2. Czy firma, w której Pan/Pani pracuje, pokrywa koszty szkoleń? ☐ tak ☐ nie
3. Czy planuje Pan/Pani wyjazd za granicę w celach zarobkowych? ☐ tak ☐ nie
4. Czy planuje Pan/Pani wyjazd za granicę na stałe? ☐ tak ☐ nie
5. Czy w najbliższym czasie planuje Pan/Pani zakup mieszkania/domu/gruntu? ☐ tak ☐ nie
6. Czy w najbliższym czasie planuje Pan/Pani zakup samochodu? ☐ tak ☐ nie
7. Czy Pańskie/Pani dochody ostatnio wzrosły? ☐ tak ☐ nie
8. Czy korzysta(-ł) Pan/Pani ze szkoleń finansowanych ze środków UE? ☐ tak ☐ nie

IV. Ocena funkcjonowania otoczenia instytucjonalnego, działającego w regionie na rzecz osób fizycznych

1. Czy organizowane są masowe imprezy kulturalne w regionie? ☐ tak ☐ nie
2. Czy oferta domów kultury jest wystarczająca? ☐ tak ☐ nie
3. Czy ochrona zdrowia w regionie jest na wystarczającym poziomie? ☐ tak ☐ nie
4. Czy czuje się Pan/Pani bezpiecznie w swoim miejscu zamieszkania dzięki działaniom policji? ☐ tak ☐ nie
5. Czy pomoc społeczna działa sprawnie w regionie? ☐ tak ☐ nie
6. Czy standard obsługi w urzędach publicznych jest na odpowiednim poziomie? ☐ tak ☐ nie
7. Czy osoby zatrudnione w urzędach publicznych pomagają w załatwianiu spraw urzędowych? ☐ tak ☐ nie

8. Czy korzysta pan/Pani z doradztwa instytucji?

Wyszczególnienie	Wyłącznie	Zazwyczaj	Sporadycznie	Nigdy
Fundacji				
Stowarzyszeń				
Doradców podatkowych				
Doradców inwestycyjnych				
Towarzystw ubezpieczeniowych				

9. Jak oceniają Państwo jakość funkcjonowania instytucji z terenu Dolnego Śląska?

Wyszczególnienie	Coraz lepiej	Bez zmian	Coraz gorzej	Nie ma reguły	Nie mam zdania
Urząd Skarbowy					
Izba Skarbowa					
Urząd Kontroli Skarbowej					
Urząd Gminy, na terenie której Pan/Pani zamieszkuje					
Fundacje					
Sieć handlowa					
Urząd pracy					
Przychodnie, szpitale					
Szkolnictwo					

10. Jak oceniają Państwo „klimat do życia" w przekrojach przestrzennych?

Przekroje przestrzenne (NTS3)	Lepszy niż w kraju	Lepszy niż w regionie	Gorszy niż w kraju	Gorszy niż w regionie	Nie mam zdania
Podregion: miasto Wrocław					
Podregion wrocławski					
Podregion legnicki					
Podregion jeleniogórski					
Podregion wałbrzyski					

* Analiza polega na porównaniu sytuacji w dniu dzisiejszym do stanu z dnia 31.12.2005 r.